

G. Căprian.

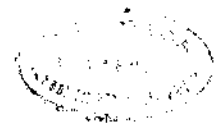
G. CĂPRIAN
SCRIERI

I

AMINTIRI
MĂSCĂRI
ȘI
MIZGĂLICI

1965
EDITURA PENTRU LITERATURA

7483606.

PREFAȚA

Personalitate cu totul deosebită, desfășurându-se pe mai multe planuri, G. Ciprian a încercat — cum singur mărturisește — „să cînte pe toate strunele”¹. A fost actor și scriitor, afirmându-se cu îndreptățit temei atât pe tărîmul teatrului, cît și pe cel al literaturii. „Măscăriciul” — cum i-a plăcut lui însuși să se autopersifleze — s-a preocupat totodată și de scris, rîvnind să fie mai mult decît „mîzgăliciul” cu care și-a denumit ironic îndeletnicirea din cîmpul literelor. Această ambivalență — expresie a unei structuri complexe, în care actorul și scriitorul coexistau funciar, susținîndu-se printr-o dublă vocație — conferă o notă caracteristică personalității sale artistice.

Opera lui Ciprian este totuși inegală, dar omul însuși a fost astfel, și toate activitățile sale de asemenea. „Inegal și ca om, și ca actor, și ca scriitor — notează el în *Măscărici și mîzgălici* (p. 212) — am mers toată viața pe o linie sinuoasă, care mi-a pricinuit totdeauna ori mari satisfacții, ori mari decepții.”

Ca actor a realizat creații magistrale. Roluri ca Richard al III-lea sau Kent din *Regele Lear* de Shakespeare, Krogstadt din *Nora* și Gregers din *Răța sălbatică* de Ibsen, Rogozin din *Idiotul* — dramatizare după Dostoievski — Klepci din *Azilul de noapte* de Gorki, bătrînul Christie din *Ana Christie* de O'Neill, sau Regele broaștelor din *Clopotul scufundat* de Hauptmann rămîn modele strălucite ale realizării sale actoricești. Dar marile creații amintite

¹ *Măscărici și mîzgălici*, p. 83.

au alternat uneori cu fiascouri — cum a fost cazul cu rolul Andrei Pietraru din piesa lui Camil Petrescu *Suflete tari*, pe care, jucându-l la Teatrul Național în stagiunea 1922—1923, l-a „masacrat” lamentabil.¹ Străin ca vibrație de „dramele lucidității” pe care le propunea Camil Petrescu în piesele sale, actorul Ciprian mărturisea în schimb predilecție pentru repertoriul clasic — nordic, rusesc sau shakespearian — pentru acele personaje cu conținut sufletesc tumultuos, răscolitor și generos totodată cu care coincidea temperamental, identificându-se cu ele printr-o trăire desăvârșită.

Și, tot astfel, în activitatea sa scriitoricească a înregistrat succese răsunătoare, după cum a înscris și eșecuri. *Omul cu mîrtoaga* — piesă ce s-a bucurat de o largă audiență în fața publicului — a fost jucată și în străinătate, la Berlin (1929), la Praga (1930), la Berna (1932) și la Paris (1937), fiind la epoca respectivă prima lucrare a unui autor român reprezentată peste graniță. *Capul de rățoi* i-a adus actorului Ciprian prestigiul unui virtuos al inteligenței și gloria unui dramaturg profund original, dar alte piese (*Nae Niculae* și *Ioachim, fiul poporului*), mai puțin încheiate compozițional și de o intenție didactică prea vădită, sînt lucrări numai în parte realizate.

Dramaturg talentat, mărturisind o constantă predilecție pentru problematica de ordin sufletesc, dînd dovadă de o neobișnuită vervă satirică, înclinată spre dezvoltări de un umor grotesc, Ciprian se înfățișează ca un scriitor curios și inegal, dar a cărui operă — subordonată nevoii de a afirma o susținere validă, un adevăr — posedă, în cea mai mare parte a ei, valori dramatice și poetice incontestabile.

Autorul cunoscutelor piese de teatru: *Omul cu mîrtoaga* și *Capul de rățoi* — realizări prețioase în dramaturgia română interbelică — și deasemenea al volumului de memorialistică *Măscărici și mîzgălici*, pagini nu numai de valoare documentară — aport prețios la istoria teatrului — dar și de un veritabil interes literar, G. Ciprian înscris în cultura noastră, pe lângă figura unui actor de prim rang, și pe aceea a unui scriitor puțin obișnuit.

Activitatea literară a lui Ciprian se desfășoară de-a lungul a 30 ani (1927—1958) și cuprinde în total opt lucrări, dintre care cinci piese de teatru, un roman (*Soț ori fără dă*) și două volume de memorialistică, *Cutia cu maimuțe* și *Măscărici și mîzgălici*, cel de al doilea cuprinzându-l integral pe primul și întregindu-l.

¹ *Măscărici și mîzgălici*, p. 212.

Din cele cinci piese numai trei au văzut lumina rampei (*Omul cu mîrtoaga*, *Nae Niculae* și *Capul de rățoi*), celelalte două (*Un lup mîncat de oaie* și *Ioachim, prietenul poporului*) nefiind niciodată jucate; confirmare scenică au primit însă doar *Omul cu mîrtoaga* și *Capul de rățoi*, jucate pe scena Teatrului Național din București, respectiv în 1927 și 1940, și de altfel și singurele publicate.

A treia piesă jucată, *Nae Niculae*, a prilejuit o cădere la reprezentarea ei în 1928 de către Compania Bulandra-Storin-Maximilian-Manolescu. Nu a fost niciodată publicată integral. În volumul de amintiri *Măscărici și mîzgălici* (București, E.S.P.L.A., 1958) autorul a reprodus un fragment din actul I al versiunii ei refăcute.

Un lup mîncat de oaie, a patra piesă a lui Ciprian, a fost prezentată în 1947 Teatrului Național din București, dar nu a fost pusă în scenă, așa încît rămîne tot inedită. Cît privește ultima piesă, aflată în manuscris, *Ioachim, prietenul poporului*, aceasta nu este decît versiunea de sine stătătoare a unui episod din piesa *Nae Niculae*, și anume, cel privitor la peripețiile fostului aprod reîncarnat într-un prinț; sînt păstrate identice toate situațiile și chiar și numele personajelor.

Inventarierea operei lui Ciprian se prezintă deci, prin forța împrejurărilor, cam sumară. Scriitorul nu a compus mult, activitatea sa creatoare pare oarecum nesustînută. Într-adevăr, o mărturie din amintiri consemnează că piesa *Omul cu mîrtoaga* a fost scrisă la intervale mari, cu întreruperi, în decurs de 7—8 ani², iar între piesa următoare (*Nae Niculae*, 1928) și apariția celei de-a treia lucrări dramatice (*Capul de rățoi*, 1940) s-au scurs 12 ani. Evident, faptul ca atare nu are decît o însemnătate informativă, consemnînd împrejurarea că Ciprian s-a manifestat constant ca actor și doar sporadic ca scriitor.

Conștient parcă de ambivalența sa structurală și, cu autoironie și amuzat, valorificînd-o retrospectiv ca pe o „predestinare”, Ciprian (pe adevăratul său nume Gh. Constantin-Constantinescu) debutează în *Amintiri* cu povestirea plină de detalii hazoase a peripețiilor din copilărie, cînd își joacă primele „roluri” — ceea ce ar veni să ateste vocația sa precoce de actor. Ciprian este un umorist, și întreaga sa operă confirmă această însușire. În realitate, devenind student pe la începutul secolului, viitorul actor se înscrie la facultățile de litere și drept, și abia după un an la Con-

² *Măscărici și mîzgălici*, p. 242.

servator, dar nu cu intenția de a se face actor, ci, așa cum mărturisește ironic, „cu gândul să-mi folosească în avocatură, când voi ajunge în barou“ (!) ¹.

Și tot astfel își descifrează complexul său destin, menționând și împrejurările în care cealaltă vocație, de „mizgălici“, i-a dat ghes încă din fragedă vîrstă. Prin liceu se exersează în ale scrisului, improvizînd scenete de teatru și chiar, în cinstea unui amor din tinerețe, o „piesă în cinci acte“, intitulată *Somnambulul*.² Cîțiva ani mai târziu, ca elev la Conservator, colaborează spontan cu autorul unei piese istorice (Ștefan-voievod, „5 acturi și 11 tablouri“), rectificînd textul scris de actorul ieșean State Dragomir și stîrnind astfel aprecierea favorabilă a maestrului Constantin Nottara, directorul școlii: „Ai îndemînare la condei și, dacă te ții de treabă, ai să poți scrie într-o zi“³. Profeția lui Nottara s-a adevărit, și „îndemînare la condei“ Ciprian a dovedit cu prisosință că are, opera sa memorialistică stînd mărturie în acest sens.

Inteligență vie, temperament neastîmpărat, caracter nesupus, spirit de observație ascuțit și, desigur, talent literar, Ciprian schițează aici scene savuroase, izbutind totodată să închege și portrete fugare în peniță.

În *Cutia cu maimuțe* (București, Ed. Contemporană, 1942) sînt strînse laolaltă amintiri diferite — din viața intimă și familială (*Cum am fost director fără să fiu, Apendicul* etc.), din viața literară (*O raită prin țîrg, Urmuz* etc.), din cea teatrală (*Cutia cu maimuțe, Amintiri din Berlin* etc.) și din cea cazonă (*Amintiri din război*). Cartea mărturisește excepționala capacitate a autorului de a evoca, reînsușindu-și trecutul și schișînd remarcabile portrete. Sînt aici cel puțin cinci asemenea portrete prețioase: Pampon, Gogu Mihăescu, Urmuz, Morțun și Stanciu (C. Stăncescu).

Datele conținute în volum sînt în același timp de o reală valoare documentară atît pentru istoria teatrului, cît și pentru istoria literară. Îndeosebi cele privitoare la Urmuz sînt o contribuție unică dintr-o sursă autorizată, autorul fiind bun prieten și coleg de școală cu scriitorul, care, în primele decenii ale secolului, a compus o literatură originală, făcînd figură de precursor al curentelor de avangardă.

¹ *Măscărici și mizgălici*, p. 84.

² *Idem*, p. 80.

³ *Idem*, p. 90.

În egală măsură amintirile oferă detalii și asupra genezei unor opere. Ele luminează cu privire la punctul de plecare al *Omului cu mîrtoaga*, modelul lui Chirică fiind un ins în carne și oase, un sufleur al teatrului, pasionat al curselor de cai, care se ruinase cumpărînd o mîrtoagă prăpădită cu convingerea aproape mistică în succesul gloabei sale. Mîrtoaga „Jalousie“ a necunoscutului sufleur a devenit în piesa lui Ciprian „Faraon al V-lea“, după cum sufleurul însuși, coroborat cu un alt personaj real, un anume „Nenea Coni“, va servi de model lui Chirică, cu atît mai mult cu cît respectivul personaj era chiar arhivar ¹...

Peripețiile trăite de autor pe Coasta de Azur, cu ocazia călătoriei făcute în Franța pentru a traduce *Omul cu mîrtoaga*, i-au sugerat ideea piesei *Nae Niculae*.² Totodată, amintirile lămuresc și împrejurările în care Ciprian a compus romanul *Soț ori făr' dă*. Consemnînd o experiență autobiografică — tribulațiile sale prin Occident după premiera *Omului cu mîrtoaga* — Ciprian o trece pe seama unui personaj, Haralambie Cuțaftache, tip de inofensivă și bonomă secătură autohtonă cu nume balcanic. Bun la suflet, fire lesne amăgită de cîștig ușor, statornic în dragostea tihnită de cămin și de toată liniștea mic-burgheză a vieții de familie, Cuțaftache e în același timp bețiv, cartofoar, crai, mincinos și ușuratic. Interesul cărții stă în confruntarea dintre acest erou cu inimă largă și cruzimea civilizată a oamenilor din Occident, caracterizați prin economie de suflet și de energie vitală, ceea ce îi face să pară întunecați la față și la inimă, înveșmîntați cum sînt într-o solemnitate goală. O oarecare vulgaritate în trăsăturile lui Cuțaftache este atenuată însă de credința simplistă și tare a eroului că beneficiază de coincidențe neobișnuite, care-l și scot de altfel — ca prin minune — din toate încurcăturile. Ceva din lumina credinței umilului arhivar din *Omul cu mîrtoaga* coboară și în inima lui Haralambie Cuțaftache, salvîndu-l astfel de barbarie totală, dar nescutînd pînă la urmă pe autor de reproșul de a fi manifestat o slăbire a exigenței artistice.

Linia povestirii din *Soț ori făr' dă* e exagerat de nudă. Eroul vine în contact cu diferite aspecte ale lumii din Apus — fapt care

¹ *Măscărici și mizgălici*, p. 241—242.

² „Și cum stăteam așa, atîrnat între cer și pămînt, mi s-a năzărit să scriu pe pielea mea pătimirile unui om al cărui suflet, eliberat de povara trupului, stă spînzurat între rai și iad, negăsindu-și loc nici sus, nici jos, căci n-avea destule păcate ca să cadă în iad, dar nici atît de puține ca să fie primit în rai“ (*Măscărici și mizgălici*, p. 310).

prilejuiește autorului unele luări de poziție critică — dar desfășurarea evenimentelor se face oarecum în mod întâmplător, ca într-o călătorie, fără să concure la degajarea unei finalități. Deși multe scene sînt redată cu un firesc incontestabil, atestînd deosebitele însușiri de povestitor ale autorului, care, prin creionări de mare simplitate, schițează reușite portrete și situații, cartea e scrisă în fugă, întrucîtva cu nesinchiseală, de povestitor într-un cerc de prieteni.

Valența cea mai însemnată a talentului literar al scriitorului stă, desigur, în reușita portretelor de care abundă proza sa memorialistică. Ciprian știe să „vadă” un om, să intuiească un caracter, să-l definească din manifestările sale cele mai disparate. Ceea ce îl caracterizează pe scriitor este o nevoie de sinceritate care scoate la lumină toate slăbiciunile, inconsecvențele și lașitățile oamenilor. Autorul nu se dă în lături de a menționa chiar și deficiențe de caracter sau atitudini reprobabile la cei pe care i-a cunoscut. Dar, în aceeași măsură, memoriile sînt prilej de a se descifra pe sine, fondul lui însuși fiind înscris în filigran.

Pasionat de adevăr, înregistrînd critic moravurile societății în care trăiește, atent observator al firii omenești, din care știe să decanteze esențele, idealul său de omenie îi dă o stare de energie fecundă.

Scrise cursiv și totodată incisiv, amintirile antrenează atît interesul, cît și emotivitatea cititorului, fiind expresia unei conștiințe artistice remarcabile.

Ca și Beaumarchais, Ciprian rămîne însă în istoria literaturii prin două piese, cu totul ieșite din comun, debordînd de inteligență și spirit și scrise cu o dezinvoltură puțin obișnuită. *Omul cu mîrtoaga* și *Capul de rățoi* sînt, fără îndoială, adevăratele lui „piese convingătoare”.

Om de teatru înnăscut, dotat cu un simț al dialogului absolut excepțional și cu un perfect simț al scenei, Ciprian se revelează ca un incomparabil cunoscător al tuturor tainelor meseriei. Numai că teatrul său nu e un „teatru trișor”, ca acela scris de *faiseur*-ii cunoscători ai „regulilor jocului”. Meșteșugarii, posesori de rețete empirice și de tehnici în stare să aducă pe spectatori în dispoziția voită, să determine prin procedee de sugestie intenționată sau printr-o retorică dramatică adecvată reacțiile emotive scontate,

cunosc „regulile jocului” care e teatrul, tot astfel după cum escrocii cunosc codul penal.

Teatrul lui Ciprian se inspiră însă dintr-o altă cunoaștere, are la bază o intuiție fundamentală, vocația specială a trăirii directe, pasionate, autentice și „dinăuntru” a teatrului. De aceea textul său nu e simulat, nici contrafăcut. El nu e deloc expresia unei științe exacte a efectelor spectaculare, nu e un exercițiu de escamotaj sau de prestidigitatie mentală, ci este un teatru sincer. Amestec de pasiune arzătoare și de reflecție surprinzătoare și adesea sprinteră, teatrul acesta e născut din reciproca subordonare a gîndirii și a acțiunii spre un suprem adevăr și o supremă valoare, omul.

El mărturisește o maturitate frapantă și reprezintă în istoria dramaturgiei romîne interbelice o treaptă valoroasă.

În perioada imediat următoare primului război mondial, la data cînd se reprezenta în premieră pe scena Teatrului Național din București piesa *Omul cu mîrtoaga* (7 octombrie 1927), dramaturgia noastră originală înregistrase ca izbinzi certe destul de puține lucrări. Printre acestea, comedia tragică a lui Mihail Sorbul *Patima roșie* (1916), *Dezertorul* (1917) al aceluiași scriitor, ca și drama în trei acte a lui Camil Petrescu *Suflete tari* (1922). Primele se impuseseră ca niște construcții dramatice puternice, scrise cu o tehnică precisă, spectaculoasă, cu conflict susținut și replici memorabile, iar ultima dintre cele amintite, compusă de asemenea cu deosebit meșteșug al teatrului, marca, prin ținuta ei intelectuală, un salt calitativ în dramaturgia vremii.

În rest, producția acelor ani mai cuprindea *Cinta* (1922), lucrare de debut a lui Victor Ion Popa, prețioasă mai ales prin elementul viu al dialogului și prin redarea reușită a atmosferei provinciale, apoi piesele lui Ion Minulescu *Manechinul sentimental* (1926) și *Allegro ma non troppo* (1927), teatru de fantezie, fără legătură cu realitatea vieții, și, în sfîrșit, piesele satirice ale lui Liviu Rebreanu *Plicul* (1924) și *Apostolii* (1926), care se constituiau ca niște pamflete sociale ale moravurilor vremii.

Nici teatrul poetic al lui Lucian Blaga — *Zalmoxe* (1921), *Tulburarea apelor* (1923), *Fapta* (1924) sau *Daria* (1926) — și nici piesa Hortensiei Papadat-Bengescu *Bătrînul* (1921), lucrări dramatice de certă valoare literară, dar fără virtuți teatrale, nu reușesc să capete o ratificare scenică.

Repertoriul vremii mai înregistra, de asemenea, o mulțime de piese străine, searbăde și lipsite de vlagă, comedioane ieftine sau

melodrame lacrimogene, caracterizate prin banalitatea și trivialitatea celui teatru boulevardier pe care Mihail Sebastian îl numea „cu punțile tăiate” și ilustrat de nume ca Bataille, Bernstein, Robert de Flers și Caillavet, Lavedan sau Feydeau. Evazionist și naturalist, deși cu pretenții psihologice, înfățișând cu predilecție conflicte de inimă și de interes — toate persoanele — reducându-se, până la urmă, la o detestabilă anecdotică în legătură cu ceea ce se cheamă „epopeea patului”, acest teatru convențional și mediocru își găsea expresie în piesele unor epigoni autohtoni ai producției boulevardiere, furnizori de veselie facilă de tipul lui A. de Hertz, C. Rulle, Paul Prodan și alții.

În aceste condiții, apariția *Omului cu mârșoaga* constituia, din toate punctele de vedere, un eveniment artistic. Debutul se înfățișa ca o lucrare de înaintată maturitate. Scriitorul avea pe atunci 44 de ani și 20 de ani de teatru și apariția sa ca autor dramatic avea să-i ofere o neobișnuit de rapidă și totală consacrare, atrăgând atenția criticii.

Însușiri deosebite de inteligență și spirit de observație, formarea sa în sensul unei rectitudini sufletești și a iubirii de oameni îl orientează firesc pe Ciprian spre critica socială.

Spre deosebire de acel teatru exclusiv distractiv, al acțiunilor și sentimentelor luate în sine, izolate de realitate, axat pe iluzie și, de aceea, lipsit de eficiență — pentru că nu duce la procese de gândire, nu neliniștește, nu zdruncină conștiința oamenilor, nu-i influențează în sensul transformării realității înconjurătoare — piesa aceasta propunea o problematică de ordin moral și aborda o atitudine critică față de societate.

Scrișă cu incontestabil meșteșug de un autor care cunoștea teatrul nu „din afară”, ci îl trăia practicându-l din vocație, *Omul cu mârșoaga* are amploare și un plan generos.

Preocuparea autorului este aceea de a distinge și ierarhiza valorile umane, diferențiindu-le în autentice și false și clasificându-le după un criteriu etic. Oamenii se împart în autentici și neautentici — în oameni și neoameni — corespunzător fizionomiei lor morale. Numai atunci când aceasta este pozitivă, omul e investit cu atributele omenescului, în caz contrar, ființa umană e degradată până la treptele animalității, ale „fiarei” și, fatal, anulată. Nichita este o „fiară în sacou”, primejdioasă pentru că dominantă lui suflă este egoismul animalic, rapacitatea, lipsa de scrupule și de conștiință. Instinctuală și ea, Ana e o „pisică săl-

batică”, formînd alături de Nichita, pentru care încearcă o vădită și spontană atracție, o pereche de „animale de soi”.

Calitatea de om este dată deci de valoarea morală și numai de aceasta, și în concepția lui Ciprian ea constă în acordul necesar dintre comportamentul individual și natura umană. Ca și la Jean-Jacques Rousseau, omul lui Ciprian este prin firea lui bun, generos, capabil de fapte înălțătoare. Societatea însă — în speță, cea burgheză — îl alterează moralmente până la anulare, ucide în conștiința lui principiul uman. Promovînd criterii false — al egoismului agresiv și cinic și al pragmatismului lipsit de scrupule — această societate instituie o scară de valori conformă cu principiile ei, după care averea și reușita materială, ce conferă merite și poziții sociale înalte, devin argumente hotărîtoare în aprecierea oamenilor. Ca o consecință a acestei răsturnări a valorilor apar ipocrizia și fariseismul, menite să acopere criteriile false propuse de o lume structural alterată. Averea este cea care conferă avantaje sociale și morale omului, ea îl împodobește cu însușiri și virtuți exemplare, operează transformări magice: a abjecției în onorabilitate, a cinismului în virtute. Curătenia morală, cinstea, respectul față de sine și față de ceilalți oameni sînt nesocotite, nu se bucură de nici o prețuire. Astfel, proxeneta bogată, vecina lui Chiriac, se bucură de stima și prețuirea proprietarului în timp ce arhivarul sărac, ajuns de risul lumii pentru că a cumpărat o mârșoagă, e sancționat cu dispreț și intoleranță. Parabola umilului arhivar Chirică este semnificativă sub acest aspect al confruntării dintre două poziții etice, dar nu abstracte, ci concretizate în poziții de clasă. Ceea ce dă valoare realist-critică piesei lui Ciprian este faptul că dezbaterile petrecute într-un plan moral își găsesc ecoul pe planul social, traducînd și oglindind cu fidelitate în concret o realitate de ordin abstract. Arhivarul Chirică, Varlam, ajutorul de arhivar și servitoarea Fira sînt nu întîmplător oameni adevărați; fiind simpli și săraci, ei se vădesc totodată a fi puri, pentru că rămîn fideli imaginii primordiale și nealterate a firii umane.

Spre deosebire de aceștia, conținutul omenesc al lui Nichita și al proprietarului e falsificat. Atributele lor — egoismul agresiv și rapacitatea — sînt expresia unei condiții obiective de clasă exploatare. Categoria socială din care fac parte e răspunzătoare de infirmitatea lor morală.

Conflictul dramatic al piesei angajează aceste două partide care se înfruntă de pe poziții antagoniste, fundamental ireconciliabile.

Pentru a exprima realitatea socială caracteristică unei anume epoci, Ciprian folosește metoda parabolei. Prin îngroșări și hiperbole, sub aspect bizar, deformat, sînt înfățișate raporturile dintre oameni într-o lume alienată, inumană. Recursera la hiperbolă îi permite scriitorului să prezinte aspectele esențiale ale realității în toată gravitatea lor semnificativă, chiar dacă astfel ajunge uneori la exagerări care frizează neverosimilul. Semnificația emblematică a piesei — succesul final al „mîrtoagei” disprețuite — este, în proiecție simbolică, succesul forței morale a omului simplu, nealterat în umanitatea sa esențială, biruința credinței și a tenacității lui, afirmată victorios în pofida tuturor adversităților. Ciprian ia atitudine împotriva societății burgheze în numele unui om posibil, expresie a curățeniei morale. Concluzia optimistă a piesei pare să se inspire din maxîma lui Brecht: „Pentru că lucrurile stau astfel, nu înseamnă că ele vor și rămîne astfel”.

De la refuzarea unei lumi scriitorul trece la criticarea ei, iar de aici la sugerarea unei alte orînduiri, mai drepte. Valoarea mesajului și a artei *Omului cu mîrtoaga* stă în acest optimism, în pasionata încredere în om. Pentru că sînt trei atitudini posibile artistului în fața rezistenței pe care i-o opune o societate convențională, dar puternică, cum este cea capitalistă: disperarea, negarea absolută a oricărei dezlegări, evadarea mistică spre un „nu importă unde” și, în sfîrșit, optimismul robust, încrederea perseverentă în forțele omului, protestul și revolta.

Teatrul lui Ciprian adoptă cea de-a treia atitudine, înscriindu-se astfel ca o realizare pozitivă pe linia realismului critic.

Amestec de farsă, de șarjă și gravitate — scrisă fără sforăieli dramatice, cu umor, fantezie și satiră — *Omul cu mîrtoaga* rămîne — cu toate unele deficiențe și exagerări — un apolog dramatic impresionant, o lucrare remarcabilă a dramaturgiei noastre interbelice.

Capul de răfoi, a doua piesă notabilă a lui Ciprian, a fost reprezentată în premieră pe scena Teatrului Național din București — sala Studio — la data de 27 ianuarie 1940, în regia autorului. Ea a înregistrat un succes puțin obișnuit atît în fața publicului, cît și a criticii timpului. Scrisă cu cîțiva ani mai înainte (1938), piesa a apărut tipărită în chiar anul premierei la Editura „Cugătară”.

Capul de răfoi este o realizare cu totul inedită a literaturii noastre dramatice. „Piesa aceasta — nota Victor Eftimiu — este

o răsruce de poteci, un punct de plecare pe căi neabătute.”¹ Mărturia autorului — „sătul pînă în gît de veșnicul triumf prin piesele de teatru (amanul, soțul, soața), mîzgăliciul din mine a folosit datele realității pentru a persifla unele metehne sociale”² — întregeste semnificația piesei, dezvăluindu-i unele sensuri profunde de critică socială. Indicația de satiră, evidentă prin intenționalitate și realizare, nu epuizează însă semnificația acestei curioase lucrări. Amestec de farsă burlescă și de pamflet strălucitor, și, în același timp, dur — cu o expoziție aparent incoerentă, o anecdotică aparent simplă³ și o compoziție cu caracter simbolic, dar prin mijlocirea cărora transpar ecouri de sensibilitate și umanitate profundă — *Capul de răfoi* cu greu se poate încadra într-un gen dramatic definit. Nefiind „confectionată”, ci făcută „pe măsură”, această piesă este într-adevăr greu de etichetat. Ea se situează, poate, într-un compartiment dramatic special, acela al jocului pur al inteligenței, fiind — după expresia unui comentator⁴ — o „comedia dell' intelletto”. Și, poate, ținînd seama de sensurile tradiționale ale genului, *Capul de răfoi* nici nu e o piesă de teatru, ci, așa cum spune același cronicar, „lectura *sui-generis* a unei opere incidental ajunsă pe scenă”, o lectură care se dovedește a fi, în același timp, poetică și burlescă, exaltantă și pasionantă.

Respectînd doar formal convenția genului (dar, trebuie să recunoaștem, la modul magistral, deoarece Ciprian reglează jocul personajelor sale tot atît de minuțios ca într-un balet), *Capul de răfoi* pare să se constituie ca o improvizație strălucită și gratuită. Dar din compoziția figurativă a acestei piese cu aspect de joc comic pur se desprind un sens și o temă majore întru totul, se vedește o intenție critică demascatoare, care dau valoare deosebită lucrării lui Ciprian. E în farsa și umorul din această piesă ceva din tragismul provocat de conștiința inutilității și a zădărniciiei vieții, desfășurată într-un anume mediu social, ceva din necesitatea de a evada peste limitele impuse de existența banală de fiecare zi într-o orînduire socială care sterilizează, făcînd oamenii să semene cu niște biete automate. Umorul de aici porcede din necesitatea răz-

¹ Cronică la *Capul de răfoi*, în ziarul *Jurnalul*, an. II, nr. 89, 30.1.1940.

² *Măscărici și mîzgălici*, p. 409.

³ „Ciprian are o inteligență atît de vie, încît îi ajunge să pocnească din bici, ca din te miri ce sau chiar din nimic să răsăre sfîrșite” (Mircea Ștefănescu, în cronică la *Capul de răfoi* din ziarul *Ordinea*, an. IX, nr. 2.348, 3.11.1940).

⁴ Petru Manoliu, în cronică la *Capul de răfoi* din ziarul *Timpu*.

vrătirii față de mentalitatea burgheză comodă și mărginită, din dorința de a crea o lume nouă, izbăvită de conformism, în care să domnească mai multă autenticitate umană.

Contrazicând prin atitudinea lor habitusurile logice, juridice etc. sau prestigiul social al unor oameni care nu sînt decît false autorități, Ciriviș, Macferlan, Bălălău și Pentagon — cei patru cavaleri ai voiei bune, constituiți în asociația burlescă a „Capului de rățoi” — își propun să scandalizeze pe cei mărginiți și conformiști, bravîndu-i în numele libertății omului și al acelei arte încîntătoare de a gusta viața care e fantezia. Ei se vor lega de barba respectabilului domn Dacian, sau vor convinge pe un biet om că este altcineva decît cel care este în realitate, sau vor argumenta unui proprietar de livadă că pomul de pe locul său nu-i aparține. Mijloacele prin care cei patru eroi își pun în aplicare acțiunea de violentare organizată a unei societăți artificioase și ipocrite sînt farsa și fronda.

Anumite circumstanțe biografice, mărturisite în paginile de amintiri, clarifică geneza *Capului de rățoi* și semnificația unor simboluri propuse în piesă. În persoana lui Ciriviș îl recunoaștem pe Urmuz, tot astfel după cum îl identificăm și în Mitică din schița inițială a *Cutiei cu maimuțe*. De altfel, indicațiile în acest sens devin neîndoioase în volumul ulterior de memorii, *Măscărici și mîzgălici*, unde jocurile nevinovate și farsele elevilor de la Liceul Lazăr, constituiți în banda „pahucilor”, sînt arătate a fi inspirate de Ciriviș-Mitică, alias Urmuz, pe adevăratul său nume Dem. Demetrescu-Buzău, și unde e dezvăluită de asemenea identitatea celorlalți eroi ai asociației „Capul de rățoi”, toți colegi de clasă și prieteni ai autorului; Bălălău e Alexandru Bujoreanu, Pentagon este Costică Grigorescu, Macferlan fiind Ciprian însuși.

Iubitor de farsă și înclinat spre latura absurdă a umorului, Ciprian a moștenit ceva de pe urma tovărășiei cu Urmuz, ale cărui farse pline de grotesc le-a eternizat în *Capul de rățoi*. Simbolul însuși al asociației e furnizat de fapte autentice, dezvăluite în autobiografie. Din spirit de „hai” școlăresc, cu semnificație mistificatoare, cei patru tovarăși masăcrează orătăniile directorului școlii, tăind și luînd cu ei capetele rățoilor și stupefiînd prin aceasta pe proprietar, care nu poate depăși ipotezele logice ale faptului: el ar fi înțeles să i se fure rățoii cu totul, sau să i se fi furat trupurile lor, dar nu doar capetele, neputînd concepe ipoteza că cineva ar fi făcut aceasta doar pentru a rîde de dînsul.

Ciriviș-Urmuz, inspiratorul tuturor farselor și frondelor „pahucilor” se dovedește a fi „ideologul” bandei atît în viața reală a eroilor de pe vremea bravadelor adolescentine de liceeni, cît și în cea figurativă a piesei, care absoarbe, prelucreează și amplifică fapte trăite. La baza multor năzdrăvănii și năstrușnicii consemnate în *Capul de rățoi* se află întîmplări și experiențe comune ambilor prieteni, expresie a unor vechi afinități de structură între cei doi. Gestul scandalizator al „lăsăturii pe vine”, ca și cel al „suiului în copac” figurează în piesa lui Ciprian și, de asemenea, într-una din povestirile lui Urmuz, intitulată *După furtună*. O idee prilejuitoare de scandal, aceea a corespondenței dintre nume și înfățișarea fizică a insului, ce ocazionalizează în piesa lui Ciprian grotesca demonstrație a nepotrivirii numelui unui personaj cu înfățișarea sa, se regăsește într-un sens apropiat și la Urmuz.¹ Acest singular personaj², simplu grefier, dar om de rară cultură — un fel de Jarry valah — căruia acad. G. Călinescu³ îi dedică pagini de pătrunzătoare analiză, în legătură cu compunerile sale, ce definesc drept un precursor român al experiențelor literare de avangardă, își scria lucrările ca să-și distreze frații și surorile. Compunerile acestea (*Pîlnia și Stamate, Ismail și Turnavitu, Algazy & Grummer* etc.), bufonerii de spirit, sînt parodii ale prozei comune în care domină umorul absurd. La epoca în care scria Urmuz — în primele decenii ale secolului — acest gen de joc spiritual, bazat pe farsă și mistificare, circula printre tinerii școlari de la Liceul Lazăr, reprezentînd un mod de afirmare prin bravadă și teribilism. *Capul de rățoi* preia această atitudine, o continuă și o amplifică, organizînd într-o desfășurare dramatică acel *esprit de canular* caracteristic tuturor mediilor școlarești, dar ilustrat mai ales în ceremoniile burlești de la École Normale, École de Beaux-Arts sau de la Colegiul Stanislas din Paris, prilejuite de începutul anului școlar. „Pătratele” și „cuburile” (elevii din anul II și III) condamnă la „moarte josnică” pe „Vilsgnoufs”, „neciopliții”, „bădăranii”, „noii-recruți” care sosesec în școală. Timp de cîteva zile, aceștia sînt pregătiți de „moarte” prin îndeplinirea unor

¹ Vezi nota scrisă la povestirea *Algazy & Grummer*.

² Urmuz s-a născut la 17 martie 1883 la Curtea-de-Argheș și s-a stins la 23 noiembrie 1923, în București. Primele lucrări ale sale au fost publicate de Tudor Arghezi în revista *Cugetul românesc* (1922). Tîrziu integral în 1930 în editura „Unu”. Urmuz a fost popularizat de revista germană *Der Sturm* (1930).

³ *Principii de estetică*, Ed. Fundații, București, 1939, p. 31 și urm.

rituri hazlii, iar la sfârșit sînt „exterminați” pentru ca, prin virtutea magică a unor inmuri sacre, să fie apoi „înviați” și dotați cu toate calitățile spiritului și trupului...

Ștrângăriile, satira, irespectul, pseudonihilismul *canular*-ului mistificator, declanșator al unui rîs nemilos, e conținut și în *fabliaux*-urile din evul mediu, în acele *soties*, care-și găsesc un curios echivalent în românescul „șotie” — la Boccaccio sau la Rabelais. El se regăsește și în romanul și piesele lui Jules Romain, *Les Copains*, *Donogoo-Tonka* sau *Mr. de Troubadec*, sau și în enorma farsă de colegian care e *Ubu-roi*, neliniștitoare capodoperă, straniu fenomen al literaturii franceze, în care Alfred Jarry face figură de adolescent bufon dar grav, atacînd cu ferocitate și umor lumea adulților, prostia și răutatea lor. La Ciprian, nou în motivație și în întindere, acest rîs nu e de loc negator, ci constructiv. *Capul de rățoi*, „comedie serioasă”, nu e cîtuși de puțin dizolvantă. Rîsul care se desprinde de aici are virtuți satirice și demascatoare, face să țîșnească sentimente puternice și stenice, mărturisește exces de vitalitate, are la bază optimismul, sănătatea și normalitatea. Este un rîs care nu desperează de umanitate, e expresia unei dilatații a ființei umane în plină sănătate, o multiplicare a forței sale vitale. Iată de ce, ca urmare a virtuților stimulative ale acestui rîs, piesa lui Ciprian e remarcabilă și constituie o tentativă cu totul originală în dramaturgia noastră interbelică.

Luînd atitudine față de falsificarea umană în societatea burgheză, punctul de plecare al *Capului de rățoi* e cel critic, o critică serioasă și aspră, de mare adîncime și justete. Într-un fel, aplicîndu-se aceluiași mediu și amendînd cu vehemență existența inerțială a omului în atare condiții sociale, piesa trezește oportune apropieri cu teatrul lui Eugen Ionescu. Ba chiar, sub aspectul umorului absurd, se poate spune că Ciprian face figură de precursor. Involuția umană ocazionată de orînduirea capitalistă este expresia absurdului, rezultat al unui proces treptat de degradare a valorilor etice. Demascînd mecanismul procesului de involuție, generator de false accepțiuni asupra valorilor — cărora, cu bunăcredință, i se supune mica burghezie măcinată de contradicții — teatrul lui Ionescu, tragic prin excelență, demonstrează că în aceste condiții este absurd ca aparența, adică înfățișarea de om să supraviețuiască atunci cînd esența, cu alte cuvinte calitatea umană, s-a pierdut. Omul în societatea burgheză se reduce la o

schemă antiumană, inerțială, statică, anchilozată, și, pînă la urmă, decade în regnuri inferioare, subumane. Piesele lui Eugen Ionescu reprezintă cu stringență de silogism demonstrația acestui adevăr, înregistrînd ecoul lui tragic. În *Cîntăreața cheală*, de pildă, conversația dintre personaje abundă în locuri comune, degradîndu-se într-atît, încît pînă la urmă devine o suită grotescă de borborigme.

Avînd un punct de plecare asemănător, critica aspectelor anti-umane și inerțiale ale omului în societatea burgheză, *Capul de rățoi* folosește ca mijloc demascator farsa mistificatoare și rîsul eliberator. Numai că la Ciprian acest mijloc devine cîteodată scop în sine, iar piesa pare uneori a fi compusă doar „pentru a-i înfuria pe oamenii gravi”, precum celebra poezie a lui Charles Cros, *Le haveng saur* (*Scrumbia afumată*). Urmărind scopul de a scandaliza, afirmîndu-se ca dușmani ai logicii strîmte și falsificate de interes a convenționalismului etic mic-burghez, eroii piesei arborază ilogicul, și, în acest fel, insurecția celor patru neadaptabili s-ar părea că duce la iraționalitate și absurd. Este vorba aici de o anume carență proprie unor curente literare de avangardă din anii ce au urmat primului război mondial și de a căror influență nu a scăpat nici Ciprian.

Pe de altă parte, vocația de moralist a autorului, predilecția sa pentru criteriul etic — care-l duce la estomparea diferențelor sociale dintre oameni și la adoptarea unui tip general uman, nediferențiat sub aspectul de clasă — are ca rezultat unele accente nerealiste ale piesei. Subzistă totuși salvator în atitudinea eroilor o aspirație către un ideal de profundă umanitate, propus în locul convențiilor și atitudinilor conformiste pe care ei vor sincer să le nimicească.

Caldă pledoarie pentru omenie (a se vedea finalul tabloului II, cînd Inspectorul e identificat cu esența lui umană: „mirosiți a om!”), mărturisind consecvent înțelegere și compasiune pentru suferința celor umili, în egala măsură în care exprimă cu vehemență indignarea împotriva inechității sociale¹ — irespectul și fronda nu se aplică niciodată celor simpli, muncitori și necăjiți, sau întîmplărilor grave ale vieții. „Cu cele sfinte nu se glumește”,

¹ În fața sărmanei culegătoare din gunoaie, Ciriviș exclamă: „Nefericita asta se străduie de o jumătate de veac să adune impuțiciuni, iar la Bursă, în bănci și prin piețe se încheie în fiecare clipă afaceri de milioane” (tabloul II — *O stradă lăturalnică*).

remarcă un personaj, în fața omului care așteaptă să-i nască nevasta; iar la vederea unor muncitori toți patru se descoperă cu respect: „Munca, travaliul, uite ce înobilează pe om!”

Cu toate limitele sale, inerente epocii în care a fost scrisă, *Capul de rățoi* este o lucrare ce mustește de înțelesuri profunde, de semnificații pozitive. Bogată în conținuturi satirice, mașină infernală pusă la temelia gândirii conformiste, *Capul de rățoi* face operă de demistificare, denunțând fariseismul și minciuna intimă a lumii burgheze și pledînd totodată pentru liberarea omului din mortificarea unei societăți decăzute. Ea are în plus meritul că se țese într-o atmosferă apropiată de folclor, fiind în acest sens vădit autohtonă: pomul care centralizează conflictul evocă foarte bine „cuiul lui Pepelea”, iar năzdrăvăniile „pahucilor” sugerează pe cele ale lui Nastratin.

Un lup mîncat de oaie pune în dezbatere tot o problemă de ordin moral, și anume, aceea legată de jocul dintre aparență și realitate în societatea burgheză, subliniind că aparențele sînt înșelătoare și neconforme cu autenticitatea umană, iar ierarhizarea socială care se întocmește în virtutea lor este nedreaptă, fiind bazată pe criterii care ignoră valoarea efectivă a omului.

Piesa este o farsă care confruntă două personaje, Domnul cu raglan și patronul unui local de noapte. Intrînd în localul acestuia și luat drept un nabab, după însemnele vestimentare de suprafață pe care le poartă (raglanul său, deosebit de elegant, ascunde însă pe dedesubt niște haine sărăcăcioase), „domnul cu raglan” este primit și tratat ca un client bogat, deși în fapt el nu cere să i se servească decît un pahar cu apă. Se încinge un banchet la care sînt poftiți toți cei de față, inclusiv personalul artistic al localului. Patronul, convins că va cîștiga o avere de pe urma clientului, supralicitează mereu, dar la plată Domnul cu raglan declară că nu e dator nimic, întrucît nu a comandat nimic și s-a socotit doar un invitat al patronului. De unde „patronul-lup” credea că va mînca „oaia grasă” ce părea să fie clientul, se dovedește că, dimpotrivă, lucrurile s-au petrecut pe dos și rolurile s-au inversat: după mecanismul clasic al hoțului furat, păcălitorul se dovedește a fi cel păcălit.

Evident, piesa este o comedie în care comicul rezidă în mistificarea mistificatorului. La judecata care urmează, pe linia proce-

deului cirivișian din *Capul de rățoi*, „domnul cu raglan” îl scoate din sărite pe judecătorul rigid, cramponat în rutina textelor de lege, și-l obligă, pînă la urmă, să judece cazul omeneste. La fel, ca efect al răsturnării paradoxale a situațiilor, oamenii din trupa artistică a localului se împacă între ei cînd ajung să-și dea seama că fuseseră învrăjbiți numai pentru că voiau să pară altceva decît sînt.

Există aici implicații ale unei atitudini critice față de moravurile unei lumi apuse. Demistificarea este susținută cu mijloacele farsei, cu corespunzătoare îngroșări hiperbolice ale situațiilor, în scopul de a provoca necesarul „efect de distanțare” capabil să reveleze sugestiv contradicțiile unei lumi și să o condamne.

După mărturisirea autorului, *Nae Niculae* urma să devină o convingătoare „pledoarie pentru pace și omenie”. Din capul locului piesa se constituie programatică și, datorită specialei înclinații a autorului, didactică și cu tendință eticistă. Disputa pe care o propune ține tot de sfera ordinului moral și se angajează între principiul binelui și al răului, care-și aleg ca teren de luptă Pămîntul.

Fostul aprod Nae Niculae moare și, după săvîrșirea sa din viață, atîrnă situat „între cer și iad”, neputîndu-și găsi locul nicîieri. Pentru că, după viața trăită, nu e pe deplin fără de păcat spre a sălășlui în cer, iar pe de altă parte, singurul său păcat fiind comis inconștient, croul nu poate sălășlui nici în iad. Neputînd intra în cer, diavolii îl trag cu sila în iad, dar toate caznele la care-l supun necurații nu se lipsesc de suflul neîntînat al aprodului, încît pînă la urmă e gonit de acolo. Deznădăjduit, bietul om pornește spre rai, pentru a-l căuta pe Dumnezeu, să i se plîngă, dar i se răspunde că Dumnezeu nu e acasă, ceea ce în subtext sugerează că fericirea oamenilor nu depinde de puteri supranaturale.

Un personaj simbolic, Prichindelul, întruchipînd principiul binelui și conceput într-o manieră *sui-generis*, ca un epicureu plin de umor și în același timp cu tendințe umanitariste — veselie și seninătatea fiind, în viziunea lui Ciprian, complementul indispensabil al omeniei — intervine cu investitură specială în rezolvarea soartei lui Nae Niculae și totodată a întregului Pămînt. Invadat de forțele răului, ostile omului, sub dominația Vicleanului, care

propovăduiește doctrina egoismului fioros a lui „fiecare pentru sine”, Pământul pare o stea uitată în creația lui Dumnezeu, așa încât mandatarul divinității, Grădinarul, îi îngăduie Prichindelului să se amestece în treburile de pe planeta locuită de oameni. Acesta își începe experimentul cu Nae Niculae: „Iată un virtuos. Dar cui au folosit virtuțile sale? Viața lui s-a stins ca o făclie sub obroc. Voi lua aluatul acesta prețios, îl voi turna din nou și îi voi pune virtuțile în valoare”...

Partea a treia a piesei se petrece pe Pământ. Fostul aprod e reîncarnat în persoana unui prinț Ioachim, care, ajuns apoi rege, înființează școli, desființează armata, inițiază prefaceri și schimbări care să scoată pe oameni din „blana lor de fiară”. O armată dușmană cotopește țara, pe care o găsește dezarmată, dar puterea de influență a binelui, care inspiră salutar pe invadatori, face ca cele două popoare să fraternizeze, să evite războiul. Piesa se sfârșește într-o apoteozare a ideii de pace, de înfrățire între popoare și oameni.

În varianta care a prilejuit pe *Ioachim, prietenul poporului*, aidoma cu partea treia a piesei de mai sus, sînt scoase însă toate elementele fantastic-supranaturale (Prichindelul, Vicleanul), dar ideea dominantă rămîne aceeași, la fel de fantastică și neverosimilă, deși conținînd multe elemente valoroase.

Propunînd o dispută morală alegorizată, oarecum prea abstractă și generală, piesa lui Ciprian este o demonstrație didactică — susținută, e drept, cu mijloace artistice — dar care, înfățișînd personaje, și nu eroi, adevăruri, și nu realități, idei, și nu ființe, nu reușește să fie convingătoare. Cîteva idei prețioase și juste pe care totuși le conține — optimismul moral, în virtutea căruia binele iese inevitabil învingător, sau ideea că îmbunătățirea vieții oamenilor depinde de ei înșiși, ca și elogiul purității morale a omului simplu, pe care și cu acest prilej îl întreprinde autorul — nu sînt suficiente pentru a o transforma într-o operă de artă complexă și suveran sintetică.

Arthur Miller afirma că teatrul trebuie să fie un tribunal, în care fiecare piesă e un proces intentat unei prejudecăți, moravurilor, instituțiilor retrograde sau atitudinilor de viață reprobabile ori greșite — proces ce se dezbate în fața publicului, chemat să fie în același timp martor, judecător și uneori chiar judecat. Dra-

maturgul american are în vedere desigur faptul că teatrul, instrument de cunoaștere, îndeplinește în același timp o funcție dinamică și mobilizatoare. Prezentîndu-ne eroi ce trăiesc drame și lupte, el ne dă cheia înțelegerii lor și ne obligă să judecăm și, astfel, să ne judecăm. Prin înfățișarea unei situații se presupune totdeauna dorința unei schimbări; teatrul ne asociază în sentimentul datoriei față de noi înșine, ne dă îndbolduri la responsabilitate, ne îndeamnă la participare, într-un cuvînt, înseamnă apel la acțiune.

Prin însăși intenția sa, fățișă ori tănuită, teatrul lui G. Ciprian corespunde unui atare deziderat. El obligă pe spectator să ia act nemijlocit de vicii și carențe sociale, să accepte o sentință morală. Demascînd substratul social al unui mecanism care goleşte omul de umanitate, acest teatru sugerează totodată o acțiune de luptă contra mentalității înguste și a acelor mecanisme sociale retrograde care împiedică drumul conștiinței umane către ea însăși. Combătînd lașitatea și conformismul, protestînd împotriva desconsiderării omului simplu în societatea burgheză, el justifică umanitatea, luptă pentru adevăr și justiție, pentru afirmarea omeniei din om, propunînd o doctrină a demnității, a altruismului și a carității. Amploarea și patosul unei atari pledoarii transfigurează pînă și aparentul misticism al eroului din *Omul cu mîrtoaga* într-o exaltare poetică.

Comandat de o reală necesitate de expresie și de cunoaștere, teatrul lui Ciprian reprezintă în fond ocazia de a cunoaște o lume și implicit nevoia de a o transforma. Umorul pe care-l practică scriitorul este o formă de revoltă superioară a spiritului. Toată demonstrația din *Capul de rățoi* nu este pînă la urmă altceva decît aspirația spre o lume diferită de aceea care solicită verva ironică a autorului. Revoltatul care e Ciprian vrea să distrugă legile. Dacă le condamnă, e pentru că le judecă. Se află deci în el ideea de ceea ce trebuie să fie și de ceea ce nu trebuie să fie, ideea unei alte legi.

Act de credință, sursă de energie spirituală și morală, instrument de cultură, teatrul acesta înseamnă viața gîndită ca adevăr și ideal.

Deși redusă ca dimensiuni, opera scriitorului e importantă prin spiritul ce a alimentat-o. Variînd expresia și mijloacele cu care

întreprinde critica socială, opera lui Ciprian lărgeste mult aria investigată, încorporează aspecte subtile de ordin moral ale realității dintr-o epocă dată și înfățișează o problematică plină de sens. În acest fel ea se înscrie pe zone superioare de gândire și sensibilitate, deschide orizonturi și prilejuiește atitudini reflexive, aducând în ansamblul literaturii noastre o contribuție prețioasă și conferind autorului ei o autoritate de necontestat.

PETRE PINTILIE

AMINTIRI

MĂSCARICI ȘI MIZGĂLICI

CUVINT INAINTE

Deși n-am de gând să decedez curînd, căci abia am împlinit 74 de ani, m-am hotărît totuși să-mi scriu memoriile — chiar dacă faptul acesta ar fi un clopoțel de alarmă, care ar prevesti apropierea sfîrșitului... Că vorba ceea : de ce ți-i scris, în gaură de șarpe să te-ascunzi și tot nu scapi.

Viața mea colșuroasă, cu urcușurile și coborișurile ei, e plină de tot soiul de întîmplări pe care vreau să le adun, să le frămînt, să le topesc și să storc din ele parfumul aducerilor-aminte. Pentru a rupe, însă, cu anumite tradiții siropoase, mă leg cu afurisenie să nu cruț pe nimeni și nimic — afară numai dacă, slab de înger cum sînt, n-oi uita de la mînă pînă la gură și-oi avea unele pene de memorie... ivite din propriile-mi păcate și greșeli.

Ce mă stingherește totuși este că, vrînd-nevrînd, va trebui să-mi turuie gura și să vorbesc într-una despre mine : ce-am văzut eu, ce-am auzit eu, ce-am gîndit eu, ce-am pătimit eu.

Urîtă treabă !

Nu mi-a plăcut nicicînd — și nici acum nu-mi place.

Dar, de ! Cînd te legi cu afurisenie trebuie să te ții de cuvînt...

SCROAFA CU PURCEI

M-am născut, ca și Oedip, cu picioarele strâmbe, într-o uliță lăturalnică din urbea Buzeului, — și, cu toate că s-a scurs de atunci vreme lungă, îmi aduc aminte bine de curtea aceea mare de han, cu cocioabe înșirate pe dreapta și pe stînga, de puțul pietruit în mijlocul ogrăzii, dar mai ales de grajdul cu pod din fund, unde mă furișam deseori ca să trag pe nas aroma ametoare de fîn cosit și balegă.

Nu călcam chiar în străchini, pe cît țin minte, dar umblam împrăștiat ca un călăreț nededat și eram tare vorbăreț, și bătaios nevoie mare. Cînd mi s-au dres picioarele — nu știu ; ceea ce știu e că stăteam ceasuri întregi despuiat într-un hîrdău cu apă roșiatică, îmbibată de coji de nuci verzi, pînă ce m-am pomenit într-o bună zi că merg și topăi la fel ca toți broscoi de seama mea.

Părinții mei nu erau oameni cu stare, de vreme ce stăteam cu chirie în două odăițe ponosite, dar nici lipiți pămîntului nu erau, căci surioara mea mai mare avea rochiță de catifea cu crețuri, iar eu purtam peste hainele marinar un paltonaș pembé, cu gaică cenușie.

Eram înțoliți curățel amîndoi gîndacii, dar de sora mijlocie și de fratele mai mic nu-mi amintesc de fel. Pe semne că fuseseră dați să crească pe la neamuri, în sat la Merei — o palmă de gara Monteorului — ori poate că glagoria mea de domnișor cu gaică n-a catadicsit să ia seama unor mucoși mai mărunței decît mine. Nu țin

mințe nici chipurile tovarășilor de joacă, pe care îi tirnoseam prin omăt și noroi, dar de Vasilică, scroafa cu doisprezece purcei, țin tare bine mințe — și-am să țin pînă-oi închide ochii.

Și iată pentru ce : purceaua, deși căta sașiu la oamenii în vîrstă, pe mine mă lăsa s-o scarpin și s-o mîngîi ca și cum aș fi fost frate de lapte cu poradihii ei. Există de cînd lumea între puii de om și dobitoc o apropiere, un soi de prieteșug firesc pornit din lipsa de teamă reciprocă : scroafa cu purcei, cîinele din lanț, berbecul ciufut ori altă jivină belicoasă descifrînd în ochii copilului candoarea lui feciorelnică, puiul de om simțind în berbec, cîine sau scroafă un prieten răbdăriu de joacă și de șagă.

Din păcate, însă, nașu Fănică Ciobanu, stăpînul hanului și al Vasilicăi, vîndu într-o zi doi purcei — ceea ce preschimbă muma văduvită într-o panteră furioasă. Drept urmare, toți copiii din curte furăm zăvorîți prin căși. Eu însă, mai mehenghi, izbutii să mă strecur pe ușă — și întinde-o spre grajd, unde-și jelea muma copiii !

Noroc că mă zări intrînd una din vecine. La țipetele ei, toată curtea fu în picioare. Înarmați cu prăjini, cu bîte, cu topoare — care cu ce apucase — oamenii se năpustiră spre grajd, cînd, în aceeași clipă, scroafa se ivi cu mine în gură, zgîlțindu-mă de gaica paltonașului, ca o zeiță a răzbunării. O clipită își lăsă prada jos, pregătindu-se să mă înșface mai aprig, mai cîinos. Bîtele și prăjinile plouară ca grindina ; dar asta, în loc să domolească mînia tigroaicii, o îndrîji mai tare : îmi înfipse colții într-unul din picioare și începu să mă tîrîie, suflînd ca o batoză. Auzii ca prin vis țipătul sfîșietor al mai-chi-mii... deschisei ochii... și zării tăișul unui topor năprasnic despîcînd țeasta scroafii, care, altminteri, m-ar fi mîncat de viu.

N-ar fi fost mare pagubă : un măscărici și-un mîzgălici mai puțin...

★

Acesta a fost debutul meu artistic : rol mut, fără tirade, dar plin de conținut.

Voi fi avut eu, poate, de-a lungul vieții mele de actor, accente impresionante în unele piese, dar niciodată n-am

îngrozit spectatorii prin jocul meu realist ca în clipa cînd pantera s-a repezit asupra-mi.

Și de foarte multe ori, în cariera mea, am murit și înviat pe scenă, dar pe scena din curtea hanului dacă apucam să închid ochii, apoi aș fi închis ochii atît de natural, că nimeni pe lume — nici chiar Domnul din ceruri — n-ar mai fi izbutit să mi-i deschidă...

Asta însă ar fi fost din cale-afară : teatru naturalist...

SUS ÎN DEAL LA MEREI

La ospățul pe care procopsitul de nea Fane, pișcat de conștiință, îl dăte în cinstea victimei — adică a mea — măcelarul care despicase țeasta Vasilicăi zise cu glas tare :

— Să știți, boieri dumneavoastră, că domnișorul ăsta cu paltonaș cu gaică o să aivă mare noroc în viață !

— Să-ți fie gura aurită ! strigară vreo doi-trei comeseeni.

— Noroc porcesc ! încheie nașu Fane, îmbujorat.

Mi-au sunat multă vreme vorbulețele astea în urechi, și cu toate că nu eram decât o mogîldeață de om, cînd începui joaca cu prietenii mei, îmi aduc aminte bine că mă cam umflam în pene și îmi dădeam ifose — ca și cînd cine știe ce ar fi fost de capul meu.

Nu-i vorbă, la patru anișori eram cineva în urbea Buzzeului, căci toată lumea mă arăta cu degetul :

— Uite finul scroafei ! Băftosul !

Dar ce fel de baftă e aceea cînd, la o vîrstă atît de crudă, începi să simți înțepătura lipsurilor : că laptele de dimineată se tot împuținează, că la prînz abia ți se unge farfuria — iar seara nici atît — că alde taica dă tot mai rar pe acasă, iar biata mumă își stăpînește anevoie lacrimile cînd te sărută pe obraz.

Sărăcia e soră bună cu gîlceava, și astfel nu-i de mirare că coana Fița, maică-mea — Dumnezeu s-o odihnească — după o ceartă în lege cu taica, ca să nu mai

văd și să aud, mă trimise la Merei, în sat, să robotesc pe la neamuri. N-am mai văzut și auzit, ce-i dreptul, dar de înțeles am înțeles...

Vai și amar de casa în care unul spune „hăis“ și altul „cea“ ! Noroc că sufletul copilului este un aluat care nu rabdă durerile, ci le alungă înainte de-a prinde rădăcini. Un fleac, un te miri ce, îl face pe prichindel să rîdă printre lacrimi și să uite.

Fui primit de neamuri cu brațele deschise și zvîrlit ca o minge, de colo pînă colo.

Tușa Lisaveta încaltea și fie-sa Pătruța se băteau pe mine, și la ele am și rămas toată vara. Nu erau prea înstăriți, dar aveau doi bouleni, vacă cu lapte, o pereche de căiuți rotofei, o mică prisacă, un petec de livadă și altul de vișoară. Unchiul Nae Cănnău nu era om rău, dar ceva mai închis și mai negustoros de felul lui.

Dînsul nu înțelegea — deși-i eram nepot — să mă ție pe veresie. De aceea mă și puneă să-i păzesc vitele, sus pe deal. Vorba vine că le păzeam, că eu mă cățăram toată vremea după cuiburi de păsări, ori goneam după gîze, ori culegeam porumbe sau izmă, sau flori de sunătoare — pînă ce, ajuns de osteneală, mă lăsam într-o rînă și trăgeam pe nas mirosul tare de ierburi, de frunză și pămînt.

Singur-singurel, în mijlocul naturii aceleia îmbălsămate, visam cu ochii deschiși : vedeam chipuri de zmei și împărați, domnițe cu cozi și rochii lungi, oșteni cu coifuri și halibărzi, preoți cu patrafire, copii de casă cu cizmulite largi ; apoi toți și toate se topeau, iar în locul lor se deschidea o boltă arcuită cu zeci de bănci de lemn, pe care școlari și școlărițe, cu spinările încovoiate, buchineau slova cărților — iar sus, pe-un postament, un jîlt cu spete largi, și în jîlt, bătînd măsura : eu, eu, feciorul Fiții și al lui Constandin, eu, finul Vasilicăi și fiul norocului !

Zmei și împărați... domnițe... oșteni cu halibărzi... boltă arcuită... postamente... bănci... Neuitate visuri și vedenii, nu cumva prevesteați pe histrionul care sălășluia în lighioaia aceea mică ?

Despic depărtările și mergînd ca racul, d-a-ndarate-lea, aș vrea să scutur velințele anilor și să intru iar în nădragii neștiinței și nevinovăției.

Puiule de om, neprihănirile din creasta dealului, unde ești ?

Frăgezime și candoare, pe unde rătăciți ?

La nămiezi scoteam traista și îmbucam cîte ceva, apoi o luam prin vie după poame, îmi umpleam sîinii cu zarzăre ori prune pîrguite și coboram spre coliba lui moș Anton, pîndarul, care m-aștepta ca pe un plod al lui :

— Și... Harap ?

— Acuși, acuși și el !

Iar pînă să-și răsucească moșul o țigară, cîinele se și auzea gonind printre butuci și, cu limba scoasă de-un cot, se așeza între noi, suflînd întretăiat.

Dacă aș fi zugrav, aș cerca să înviu pe pânză chipurile celor trei prieteni : omul, cîinele, copilul. Dar oricît de meșter aș fi, nu știu dacă aș putea să fac să țîșnească din ochii lor bunătatea omului, zîmbetul copilului și cre-
dința cîinelui.

Mă dădeam de-a dura cu Harap în brațe, îi băgam pumnii în gură, îi trăgeam mustățile, iar cerberul, temut de tot satul, mă mîngîia cu labele, zîmbindu-mi drăgăstos și bițînd din coadă.

Zăresc parcă și acum scînteia gălbuie țîșnind din amnarul pîndarului și simt și azi în nări mirosul de mahorcă duhnind din tabachera lui scorjîtă.

Hei, moș Antoane, pe unde ți-or fi putrezind oscioarele ?

În cimitirul din dosul bisericii, alături de-ale stăpînilor, ori în sîtuțul bulgăresc de unde ai purces ?

Trupul tău se va fi măcinat demult, ca și hoiturile atîtor și atîtor mărimi pe care le-am cunoscut în viața mea. Dar pentru ce pe tine, bunule, te păstrez cu evlavie în inimă, iar peste fapăturile celor îmbuibăți, avizi, fățarnici sau închipuiți nu se așterne decît uitarea și sila mea adîncă ?

Oare nu de la tine, umilule pîndar, am deprins tainele omeniei și ale umilinții ?

— Hoții la struguri ! se auzi de departe un glas cunoscut.

Moș Anton puse fără să vrea mîna pe pușcă, dar o lăsă repede, căci călărețul care înainta tanțos pe potecă era vărul Costache, un flăcăiandru cu gura cît o șură, feciorul de-al doilea al unchiului Neculai. Era în ajun de a trage sortii și-și cumpăraseră o iepșoară cu mînz din tîrg, de la Drăgaică.

Ochii mei neștiutori se țintiră asupra mînzulețului și prin sunete nearticulate îmi arătai marea mea bucurie că am găsit și la deal un prieten de seama mea. Îl privii în adîncul ochilor și ochii lui zîmbiră ca și ai mei. Mă apropiai și cercai să-mi lipesc capul de căpșorul lui, dar mînzul se scutură, izbindu-mă atît de tare, că văzui stele verzi. Apoi începu să zburde nechezînd.

Vărul Costache descălecă, luă iapa de dîrlogi și urcăm coasta, s-o priponească un ceas, două. Căluțul se domoli, se apropie de maică-sa și, plecîndu-și capul, începu să sugă. Lăsai nasul în pămînt și oftai fără să vreau.

Verșorul mă fură cu coada ochiului și mă trase lîngă el.

— Și... mama ? bîguii eu.

— Vine și ea... n-ai grijă...

— Oh, de-ar veni odată !

Costache mă mîngîie cu dragoste pe păr.

Pieptul mi se umflă fără să vreau, cătai din nou la mînz și, despicînd depărtările, începui a scînci...

COANA FIȚA

Într-a paisprezecea zi, sau poate într-a treisprezecea — că număram pe degete — pe cînd stam sus pe deal și ronțaiam semințe, îmi păru că zăresc hăt departe, jos, în bătaia soarelui, o fustă albăstruie și o pălărie albă, rotundă ca o lună.

Inima începu să-mi zvîcnească. Îmi făcui mîna pîlnie și scosei deodată un strigăt atît de ascuțit, că hăui toată valea. Aș minți să spun că atingeam pămîntul cu picioarele, căci mai mult zburam acum decît fugeam.

Glas năvalnic al singelui, chemare întraripată, de unde izvorăști?

Iar tu, izvor fierbinte de îmbrățișări și lacrimi, cum de țîșnești astfel?

Nici o apă de pe lume nu e mai limpede și mai curată ca tine, sfîntă dragoste de mamă.

Două zile încheiate n-am mai pascut vitele și două zile m-am gudurat ca un cățeluș pe lîngă fustele coanei Fița, mîndră că avea un fecior atît de înimos.

Nea Nae Cănanău mă lăudă foarte și-i spuse maichii să nu ia în nume de rău că mă trimite în deal, dar că făcea asta numai pentru că... aerul era mai curat acolo, pentru că-mi pria și că mă îndrept văzînd cu ochii...

Mama zîmbea trist, știind cu cine avea de-a face, iar el urmă:

— A venit ca o scoabă, și-amu-i un pepenaș!

Tușa Lisaveta și fie-sa, Pătruța, se simteau stingherite descifrînd în zîmbetele maichii amărăciunea ei. Ele fură deci de părere să mai stau cîtva timp și pe la alde nenea Răducanu, ori la alde Țața Luxa.

— La prăpăditul ăla, ori zgripturoaica ceea? Nu-l las pe mîna lor, întîmple-se orice! Încheie sentențios neica Nae.

Rămăsei așadar pe loc.

Despărțirea n-a fost de fel ușoară, dar măicuța mă îmbună făgăduind că-mi va aduce, peste două săptămîni, o cărțulie cu poze și o cutie cu văpsele.

Întristarea mi se risipi, curînd, căci iepșoara vărului Costache era blîndă ca o mieluşea, iar cu mînzulețul mă împrieteni atît de repede, că-mi venea uneori să fac și eu ca el: să plec capul și să sug alături de dînsul, ca un frate.

Viitorul ostaș zîmbea, ghicindu-mi parcă gîndurile, și din cînd în cînd, ținînd mînzul cu stînga, mă hurduca cu dreapta, sălîndu-mă pe micul armăsar. De vreo două ori căluțul se scutură, dar mai apoi începu a se deprinde; și deseori, seara, ne înapoiam încet-încet de la pășune — vărul călare pe iepșoară, eu, pe odrasla ei.

Moș Anton clătina din cap nemulțumit cînd ne întîlnea, iar tușa Lisaveta îl căina adesea pe flăcău că mă tîra după el. Numai nea Nae Cănanău își trosnea degetele, bucuros nevoie mare că avea un nepot atît de firosos.

Dar cum ulciorul nu merge de multe ori la apă, într-o seară, cînd să pornim din deal, se întîmplă ca iapa să se sperie de o mîglideată — arici sau șobolan — și să bufnească la vale, pierind ca o nălucă. Mînzul, de pe coastă, o luă și el la goană zvîrlindu-mă prin aer, ca pe-o surcea, cît colo.

Cînd m-am trezit, erau în jurul meu tîspatru: și tușa Lisaveta, și fie-sa Pătruța, și nea Costache — julit la nas ca dracul — și unchiul Cănanău.

De rîndul ăsta zic și eu, ca nașul Fane, că am avut noroc porcesc: un lat de palmă de picam mai la dreapta îmi sfărîmam țeasta de trunchiul găunos, alătura de care fusesem aruncat.

Gîtuiți de spaimă, vrură să mă suie în brișca cu care veniseră în pripă, dar văzînd că nu sînt vătămat și mă țin pe picioare, o luarăm pe potecă încet-încet, la vale, în timp ce în urma noastră moș Anton, pîndarul, cu lacrimi în ochi, făcea cruci mari, popești, că am scăpat cu viață.

★

Acesta a fost al doilea rol mut pe care l-am jucat în aer liber, iar situațiile grele prin care am trecut în copilărie, atît la oraș, cît și la țară, lămuresc înclinarea mea firească pentru partiturile dramatice.

Numai Alexandru Davila, pe cînd era director, susținea cu tărie că eu sînt actor comic. Nu-mi cunoștea însă antecedentele : episoadele cu scroafa și cu mînzul...

Am urlat în multe tragedii, de credeau spectatorii că-mi plesnesc măruntaiele, dar niciodată, în cariera mea, n-am găsit vibrația clocotitoare a strigătului pe care l-am scos atunci cînd, de pe creastă, mi-am zărit mama în vale.

Ala joc interior !

Și desfid pe oricare regizor, străin sau autohton, să afirme că cunoaște mai bine decît mine mecanismul lăuntric al accentelor spontane...

Doar în caz de accident, în sală sau pe scenă, se poate vedea cît de artificioase sînt lamentările de prin piese și cît de cutremurătoare accentele vieții :

— Fugiți, foc, foc ! ar fi îndeajuns să strige careva...

Iată de ce rog pe domnii supraesteți să nu zîmbească mefistofelic și să mă creadă pe cuvînt cînd afirm că la Buzeu și la Merei am jucat întîile mele mari roluri autentice !

HAI MERE, MERE !

După întîmplarea cu mînzulețul, nea Nae Cănanău mă învoi să-mi mut culcușul, pentru vreo săptămînă, două, la o străbunică a mea, care locuia lîngă biserică — adică drept în mijlocul satului.

Bătrînica trecuse de o sută de ani și, cu toate că bărbia i se ascuțise și glasul îi tremura, umbla destul de reperor, făcea focul în sobă, îmi fierbea oușoare, scutura poalele și mătura odăița cu tîndă și pridvor în care locuia.

Dimineața mă lua de mîna și mă ocolea prin bătătură, spunînd în șagă tușei Bălașa ori țatei Lisandrina că-și plimbă logodnicul... ca să vadă una lume ce pereche potrivită eram noi doi : ea cu un picior în groapă, eu abia bătînd la pragul vieții.

Mă ducea uneori la biserică, îngenuncheam lîngă dînsa și, cînd făcea cruci și mătânii, făceam și eu la fel, rugîndu-mă la icoane... s-o aducă cît mai în grabă de la oraș pe coana Fița, cu cărțulia ei cu poze și cutioara cu vâpșele. Ne înapoiam cu obrajii mînjiți de fumul lumînărilor și — privind furîș în urma bătrînicii — îmi dădeam seama că de n-ar fi avut pielea pe oase, și-ar fi pierdut ciolanele pe drum...

Oh, bătătura ceea largă, unde ne strîngeam toți mucoșii satului și de unde porneam la joacă, neștiutori de griji și de necazuri !

Când soarele începea să piște, ne furișam în grădina din spate și de-acolo țîșneam în vie, cîntînd și chi-hotînd.

Nouitate vreme, de ce te port atît de proaspăt în mine, după șapte decenii încheiate ?

Fetele se cățarau băiețește în pomii încărcăți, iar noi, cîrlanii, rămîneam în urmă — dinadins — să le privim cățărîndu-se. Instinctele, în fașe, începeau să mișcească, și nu o dată m-am pomenit sărutînd pe una sau pe alta din fete cu aceeași poftă cu care mușcam dintr-o caisă ori piersică pîrguită...

Oh, tinerețe, eternă tinerețe, de ce nu ești... eternă ?

Numai că neica Nae Cănanău habar n-avea de ce ghiorțăia în mațele nepoțelului său, dar, simțînd în schimb că dă de fundul sacului cu mălai și că toamna nu-i departe, înhămă într-o bună zi caii la căruța lui cu coviltir, o umplu cu prune și cu mere, mă zvîrli deasupra, și pornirăm prin sate să vindem poame pe mălai.

— Prune și mere ! Hai mere, mere !

Sunetele țîșneau din beregată ca plumbii din pușca cu două țevi a pîndarului, piuind în înaltul cerului și topindu-se hăt departe, în zările albastre.

Și ce dicțiune aveam, Dumnezeuule, fără să fi învățat asta în vreo carte !

Însuși neica Nae, nevinovat cum era, îmi prezise că are să se aleagă ceva de capul meu.

— Măi băiete, măi, îmi spuse el într-o noapte, învelindu-mă cu pătura cu care se învelea de obicei numai el, cu să umbli prin școli cît ai umbla, da' să te-apuci musai în urmă de comedii, c-ajungi mare circar !

Eu oftam amarnic sub perii țepoși ai păturii, căci, deși țînc, îmi dam seama că-i eram vulpoiului bătrîn mai mult slugă decît rudă și că maică-mea ar fi roșit toată aflînd la ce trebșoară mă înhămasse neica Nae.

Înghițeam în mine și, de cum se lumina de ziuă, strigam cît mă lua gura :

— Prune și mere ! Hai mere, mere !

Cu glasul meu, cu care puteam trezi și morții din somn, făceam pe cei vii să năpădească la căruță cu ulcelele și strachinile rase de mălai. Grămăjoaia cu poame

scădea văzînd ou ochii, iar sacii cu mălai se rotunjeau în căruța cu coviltir în care mi-am încercat pentru înția oară puterea strunelor vocale.

★

Acesta a fost, la drept vorbind, adevăratul meu debut artistic, deoarece de mîndul ăsta aveam și text :

— Prune și mere ! Hai mere, mere !

PIINE CU LACRIMI

Cînd împlinii șapte ani, maică-mea mă luă de mîna și mă duse într-o sală lunguiată, înțesată cu bănci de lemn, pe care mînzuleți de seama mea — unii înțoliți mai de Doamne-ajută, alții mai jercăliți — buchineau slovele unei cărțuții cu poze, îngînînd la unison :

„O-i : oi ! O-i : oi ! O-i : oi !“

Dascălul, văzîndu-ne, opri o clipă corul și zise, arătîndu-mă copiilor :

— Băieți, iată-l pe... finul Vasilicăi !

Dracii făcură zarvă mare, iar coana Fița, vîrîndu-se printre ei, mîngîie și sărută pe cîtiva cu lacrimi în ochi.

În recreație, micile lighioaie, cu lumînărele la nas, se îmbulziră în jurul meu, și astfel băgai de seamă, de la începutul începutului, că eram cineva. Nu chiar domnișorul din visurile mele de pe creasta dealului, dar totuși... cineva.

De drept ar fi trebuit să fiu scris :

Constantin Gheorghe,
dar pentru că maichi-mi îi ziceau Constandineasca, m-au crestat la răboj : Gheorghe Constantinescu, nume pe care l-am păstrat pînă în ziua cînd, fumurile actricei urcîndu-mi-se la cap, m-am hotărît să-l lepăd pentru unul mai sugubăț și mai sonor : *Ciprian !*

Nici în clin, nici în mîneacă n-are făptura mea butucănoasă cu numele ăsta de firțângău, dar voi lămuri mai la vale această fanfaronadă.

Buchiile abecedarului le descifrai repede, dar și mai repede descifrai slova neînțelegerilor casnice, căci taică-miu, prins de patima jocurilor de noroc, porni în lume să se procopsească de pe urma lor, iar acum locuiam, olaie peste grămadă, într-o odăiță amărîtă de la marginea orașului.

Trăiam din lucrșoarele pe care mumă-mea le vindea ; iar cînd nu mai avu ce vinde, mă trimise cu soru-mea Victoria la unchiul Tudorache, dascăl în sătucul Frecăței, să învățăm acolo carte mai departe.

Comuna Frecățeilor era hăt departe, tocmai la hotarul dinspre Ialomița, iar unchiul Tudorache era un gospodar fără pereche. Avea o droaie de copii și, ca să-ți fie, trebăluia toată ziua. Dimineața la școală, după-amiezile sub șopron, împletind funii de cînepă sau pălării de paie.

Un om frumos și vesel, sprîncenele și mustața ca pana corbului și o gură sănătoasă, cu dinți albi ca mărgelele. Cam strîns de mîna însă, ca și tața Lina, nevastă-sa, soră bună cu mama.

N-aș putea spune că le căzusem pacoste pe cap, căci Victoria îți ajută țatei la toate celea, iar eu suflam din greu la dărăcitul cînepii și împletitul funiilor. Nu ne scoteau pe nas — că făceam treabă bună — dar nici nu ne cocoleșeau sau ne îndesau, ca pe copiii lor. Mîncam cu toții laolaltă, dar, la zile mari, tîrțile, picioarele și pieptul orătăniilor picau numai în străchinile purăchilor lor, iar nouă ne cădeau regulat numai aripile și gîturile. Cît despre ficați ori pipote, nici pomeneală.

Nu ne plîngeam, dar, tot jinduind, deseori ne pomeameam cu cîte o lacrimă în străchioară. Aș putea spune, în limbaj de teatru, că jucam concentrat și sobru amîndoi — și eu, și surioara.

Trist și amar teatru !

Erau poate mai puțin gustoase bucatele de pe plita sărăcăcioasă de la Buzeu, dar cum ne mai rîdeau ochii

și cu ce poftă le hăpăiam, primite din mîna binecuvîntată a maichi-mi !...

Nu era rău nici unchiul Tudorache, nu era rea nici biata țața Lina, dar ce departe erau de tușa Lisaveta ori fie-sa Pătruța, care ne îndopau ca pe curcani !...

Într-o după-amiază, intrînd în „salonaș“, care de obicei stătea încuiat, văzurăm cu mirare, și eu și surioara, că o bună parte din lucrurile noastre de-acasă se aflau în încăperea aceea ținută sub cheie : colo lampa cu picior, într-un ungher scrinul, dincolo mașina de cusut...

Ne uitaram tăcuți unul la altul, și toate aripioarele și gîtlejurile orățăniilor ni se opriră în gît. Înțelegeam acum de ce odaia aceea era mereu zăvorîtă : chitea între pereți prețul găzduirii noastre în sat la Frecăței.

Dimineața ni se dădea la toți unt cu pîine : verișorilor noștri mai mult unt decît pîine — nouă, mai mult pîine decît unt. Într-o dimineață însă, după ce își îndestulă odoarele, cînd veni rîndul nostru, țața Lina se făcu că uită de unt și stăturăm astfel, cu mîinile întinse, multă vreme... Victoria și cu mine ne strecurarăm în grădină și, îmbrățișîndu-ne, unserăm cu lacrimi pîinea noastră cea de toate zilele.

Către sfîrșitul lui cuptor ne înapoiarăm la Buzeu, iar la puțin după aceea, maica strînse boarfele cîte le mai aveam și pornirăm în căruță, ca lăieșii, de la Buzeu la București.

★

Acesta a fost întîiul meu turneu artistic și de aceea nu cred să-l pot uita vreodată.

SĂRĂCIE LUCIE

Îndurasem, în puținii ani pe care-i trăisem pînă atunci, jigniri și umilinți ; dar gustul foamei și al frigului nu-l cunoscusem încă. De aici înainte și pînă hăt tîrziu îl cunoscui din plin.

Ne cuibăriserăm tuspătru într-o chițimie de doi coți, cu o săliță prin care abia de te puteai strecura și care răspundea într-o magazie. Cu multă trudă, maică-mea prefăcu această magazie într-un soi de bucătărie, printre scîndurile căreia șuiera vîntul ca în cîmp deschis.

Pesemne că banii încropiți la Buzeu se topiseră repede, căci atunci cînd școala „maidanul dulapului“ — zisă și „Enăchiță Văcărescu“ — din calea Șerban-vodă, își deschise porțile, coana Fița nu fu în stare să-mi cumpere cele două-trei cărțuții de care aveam nevoie. Caiete, însă, toc și cerneală aveam. Așa că temele le scriam în recreații după cărțile altora, iar de învățat, fiind numai ochi și urechi, învățam din explicările dascălilor. Asta îmi atrase multe laude, pînă ce într-o zi — pe la nămiezi — mă pomenii că profesorul de religie mă cheamă la cancelarie, mă trage deoparte, îmi pune într-o mînă un pachetoi de cărți legat cu sfoară, iar în mîna cealaltă o patacă de 5 lei.

— Din partea dascălilor ! zise el cu glas încetinel, dar să nu te împingă Aghiuță să bați toba, că te dăm afară din școală. Înțelesu-m-ai ?

I-am sărutat mîna părintelui și am rupt-o la fugă ca pișcat de streche.

A doua zi bineînțeles că a știut toată școala, căci la vîrsta aceea... nu învățasem încă să mint.

Acolo, la „maidanul dulapului“, am legat întîile prietenii : cu frații Mora ; cu vlăjganul de Stelorian ; cu pipiriniul Gică Pantelimon ; cu vînjosul Ionică Ioanid, fratele pictorului cu același nume ; cu șchiopîrtanul de Niță Stănescu, cu mustața cît vrabia ; cu frații Fritzam ; cu huiduma de Gheorghe Hagi Stoica — *alias* Ghiță Storin — și cu alți mulți brotaci al căror nume îmi scapă.

E plină de pitoresc și poezie înclinarea puiului de om către alți pui de om și cu greu aș putea acum — cînd nu-s departe de a încheia catastihele — să tîlmăcesc în vorbe firul acela nevăzut care leagă o inimă curată de altă inimioară.

Frații Mora, Mihai și Virgil, erau băieți cu dare de mîna. Mihai... bătaios și guraliv, Virgil... tăcut și sfios ca o fecioară. Învățau bine amîndoi, iar cînd mă pofteau uneori pe la ei pe-acasă, mă minunam de fiecare dată de bogăția și frumusețile chitite în căsoiul acela cu două caturi de pe deal, care se înălța falnic peste ulițele și gropile Filaretului și care aducea leit cu unul din palatele întrevăzute în vis de mine, sus în deal la Merei... Nu le pizmuiam soarta băietanilor acestora spîlcuiți și pomădați, dar mi se strîngea inima fără să vreau cînd, din castelul lor, coboram în tinda lipită cu pămînt a chișimiei noastre.

Atunci un năduf greu se încingea în mine : rîvna de a înfăptui ceva — ce anume nu știam — dar care să mă scoată din umbră și umilință.

Nu purtam eu oare, înfipti în pulpa dreaptă, colții norocului, colții Vasilicăi ?

Mîncam cartea cu dinții și mă juram pe toți sfinții să nu mă dau bătut pîn' ce n-oi ajunge în fruntea bucatelor.

Cu capul înfundat în pemina desfundată, despicam căile viitorului, mă opream la răsoruci, apucam pe-o cale, apoi pe alta, și cu cît urcam, cu atît castelul din

dealul Filaretului scădea și se subția, pînă se topea cu totul. Atunci se ivea o caleașcă daurită, trasă de patru telegari albi, iar în caleașcă, o oucoană mare, cap tăiat cu al maichi-mi, în dreapta ei un prințisor — leit capul frățiorului — în stînga o prințesă — leită surioara mea — iar pe capră, ținînd hățurile, un cîine mops — leit... finul Vasilicăi !

Auzindu-mă gemînd, maica mă trăgea de picioare și, holbînd ochii mari, parcă nu-mi venea să fărîm visul cu plumbii realității. N-aveam însă încotro. Căci vîntul rece al toamnei preatimpurii începuse să mă strîngă în spete, în hăinuțele mele de dril albastru, iar în fața iernii nemiloase, care bătea la ușă, maica trebui să-mi croiască un surtuc, fără căptușeală, dintr-una din fustele ei.

Oh, norocule, de ce ești spart în fund ? Pentru ce unora le ești mumă, iar altora ciură ?

Dar către Crăciun îi făcui coanei Fița o bucurie nesperată : se pomeni într-o zi cu mine gătit nevoie mare — cu haine groase ou vipușcă, cu manta ostășească vătuită, cu căciula turcănească și cizme largi cu potcoave.

Pesemne că eram tare caraghios înhăimurat astfel, că biata femeie rîdea și lăcrima cercetîndu-mă cu ochii.

— Cine s-a milostivit de tine, măculiță ?

— Un domn' sergent-major de la copiii de trupă, cu care facem instrucție.

Soru-mea Victoria și fratele mai mic, Costică, se zgîiau la mine ca la urs, pipăiau vipuștele, mîngîiau căciuletele și parcă tot nu le venea să creadă.

— Suflă milostiv ! îngăimă mama, ștergîndu-și ochii cu șorțul.

Iar printre astfel de suflete mai era și-o vecină, o ovreioasă cocîrjată, care ne aducea cînd și cînd cîte un braț de lemn, precum și o profesoară din ulița Radu-vodă, care ne dădea cîte-o pîine proaspătă. Mă duceam zilnic de-o luam. Și afară de pîine goală nu țiu minte să fi pus multă vreme altceva în gură.

Sărăcie lucie !

Jinduam la cornulețele cu nuci, la gogoșile pufoase, cîrnăciorii prăjiți, ori celelalte bunătăți pe care micii mei prieteni le hăpăiau în recreație, iar eu înghițeam

în sec, visînd la plăcintele cu care mă îndopase odinioară tuşa Lisaveta ori fie-sa Pătruţa.

— Tu nu îmbuci nimic? mă îndemna adesea Hagi Stoica, vîrîndu-mi pe sub nas cîte-o halcă de şuncă de casă, care mă furnica cu mirosul ei îmbietor.

— Mulţumesc, nu mi-e foame...

— Mă, cu mine să nu faci pe prostul!

Şi, vrînd-nevrînd, mătăhala îmi vîra pe gît jîmbla cu şuncă, care luneca ca untul pe beregată.

Gheorghe Hagi Stoica era nu numai prietenul meu cel mai bun, dar şi apărătorul meu.

— Dacă mai cutează careva să se lege de cizmoaiele ori de căciuletele lui, are de-a face cu mine!

Şi înţepăturile răutăcioase încetau ca prin farmec.

Puteam eu bănuî în băietanul acela artăgos pe viitorul mare actor Gheorghe Storin?

Putea careva întrezări în şolarul acela spătos pe năprasnicul Holofern de mai tîrziu?

Şi putea el bănuî în greieraşul cu cizme largi de la „maidanul dulapului“ pe sîngerosul Richard al III-lea?

Căile întortocheate ale vieţii se apropie şi se despart, se întretaie capricios şi îşi canalizează matca după legi nebănuite — înîmplarea fiind de multe ori marele regizor al destinului omeneşti. Înotam anevoie prin greutatea zilnice, dar aveam în schimb şi bucuriile mele: eram dat deseori drept pildă la învăţătură, iar cînd recitam poezia *Iarna* şi rosteam cu glasul întretăiat:

„În păduri trosnesc stejarii

E un ger amar, cumplit;

Stelele par îngheţate,

Cerul pare oţelit“...

puneam atîta obidă în vorbuleţele astea, că pînă şi ochii cei mai nepăsători ai micilor mei ascultători se umezeau fără voie.

Maestrul Stanislavski învaţă pe actori, în cărţuliile sale, că pentru a se transpune în pielea personajelor trebuie să-şi închipuie că li se întîmplă chiar lor personal cele de prin piese, iar eu, sărăcuţul, n-aveam nevoie de

nici un fel de transpunere ca să sugerez grozăviile gerului.

Către sfîrşitul anului fui trimis la Ateneul Român să recit poezioara cu pricina, în cadrul unui concurs şcolar, dar cînd călcai pe scenă, pesemne că trăsei pe nas cu atîta sete izul acela de soîndură, de pînză şi de clei, că mă apucă ameţeala.

Iar cînd îmi veni rîndul şi dădui cu ochii de focurile rampei, ahiaiat după căldură cum eram, întinsei amîndouă mîinile ca un ţigănuş zdrenţaros care se pîrpăleşte la niscăi vreascuri aprinse într-un ungher de uliţă.

Nemaştiind cum să încep, împlorai muteşte marea aceea de capete şi de gîturi întinse să-mi ierte stîngăcia, cînd de undeva, ca din pămînt, ţîşni glasul mîntuitor al prietenului Hagi Stoica şoptindu-mi:

„În păduri trosnesc stejarii“...

Mă agăţai ca un înecat de colacul de salvare, dar cînd rostii cuvintele: „E un ger amar, cumplit“, simţii că mă trec toate năduşelile...

IN CASA CONȚOPISTULUI

Din stradela Concordiei, din spatele școlii, ne căram lucrurile pe brațe în casele „mangaroaicelor” din Cuza-vodă, uliță care începe de la biserica Domnița Bălașa și merge pînă aproape de abator.

Mangaroaicele erau două fete bătrîne, cu obraji scoși, cu părul negru ca pana corbului și care aduceau cu două păsări purtătoare de ghină. Stăteau toată ziua ca două bufnițe în balconul putred al unei magherițe care pîrîia din încheieturi, așteptînd de ani și ani să le pice pețitorii, care, vai, nu se mai arătau.

Am locuit cîteva luni acolo în niște chichinețe din fundul curții, prin tavanul cărora ploaia se prelingea în voie, silindu-ne să ne mutăm culoușul dintr-un ungher într-altul.

Am stat din toamnă pînă-n primăvară în cocina aceea cu pereții jilavi, dar nu-mi aduc aminte să le fi văzut vreodată pe cele două bufnițe ori măcar pe una coborînd pe scări sau umblînd prin bățatură. Ele stăteau pironite în pridvor, așteptîndu-și logodnicii visați — și, dacă or mai fi trăind, cred că și astăzi îi așteaptă...

Cum, spre a ne ține zilele, maică-mea cosea și broda, o cucoană subțirică — numai ochi și bunătate — ne primi în casa ei, și acolo, după mult amar de vreme, mai dădurăm și noi de gustul unei mîncări calde. Maica

ajuta la gătit, ori gătea singură, căci doamna Marinoiu, stăpîna casei, era tare plătîndă.

În schimb, soțul, domnul Marinoiu, scurt și îndesat, plesnea de vioiciune și de sănătate. Era conțopist la tribunalul vechi și, iscusit și viclean, cîștiga bani buni în fiecare zi, de vreme ce pleca pe jos și se înapoia cu muscalul.

Aveau doi copii, cam de seama mea — băiatul, leit maică-sa, fata, leit taică-su — și din pricina asta era veșnic cîrîială în casă, bărbatul trăgînd mai mult la fată, soția la băiat.

Aveau pian cu coadă în salonaș, iar camera de alături o închiriaseră dudui Andronescu, cîntăreață la teatru și în corul de la Sfînta Ecaterina, — biserica de lîngă Piața Bibescu-vodă — cor pe care îl conducea tenorul Constantin Grigoriu, mai tîrziu directorul trupei de operetă cu același nume. Grigoriu venea des în casa conțopistului, se așeza la pian și repeta cu actrița melodii din revista pe care aveau s-o joace în curînd.

Androneasca avea un glas limpede, pătrunzător și puternic, pe cînd Grigoriu — un moldovan cît ușa — cînta ca o căpîrîță.

Mă minunam ascultîndu-i, pitit după vreun scriu ori garderob, și în fiecare noapte o visam pe cîntăreață, la care mă uitam ca la o zeiță. Văzîndu-mă așit de rușinos și îndrăgostit de muzică, actrița mă mîngîia adesea pe obraji și pe păr, și parcă fi simt și azi degetele rășchirate încingîndu-mi țeasta capului cu focul dogorîtor care se prelingea de sub pielea lor catifelată.

Cînd spectacolul fu pus la punct, diveta mă luă într-o seară cu dumneaei la teatru, îmi făcu vînt la galerie, și de-acolo de sus, din pod, am văzut pentru înfrîia oară minunățiile de pe scenă.

Eram numai ochi și urechi, și țin minte și azi unele melodii și cuplete din *Alandala*, cum se intitula revista aceea :

*„Eu sînt lancu — decaltru —
Litru, litru, litru !
Și-am stomahul cît un filtru,
Filtru, filtru, filtru !*

*În alegeri eu sînt tare,
Tare, tare, tare, tare !
Deși slab în balamale,
male, male, male !"*

Bețivanul din cuplet era faimosul avocat Iancu Brătescu din Popa Tatu, demagog șiret și mucalit, care prin diverse tertipuri obținea să fie ales regulat în sfatul țării la colegiul III, fie că era în opoziție, fie că era la putere.

Nu-mi amintesc toate întâmplările din acest spectacol — că prea s-a scurs multă apă pe gîrlă de atunci — dar parcă-l văd și acum pe unul cu nădragii cadrilați, mînjit pe ochi cu chinoros, cum gonea de colo pînă colo, cu o tinichea legată de coadă, în hohotele spectatorilor, care băteau din palme și strigau la desperare :

— Bravo ! Huo ! Huido !

Fata conțopistului — că o luase și pe ea la teatru — mă strîngea de mîini să-mi frîngă degetele și se uita la mine ca la micii viconți de prin romanele pe care mi le împrumutase, dar nefericita avea un neg cu păr pe față și asta mă dezgusta. Eu n-aveam ochi decît pentru cîntăreață, al cărui glas mă ungea la inimă și ale cărei frufuuri, cînd își dezvelea coapsele, îmi dădeau amețeală.

Tulburătoare aducere-aminte, de ce te-ai înfipt ca un cioc de undiță în creierul și pe retina mea ?

Oh, cum îmi venea să săr de-acolo, de sus, din pod, și să mă înfig în beregata burtosului cu glasul de căpriță, care-i frîngea mijlocul, o răsucea și o îmbrățișa pe regina visurilor mele ! Prea citisem, pe furiș, multe fascicule a cinci bani bucate, ca să nu gust otrava pre timpurie a geloziei.

Grație stăruințelor idolului meu, fui primit în cor la Sfînta Ecaterina, bucuos să pot aduce în casă cîtiva lei, fericit că voi putea să fiu aproape de încîntătoarea primadonă.

Glas aveam bunicel, dar, din păcate, cu auzul muzical nu făceam casă prea bună, așa că mai mult încurcam lucrurile decît făceam vreo treabă. Dirijorul strîmba din nas și-mi făcea semn cu mîna să tac, căci o luam

pe alături. Și cum o luam cam des, într-o zi mă lovi în cap cu bagheta.

Cîntăreața se făcu roșie ca racul la față, îmi luă capul în mîini, îmi șterse lacrimile cu batista ei parfumată și mă strînse cu dragoste la piept — ceea ce mă făcu să uit desne grosolănia dirijorului.

Îl uram și-l pizmuiam pe burtos, dar nici el nu mă mistuia, și asta nu numai din pricina urechii mele muzicale, dar și din cauza simpatiei pe care ibovnica lui, cîntăreața, mi-o arăta. La leafă dădu băieților și fetelor din cor patace de cîte doi și cinci lei, iar mie îmi puse în palmă o bănuță de cincizeci de bani.

Înțelesei : mă gelozea și el !

M-am întors fierț acasă și cînd, cu ochii în pămînt, îi întinsei maichi-mi bănuța, ne podidiră lacrimile pe amîndoi.

O duceam din greu în mai greu în casa conțopistului ; acesta se uita la noi ca la niște mîloși, iar coanei Fița de la un timp nici nu-i mai răspundea la bună ziua.

Într-o zi, mînios, făcu țandări o farfurie cu supă pentru că măria-sa ordonase să nu i se aducă mîncările prea fierbinți, iar „sufragioaica“, adică maică-mea, greșise și-i adusese supă fumegîndă de pe plită.

Ca arși, și eu și surioara ne-am ridicat de la masă și chiar a doua zi ne luarăm catrafusele, cu toate rugămințile cîntăreței și ale blîndeii soții a conțopistului.

RĂSCRUCE...

Noroc că era vară și ne puturăm căra lucrurile într-un ghioc de căruță trasă de-o mârtoagă costelivă, care se poticnea și sufla din greu pe ulițele desfundate.

Cu capul în piept, și eu, și maică-mea, și sora mergeam parcă după dric în urma căruțașului, care pocnea din bici și înjura de mama focului.

Prin stăruințele nu știu cărui suflet omenos furăm primiți într-o căscioară din ulița Izvorului, aproape de podul cu același nume.

Curînd, însă, casele din Izvor urmînd să fie dărmate de felcerii primăriei, care, neavînd de lucru, trebuiau să facă și ei ceva, ne mutarăm șatra în două cutioare din strada Virgiliu, care mai dăinuiesc și astăzi la începutul uliții, pe dreapta, cînd vii din strada Berzei.

Aici maică-mea, atît de bună și de răbdurică, trebui să schimbe calimera, căci în loc să-mi vîd de carte umblam toată ziua forfota cu alte haimanale.

Șeful bandei, Mihalache, un băietan îndesat, aducea leit ou maică-sa — un soi de butoiaș pe roate, ori un balot de hîrtie rostogolit de-a dura. Mai mult lată decît înaltă, cînd se apuca de treabă — că era spălătoreasă — biata femeie trebuia să se urce pe un scăunel ca să mestece cu făcălețul, că altfel nu ajungea la buzele cazanului. De aceea, în derîdere, căpitanului nostru îi mai ziceau și „Mihalache, ditai mamă“.

Băiatul nu se supăra, căci se învățase cu porecla, dar vai de pielea și oasele celui care o ținea gaie cu gluma. Atunci fața lui Mihalache se aprindea, ochii îi sticleau în cap, iar pumnii lui de fier cădeau ca grindina.

Era vina lui că maică-sa n-ajungea cu capul la buza cazanului?

Toată ziua eram la gîrlă, înotam ca broaștele, scui-pam printre dinți, vorbeam măscări, mîncam la Mamutanță pîinea și ciorba soldaților, și iar porneam la gîrlă să ne bălăcim ca broaștele.

Seara mîncam bătaie, ziua pîinea oștenilor.

Răstimp primejdios din viața mea, în care deprinderile rele biruie de obicei pe cele bune, și cine știe ce s-ar fi ales de capul meu dacă întîmplarea nu mi-ar fi venit în ajutor...

„Ditai mamă“ era băiat bun, inimos, săritor, dar vorba lui era grosolană, rîsul tăios, gesturile scabroase; iar în ziua cînd unul din ciracii lui ne ținu o savantă prelegere de cum se poate șterpeli o pungă ori un ceas, mă cutremuram din toate încheieturile și dădui bir cu fugiții din banda lui „Mihalache ditai mamă“.

Cînd toamna, cu aceleași cărți în ghiozdan, intrai în aceeași clasă — căci rămăsesem repetent — mă podidiră lacrimile văzîndu-mă înconjurat de alți băietani, de alte fețe decît cele pe care le cunoscusem.

Jurai pe viața maichi-mi, căreia îi pricinuisem o durere nespusă, să mă pui cu burta pe carte și să șterg rușinea ce-i pricinuisem.

Ieșii în anul acela întîiul la învățătură, firește, fără premiu, dar în anul următor venii acasă cu fruntea încununată — spre marea bucurie a mamei, care își aducea acum aminte ca de un vis urît de „Mihalache ditai mamă“.

INIȚIERE ÎNTR-ALE ARTEL...

Nu prea cred în destin. Soarta și-o croiește de obicei omul, cu mâna lui. Totuși, îmi pare ciudată potriveala ca tovarășul meu de bancă, din anul de repetenție și până la terminarea liceului, să fi fost una și aceeași persoană: Dumitru Demetrescu-Buzeu — *alias* Ciriviș, *alias* Urmuz de mai târziu — un pui de om de o rară originalitate, care a avut o mare înfrățire asupra vieții mele.

Taică-său, un om scund și ciufut, era medic comunal, avea casă cu două caturi pe Antim și o droaie de copii, dintre care Mitică era feciorul cel mai vîrstnic. Acesta mă poștea uneori la ei acasă, îmi arăta unele tablouri în ulei pictate de el, îmi cînta la pian. Și astfel, pentru întâia oară, mi-a fost dat să ascult muzică aleasă și să aud rostindu-se numele lui Beethoven, Mozart, Liszt și al altor corifei.

Sonata lunii și *Patetica*, îndeosebi, răscoliră în mine simțăminte nebănuite și, încetul cu încetul, începui a descifra tainele frumosului prin sunete.

Într-o zi, în sala de desen, îmi găsii prietenul trist și visător.

— Ce ai? l-am întrebat.

— Privește! îmi răspunse el, arătîndu-mi copia în ghips a statuii Venerei din Milo, zvîrlită într-un colț.

Nici n-o luasem în seamă pînă atunci.

— Rotunzimea liniilor e divină! urmă el cu ochii înlăcrimați.

— Nu cumva ești, măi, îndrăgostit de Venus?

— Și de ce nu?

— ...Dar e o lespede de piatră.

— De perfecțiunea liniilor ei sînt eu îndrăgostit!

De aici înainte ședințele muzicale și preumblările prin expoziții și muzee începură a fi preocuparea noastră de căpetenie. Ascultam prelegerile dascălilor, rosteam papagalicește buchile cărților, dar gîndurile noastre rătăceau aiurea.

Mergeam și pe la spectacole de teatru uneori, dar Ciriviș strîmba din nas, în timp ce eu strigam cît mă lua gura:

— Bravo Nottara! Bravo Aristizza!

Romaneasca, scurtă și grasă, avea un glas de o neasemuită muzicalitate — în rolul Julietei mai ales — dar prietenului meu nu-i plăcea. El găsea că marea actriță semăna mai degrabă cu un butoiș de pus murături decît cu suava Julietă. Eu mă făceam foc de ciudă, iar amicul se prăpădea de rîs.

— Teatrul e o artă minoră, spunea el. Piese valoroase trebuie citite, nu jucate, căci defectele ori calitățile actorilor le alterează conținutul.

— Asta-i o impietate!...

— Este un adevăr. Vino la *simfonice*, drăguțule, dacă vrei să guști adevărata artă.

Îi urmai sfatul.

Începui a săni ca și el pe-o fereștrică dosnică din spatele Ateneului și ascultai astfel mai toate repetițiile generale de sub conducerea maestrului Vachmann.

Ce să înțelegi însă la treisprezece ani din *Simfonia fantastică* a lui Berlioz, de pildă? Mitică însă înțelegea, căci de la șase ani zdrăgănea la pian, iar maică-sa, melomană, îl lua la toate concertele.

De pe urma lecțiilor, a meditațiilor, cum li se spunea, cîștigam lunar aproape douăzeci de lei, din care nu-mi opream decît unul, să mă sui la Național, sus, la cucurigu. Doamne, ce înghesuială, ce călcături pe bătători,

ce stîlceală, adesea, la intrare, nemaiputînd atinge pămîntul cu picioarele !

Urcam gîfîind neisprăvitele trepte de piatră, şi cînd, cu sufletul la gură, ajungeam în sfîrşit în „pod“, acolo începea altă bătălie : goana după un loc mai bun, să poţi vedea şi auzi ca lumea şi — coincidenţă ciudată ! — înţia piesă pe care am văzut-o fu *Strigoii* lui Ibsen, cu care am terminat, după mulţi ani, Conservatorul.

N-am priceput mare lucru, fireşte, dar mi-a rămas întipărită imaginea maestrului Nottara, în veston de catifea şi pălărie de paie, rătăcind prin scenă şi strigînd cu desperare :

— Dă-mi soarele, mamă ! Soarele ! Soarele !

Sala era pe trei sferturi goală la valoroasa lucrare a marelui dramaturg scandinav ; în schimb, la *Două orfeline*, *Ocolul pămîntului*, *Cuvîntul mortului*, sau alte asemenea bazaconii, era omor de lume...

VIORICA SAU DEBUTUL MEU CA SRIITOR DE TEATRU...

Locuiam acum în fundătura Seneca, pe Dealul Spirei, la „coana Mariţa“, o beţivă buzată, care vara şi iarna umbla cu sîinii despuiaţi şi te trăsnea de la o poştă cu aromele ei de trăscau.

Şi ce guriţă mai avea, Dumnezeuule ! Toţi popii şi protopopii din lume nu te mai scăpau din gura ei.

Iar în colţ, pe Uranus, lingă prăvăliile lui Niţă Sterie — cel mai bogat om din mahala — locuia căpitanul pensionar Isvoranu, ai cărui copii îi meditam. Pe băiatul cel mare îl chema Puiu, pe cel mic nu-mi aduc aminte cum, iar pe fată, ţiu minte bine, o chema Viorica.

Şi cum n-aş ţine minte cînd fata, de vreo treisprezece anişori, era frumoasă cox şi — deşi mă răsteam uneori la ea — aş fi dat nu ştiu ce să mă lase s-o sărut o dată. Familia mă avea în mare stimă din pricina străşniciilor mele de *didascalos*, dar habar n-aveau ce mocnea în don profesor, copiii mulţumindu-se să spuie babacilor despre mine :

— Mic, mic, dar al dracului !

Scund, îndesat şi cîrn, păream un bulldog gata să muşte, dar numai sufletelul meu ştia ce pătimeam cu tîncii pe care-i dădăceam.

Drept mulţumire că ieşiseră cu faţa curată — şi Puiu, şi Viorica, şi odrasla cealaltă — mama lor mă pofti să

petrec vara cu ei la Clejani, în Vlașca, la o soră a sa măritată cu un inginer de poduri și șosele. Aici, spre a-mi împlini visul — adicătelea s-o pot îmbrățișa pe Viorica — am scris câteva scenete în care jucam tustpatru, dar în care îmi păstrasem partea leului, făcînd pe îndrăgostitul în toate scenele.

În timpul repetițiilor fata se lăsa, nu se lăsa sărutată, dar cînd se împotrivea, strigam cu glas de stentor :

— Așa scrie la text !

Frații îmi dădeau dreptate, și mica diletantă trebuia să se supui. Doamne, cu ce foc își mai strîngea profesorul la piept eleva !

Textul, de bună seamă, nu făcea două parale, dar interpretarea era, vă rog să credeți, trepidantă, autentică...

În seara spectacolului, neamurile, încîntate că odraslele lor se produceau și ca artiști, rîseră cu poftă de toate fleacurile și mă hiritisiră în pauză și ca autor, și ca regizor, și ca actor.

La a doua scenetă, însă, cucoana Isvoranu, femeie bisericooasă, începu să cam dea semne de neliniște ; iar cînd, pentru a treia oară, văzu că-i acopăr obrajii Vioricăi de sărutări, se ridică mînioasă și strigă cît o lua gura :

— Hei, mai domol cu pupăturile !

Vorbulițele astea, țîșnite ca din pușcă, fură acoperite de rîsete, care anulară toată truda noastră colectivă.

Iar mai tîrziu, cu ani în urmă, cînd nu mai fui dascăl și se împlina să mă întîlnesc cu unul ori cu altul din familia Vioricăi, în loc de bună ziua, îmi striga de departe :

— Hei, mai domol cu pupăturile !

Acesta a fost, la drept vorbind, debutul meu ca scriitor de teatru și totodată adevăratul meu debut artistic, avînd îndrăzneala să cumulez, la o vîrstă destul de fragedă, cele trei mari compartimente de specialitate — scrisul, regia, actoria — diviziuni ale muncii, care, în loc să meargă mîna în mîna, se războiesc adesea între ele pentru supremație : în caz de insucces, autorii dînd vina pe actori și regizori, actorii pe autori și regizori, regizorii pe actori și autori...

BĂIAT DE VIAȚĂ...

Nu împlinisem încă paisprezece ani, cînd o luai iar anapoda. O mai slăbii cu învățătura și trecui din rîndul „tocitorilor” în al „băieților de viață” — spre marea bucurie a chiulangilor.

Pe stradă ne țineam de codănace, în clasă ne țineam de farse.

Aveam de limba greacă, la care eram chinezi cu toții, pe profesorul Vîntu, un om de-o rară bunătate, căruia îi făceam tot soiul de pozne grosolane : uneori scoteam ivărul din clanță, secheștrîndu-l în clasă, ori vîram ace în perina jîlțului de pe catedră, ori cîțiva dintre noi, presărați ici-colo, ne astupam nasul cu batistele înmuiate în cerneală roșie.

— Dar ce ai, măi băiete ? întreba dascălul cu milă pe elev.

— Îmi curge sînge din nas, domnule profesor.

— Săracan de tine ! Meni la cijmea, măi frate !

Și urma să explice, plimbîndu-se printre bănci, cînd da cu ochii de alt suferînd :

— Dar tu ce ai, frățioare ?

— Și mie-mi curge sînge...

— Apăi meni și tu la cijmea, drăguțule !

Și iar explica, plimbîndu-se :

— Dar cu tine ce-i ? întreba pe-un al treilea.

— Mi-e tare rău, bădie...

— Meri și tu de te spală !

Abia la al patrulea sau la al cincilea bolînd începea să se dumirească.

Clătina din cap zîmbind și zicea :

— Ei fir-ați să fiți !

Clasa hohotea.

Iar pînă la urmă rîdea și el ca un copil, iradiind atîta simpatie și înțelegere, că-ți venea să-l mănînci.

În schimb directorul, Vasile D. Păun, umbla cu un dulău după el prin coridoare, înjurînd și lovind pe cei întîrziati. Fusese dascălul de limba romînă al principelui moștenitor, și din pricina asta nu-i mai ajungea nimeni la nas, băgînd în sperieți pe profesori la fel ca pe școlari.

Fecior de țaran, își renega obîrșia și, dîndu-și afose de cioclovînă, batjocorea și umilea, cu voluptate, pe elevii nevoiași mai cu seamă.

— Ce este tat-tu, mă ? Sacagiu ? Sacagiu ai s-ajungi și tu, trîntore !

Iar dacă te încumetai să-i răspunzi, el, înfoindu-se, îți striga :

— Cu mine, măi, să vă luptați *prin presă* !

Podagogie, vai de ea !

*

Cînd trecurăm în cursul superior, din inițiativa lui Constantin Moteanu, feciorul directorului fostului pension de fete cu același nume, precum și al altor domnișori studioși, se înfiripă o societate școlărească, botezată pompos „Vivat Dacia“, cu scopuri „culturale și patriotice“.

Cîțiva dintre băieții „serioși“ întocmiseră statutele *ad-hoc*, după chipul și asemănarea altor societăți *ejusdem farinae*, în program figurînd, în afară de nelipsitele „conferințe“, și unele producțiuni muzicale, teatrale și coregrafice.

Cîtva timp lucrurile meraseră găitan, flăcăii străduindu-se din răputeri să-și îmbogățească cunoștințele și să devie „factori culturali“...

Urmuz însă, care zeflemisea asemenea exhibiții, spuse din semin la una din ședințe :

— Ce ar fi, maștrilor, dacă am evada puțin din tipare și am înlocui, de pildă, cotizația ?

— Găsești că e mult un leu pe săptămînă, cînd avem atîtea goluri de umplut ? protestă președintele.

— Nu-i mult dragă prietene, dar nu-i vorba aici de cantitate, ci de calitate. Or, calitativ leul nu înseamnă mai nimic. De aceea trebuie neapărat înlocuit.

— Cu ce ?

— Știu eu... cu un mosorel, cu un ghem de ață, ori...

— Fii serios ! Noi sîntem factori culturali, nu textiliști.

— Și mosorelul nu-i factor cultural ?

— Dacă ai o propunere serioasă, fă-o, dar nu ne bate capul cu trăsnaile tale. Avem nevoie în primul rînd de-o bibliotecă și de aceea sînt de părere să îndoinm cotizația.

— Chiar de-am înzeci-o, tot nu încropim nimic. Societatea culturală „Vivat Dacia“ — urmă Urmuz mușcîndu-și buzele, ca să nu pufnească — are o firmă simbolică, și miza ei socială, cotizația, trebuie să fie de asemenea simbolică.

— Ce propui ?

Urmuz, *alias* Ciriviș, încrunță sprîncenele, se făcu că reflectează, apoi, după cîteva clipe, rosti sentențios :

— Propun un cap de rață !

Se produse o învîlmășeală în lege, și n-a lipsit mult ca de la vociferări și apostrofe să se treacă la o încăierare în lege.

Astfel, numita societate mai dură o bună bucată de vreme, directorii și profesorii asistînd uneori la conferințe.

Cum însă peltelele acestea deveneau din ce în ce mai plicticoase, o parte din moi, în frunte cu Ciriviș, de la ședințe o luam razna pe ulițe și, spre a ne „dezintoxica“ de cele culturale, de cum se însera opream trecătorii pe drum și... le ceream actele.

Deși cu chiverile de școală pe cap, făceam această operație cu atîta convingere, că mulți drumeți se opreau locului, își scotoceau buzunarele și se legitimau, iar noi îi băteam pîrintește pe umăr, ori pufneam în rîs și o

luam la goană, chelălăind ca dulăii ori mieunînd ca pisicile.

Exhibițiile acestea fiind mult mai plăcute decît ședințele culturale, numărul pahucilor sporea zi de zi, în ciuda domnișorilor „gravi și unsuroși” — cum le spunea Urmuz — care se împuținau treptat, treptat.

De aceea, cînd într-una din sîmbete el puse din nou pe tapet chestia ootizației, cu majoritate zdrobitoare se votă înlocuirea leului cu... un cap de rață.

Bineînțeles că stîlpii viitorului, viitoarele excelențe, nu luară treaba în serios și nu aduseră miza socială cerută de noul statut — ceea ce, după trei abateri consecutive, le atrase excluderea din societate.

Cu fondurile culturale făcurăm o petrecere cîmpească, arserăm statutele, și astfel faimoasa societate patriotică „Vivat Dacia” își dete obștescul sfîrșit.

LA MĂNĂSTIRE...

Deși banda pahucilor era acum în floare, totuși, escapadele nu le făceam de obicei decît în patru : Mitică, poreclit Ciriviș, lunganul de Alexandru Bujoreanu, poreclit Bălălău, încuiatul de Costică Grigorescu, zis Pentagon, și cu mine, poreclit Macferlan.

Ciriviș susținea că numele fiecărui om trebuie să rimeze cu făptura lui fizică și morală și de aceea găsea că este imoral ca un vlăjgan mucalit, căruia îi bălăngăneau brațele pînă peste genunchi, să se numească altfel decît *Bălălău*, după cum iarăși un individ căpăținos și încuiat nu se poate numi Popescu sau Ionescu, ci numai *Pentagon*.

Și astfel, într-o sîntă duminică, cei patru prieteni pornirăm pe jos la mănăstirea Căldărușani, să-l vedem pe mitropolitul Ghenadie, surghiunit acolo.

Arhondarul, un călugăr sanchiu cu părul roșu, ne primi cu răceală și, măsurîndu-ne din tălpi pînă-n creștet, cu ochii lui iscoditori, întrebă :

— Dumneavoastră ce sînteți ?

— Ziariști ! răspunse Ciriviș cu flegma lui obișnuită.

— Dar sînteți cu șepcile de școală pe cap...

— Nu sînt ale noastre. Le-am luat cu chirie, să părem mai tineri.

— Și ce doriți ?

— Ne-am sstisit de viață și, înainte de a-i pune capăt, vrem să ne spovedim, să stăm de vorbă cu sfinția-sa, răspunse Bălălău.

— Măine dimineată. După-amiezile, înaltpreasfântul nu primește. Și cum să vă anunț?

— Un grup de ziaști.

Călugărul ne măsură din nou de sus până jos și zise îndoielnic :

— La ce gazetă scrieți ?

— La „Vivat Dacia“ !

— N-am auzit...

— Veți afla în curînd. Sîntem la întîiul număr.

— Dar ceva de-ale gustării n-ați binevoi să ne dați, părinte ?

— Sîntem frînți de oboseală, urmași eu, am venit *per pedes* și-am vrea să îmbucăm ceva înainte de a pune capul jos.

Călugărul ne privi chiondăriș și plecă bombănind.

— Cu dihanția asta o să avem de furcă, spuse Bălălău, n-ați văzut ce ochi are ?

Peste vreun ceas, arhondarul aduse o strachină cu lapte bătut, patru linguri și un boț de mămăligă.

— Sărutăm dreapta, părinte, zise Ciriviș, dar ceva vin n-aveți ?

— Vin ?

— Cu lapte acru merge...

Popa ne privi pe sub ochi și plecă îmbufnat.

A doua zi dimineată ne-aduse patru raci.

— Cîte unul de căciulă ! exclamă Bălălău.

— Și cu un rac tot sărac ! oftă Pentagon.

— Sîntem rupți de foame, înaltpreasfinte, se milogi Ciriviș. Ceva brînzică n-aveți ?

— Pe bani, la cășerie !

Forfotind pe ici, pe acolo, mai mult după miros, dădurăm într-un soi de subpămîntă de un schimnic pe jumătate gol, cu barba pînă la brîu și niște ochi de viezure.

Îl salutarăm ca prin piesele de teatru, flotînd în monom pe genunchi, iar el, ducînd un deget la gură, ne arată prin semne să nu facem gălăgie.

— Ceva brînzică, taică ? șopti Bălălău.

— Este... dară pe bani !

Ne privirăm jalnic și începurăm a ne scotoci prin buzunare. Iar după un timp, Pentagon, pocnindu-și dinții cu degetul cel gros, îi dete a înțelege că n-avem nici un șfanț.

Schimnicul olătină din cap cu neîncredere, dar cum noi, frîngîndu-ne de șale, mimam că ne taie rău la ramazan, bătrînul clipi din ochi cu bunăvoie și ne întinse două felii de caș proaspăt, pe care le hăpăurăm ca niște dulăi înfometați.

— Ceva țigări ?

— Avem, avem, tăicușule, răspuserăm în cor și-i zvîrlirăm două pachete neîncepute.

Traserăm, în cinci, cîte-o lulea de tiutiu, țuguindu-ne buzele la fel cum și le țuguia schimnicul.

— Dacă mai rămîneți, treceți către prînz pe-acilea, că arhondarul vă lasă nemîncăți...

— Așa-i că-i o jivină, tăicușule ?

— Un spurcat !

Îi sărutarăm rînd pe rînd mîna, ce mirosea a zer, și-o luarăm înspre lac.

— Ce-ar fi să ne plimbăm cu luntrea ?

— Și dacă ne cheamă mitropolitul ?

— N-are decît s-aștepte !

— Și dacă se supără ?

— Îi trece. Aici nu-i îmbulzeală, nu-i asalt de jalbe, nu fuge de enoriași, fuge el după ei...

De departe, arhondarul, cu poalele sumese, se vedea gonind înspre noi.

— Va să zică, i-ați pomenit înaltpreasfîntului de redactorii de la „Vivat Dacia“ ?

— I-am pomenit ! răspunse gîfîind călugărul.

— Dar lapte acru mai ai cumva, părinte ?

Călugărul încruntă sprîncenele și o luă la fugă înapoi. În vestibul, înainte de a păși în sală, Ciriviș șopti călugărului, mîngîindu-i țacălia :

— Lapte acru ! Lapte acru !

Și intrarăm.

Deși ne lăsarăm șepcile afară înaltpreasfîntul, dînd cu ochii de uniforme noastre cu vipușcă albastră, că învățam la „Lazăr“, nu-și putu stăpîni mirarea :

— Sînteți ziaristi ?
— Aproximativ... replică Bălălău.
— De ce vă dați drept ce nu sînteți ?
— Înaltpreasfinția-voastră... nu vă dați ? întrebai eu, cu nevinovăție.

Fostul mitropolit holbă ochii, dar, întîlnind privirile noastre senine, își frînse mînia și zîmbi.

— Ce cătați aici ? zise el după un timp.
— Am venit să vă vedem, lămurii eu.
— În ce scop ?
— Fără nici unul afară de dorința de a ști cum arată o mărime cînd nu mai e la putere...

— Ești deștept și-mi place cum vorbești, tinerelule. Nu-mi pare rău că v-am primit. Fiindcă, de felul meu, nu pot să sufăr gazetarii.

— Acum. Dar altădată ? interveni Pentagon.
— E drept. Pe vremuri nu-i uram.
— Vedeți...
— Sînt niște mîrșavi lingăii ceia pe care de atîtea ori i-am îndopat cu bani. Mă tîmșiau cu toții pe atunci, astăzi mă spurcă...

— Trebuia să le îndoști dijma... sfătui Ciriviș.
— Chiar de-aș fi însutit-o, geaba ! Este ordin de sus !
— Lumea vorbește multe... insistai eu.
— Nu cred în gura lumii. Fapt e că micul prinț trebuia botezat în legea lor, fără afundarea în apă de trei ori. Așa urma să fie. Eu însă sînt preot ortodox și, cînd am luat pruncul în brațe, nu m-am putut stăpîni și... bîlbîie în apă cu dînsul de trei ori !

— În numele Tatălui...
— Al Fiului...
— Și al Sfîntului Duh !
— Intocmai. După pravila noastră, nu după pofta lor !

Și rostind acestea, mitropolitul rîdea ca un copil.
Vorbirăm cu sfinția-sa despre multe și de toate, că era toabă de carte, dar de sfintele odoare, despre care gura lumii spunea că le dosise, nu pomenirăm nimic — nici noi, și nici preasfîntul.

La plecare îl rugarăm să ne ierte că am îndrăznit, niște mucosi, să ne întindem la vorbă cu o față atît de respectabilă și un om atît de luminat...

— Ați făcut bine, zise fostul înalt prelat, că aici vremea trece anevoie...

— Sus în deal, însă, sus la Mitropolie ?... întrebă Ciriviș.

— Acolo trecea prea repede.
— Îmi îngădui să vă întreb, reluă Mitică, acolo... oare ne-ați fi primit ?

— Știu eu...
— Nu ne-ați fi primit !
— Poate. Da, da... cu greu v-aș fi primit... Fiindcă omul, cînd are puterea în mîna... ușor păcătuiește... oftă taica Ghenadie.

În tindă, dînd cu ochii de arhondar, care stătea îndoit ca un arc, zise domol :

— Să-i ospătezi ca lumea pe domnii ziaristi !
Acesta se îndreptă din șale și porni în trap săltat către bucătărie, în timp ce noi o luarăm înspre lac, să ne plimbăm cu lotca pînă la vremea mesei.

Un călugăr subțirel, oare pescuia la mal cu năvodul, ne atrase luarea-aminte să nu ne suim decît cel mult doi într-o barcă și să luăm seama cum vîslim, că lacu-i foarte adînc.

Un vînt călduț sufla de la țarm către baltă, ceea ce, după spusa schimnicului era bine la dus, dar cam prost în larg și la întors.

Eu mă suii cu Ciriviș, Bălălău — cu Pentagon.
Un timp treaba merse strună, dar deodată lotcile începură a se învîrți pe loc.

Ciriviș făcea haz de necaz, iar în mine inima era cît un purice.

— Ce ne facem ? strigă după un timp Bălălău.
— Ne învîrtim într-un cerc vițios ! răspunse Ciriviș, făcîndu-și mîna pîlnie.

Vîntul, care se întetise, ne mîna înainte, dar cum încercam să vîslim, ne învîrteam pe loc.

— Nu merge ca-n Cișmigiu, la bărci ! urlă Pentagon, făcînd semne desperate către călugăr să ne scoată din încurcătură.

Acesta, însă, își vedea liniștit de treabă și zîmbea.

— Hei, părinte, mai lasă crăpcenii și vin' de pescuiește „crapii” !

Pescarul afunda năvodașul, îl ridica și-l răsturna tacticos în lotca lui.

Vîntul șuiera, și cojile de nucă în care navigam se clătinau, amenințînd să ne răstoarne.

— Unul la proră și altul la pupă — strigă Ciriviș — c-altfel pătim rușinea...

Bălălău, cercînd să iasă din cercul vițios, făcu o smucitură atît de puternică, că luntrea luă apă.

— Marinarii pe covertă ! strigă Ciriviș. Sumete-ți mînele, Pentagoane, fă-ți palmele pîlnie și scoate apa afară !

Ne apropiară de lotca lor, și din ochii holbați ai prietenului înțelesă că-i venise ameteală.

— Hei, părinte, strigai eu, dacă te închini la Maica Precista și ții sfintele posturi, dă-ne o mîna de ajutor.

— Nu ne aude, vîntul bate dinspre țarm.

— Dar de văzut, ne vede, trăsni-l-ar mama Ana !

Înțelegînd că nu-i chip să-l urnim, începură să-l huiduim pe popă, să-i dăm cu tifla, să amenințăm cu pumnii, să lătrăm, să mieunăm.

Bălălău, scos din fire, se dezbracă la piele și se aruncă în baltă, înotînd.

— Ce-ai de gînd, părinte, ne lași să ne înecăm ? urlă el cînd fu mai pe aproape.

— Ia lasă-te în adînc !

Bălălău se lasă și, spre bucuria lui și a noastră, se vădi că apa-i venea doar pîn' la brîu.

— De-ăștia mi-ești preasfînte ? strigă Ciriviș, și într-o clipă tustrei ne zvîrlirăm în apă.

— O baie matinală nu strică ! zise călugărul.

Și începu a rîde.

Se repezi ca fulgerul cu lotca lui, trase la țarm luntrele noastre și, după ce ne îmbrăcarăm, zise :

— Și-acu poftiți la țuică !

Era chelarul mănăstirii și șef-bucătar.

Pofti și pe arhondar la masă, dar acesta scutură din cap și ne întoarse spatele.

Gustarea fu delicioasă, iar vinul, după pește și spaima ce-o trăsesem, ca ploaia după secetă.

Călugărul era simpatic, frumos și știa carte, nu glumă.

— Ce v-a adus aicea, părinte ? îl întrebă Mitică la cafea.

— Multe. Da-n primul rînd, știți ce ?

— Dragostea.

— Nu. Sila de oameni.

— Și-n rîndul doi ?

— Sînteți tineri și n-aș vrea să vă stric. N-aș vrea să-mi urmați pilda.

— Zi-i, părinte ! îl îmbiai eu.

— Să vă spun drept ?

— Firește. Nu faceți cum făcurăți cu luntrea...

Popa zîmbi, apoi, întinzîndu-și brațele, spuse căscînd :

— La sfînta mănăstire m-aduse... sfînta lene !

Pe arhondar n-a fost chip să-l mai vedem la față.

De aceea, *pro memoria*, la plecare puserăm un jîlt masiv pe masă, pe jîlt lampa cu gaz, aprinsă, iar alături un bilețel pe care scriserăm cu litere chirilice :

„Părinte Mitrofan,

Cu bărbucica-n cioc,

Îți place coșofane

Cu măduvă de soc ?”

ALTE TRĂSNĂI

În curtea Circului Sidoli, lângă podul Mihai-vodă, stătea pe vremuri zgribulit, bătut de Dumnezeu și neluat de nimenea în seamă scheletul unei sâanii.

Iarna și vara se scorojea sania în bătaia vântului, a ploii și a zăpezilor, așteptînd — înainte de a fi aruncată la fier vechi — să mai simtă o dată trup omenesc încălzindu-i droturile rebegite.

Oamenii treceau pripiti, mînați parcă de diavol de la spate, și nimeni n-auzea ruga mută a saniei. Dar iată că într-o seară doi tineri — să tot fi avut șaisprezece ani fiecare — se opriră în fața circului, priviră tăbliile cu cai și amazoane, se uitară unul la altul, zîmbiră și porniră spre casa de bilete.

Unul din ei se răzgîndi și zise :

— Nu pot suferi mirosul de balegă !

— Mie-mi place, răspunse celălalt. Am crescut la țară și mi-au rămas aromele în nas.

— Intră atunci și desfată-ți nărițe. Eu te aștept în sanie.

— În care sanie ?

— Vin' să ți-o arăt.

Cînd ajunseră în partea locului, cel cu aromele în-
trebă mirat :

— Vrei să m-aștepți aici ?

— Da.

— Pîn' ce-oi ieși de la circ ?

— Da.

— În rabla asta ?

— Da.

— Dar o să mori de urît. Haide mai bine să privim amazoanele...

— Nu pot să sufăr spectacolele cu taxă de intrare. Nu din calicenie, dar au ceva făcut în ele, ceva fabricat : „vino să mă vezi !“ Pe cînd sania asta e un spectacol mult mai inedit. De mult îmi face semn și mă îmbie să stăm de vorbă împreună. Vreau să-i împlinesc dorința.

— Să stai de vorbă cu sania ?

— Da.

— ...Vai de capul tău !

— Privind-o numai, ochii mei încearcă senzații mult mai proaspete decît în sala aceea îmbîcsită, unde gură-cască aplaudă și rîde exact la aceleași schime și glume unde gură-cască aplauda și rîdea acum trei sute de ani. Uită-te la sanie !

— Ei și ?

— Nu-i vezi albul ochilor ?

— Albul ochilor saniei ?

— De ce te miri ? Tu crezi că sania este un lucru. Așa ai învățat. Așa ți s-a spus. Dar eu nu cred în învățătura asta. Inima mea se contopește cu a firii, și în inima firii totul viază. Sania e o ființă. Suie-te în ea !

Se suiră și se așezară pe perina jercălită, amîndoi deodată. Arcurile neunse pîpară ascuțit.

— Vezi că am dreptate ? Se ridică apoi automat și strigă către celălalt, care se prăpădea de rîs : Ce stai ? Repede la farmacie și adă o unsoare, să-i ungem mădu-larele... Ori stai, mergem împreună !

Pe drum, întîlnind o doamnă, se descoperiră respectuos și filozoful spuse :

— Vă rugăm doamnă, dați-ne o mîină de ajutor.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— O mătușă a noastră este în dureri...

— Este însărcinată ?

— Nu știm... Noi nu ne pricepem. Dar suferă cumplit.

— Și ce pot eu să fac ?

— Ce-ați binevoi. Veniți, vă rog, veniți !

Mișcată de durerea zugrăvită pe fața celor doi tineri, doamna îi urmă în curtea cercului.

- Unde e femeia ?
- Sub sanie.
- Atunci un accident ?
- Probabil.

Doamna se apropie grijulie, dar cei doi licești se suiră ca vîntul în caleașcă și, flotînd pe șezut, începură să hîrîne arcurile ruginite.

- Auziți cum geme ?
- Cine ?

— Biata mătușică...

Doamna dădu de cîteva ori din cap și zise supărată :

— Păcat de cartea care-ați învățat-o !

Apoi se depărtă.

Filozoful din sanie era Urmuz, zis Ciriviș.

Ciriviș la șaisprezece ani.

Nu cred, de cînd există dascăli și elevi pe lume, să fi răsărit vreodată pe băncile școlii un exemplar asemeni lui Urmuz. Am cunoscut mulți elevi poznași, mucaliți, îndrăzneți, dezordonați, dar aceștia semănau unii cu alții. Glumele, poznele, întrebările lor erau, asemeni cărților, înșălate pe aceeași canava.

Exteriorul lui Urmuz n-avea nimic deosebit.

O față smeadă, un nas proeminent, doi ochi căprui liniștiți. Vorba îi era domoală și atitudinea politicoasă. Nimic din neastîmpărul factice al adolescentului rîzgîliat : „un drac și jumătate“. Dar ori de cîte ori „gibonul“, așa-i spuneam profesorului de franceză, îl scootea la tablă pe Urmuz, acesta lua senin, în trecere, caietul lui Grünbaum Gustav de pe bancă, îl punea pe catedră, iar dascălul se minuna cum la tablă Urmuz scria atît de puchinos, iar în caiet atît de caligrafic ! ?

La epoca aceea, îndeletnicirea noastră de căpetenie era să ne ținem după seminariști ori alți tineri studioși și să ne dăm în vorbă cu ei.

— Lumea crede, spunea Urmuz, și dumneavoastră credeți de asemenea, poate, că literatura noastră decade zi de zi. E o credință greșită. Sînt tineri care lucrează zi și noapte, iar dacă nu-și publică capodoperele este

pentru că sînt pe cît de valoroși, pe atîta de modești. Putem să dovedim asta dacă vă interesează.

Tînărul studios se oprea fără să vrea, căci glasul lui Ciriviș era atît de blajin și ochii săi atît de nevinovați, că nici cea mai mică umbră de bănuială nu se putea întrezări.

La teatru ghicești după inflexiunile glasurilor, cu o clipă înainte, cînd vine păcăleala. Urmuz nu se trăda prin nimic.

— Ce preferați : versuri sau proză ? întreba el.

— Versuri.

— Ascultați atunci cu atenție și urmăriți, vă rog, atît adîncimea conținutului, cît și puritatea limbii, frumusețea formei.

Tînărul studios, prins în mreji pe jumătate, își po-trivea ochelarii, iar Urmuz, scoțînd o fișică, recita cu simplitate :

„Cică niște cronicari,
Ducînd lipsă de salvări,
Se rugau de Rapaport
Să le dea un pașaport.
Rapaport cel drăgălaș
Juca un carambolaș,
Neștiind c-Aristotel
Nu văzuse ostropel !
Galileu, oh, Galileu,
Strigă el atunci mereu,
Nu mai trage de urechi
Ale tale ghete vechi !
Galileu scoate-o sinteză
Din redingota franceză...
Și exclamă : Sarașoff,
Servește-te de cartof !

Morală : Pelicanul sau Babița !“

Seminaristul uneori ne fugărea să ne rupă coastele, alteori se mulțumea să exclame indignat :

— Ei, fir-ați ai dracului !

Poezioara era o ineptie scrisă de Urmuz la lacul Tei, pe rime date de un coleg de liceu.

Dacă micul intelectual dorea s-asculte proză, atunci Urmuz citea o altă compoziție a sa, care începea astfel : „Deputatul venea într-o căruță cu cărămizi. El n-a ducea vești noi, dar oferi prietenilor săi, la sosire, câteva pile Leclanché“...

Nu mai țin minte restul — trei-patru rînduri cel mult — dar rezultatul era același : goană după noi !

Erau aceste escapade *en plein air* o persiflare a noilor curente literare (dadaism, cubism, futurism) ? Cred mai degrabă că sub variile experimente mocnea voluptatea de a scoate pe individ din piele, de a-l rupe din sine însuși, de a-l demonta, de a-l face să se îndoiască de autenticitatea cunoștințelor acumulate.

Poezia pe rime date, deputatul din căruța cu cărămizi și alte două-trei crîmpeie și mai scurte formează tot materialul soris de care Urmuz s-a slujit pe băncile liceului.

Marele său bagaj inventiv se dizolva în acțiune.

— Ce mai spuneiți, domnișoară ? se adresă el pe cel mai firesc ton unei necunosoute cu aere mondene, des-coperindu-se și sărutîndu-i respectuos mîna.

— Mă cunoașteți ? întrebă duduia cu o morgă contrariată.

— Negreșit. Nu vă amintiți de mine ?

— Nu.

— Concentrați-vă puțin. Într-o după-amiază... pe peronul gării... N-ați fost niciodată la gară ?

— Ba da.

— Ei, vedeți ? ! Erați cu o mătușă a dumneavoastră.

— N-am nici o mătușă.

— Atunci cu altă rudă.

— Nu sînt de pe-aici.

— N-aveți nici o cunoștință ?

— Ba da.

— Erați cu cineva. O doamnă în etate. În verde. Iar dumneavoastră purtați o bluză albă.

— Și cum ne-am cunoscut ?

— Pe-o bancă, în așteptarea trenului. Vă plictiseați. Atunci, spre a vă distra, eu prindeam musculițele care vă pișcau obrazul și vi le ofeream...

— Mîie ?

— Dumneavoastră !

Cuvîntul cădea atît de firesc, că în ochii interlocutoarei începea să licărească ciuda că nu-și putea aduce aminte.

— Și pe urmă ?

— Pe urmă doamna în etate răsucea în podul palmei mici bucățele de hîrtie, le vîra cu cruzime în bumbul musculițelor...

— Grobian ! Mizerabil !

— Dar musculițele zburau cu stegulețele, voioase, către soare...

— Pervers ! Mojic ! Abject !

ANGELICA

În cămăruța de la subsol, în care locuiam acum, stăteam deseori pe gânduri, cuprins de o neliniște ciudată.

N-aveam nimic pe suflet, dar îmi dădeam seama că trebuie să mi se întâmple ceva neobișnuit. Și într-adevăr, trecînd într-una din zile prin dreptul caselor în care locuise familia Isvoranu, cuibărită de cîțva timp aiurea, zării ieșind din chioșcul din curte o fetișcană atît de frumoasă, că, fără să vreau, mă oprii locului.

Fata nu-mi luă seama, urcă agale cele cîteva trepte de piatră și intră în casă.

Cum cunoșteam fiecare colțișor al încăperilor acelea, o urmării cu gîndul. O văzui străbătînd vestibulul cel lungueț, așezîndu-se la pianul din fund, auzii degetele lunecînd pe clape, o urmași în salonaș și-apoi în camera de culcare.

— Cauți pe cineva? Întrebă un glas pițigăiat de la fereastră.

Tresării fără să vreau.

O făptură cîrnă, cu gura pînă la urechi și părul în cîrlionți, se ivi de după perdea:

— Da, domnișoară, zisei într-o doară, caut pe căpitanul Isvoranu.

— Aici stă administratorul-căpitan Ghețu. Pensionarul nu mai locuiește aici.

— Mulțumesc.

Și dădui să plec.

— Coca, urmă zurlia, tu știi unde s-a mutat căpitanul Isvoranu?

— În strada Olimpului, răspunse un glas argintiu dinăuntru.

Și fata din chioșc se ivi la cealaltă fereastră.

Înima îmi zvîcni cu putere.

— Știi cumva și numărul?

— Asta nu.

Și dînd de mutra mea pleoștită, fugi rîzînd în casă.

Să fi citit oare pe chipul meu ce mi se petrecea în suflet?

Era prea crudă ca să poată descifra asta, dar pesemne că nasul meu borbănat, care mi-a jucat atîtea renghiuri în viață, fusese pricina cascadei aceleia de rîs răutăcios.

M-am depărtat năuc, cu ochii plini de chipul acela de înger și de drac, și fără să vreau, vorbele colegului meu de bancă îmi răsunară în urechi:

— *Perfecțiunea liniilor...*

Era ispititor și chipul Vioricăi, dar trăsăturile feței sale se șterseră de pe retina mea ca și cînd n-ar fi fost, pentru ca să nu răsfrîngă decît liniile armonioase ale micii madone pe care întîmplarea mi-o scosese acum în cale.

Săptămîni de-a rîndul trecui pe sub ferestrele adoratei, dar n-avui norocul s-o mai zăresc.

Într-o dimineață, însă, văzui ieșind din curte o școlăriță urmată de-un soldat, care-i ducea ghiozdanul.

Era mica madonă.

O urmași fără să vreau, ca și cînd aș fi fost împins de o putere nevăzută.

Mă trăgea ața!

Iuții pasul și, cînd ajunsei în dreptul dulcineii, o privii lacom — să-mi potolesc setea, că n-o văzusem de-atîta amar de timp.

Madona nu-mi luă seama, coti strada, apucă pe altă uliță și intră într-o casă cu ferestre largi, prin care pătrundeau zgomote de glasuri. Cînd soldatul se depărtă, mă apropiai și citii pe o tăblică cu litere albastre: *Școala primară de fete, numărul...*

Am zîmbit, firește, dar vorbele prietenului îmi sunară din nou în ureche :

— *Perfecțiunea liniilor !*

Mă consolam cu gîndul că dacă Ciriviș se îndrăgostise de o statuie, aveam și eu dreptul să îndrăgesc o școlăriță cu linii statuare.

După cîteva luni de du-te-vino, plimbările mele pe sub ferestre începură să bată la ochi — auzeam pufnituri și chicoteli în dosul perdelelor — și de aceea multă vreme nu mai îndrăznii să trec decît noaptea tîrziu, cînd luminile erau stinse și perdelele lăsate.

Mă opream atunci, mă apropiam cu sufletul la gură de fereastră și șopteam încetisor :

— Coca !

Iar toată ființa mea se topea în cuvîntul acesta.

Oh, de s-ar fi ivit atunci la fereastră, aș fi sărit în lături ca un cerb sperios, ori aș fi murit de rușine. Dar șoapta mea n-o auzeau decît vîntul, stelele și felinarul, în dosul căruia mă pîtlam.

Vreme îndelungată nu îndrăznii să mă apropii de făptura aceea diafană, mulțumindu-mă să o privesc de departe cum călca ușurel, urmată de soldatul pe care îl fereceam că îi ducea ghiozdanul.

Oh, de m-ar fi lăsat să-l duc eu !

Zărindu-i chipul, se revărsa în mine un balsam, amestecător ca un narcotic, și prins de vraja aceasta băteam ulițele oftînd adînc.

Iubeam, nefericitul !

În taină scriam versuri, pe care nu îndrăzneam să i le arunc pe fereastră ori să le înghesui în palma ordonantei, care mă cunoștea ca pe un cal breaz.

În toamna următoare fui mîndru că muza mea nu mai era o fetică de clasele primare, ci o demoazelă de liceu cu breton și șorț albastru.

Versurile șchioape, ori gîndurile în proză cadențată pe care le așterneam pe caietele de dictando sau matematică îmi ușurau suferința ; iar cînd nu izbuteam să îmbin nimic, mă mulțumeam să umplu paginile cu litere de foc : *Cocuța ! Coca ! Coca !*

Oh, sfîntă candoare, sfîntă nevinovăție, sfîntă revărsare a sufletului !

„M-am născut cu picioarele strîmbe...” (În stînga, Victoria)

Ciprian la debutul în teatru (23 de ani)

În rolul lui Mefisto

În rolul lui Gregers din
Războiul sălbatic

(De la dreapta la stânga :
I. Moraru, G. Ciocan și
N. Soreanu)

În rolul lui Macbeth

Mă zvîrleam nebunește în blestemățiile pe care le făceam cu prietenii pe ulițe sau aiurea, dar rîsul meu nu era decît o descărcare, glumele și trăsniile o ușurare a inimii mele rănite.

Uneori, noaptea, învăluîți în cearceafuri albe — ca să părem stafii — săream zidurile liceului, ne urcam în pod tuspătru, răsfoiam vrafurile de caiete prăfuite, revizuiam temele și puneam alte note elevilor, persiflînd tipicul și lipsa de înțelegere a dascălilor îmbătosîți și rutinari.

Iar după ce ne săturam de rîs și voie bună, tăiam cu briceagul bucățele de lemn din stîlpul podului, le stropeam cu vinul din sticla adusă în desagă și, privindu-ne cruciș, sugeam ca din pișcoturile de pe la praznice, rostind misterios :

— Vin cu lemn ! Vin cu lemn !

Să ne fi prins directorul, ne-ar fi scos cu mîinile legate în fața dascălilor, ne-ar fi lovit cu vergi și ar fi perorat :

— Iată demenții care mi-au tăiat ratele și le-au luat doar capetele !

În aceste extravagante copilărești își află obîrșia *Capul de rățoi*, piesă pe care am scris-o aproape cu o jumătate de veac mai tîrziu — înflorind și împlinind, bineînțeles, cu jocul fanteziei și al experienței, golurile pe care firea nu le umple totdeauna.

Mă întorc însă cu evlavie la vremea adolescenței mele și a altora, căci din suferințele dragostei neîmpărtășite, precum și ale escapadelor de tot soiul, cred că s-a cimentat și călit înclinarea mea către scris și actorie...

Oare sub ferestrele Angelicăi — căci așa o chema pe Coca — nu-l jucam pe Romeo ? Un Romeo trist, ridicol de stîngaci, cu nasul borbănat și tocurile scîlciate, căruia, dacă nu-i lipseau lirismul și avîntul, îi lipsea înfățișarea.

— Amor ghebos, dragoste la os ! glumea Ciriviș, căruia îi destăinuise marea taină.

Hotărîi să mă scutur de sfioșenie și să trec țanțoș pe sub fereastră într-o seară.

Cum mă zări, Angela pufni și zise către surori — erau trei de toate :

— Uite somnambulul !

Lăsaî capul în piept ca un condamnat la galere şi jurai să mă răzbun.

Însoţit de Ciriviş, Bălălaşu şi Pentagon, ne proţăpirăm într-o noapte sub ferestre şi începurăm să cîntăm române la modă cu înţelesuri şi subînţelesuri în doi peri; iar cum gelozia urla în mine — că Angelica cocheta cu un ofiţeraş de cavalerie — recitai cu patos:

„De-o sabie şi-un centiron

Azi pari înamorată.

Eşti cucerită de-un galon

Şi-un umăr plin... de vată”.

Căpitanul de pesmeţi, care îngăduia fetelor sale toate libertăţile, auzind că armata română e ultragiată, scoase capul pe fereastră şi începu să înjure ca la uşa cortului.

Din seara aceea am rupt-o cu amorul, iar în amintirea celor petrecute am scris, în clasa a şaptea, o piesă de teatru în cinci acte, intitulată *Somnambulul*, pe care i-am zvîrlit-o Angelicăi pe fereastră şi cu care Angelica mi-a zvîrlit în cap dup ce-a citit-o.

ÎN PIAŢA MARE

Cînd ne văzurăm cu patalamalele în buzunar, vreo zece-doisprezece dintre noi intrarăm respectuoşi în cabinetul directorului.

Acesta ne privi cu răceală şi, bănuind că noi sîntem asasinii orătăniilor, zise înţepat:

— Ce poftiţi?

— Am venit să ne luăm rămas bun.

— Nu-i nevoie. Ştiu ce vă poate pielea şi sînt bucuros că am scăpat de asemenea pramătii.

— Ne pare rău...

— Mie îmi pare bine!

— Dar, domnule director...

— Dacă nu v-am dat pe mîna poliţiei e din pricina părinţilor voştri. Am copilărit cu unii dintre ei şi n-am vrut...

— Pe onoarea dumneavoastră?

— Intraţi de-acum în societate şi ştiu de mai-nainte ce-are să se aleagă de capul vostru. Căraţi-vă de-aici!

— Nu vreţi să ne întindeţi mîna?

— Nu meritaţi!

Văzînd că nu ne urnim din loc, se ridică pufnînd şi, vîrîndu-se printre noi, începu să ne miroasă ca un cîine poliţist.

— Tu eşti şeful bandei! strigă în urechea lui Ciriviş.

Acesta ridică un picior și stătu nemișcat ca un cocor. Ceilalți făcurăm la fel, și apoi, deodată, începurăm să-l ocolim vertiginos într-un picior.

— Ce înseamnă asta ? se înfoie directorul.

— Reprezentăția de adio !

— Cu mine dacă vreți să vă luptați, să vă luptați prin presă, derbedeilor ! (Scrisa articole de fond la *Vii-torul.*)

Aceasta a fost cea din urmă ispravă în uniformă, căci puțin după aceea ne întolirăm cu jachete, pantaloni cu dungii, pantofi de lac, pălării tari și, astfel echipați, pășirăm în „societate“...

Din păcate, însă, nemaivăzându-ne zi de zi ca la școală, ne împrăștiarăm care încotro — unii hotărându-se să urmeze literale, alții medicina, iar cei mai mulți dreptul.

Eu, mai pricopsit, mă înscrisei și la Drept și la Litere, și peste un an la Conservatorul de muzică și artă dramatică — cum i se spunea pe-atunci Institutului de teatru.

Cei patru prieteni me întâlneau din când în când la Spiru Godela, un plăcintar hapsin de pe strada Academiei, care ținea și băuturi spirtoase.

Ne așezam la masă, ceream misterioși un sfert de vin la patru, îl legumeam tăcuți un ceas, un ceas jumătate, spre disperarea negustorului, care ne privea chiondăriș și căruia, din timp în timp, îi trimiteam, pe rînd cîte-o beza. Nu prea avea mușterii bietul om și de aceea îi dădeam prin semne să înțeleagă că ce s-ar face fără noi !

La plată îl frecam ușor cu podul palmei pe chelie, zicînd unul după altul :

— *Tabista !*

— *Tabista !*

— *Tabista !*

Spiru Godela ridica ochii la cer și cînd ieșeam pe ușă răsufila ușurat că a scăpat de pacoste.

Ciriviș urma medicina și era foarte amărît că nu se înțelegea cu cadavrele.

— Ciupesc în fiecare zi cîte unul, se văita el, și, închipuiți-vă, nici unul nu reacționează !

Într-o dimineață mă întorceam cu bunul meu prieten de la o petrecere într-o droașcă cu doi cai.

În dreptul tribunalului, prietenul făcu semn birjarului să oprească.

— Încotro crezi dumneata acum că e mai bine să o luăm ? La dreapta sau la stînga ?

Birjarul ridică din umeri.

— Încotro ? întrebă din nou prietenul.

— La dreapta ! răspunse omul de pe capră.

Și pornirăm la dreapta. Apucarăm pe Calea Rahovei, dar, după cîteva pași abia, Ciriviș strigă :

— La dreapta !

Droșca porni pe ulicioara din coasta tribunalului.

Peste puțin, amicul strigă iar :

— La dreapta !

Astfel că în curînd ne pomenirăm în locul de unde pornisem.

În Calea Rahovei, comanda se repetă, și în celelalte puncte de întretăiere... iarăși.

Ocolirăm astfel tribunalul de trei ori. Birjarul întoarse capul și întrebă nedumerit :

— O ținem mult așa ?

Ciriviș își puse misterios un deget pe buze și circuitul urmă fără poruncă. Birjarul pișca gloabele cu biciul, și în colțurile tribunalului striga acum singur :

— La dreapta !

Eu mă țineam cu mîinile de pîntec, iar Ciriviș avea aerul mulțumit al unui patron care este înțeles de prepușii săi.

În sfîrșit, după o jumătate de ceas, oprirăm trăsura în dreptul unui oltean cu coșurile încărcate cu cărbuni.

Prietenul sări grijuliu ca un gospodar și puse să i se cîntărească două kilograme de mangal, pe care îl răsturnă în droșcă, peste o gazetă.

Ceva mai la vale, tîrguirăm puțină fasole țucără, două lăptuci înfoiate și cîteva pătlăgele vinete.

Trecurăm apoi podul și intrarăm în piață (pe atunci Dîmbovița curgea neînfășată). Băieți somnoroși desfăceau obloanele prăvăliilor, lăsînd în bătaia luminii butoaie mohorîte cu măsline, căpățîni țuguiate de zahăr, tinichele cu untură și alte bunătăți.

Oprirăm birja și intrarăm la împlinire într-o dușgheană.

Negustorul ne întâmpină cu zîmbetul său profesional și se încovoie ca o undrea în fața noastră.

Luarăm la rînd toate comestibilele, întrebînd amănunțit de prețuri și calitatea lor. Patronului îi luceau ochii în cap de bucurie. Eram mușterii dinții și se aștepta la o saftea grasă.

După ce isprăvirăm cercetările, Ciriviș se urcă pe cîntarul decimal, și negustorul potrivi politicos greutatea.

Făcui la fel, și băcanul constată grațios că atîrn patru kilograme mai mult decît tovarășul meu.

Îi mulțumirăm în același timp pentru amabilitate, îi strînserăm mîinile amîndoi și, înclinîndu-ne adînc în fața lui, ieșirăm din prăvălie, lăsîndu-l într-o adîncă nedumerire.

În prag prietenul se întoarce și întreabă senin :

— Cum spuneai că dați caracatița ?

Negustorul clătină din cap și zise cu plictis :

— Păcat de cartea pe care-ați învățat-o !

Fericiți că știam cît tragem la cîntar, intrarăm în hală de păsări. Micile zburătoare ne înduioșară.

Nevinovăția orățăniilor și mirosul proaspăt de găinaț ne mișcă pînă la lacrimi.

O precupeață ne întinse un mănunchi de pui de găină împiedicați de picioare.

Ciriviș luă legătura vie, o ridică pînă la înălțimea capului vînzătoarei, și puii, înfometați, începură să o ciugulească.

Femeia luă un pumn de mălai și-l dete bombănind flămînzilor.

În hală de păsări viața pulsează altfel ca între butoaiele cu măsline. Viața bate aici repede, ca inimioarele care simt apropierea cuțitului.

Străbăturăm cimitirul acesta viu cuprinși de adîncă întristare. Într-un colț anumit erau păsările de rasă : găini și puice golașe, care își etalau noblețea într-un nerușinat decolteu matinal.

Ciriviș cumpără o găină zbîrcită, cu gîtul lung, despuiată, și o înfipse cu scribă în vîrfurile bastonului. Orătania era atît de amorțită, că părea o prelungire naturală a bastonului.

Mai tîrguirăm o apărătoare de muște, trei covrigi cu susan și o pornirăm pe Șelari. Ciriviș stătea în mijlocul trăsorii, cu bastonul înfipt în grămăjuia de cărbuni și legume ; găina moțăia în capul bățului, lăsînd să-i atîrne pe gîtul gol cei trei covrigi cu susan ca trei colane de mărgean, iar eu stam pe scaunașul din față și, înarmat cu apărătoarea, făceam vînt și păzeam pasărea de muște.

Trecătorii se opreau în drum nedumeriți, vînzătoarele grăbite pufneau în rîs, iar un sergent de stradă își făcu cruce și însemnă ceva într-un catastif.

În fața unei prăvălioare cu pălării de damă poposirăm.

Ciriviș intră grăbit cu găina în băț, iar eu numai cu apărătoarea.

O cucoană urîtă și severă ne întâmpină glacial.

— Ce poștiți dumneavoastră ?

— O pălărie.

— Ce fel de pălărie ?

— O pălărie.

Urta desfăcu silnic geamlîcul unui galantar și ne întinse o pălărie de paie.

— Nu de paie, zise Ciriviș, împingînd bastonul sub nasul femeiuștei. Aceasta sări ca un titirez, zărind o vietate în vîrfurile bățului. Nu de paie, doamnă, repetă Ciriviș grațios.

Zbăghia scoase înțepată o pălărie de fetru.

— Nici de fetru...

— Dar de care ?

— De sezon !

Aiurită și aruncînd priviri piezișe spre orătania cu covrigi, scoase iar o pălărie de paie.

— Nu de paie, duduie, pentru numele lui Dumnezeu !

Cucoana holbă ochii și întinse automat cealaltă pălărie.

— Nici de fetru.

— ? !

— De sezon !

Și, supărat, prietenul bătu de două ori cu bastonul în dușumea.

Pasărea, trezită din amorțeală, fîlfîi din aripi, umplînd dugheana de fulgi și mirodenii.

— Pentru ce persoană doriți pălăria ?

— Pentru domnișoara... răspunse prietenul, arătând orătană.

— Vă faceți râs de oameni ! icni furioasă pocitană, și pieri în dosul unui paravan.

Peste câteva clipe se întoarse cu coasociata ei, o namilă spilcuită și țănoșă. Aceasta se pregătea să ne apostrofeze, dar, zărind găina golașă, cu covrigii în jurul gâtului, pufni în râs și o zbughi înapoi.

Ne înclinăram respectuoși în fața cucoanei, și Ciriviș îi lăsă, ca amintire, apărătoarea de muște și un covrig cu susan.

Pasărea și legumele le dăruirăm unei femei însărcinate iar cărbunii rămaseră birjarului.

Trecerea de pe băncile liceului pe cele ale universității nu produse nici o schimbare în atitudinea lui Ciriviș față de viață și de semenii.

Numai că acum virajele erau mai îndrăznețe și echilibristica mult mai savantă.

Aveam experiență.

Nu mult după ce termină dreptul — medicina o lăsase baltă — Urmuz fu numit ajutor de judecător în Dobrogea, și multă vreme n-am mai știut de el.

Cînd, într-o bună zi, o zi de primăvară, primii de la dînsul o scrisoare. Îmi spunea că se plictisește de moarte și că dacă nu-l mută aproape de București, era un mare meloman, se lasă de contravenții și deliote. Îmi alătură o fișică pe care scrisese o snoavă intitulată *Algazy et Grümmer* (firmă de geamantane) și mă rugă s-alerg după seminariști și să-i pun în curent cu progresele literaturii...

Reproduc din memorie :

„Algazy este un bătrîn venerabil, cu nasul tras la strung. El poartă o barbă respectabilă înșurubată pe un grătar de țepi, grătar pe care îl scoate în timpul nopții și cu care rîncește dimineața cotețul propriilor săi porumbei.

Algazy nu vorbește nici o limbă europeană.

Dar dacă-i spui : « Bună ziua, Algazy » și apeși pe sunetul z, el bagă mîna în buzunar, mișcă barba — tră-

gînd de-un cap de sfoară — și o saltă de mai multe ori în semn de bucurie.

Pe unicul lui copil ar fi vrut să-l facă negustor, dar soția sa se împotrivi, pretinzînd că tînărul Algazy merită s-ajungă magistrat...

Se ținu un consiliu de familie și doamna Algazy obținu majoritățile.

Soarta tînărului era pecetluită de acum.

Dar pentru ca s-ajungă un magistrat integru, consiliul de familie decise să supuie băiatul la un noviciat, și anume : să-l ție trei zile cu burta la pămînt într-o peșteră care să miroase a mînz. La această operație Algazy primi un sprijin însemnat din partea prietenului și asociatului său Grümmer, care, din respect pentru firmă, purta în permanență un cioc de lemn aromatic...

Povestea are o pagină și jumătate. Dar ce salt, din căruța cu cărămizi a deputatului la grătarul cu țepi, la peștera noviciatului și ciocul de lemn aromatic !

Îmi trimisese pe *Algazy et Grümmer* pentru a pune în încercătură pe seminariști, dar văzui din capul locului că cele trei imagini se dezlipeau din peticul de hîrtie, deveneau de sine stătătoare, luau proporții...

Împărtășii lui Urmuz impresia mea și a altora, dar el rîse de aprecierile noastre, le găsi fără rost și îmi trimise puțin după aceea o nouă „elucubrație“ — cum îi plăcea să spuie — rugîndu-mă insistent să o citesc seminariștilor.

Eu citii însă pe *Izmail și Turnavitu* la teatru și cîtorva gazetari, care fură de părere că ne găsim în fața unei personalități literare excepționale, care construiește călcînd toate legile.

Reproduc din memorie :

„Izmail este compus din ochi, favoriți și rochie.

N-are domiciliu stabil, dar dacă treci pe la cinci dimineața pe strada Arionoaiei, îl găsești întotdeauna în-

¹ În *Addenda* am adăugat — cu titlu documentar — cele 30 de pagini, opera celui „muzicant fin, Urmuz, care numai spre a-și distra frații și surorile — cum îl caracteriza G. Călinescu în a sa *Istoria literaturii* — compuse niște false automatisme, parodiind academismul prozei curente“, și fără de care opera lui Ciprian nu poate fi înțeleasă în *filiația ei istorică*.

soțit de un viezure, pe care îl ține legat cu un otgon, viezure pe care îl înghite crud și viu după ce îi rupe urechile și storce pe el lămâie.

Turnavitu, omul său de încredere, făcuse pe vremuri serviciul de ventilație prin unele cafenele infecte din Șepcari și Gabroveni; iar în urmă, intrând în politică, a fost numit ventilator din oficiu la bucătăria postului de pompieri din Radu-Vodă. (Se agăța de un piron și se învîrtea ca o roată automată pînă ce primenea aerul.)

Fiind scos din slujbă de către dușmanii săi pesonali, Turnavitu se angajă la Izmail cu cincizeci de bani pe zi și tain, cu obligația unică de a trece în fiecare dimineață pe strada Arionoaiei și, făcîndu-se că nu-l vede pe Izmail, să se împiedice de otgon, pentru ca să ceară umil mii de iertăciuni viezurelui, iar pe Izmail să-l măgulească pe rochie cu un pămătuf înmuiat în ulei de rapiță, urîndu-i fericire și prosperitate.

Vroise modestul Urmuz să ne facă să rîdem pe cîțiva prieteni și să încurce pe seminariști, și nu-și dădea seama că, frîînd telegarii fanteziei sale, ar fi putut crea o operă literară valoroasă și originală.

Vreți, de pildă, să facem o mică preumblare prin apartamentele domnului Stamate și ale soției sale? (O altă trăsnaie urmuziană.)

„Iată ce stă scris pe tablă de la intrare:

CASĂ CU GEAMLIC ȘI SONERIE

Zîmbiți pe sub mustață — v-am văzut — și știu ce ziceți în gîndul dumneavoastră. Dar nu e adevărat: nici doamna, nici domnul Stamate nu sînt într-o spe-tează. Au bătut afixtul acela ca s-arate că sînt oameni cu stare (de vreme ce au sonerie) și ca să evite bătaile în ușă.

— Dar geamlîcul?

— Sînt de părerea dumneavoastră, domnule logician, că, din moment ce geamlîcul e vizibil, era de prisos să mai scrie asta pe bilet.

— Și soneria se vede.

— Mai puțin. E mult mai mică. Geamlîcul este mare. Două noțiuni. Mic și mare. O antiteză. Dar cred că micul Stamate, copilul din flori al doamnei și domnului

Stamate, nu s-a gîndit că face o antiteză cînd a scris afixtul, deoarece cunoștințele lui nu sînt atît de înaintate. Are patru ani.

— Dar să intrăm, domnule filozof! Nu suni?

— Inutil. N-au șnur și nici curent electric.

— Dar atunci butonul?

— Ornament mural. Apasă lumea de înnebunește și nu-i nici o nevoie de sunat, fiindcă familia Stamate nu încuie ușile niciodată. Poștiți, vă rog!

— Mulțumesc.

— Acesta e salonul. E luminat cu petrol în permanență fiindcă, după cum vedeți, n-are nici uși, nici ferestre. «Nu comunică cu lumea dinafară — precizează Urmuz — decît printr-un tub, prin care dacă te uiți noaptea vezi cele șapte emisfere ale lui Ptolomeu, iar dacă te uiți ziua vezi un șir de ardeiași sîrbești care fac giumbușlucuri.»

— Dar colo, în perete, ce este?

— Biblioteca.

— De ce curge apă din dulapul acela?

— Fiindcă toate cărțile sînt ținute «în cearșafuri ude». Doamna și domnul Stamate sînt niște înțelepți. Ei știu că din milioanele de coale de hîrtie tipărită, abia cîteva coale păstrează neatinsă valoarea pentru posteritate — și de aceea filele ofilite, spre a nu cădea în putrefacție, le țin la umezeală...

— E oarecare adevăr în ce ai spus acum. Dar pe masa asta veche ce este?

— Diferite biblouri: «un popă care ține în mînă o sintaxă, un cățel de usturoi și douăzeci de bani bacșiș».

— Cățelul de usturoi și banii sînt păstrați ca relicve?

— Din tată în fiu.

— Ciudată familie!

— Fiecare casă cu tradiția ei. Credeți că pistoalele și iataganele de prin muzee, mirosind încă a sînge, sînt mai respectabile decît cățelul de usturoi, bacșișul și popa cu sintaxa?

— Și în privința asta s-ar putea să ai oarecare dreptate...

— Vedeți? Dar să coborîm aceste două trepte... Așa. Acum sîntem în «camera arabă».

— Dar nu e în stil arab.

— N-are a face, domnule logician. Are însă «pereții unși cu diverse tincturi și cosmeticuri, iar din ceas în ceas sînt măsurati cu compasul».

— Cine sînt măsurati ?

— Pereții.

— Și pentru că pereții sînt unși cu cosmeticuri și măsurati cu compasul, odaia se cheamă arabă ?

— O puteți boteza oricum. Numele n-are nici o însemnătate. Pe dumneavoastră vă cheamă Trebonius. Dar nimic nu s-ar schimba în fizionomia dumneavoastră dacă v-ați numi Grigore ori Tănase. «Din camera arabă dai, printr-un coridor, într-o odaie joasă, lipită cu pămînt. În mijlocul odăii e bătut un țaruș, și de țaruș este legată toată familia lui Stamate. Domnul Stamate e gras, de formă eliptoidă și foarte unsuros. Din pricina nervozității mestecă într-una mastix brut, pe care îl azvîrle însalivat asupra unicului său copil Bufti, gras, blazat, în etate de patru ani, cu urechile nichelate și cu avere personală, — în timp ce doamna Stamate, soția sa tunsă și legitimă, îl acompaniază făcînd scări cromatice la piculină.» Veți recunoaște, domnule profesor, că țarușul bătut în mijlocul odăiței lipite cu pămînt este mai evocativ decît sute de pagini de roman cu diviziuni și subdiviziuni. Tatăl scuipe în capul fiului, iar soția face scări cromatice la piculină ! Și toți trei lalolaltă constituiesc familia Stamate !»

Tabloul e fără pereche.

Vorbînd despre îndeletnicirile cotidiene ale celor trei, Urmuz ne spune că sînt „modești de felul lor, ies rar în lume“, iar că „distracția lor de căpetonie este următoarea : dau drumul la robinetele de apă, și cînd apa le-ajunge pîn' la gît, trag în văzduh focuri de revolver !»

Personajele sale sînt bizare, automate în aparență, dar pline de o sevă nouă înlăuntrul lor. Urmuz nu biciuiește aparent moravurile, nici caracterele, ci firea și cutele ei cele mai intime.

Cele șapte-opt „bucăți“ ale lui Urmuz nu aparțin nici unui gen literar.

Urmuz era un năzdrăvan.

El se lua la hartă cu natura și crea alături de ea și în pofida legilor ei.

Un pisc singuratic care sfida cerul și întreba :

— Atît ? Numai atît ? De mii de ani, numai atît ?
Veșnic aceleași pîrtii ? Aceleași compasuri ? Aceiași oameni ? Aceleași bărbi ?

PE BÂNCILE CONSERVATORULUI

Din anii de studenție nu-mi amintesc mare lucru, căci dădeam rar pe la facultate, deși urmăam și literele, și dreptul.

Veneam mai mult seara la prelegerile rectorului Coco Demetrescu, Nicolae Iorga și altor dascăli toabă de carte, care te cucereau cu darul lor de vorbă. Asta nu însemna că printre picături nu trăgeam cu coada ochiului la gingașele silfide, care îmbălsămau cu primăverile lor aerul stătut al sălilor de cursuri.

Unde or fi, ce se va fi ales oare de făpturile acelea încântătoare! Multe își vor fi topit de mult frăgezimea în ceaunele conjugale, câteva vor încerca și azi să ascundă sub suliman ruinele nemiloase ale timpului; unele se vor căuta poate în cosițele nepoatelor; altele, cocîrjate de griji și nevoi, vor fi pornit după dascălii lor...

În curînd îmi va veni și mie rîndul...

Ei și? Voi pleca, mulțumit că am încercat cel puțin să cînt pe toate strunele — și-i plîng din toată inima pe cei care își închipuie că fac vreo ispravă, ținînd-o gaie pe aceeași coardă.

Viața nu știe carte.

Ea curge, curge...

Eu nu zic că am fost ursit din scăldătoare să fiu actor, că părinții mei se împotriveau, că am dat cu piciorul la cine știe ce situații etc., etc. ...

Astea sînt clișee bine cunoscute.

Firește că am fost pișcat și eu, ca atîția alții, de demonul exhibițiilor, căci știam pe de rost cîteva poezile și din cînd în cînd mă „produceam” prin familii ori aiurea.

Izbuteam să mă fac ascultat, ceea ce mă bucura, dar m-am înscris și am dat examen la Conservator mai mult cu gîndul să-mi folosească asta în avocatură, cînd voi ajunge la barou.

Spuneam pesemne bine *Ucigașul fără voie*, că multă vreme mi-a rămas porecla de „ucigaș”, iar maestrul Nottara — la a cărui clasă am urmat — era mulțumit de felul cum recitam poezia lui Grigore Alexandrescu.

Meșterul era un dascăl desăvîrșit și, cînd îi plăcea cineva, îl lăsa să spuie bucata de la început pînă la sfîrșit, în timp ce pe alții îi sucea și răsucea de-i treceau nădușelile.

La dramă, în seria noastră, strălucea Ion Manolescu, iar la comedie Vasile Cristescu, un băiat frumos și elegant, care stîrnea rîsul cu o rară ușurință. Maestrului i se lumina fața și îi rîdeau ochii de cîte ori îl asculta și îi prevestea o mare carieră. Din nefericire, Cristescu s-a stins în floarea vîrstei, spre marea părere de rău a tuturor.

În seria noastră, afară de Cristescu și Manolescu, mai erau: Mișu Fotino, Cristian Dușulescu, Nicu Kanner, Aurel Athanasescu, Cazimir Belcot, George Melișeanu, Radu Demetrescu, George Meșederu, Mișu Ștefănescu, Ion Niculescu (Piron), Constantin Stăncescu, L. Wimer, N. Gușulescu și plutonierul Constantin Tănase, care venea la clasă în uniformă. Iar cu un an înaintea noastră: Alexandru Mihailescu, Petre Lăcusteanu, Radu Popeia, C. Danielopol, Ion Dumitrescu (Colțoni) și Gheorghe Hagi Stoica (Storin).

La sfîrșitul anului am recitat, la Teatrul Liric, tot *Ucigașul fără voie*, dar de rîndul ăsta (fenomen ciudat!) mai slab ca la admitere; în schimb, Manolescu a avut o mare biruință, spunînd poezia *Neam rău* de Hara-lamb Lecca.

În anul următor am tras sorții și am fost înrolat în Regimentul 6 Mihai Viteazul, în compania faimosului

locotenent „Lumină”, poreclit astfel din pricina înjurăturii sale de predilecție : „lumina și cădelnița”...

Comandantul regimentului era colonelul Saegiu, scriitor militar, iar comandantul-ajutor, locotenent-colonelul Lambru, prieten bun cu Barbu Delavrancea, era vestit prin spiritul său de dreptate și dragostea lui de soldați.

Colonelul Saegiu era iubitor de teatru, și de aceea, însoțit de aghiotantul său, un locotenent dezghețat și chipeș, ne scoase într-o dimineață pe cei cu termen redus afară din rânduri, ca să înjghebeze o trupă la regiment.

Parcă îl văd și acum scund, îndesat și cu un umăr mai sus, întrebînd pe unul ori pe altul :

— Dumneata ce urmezi ?

— Conservatorul.

— Și ce știi să faci ?

— Pot să spun versuri, să joc un rol, să interpretez câteva scene...

— Bine, bine, dar declamație știi ?

— Știu și declamație...

— Bravo ! Trece-l, locotenent, la declamație !

— Dumneata ?

— Eu sînt student la Drept.

— Și ce știi să faci ?

— Știu să caut un dosar, să urmăresc procedura, să scot copii, să...

— Bine, bine, dar declamație știi ?

— ...Știu și declamație...

— Trece-l, locotenent, la declamație !

— Dumneata ?

— Eu urmez canto.

— Și ce știi să faci ?

— Știu să cînt o romanță, o arie, să joc o mică scenă...

— Bine, bine, dar declamație știi ?

— Știu și declamație.

— Bravo ! Trece-l, locotenent, la declamație !

Nu era mărginit colonelul, nici om rău, nici închipuit, dar așa-i suna lui la ureche, așa-i cășunase lui pe... declamație.

Și poate că în felul său avea dreptate, căci în vremea aceea se juca la teatru după moda franțuzească, adică cam umflat, cam sonor, cam vorba colonelului...

Dar bineînțeles că nu toată lumea juca bombastic.

Actorii de comedie, îndeosebi, vorbeau omenește, erau plini de firesc. Tragediile însă și melodramele, mai ales, se jucau sforăitor.

Trecerea ilustrului Ermete Novelli pe la noi prin țară a înfrînat simțitor înclinările moștenite de la unii înaintași, și întrecerile vocale — cine urlă mai tare — începuse să se topi în natural.

N-am apucat pe Salvini și Rossi, despre care maestrul Stanislavski spune că erau geniali, dar genial era și Novelli. Sărea cu o ușurință uimitoare de la tragedie la dramă, de la dramă la comedie și farsă, încît cu greu îți venea să crezi, de pildă, că în pielea cămătarului Shylock se încarna, pînă la autentic, același actor care te făcuse să rîzi cu lacrimi în *Nevastă-mea n-are șic*, ori îți înmuiase inima în piesa lui Aicard, *Papa Lebonard* (o capodoperă de măiestrie actoricească).

Negreșit că și alți mari actori străini sau autohtoni făceau astfel de salturi, dar la aceștia ori tragicul prima comicul, ori comicul tragicul, pe cînd Novelli stăpînea cu egală putere toată gama psihică a fapturilor omenești.

— Ce ne facem, dragă ? l-am întrebat pe Ion Manolescu după unul din spectacolele celebrului actor italian.

— Ce vhrrei să facem ? Ne lăsăm de teathrru ! răspunse acesta ridicînd brațele spre cer.

La fel de covîrșitoare impresie făcea Agatha Bîrsescu în spectacolele pe care le dădea din cînd în cînd în țară. Avea o putere de trăire uluitoare.

În *Magda* de Südermann întruchipa pe fata unui colonel care părăsise casa părintească și ajunsese mare cîntăreață în străinătate. Ei bine, întoarcerea artistei la căminul părintesc înfiora sala. Actrița nu spunea nimic, dar felul cum intra în casă, cum privea pereții, tablourile, masa, scaunele și celelalte lucruri stîrnea admirația și aplauzele spectatorilor.

Dar în *Hero și Leandru* de Grillparzer ?

Avea un glas de violoncel care ungea și răscolea, silindu-te să urmărești cu sufletul la gură toate peri-pețiile tragediei.

Cu trupul ei statuar, cu atitudini nesilite, aproape fără gesturi, jurai că e împărăteasă în *Mesalina* de Willebrand și panteră în *Medeia* de Legouvé. Când rostea, în această piesă: „Știi tu ce-i gelozia?” te făceai mic în stal și înțelegeai într-adevăr toată grozăvia acestui simțămînt năvalnic.

Chiar maestrul Nottara, el însuși mare actor, ne spunea la clasă:

— Veniți s-o vedeți pe Bîrseasca. Veți vedea ce înseamnă să te dăruiești unui rol!

Iar amicul Ciriviș, care nu prea îndrăgea teatrul, mi-a spus după unul din spectacolele Agathe:

— Ei da, așa, da! Asta-i însă *rara avis*!

Și într-adevăr că nu deseori natura-mamă, atît de avară cu unii, s-a dovedit mai generoasă decît a fost cu neuitata Agatha Bîrsescu. Umbra ei planează încă și acum peste străduințele, închipuirile și înfăptuirile noastre.

COLABORÎND CU AUTORUL...

Pe actuala stradă 30 Decembrie, cam în dreptul Pieței de Flori, la cîțiva pași de faimosul magazin „La balon”, se afla în vremea aceea vestita sală „Dacia”, cunoscută prin întrunirile publice care se țineau acolo — întruniri în care huiduielile, bâta și chinorosul erau în plină floare.

Uneori, la răstimpuri, se juca și teatru în hardughia aceea scobită în pîntecul hotelului cu același nume. Vara se juca „la grădină”, adică într-o curticiă pavată cu bolovani, pe sub care musteau sosurile picante ce se prelingeau din cuhniile birtului vecin — accentele patetice ale actorilor amestecîndu-se cu comenzile chelnerilor și bătăile de clești ale grataragiilor.

Acolo, pe cutioara aceea de chibrit am repetat noi, elevii Conservatorului, vreo două săptămîni, piesa *Ștefan-voievod*, în 5 acte și 11 tablouri, de State Dragomir.

Eu, rugat de maestrul Nottara să recopiez un tablou nu prea citeț, mai mult lipseam decît îmi vedeam de rol, care, de altfel, nu avea decît vreo două-trei vorbulițe.

Le moșmondeam în surdina și o tuleam.

— Măi Gheorghe, mă oprea în drum maestrul, cînd e gata textul?

— Nici o grijă, maestre, n-aveți nici o grijă!

L-am adus în seara premierei.

Eu n-aveam replici cu vodă, ci numai cu boierii. Și de aceea mare fu uimirea maestrului auzind pe scenă, la spectacol, o tiradă patriotică, în versuri albe, subliniată cu aplauze.

— Ptiu, blestemăție, asta nu-i din piesă !

— Dar de unde, maestre ?

— Să-mi radeți mie o sprânceană dacă tirada e din piesă.

După lăsarea cortinei, ceru suflerului să-i arate tabloul cu pricina.

Tirada, drăguța, era la locul ei, scrisă cu slove citețe.

— Și textul vechi ?

— Păi n-ați spus să v-aduc unul... nou ?

Puștii cu bărbii, „boierii“ cu care complotasem, începură să icnească.

Maestrul clătină din cap, zîmbind cu înțeles.

— Ptiu, blestemăție !

Dar tirada îi plăcuse. Mă mîngîie pe păr și rîse. Iar cînd gongul bătu, îmi spuse serios :

— Ai îndemînare la condei și, dacă te ții de treabă, ai să poți scrie într-o zi. Deocamdată, însă, află că ce-ai făcut... nu-i corect.

— Vă rog să credeți...

— Auzi ici ? Nu-i corect !

Am plecat capul.

— Noi, actorii, urmă marele dascăl, sîntem datori să păstrăm cu sfințenie slova autorilor — nu, de dragul aplauzelor, să evadăm din textul lor.

Am roșit ca un copil prins cu mîna în buzunarul altuia.

— Așa să știi, măi Gheorghe !

— Da, maestre...

— Ptiu, blestemăție ! (Era vorba lui obișnuită.)

Cinstea profesională, afară de marele său har, a fost una din trăsăturile caracteristice ale maestrului Constantin Nottara.

HAIDE SUS, MEȘEDERU !

Tot cam pe vremea aceea — adică prin 1903 — puștii cu bărbii, „boierii“, poposeau dimineața în fundul unei curți din strada Brezoianu.

Acolo era Conservatorul de muzică și artă dramatică.

Sala unde ținea clasă maestrul Nottara era o hărăbaie cu bănci de lemn, sobă de tuci și o mică scenă improvizată, care răspundea în Cișmigiu.

Maestrul era un dascăl rar.

Pe lîngă autoritatea pe care i-o dădea faima de care se bucura — era în plină glorie — mai avea și o răbdare îngerească, grație căreia izbutea să lămurească pe fiecare că spontaneitatea, convingerea lăuntrică, este elementul primordial în teatru ; dar că *amănuntul, detaliul, nuanța* joacă, de asemenea, un rol însemnat în compunerea unui personaj.

Zîmbea la stîngăciile firești ale începătorilor, dar nu vocifera, nu ocăra, nu brufțuia și nu descuraja pe nimeni.

Cei mai mulți dintre noi, cam dezbrăcăței și cu tălpile căscate, ne zgribulecam în jurul sobei cu cărbuni — unii picotind, alții răsfoind caietele cu însemnări, alții mîind în fața oglinjoarelor de buzunar.

Maestrul, de cum intra pe ușă, ne sfredelea cu ochii lui pătrunzători, ghicind pe fiecare cum își petrecuse noaptea ; dacă studiasse o bucată nouă, ori descoperise...

vreo bodeguță unde se dădea vinul și cu bani buni și pe veresie.

Se așeza zîmbind la măsuta lui, desfăcea catalogul, clătina din cap și zicea, oftînd, că-i era dragă tinerețea noastră :

— Pentru a cîta oară să vă spun, măi băieți, că teatrul se face cu tragere de inimă, nu cu tragere pe sfoară ?

— Cum, maestre, nu muncim ?

— Munciiți, nu zic, dar prea umblați prin smîrcuri...

— Ale tinereții valuri !

— Bine, bine... dar mie mi se rupe inima cînd vă văd prin bănci picotind, moțîind...

— Am fost la teatru, maestre, la *Cuvîntul mortului*, și am ieșit la două noaptea...

— Și eu n-am ieșit tot la două ? Sînteți niște besmetici... Haide sus, Cristescu !

Acesta, tobă de umor și bunăvoie, cu batista la gură, îngăimă :

— Vă rog să mă iertați, dar astăzi...

— Ești bolnăvior... mie-mi spui ? ! Numai că dacă îți vei scuipa în fiecare noapte plămîinii la foițe, ai să te topești ca lumînarea. Auzi ici ? Auzi ici ?... Haide sus, Manolescu !

— N-am pahtehnehră, maesthrre...

— Unde ai lăsat-o ?

— Meștehrre... replica Manolică, încurcat.

Meșterul ofta, se plimba cu pași mari de colo pînă colo, apoi se oprea, căta la pozele de pe pereți... și iar măsura podelele, nevenindu-i parcă să mai poștească pe careva să urce sus pe scenă.

— Tu, măi Gheorghe, ce poezie nouă ai învățat ?

— *Uciagașul fără voie*...

— Ptiu, blestemăție ! Uciagaș ai intrat în școală, uciagaș ai să ieși...

— Haide sus, Fotino !

— N-am suflior, dragă maestre...

— Asta, ca să zic așa, este obrăznicie !

Nicu Kanner și Aurel Athanasescu erau ceva mai sîrguincioși, dar și ei cam băteau pe loc cu studiul. Singurul dintre noi care avea *repertoire* era Meșederu.

Acesta era la curent cu tot ce se juca în țară și peste frontiere, știa pe de rost tirade nemțești și franțuzești, pregătca acasă fel de fel de scene și era gata oricînd să vină la clasă cu o partitură nouă. Corect, îngrijit, cuviincios, îndrăgostit nevoie mare de actorie, era un model de băiat din toate punctele de vedere. Nu bea, nu fuma, nu juca cărți, nu bîrfea, — degajînd din întreaga lui făptură numai bunăvoință, rîvnă și cuminenie.

Din păcate, însă, nu prea făcea casă bună cu vocația.

Simpatic în viața de toate zilele, pe scenă degaja anti-patie — fenomen frecvent actorilor slab înzestrați.

Maestrul Nottara, delicat din fire, nu-i dădea nimic, să înțeleagă, dar se trudea amarnic cu dînsul cînd, izbîndu-se de lenea altora, era nevoit să recurgă la vrednicia băiatului-model. Îl treceau toate apele numai la gîndul să repete formula : „Haide sus, Meșederu !“

— Tu, Kănărică, ce trufandale ne aduci pe ziua de azi ?

Acesta, cu ochi vicleni, răspunse prompt :

— *Vicleniile lui Scapin* !

Sala hohoti, căci de luni și luni de zile Kanner nu mai schimbase placa.

— Rîde dracul de porumbe negre !... Mi-ați scos peri albi, trîndavilor, de cînd mă ospătați cu același fel de bucate. Haide sus, Stăncescu !

Acesta, prăpădit de nesomn și piperment, făcu o strîmbătură atît de elocventă, că maestrul nici nu mai încercă să stăruie. Pudoarea lui de om sobru era deseori flagelată de atitudinile deșănțate ale unora sau altora dintre noi.

Cu silă și cu scîrbă, maestrul îngăimă :

— Haide sus, Aurică !

— Aștept pe Alice Cocea... răspunse Athanasescu.

— Urcă sus, Duțulescu !

— Sînt umflat la o falcă.

— Ptiu, blestemăție !

Își încrucișă nervos brațele la spate și începu din nou să se plimbe. Apoi se opri, se uită la ceas și, privind cruciș la cer, zise cu năduf :

— Haide sus, Meșederu !

ÎN ORAȘUL „BANILOR“

Din pricina armatei, neputînd veni decît foarte rar la clasă, a trebuit să pierd un an — ceea ce mi-a folosit oarecum, dîndu-mi mai mult răgaz să studiez bucățile de examen, și îndeosebi *Strigoii* lui Ibsen, cu care am absolvit.

Văzusem în Oswald Alving pe strălucitul actor italian De Sanctis, și meritul meu — zice-se — a fost că, fără să-l imit, am izbutit totuși să cuceresc sufragiile presei și ale publicului. Impresia a fost atît de puternică, încît marele tenor Gabrielescu, care se afla în sala de examen, m-a angajat pe loc cu leafa unui *societar de clasa I-a* la Teatrul Național din Craiova, unde era director, urmînd să joc o serie de roluri mari, potrivit contractului, printre care figurau: Othello, Ruy Blas, Ernani și alte cîteva. Norocul meu a fost că pînă în toamnă, cînd trebuia să descind în orașul „banilor“, s-a schimbat guvernul, și directorul Gabrielescu a fost înlocuit cu un avocat, pe nume Broscărescu. Altfel, ce m-aș fi făcut, nefericitul de mine, cu Othello, Ruy Blas, Ernani și alte cataplasme la 23 de ani?

Mi-aș fi frînt gîtul fără îndoială — și bătrînii actori, văzînd că mă bucur că mi s-au luat pietrele de moară din spinare, începură să mă privească mai puțin dușmănos că primeam leafă egală cu a lor.

Conul Petrache Sturza și nea Costică Mărculescu, societari ai Teatrului Național din București, avînd un

an concediu, veniseră la Craiova cu contracte speciale, ca directori de scenă și primi actori — conul Petrache pentru piesele moderne, nea Costică pentru teatrul clasic.

Stagiunea (1907—1908) s-a deschis la Craiova cu *Răzvan și Vidra*, minunata dramă a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Constantin Mărculescu, Dumnezeu să-l odihnească, era un bărbat solid, chipeș și bun ca pîinea caldă, ca actor însă nu prea strălucea. Întruchipa un Răzvan amorf, fără culoare, fad, declamator, la antipodul țiganului-împărat pe care marele Vasile Leonescu îl sculptase din marmură de Carrara. (Am văzut mulți actori jucînd rolul acesta, dar nimeni — nici chiar Aristide Demetriade — n-a înfățișat mai din plin, mai vibrant, mai răscolitor pe capul haiducilor ajuns voievod. Actul din pădure îndeosebi era de o prospețime, căldură și vigoare neasemuite în întruchiparea lui Vasile Leonescu.)

Eu fusesem distribuit în rolul „răzeșului“, iar Pandele Nicolau, mare meșter sforar, mă trase deoparte și-mi zise:

— Vrei să-ți frîngi gîtul, măi băiete? Asta-i *rola* mea!

N-am zis nici pîs, firește, și așa s-a făcut că am debutat la Craiova cu tava în mînă, urînd domnitorului, în actul final, sănătate și viață lungă:

„După datina străbună rămasă de la mai-mari,

Eu, primarul ot Suceava, cu cei doisprezece pîrgari“...

Îmi sună și azi în ureche vorbele acestea bătrînești, rostite de un imberb care nu împlinise încă 24 de ani!

Coana Mia Teodoreasca risipea multă vigoare, presantă, feminitate și frumusețe în rolul Vidrei, dar partea leului o aveau Ion Anestin în Sbierea și Radu Dometrescu în Moș Tănase.

Nu i-am apucat pe Teodorini și Tănăsescu, despre care se spunea că ar fi fost actori de mare clasă, dar Ion Anestin era de aceeași talie cu Iancu Niculescu, Brezeanu, Petre Liciu sau chiar Ion Petrescu. În calicul și dezgustătorul Sbierea izbutea o compoziție de mare stil, în care veridicul se îmbina cu fantezia în chipul cel mai armonios.

Dar în comisarul de poliție din *Azilul de noapte*?

Din te miri ce și mai nimic, Anestin sculpta o făptură omenească plină de suc, umor și poezie.

În Cetățeanul turmentat din *Scrisoarea pierdută*, ori în *Conul Leonida față cu reacțiunea*, marele comedian a șlefuit două bijuterii pe care nici unul din contemporanii sau urmașii săi nu le-au putut ajunge.

Cei care au avut norocul să-l vadă pe Anestin în *Barbu Lăutaru* își amintesc că au lăcrimat în clipa când bătrînul cîntăreț își lua rămas bun de la boiernașii de modă nouă :

„Dragi boieri din lumea nouă,

Ziua bună vă zic vouă...

Eu mă duc, mă prăpădesc

Ca un cîntec bătrînesc !”

— În ce stă arta, maestre ? Îl întrebam uneori la cafea, căci nu-i prea plăcea „picușul”.

— În înțelegere, măsură și variație.

Și într-adevăr că arta marelui dispărut pornea deopotrivă din minte și din inimă, pe cînd la alții sau mintea lucra în pofida inimii, sau inima într-a minții...

Mă ținea de rău că băteam prea des speluncile, dar pentru că ne împrieteniserăm — deși-mi putea fi tată, ori chiar bunic — îmi îngăduiam să-i răspund în doi peri :

— Că dumneata nă-i fi bătut speluncile la vremea dumitale !

Era bătrînul acesta de o rară modestie și o cuceritoare cumînțenie.

Dacă n-ai fi știut cine este, n-ai fi bănuit niciodată că e artist.

În schimb, pe Petreanu, cu garibalda lui cît roata carului, cu fluturătoarea lavalieră înfășată în jurul gîtului, cu mersul lui legănat și trabucul în gură, îl ghiceai de la o poștă că-i maestru teatralist.

Anestin era un om de pe stradă.

Și pentru că de pe stradă am fost și eu de cînd mă știu, de aceea pesemne că-i slăvesc cu atîta drag memoria.

Te-am iubit, maestre, și-am să te iubesc cît oi mai trăi !

Mare actor, de asemenea, a fost și Nicolae Hagiescu, care a creat un Harpagon de cea mai fină calitate.

În altceva n-am apucat să-l văd, că era tare bătrînul, dar țin minte că anevoie îmi stăpîneau rîsul cînd îmi povestea serios de ultimele lui aventuri galante și cuceirile pe care le făcea zilnic la varieteu ori pe stradă, la aproape 80 de anișori. Bătrînețea e plicticoasă și supărătoare, dar senilitatea este, vai, ridicolă !...

Crețu și Fărcășanu, albiți de vreme și gospodărie teatrală, erau doi actori de talie mijlocie — adică niște simpatice *utilități*, cum se spune în limbajul nostru — dar coana Marița Petreasca era o actriță de rasă. Cîrnă și grasă, cu o respectabilă circumferință, n-ai fi bănuit niciodată că e în stare să vibreze cu atîta putere și ingeniozitate. Cap tăiat cu Alexandrina Alexandrescu, de la București, juca la fel de bine pe Doica din *Romeo și Julieta* și o egala pe Mița Ciucureasca în *La Frochard* din *Două orfelene*.

Înzestrată cu o rară putere de trăire, stăpînea scena pînă la tiranie și, în timp ce intonațiile altora îți zbîrnieau la ureche ca o lecție învățată pe dinafară, accentele Petreascăi te cutremurau. Am văzut-o în bătrîna din *Arleziiana* și n-am s-o uit niciodată. Am jucat și împreună : i-am fost soț (la 24 de ani !) în rolul bătrînului muzicant din *Intrigă și amor* — și de aceea nu e de mirare că, la unul din spectacole, un cetățean indignat a strigat din sală :

— La alții !

Un bun actor craiovean a fost negreșit Demetrescu-Dan, profesor și director de scenă, care în rolurile de intrigant aducea, de-acasă, o apreciazabilă doză de subtilă prefăcătorie.

Un temperament vulcanic era Mitică Radovici, fratele marelui Constantin Radovici, dar păcat că și-a irosit talentul mai mult în incursiuni lăaturalnice decît pe scîndurile scenei.

Păcat.

Actorul Nanu avea haz și popularitate, își risipea însă verva mai mult la cafenea decît la teatru, unde strălucise cîndva în rolul țiganului Cărbuș din piesa *Don vagmistru* de C. Grigoriu. *Brasseur d'affaires* și profesor de gimnastică, Nanu, asemenea argintului-viu, era stăpînit de-un veșnic neastîmpăr, și de aceea nu pune

nimeni temei pe vorba lui, după cum iarăși nu-l puteai crede pe cuvânt pe gălăgiosul Pandele Nicolau, exponentul cel mai reușit al bombasticismului artistic.

În schimb, ce simpatic și apropiat era Mihalache Ionescu, cu al său molipsitor: „Măi să fie al dracului!“ pe care îl lansa atât de nevinovat în toate piesele, fără să strice prea mult fizionomia situațiilor, pe care le înviora adesea în peltele literare care se jucau pe atunci.

Artă ieftină negreșit, dar atât de reconfortantă uneori! „Măi, să fie al dracului!“...

Alexandru Buzescu, Radu Demetrescu și Papa Stănescu erau prietenii mei cei mai buni.

Buzescu, amoretul teatrului, fusese angajat ca și mine de către Gabrielescu; Radu Demetrescu îmi fusese de asemenea coleg de bancă la Conservator; iar Papa Stănescu era un actor craiovean plin de firesc și bonomie.

Buzescu — avînd gîtul foarte lung și un nod rebel, care i se punea în gîtlej în situațiile dramatice — stîrnea adesea rîsul spectatorilor, așa că se lăsa păgubaș și se înapoie la București înainte de lichidarea contractului.

În schimb Răducu, fratele poetului Traian Demetrescu, se bucura de multă stimă artistică, era îndrăgostit de teatru ca de o femeie frumoasă, iar cînd gusta un pahar mai mult, plîngea și săruta pe toată lumea. Știa că mi-e dor de maică-mea, de frați și de surori, și nu o dată, în revărsatul zorilor, îmi spunea cu lacrimi în ochi:

— Hai să le batem o telegramă!

În repertoriul modern al conului Petrache Sturza n-am jucat mai nimic, dar în primăvară, către sfîrșitul stațiunii și al contractului, mi-a dat voie să-l dublez în *Don Pietro Caruso*, piesă într-un act de Roberto Bracco, pe care o studiasem în Conservator și în care aș fi ieșit cu față curată dacă regizorul de culise, un anume Gardu, un soi de porc-de-cîine, Doamne iartă-mă, n-ar fi avut cruzimea să zăvorească pe dinafară ușa pe care trebuia să ies, cîntînd și plîngînd, la sfîrșitul piesei.

Mi-a anulat astfel toată muncuța, și publicul, vîzîndu-mă că plec cu decorul în spinare, a hohotit de rîs.

Farsa aceasta sinistru m-a dezgustat de provincie și mi-a grăbit întoarcerea la București. Totuși, ucenicia

de la Craiova mi-a folosit, căci ce m-aș fi făcut dacă îmi rupeam junghetura în Othello, Ruy Blas sau în Ernani?

Cu siguranță că m-aș fi lăsat de actorie, ceea ce iarăși n-ar fi fost mare pagubă.

*

Dar s-a scurs de atunci o jumătate de veac și parcă tot nu-mi vine să cred că am avut, cîndva, douăzeci și trei de ani.

Să fi avut eu, ciotul de azi, douăzeci și trei de primăveri?

Închid ochii și retrăiesc aievea descălecarea mea în cetatea „banilor“: mă văd în gară, cu geamantanașul în mînă, rupîndu-mă de ai mei și urcînd stingher treptele vagonului.

Cui greșisem, cu ce păcătuisem, ca să fiu exilat astfel?

A, da, eram săraci și îmi puteam ajuta acum familia. Da, da, asta trebuie să fi fost pricina...

Strălucisem la examene și mi se da răsplata. Dar dacă strălucisem de ce nu fusesem ținut la București?

Nu-i plăcusem lui Alexandru Davila — îmi ajunsese asta la ureche — dar cronicile din gazete fuseseră mai mult decît elogioase.

O ușoară amărăciune îmi pigmenta gîndurile, dar deodată mă scuturai și rostii aproape tare:

— Am douăzeci și trei de ani!

Am coborît cu geamantanul în mînă și am luat-o la picior pe jos, ca să pot trage în voie aerul proaspăt, să privesc cu luare-aminte cășile, ungherele și locurile goale, să aud glasul oamenilor și al femeilor, țipetele copiilor și să sorb cu lăcomie accentul acela oltenesc, atât de deosebit de al nostru, al muntenilor:

— Stăi mereu, nu da cu zburături!

În piață, zărint scriș pe o tăblie „Hotel“, intrai înăuntru.

O chelnăriță, cu ochi lunecoși, mă primi ca pe un prințisor, schimbă electric cearceafurile și prosoapele, aduse apă proaspătă și, vîzîndu-mă că picotesc, îmi zise grațios:

— Somn ușor !

Oare să se fi bătut toba în oraș că aveam atât bănet pe lună ?

Uitai, de obosit, chipul coanei Fiții, al fratelui și al surorilor și adormii buștean.

A doua zi, la cancelarie fui primit bine.

Dar cum aș fi fost primit dacă nu s-ar fi schimbat directorul ?

Oh, întâile cunoștințe, întâile cuvinte de politețe, întâile plecăciuni !

Directorul Broscărescu, grăsean și spîlcuit, era politicos și simpatic, dar simțeam că e la fel de stingherit ca și mine de postul pe care îl ocupa...

Femeile, care mai de care, săriră să mă găzduiască.

Da, ele știau ce leafă aveam, dar nu pentru asta se îmbulzeau : aveam douăzeci și trei de ani !

Oh, întâile țuici ou măslina, întâii șalăiași calzi în crîsmă la Spirtaru !

După ce cercetai încoace și încolo, mă mutai la coana Sica Serghie, o actriță bătrînă, într-o cameră cu intrare separată. Maică-mea îmi dădea toate libertățile, dar ce binecuvîntat lucru să fii singur !

Îmi plăcea teatrul, dar cu cîtă voluptate degustam viața !

Nu mai dădeam meditații, nu mai închideam ochii ca să ațipesc între un stîlp de telegraf și altul, nu-mi mai făceam apoi lecțiile pe nemîncate, nu mai auzeam sudălmile grosolane ale lui V. D. Păun, nu mă mai luptam cu el „prin presă“, nu mai rîvneam după un țap de bere, ci aveam de unde trimite maichii, frățiorului și surorilor, nu mai eram o sărăcie, ci eram cineva, eram artist, eram societar de clasa întâia, aveam cameră cu intrare separată și, mai presus de orice, aveam douăzeci și trei de ani !

PROTECȚIE

După un „beneficiu“ pe care l-am dat la „grădină“, căci n-aveam cu ce să mă înapoez acasă, m-am întors între ai mei supt la față, dezarticulat și mai melancolic decît plecasem.

Fui primit la Național cu chiu, cu vai ca figurant — în zadar cercînd să dovedesc, cu fel de fel de hîrțoage, că fusesem societar de clasa întâia la Craiova !

— De ce n-ai rămas acolo dacă erai atât de mare ?

Alergai pe ici, pe colo, la dascălii pe care-i cunoscusem, dar fiecare ridică din umeri, și astfel rămăseai „figurist“ cîteva luni, în vreme ce mulți dintre colegii mei de clasă aveau angajamente în regulă.

Într-o bună zi, otrăvit cum eram, îmi duai inima în dinți și mă hotărîi să încerc să intru la vlădica, la starosteale teatrului. Nu mai era acum la conducere Alexandru Davila, ci profesorul universitar Pompiliu Eliade, un om mărunt, cu nasul coroiat, cu barba roșcată și atât de scund, că abia îmi venea pînă la buric.

— Ce poștești ? mă săgetă de la intrare.

— Am terminat Conservatorul și aș dori...

— Hm, da, toți doriți... Dar n-am loc pentru toată lumea !

— Sînt premiant întii.

— Toți sînteți premiați !

— Dacă binevoiți, vă pot juca o scenă...

— Scene să joci altora, nu mie !

Mă măsură cu dispreț din tălpi pînă în creștet, își trînti mîinile la spate și începu să umble de colo pînă colo.

Apoi se opri, își prelinse părul din vîrfurile unui neg, mă săgetă din nou și zise răsplat :

— Protecție... ai ?

Îngălbenii și întinsei sfios un albumaș, pe filele căruiu lipisem cu cocă cronicile gazetelor.

Domnul cu barba roșcată, ca și cum i-aș fi pus în palmă o rîmă, se strîmbă îngreșat și, izbind cu pecetea inelului scoarțele albumului, îl zvîrli cît colo.

Simții un junghi în inimă.

— La mine să nu vii cu... astfel de terfeloage ! Sînt zeci, sute de cereri, iar locuri — două-trei... Și atuncea, înțelegi, toți vin cu stăruințe. Vină și dumneata !

— Puneți-mă la încercare, domnule director...

— N-am timp... Cată-ți protectori !

Mi-am adunat hîrtoagele și am plecat buimăcit, nevenindu-mi parcă să-mi cred ochilor și urechilor.

Tineretea mea, ultragiată astfel, scrisnea din toate încheieturile, dar, neavînd încotro, începui să gonesc după... proptele.

Ce goană, Dumnezeule !

Cercai pe la maeștri, pe la calfe și ucenici de maeștri, pe la gazetari, apoi pe la cucoane...

Trudă zadarnică.

Umilinți, înțepături, brufuieli...

— La teatru nu se intră cu stăruințe, tinere, se intră cu talent...

— Dar...

— Nu ți-e rușine s-alergi după protecție ?

M-am zăvorît în casă și vreme îndelungată n-am mai scos nasul în lume.

Dar viermele rodea, magia rampei mă tortura.

Mă hotărîi să încep din nou alergătura și, chinuindu-mi creierii ce fel și cum, îmi adusei aminte... că sînt de la Buzeu.

— Ce-ar fi să încerc la deputatul județului ?

Îi aflai numele și mai aflai că este medic-șef la un spital din București. Luați unele lămuriri de la portar și-mi așteptai protectorul pe scară, la ieșire.

Pe la amiază, îi auzii glasul pițigăiat.

Cobora din sala de operație cu o liotă de studenți și studente, dînd lămuriri profesionale.

Cînd convoiul ajunse în dreptul meu, înaintai un pas și-mi scosei dîrdîind pălăria.

— Ce ai, măi băiete ?

— Aș vrea, domnule doctor...

— Să intri în spital ?

— Nu în spital, în teatru !

Liota rîse și chirurgul zîmbi și el.

Îi spusei cum stăteau lucrurile, că sînt nepotul învățătorului Tudorache din Frecăței — „omul domniei-voastre“ — că sînt de loc de la Buzeu, și doctorul, după ce își scoase halatul, zise voios :

— Suie-te în mașină, buzoiene !

M-am suit.

În cîteva minute furăm în Cîmpineanu.

— Așteaptă-mă aici !

Șoferul, care trăsesese cu urechea, îmi spuse că am nimerit-o bine, că domnul doctor și cu directorul teatrului erau cumnați.

Peste un sfert de ceas, deputatul de Buzeu cobora scara radios :

— S-a făcut !

— ? ? !

— Gagist de-a treia ! Mă mîngîie pe păr, apoi, trăgîndu-mă deoparte, mă întrebă încetișor : Dar cu talentul cum stai ?

Plecai ochii în pămînt și răspunsei sfielnic :

— Cum stau și cu protecția !...

CĂRUȚA CU PIINE

A doua zi fui chemat la cancelarie, și același director, vesel nevoie mare, îmi spuse radios :

— Tinere, șefii dumitale sînt încîntați de dumneata și de aceea află că te-am angajat și că te felicit !

Îmi întinse o mîină cartilaginoasă și îmi scutură falangele de mai multe ori.

Eram fericit că găsisem protecție.

Făcui o închinăciune adîncă — ceea ce îi plăcu foarte — și cu greu îmi putui stăpîni rîsul că făptura aceea pipernicită exista în carne și oase și că nu era o nălucire a închipuirii mele.

Mă întrebam adesea ce căuta avocatul Broscărescu la cîrma teatrului din Craiova, dar acesta cel puțin era simpatic și nu dovedise o lipsă de bun-simț atît de grosolană. Pompiliu Eliade, însă, stăpînit de-un veșnic neastîmpăr, gonia prin coridoare, bufnea prin cabine, se strecura prin closete, și unde nu gîndeai te pome-neai cu el.

Figuram în *Ultimul vlăstar*, o piesă românească de profesorul universitar Pășcanu, împreună cu Storin (pe atunci tot Hagi Stoica), Athanasescu, Manolescu, și îmi aduc aminte că Storin avea niște itari strîmți și o cămășuță scurtă care abia îi acoperea trupul, ceea ce-i dădea o înfățișare de copil de bogdaproste, de care făceam haz și noi, și duduile din figurație.

S-a pus în repetiție în stagiunea aceea și s-a jucat *Heidelbergul de altădată*, de Förster, cu Maria Giurgea și Tony Bulandra în rolurile titulare.

Maria Giurgea era o Katy delicioasă, ochii, glasul și rîsul ei cristalin cucerind chiar inimile cele mai împietrite ; în același rol, dar pe altă linie, avea frumos succes și Marieta Ionașcu, o actriță înzestrată cu multă finețe și pătrundere. Maria Giurgea, însă, o eclipsa prin tinerețea și gingășia ei, iar astăzi amîndouă sînt pulbere și vînt !

Zvelt, subțiat, frumos și elegant, Tony Bulandra întrupa pe prințul Karl, pe care nici unul din interpreții de mai târziu nu l-au putut apropia nici pe departe.

Fetele de pension, femeile măritate, vădulele și chiar maicile de la Notre Dame dormeau cu poza lui Tony sub căpătîi, și astăzi Tony nu mai este !

Dar fetele, vădulele și maicile ce-or fi devenit ?

Nea Vasile Leonescu, cu statura lui herculeană, înfățișă pe ministrul Haug, impresionant prin ținuta și sobrietatea lui — el, drăguțul, care în viața de toate zilele era atît de vesel, de zgomotos și de flecar.

Dar Iancu Niculescu în rolul doctorului Juttner ?

Parcă era rupt de-acolo, după cum de asemenea plin de haz era Vasile Toneanu în ridicolul lacheu Lutz, Cazimir Belcot în rolul „birtașului“, ori Nicolae So-reanu în savurosul său Kellerman.

Regia lui Paul Gusti, remarcabilă în această piesă, a arătat o dată mai mult ușurința cu care marele regizor aborda toate genurile.

Dacă bătrînul acesta mustăcios ar mai fi trăit, poate că directorii de scenă de astăzi ar fi învățat că regia adevărată nu stă în jocuri de lumini și artificii, în surle și fanfare, în răcnete și urlete, ci în *puterea de a convinge liniștit*, pe interpreți, cum să acționeze în orice situație — jucînd, la rigoare, dînsul toate rolurile — după cum le juca și maestrul Nottara, ca regizor.

În *Necunoscuta* (*La femme X*), o melodramă franțuzească de Bisson, mi s-a dat întîiul rol de seamă. Bine-înțeles că n-am fost distribuit din capul locului, dar am avut norocul ca maestrul Ion Livescu să nu primească rolul, și maestrul Gusti mi-a trecut mie partitura.

Am ieșit cu fața curată.

Deși eram prea tânăr, gazetele și actorii vîrstnici m-au hiritisit, dar numai brațele Constanței Demetriade știau cu cîte vînatăi le-am încrustat. Căci din pricina tracului îi trăgeam cîte o sticlucă de agheazmă înainte de a intra în scenă, și, cum trebuia să fiu brutal cu femeia decăzută, apoi eram de-a binelea!

Cu toate astea, n-a lipsit mult să fiu dat afară din Teatrul Național pentru cuvîntul că în comitet unul din artiștii de seamă — cam certat cu cartea — mi-a imputat că sînt... licențiat în drept și ar fi mai nimerit să-mi caut de avocatură.

Era în stilul vremii că oamenii cu carte n-aveau ce căuta la teatru!

Noroc că printre analfabeți se mai găseau și oameni cu titluri academice, precum Petre Liciu, Toneanu, Vasile Leonescu, Ion Livescu, Lucia Sturdza, Mihalescu, Belcot și alți cîțiva.

N-am fost dat afară, căci Pompiliu Eliade, mare cărturar, a persiflat argumentul ruginit al faimosului actor.

— Dar talent are? a întrebat directorul.

— Are.

— Atunci nu strică să aibă și o patalama!

Am zîmbit aflînd acestea, dar în noaptea următoare, de ciudă, m-am făcut praf. Am băut de unul singur într-un parc la șosea, rîzînd și ținînd zeci de cuvîntări în cinstea maestrului din comitet... Dimineața m-am trezit pe o căruță, în dosul Arsenalului, împărțind pîine la oameni. Căruțașul, cu brațele încărcate de franzele, își desfăcea pitușcile în fundul unei curți, iar eu le desfăceam în stradă, gratuit. Cînd omul mă prinse asupra faptului, puse mîna pe codirișcă, dar eu îi zvîrlii în obraz un pumn de arginți, și mînia cetățeanului se domoli ca prin farmec.

— De ce faci pomana asta? zise el uluit, după un timp.

— De sufletul cărturarilor...

— Dumnezeu să-i odihnească.

— Amin!

Căruțașul dădu bici cailor, iar eu, asemenea unui nabab binefăcător, împărteam de zor franzele nevoiașilor care se țineau după căruță.

— Nu vezi că-și rîd oamenii de dumneata?

— Las' să rîdă!

Și-mi mușcai buzele pînă la sînge, gîndind la marele actor care rostise sentențios:

— Asta să-și vadă de avocatură!

Numai cine a gustat asemenea papară își poate da seama de golul, de prăpastia în care cade un suflet de om peste care a picat o astfel de năpastă.

N-a lipsit mult să-mi pun capăt zilelor, ori să mă fac conștient, ori să mă apuc de cine știe ce negustorie. Încetul cu încetul, însă, începui să mă dedau, că omul trage la fel ca boul după ce i s-a pus juvățul.

— Hăis, cea! Hăis, cea!...

S-a jucat în stagiunea aceea *Regele Lear*, și mărețea compoziție a maestrului Nottara m-a făcut să-mi dau seama că nu era nimic de capul meu și că este o copilărie să te perpelești pe jăratec pentru un fleac de nimic cînd n-ai să poți nicicînd să te apropii de creația marelui maestru.

În scena nebuniei îl depășea pe Novelli.

Din seara aceea mi s-a scurs în pămînt tot necazul, și zău dacă nu mi-e silă să înșir mai departe ce-am jucat și n-am jucat...

Am jucat pe dracul!

N-am jucat nimic. Am făcut o ucenicie timpă pînă în ziua cînd Ion Brezeanu s-a descotorosit de rolul bufonului din *Lear* și mi l-a trecut mie.

— Măi Gheorghe, mă sfătui maestrul Nottara, e rol greu, nu te încumeta, ai să-ți frîngi junghtura.

— Asta vreau și eu!

— Bagă de seamă, dacă-l leapădă Brezeanu, care nu dă un rol să-l tai, știe el ce face...

— Mai bine să mor decît să lîncezesc astfel!

Și am jucat.

Brezeanu, prăpăstios cum era, în seara aceea se plimba bombănind prin piața teatrului, așteptînd pe unul ori pe altul să-i spuie cum și ce fel.

Primul care îi ieși înainte fu Nae Săvulescu.

— Cum a fost, Nae ?

Acesta, uitînd că nea Iancu era membru în comitet și că jucase rolul, strigă în gura mare :

— Strașnic !

— Am să te dau afară !

Din seara aceea începui să ies din umbră, începui să fiu cineva. Cucerisem sufragiile culiselor, adică cronică cea mai grea.

Maestrul mă băt看 pe umeri și zise zîmbind :

— Aici n-ai trișat, ca la Ștefan-voievod, ai lucrat cinstit — lăutărește — începi să te apropii de succesul tău din *Strigoii*.

Și într-adevăr că pentru întîia oară pînă atunci călcam pe urma examenului de absolvire.

Ucenicia mi-a folosit : scăpasem de stîngăcia, de sfiiciunea mea firească.

Dar obiceiul e a doua natură : tot mai trăgeam, pe furis, cîte un păhărel înainte de a intra în scenă.

Teama de rampă încă mă mai stăpînea.

Am mai prins un rolișor în *Taifun* de Lengyel, alături de Petre Liciu, Ion Petrescu și Livescu, iar vara am jucat la grădina „Blanduziei” în trupa de comedii și vodeviluri înjghebată de Vasile Toneanu și Ion Brezeanu.

Aici jucam un teatru mult mai puțin încorsetat ca cel de pe scena oficială, îngăduindu-mi fel de fel de năzbîtii și fantezii.

Astfel, într-o farsă, al cărei nume îmi scapă, în rolul unui subcomisar-poet, am introdus versurile tîmpe ale lui Urmuz :

„Cică niște cronicari

Ducînd lipsă de șalvari

Se rugau de Rapaport... etc., etc.”

Cum comisarul cu pricina era cam într-o spetează, incoherența voită a stihurilor i se potrivea, iar Vasile Toneanu făcea haz în fiecare seară ascultîndu-le și dădea semnalul aplauzelor.

Într-o altă comedie îmi amintesc că trebuia să joc pe un individ pe care maică-sa, cînd îl concepuse, se spe-

riase de un cîine, așa că acum, de cîte ori se răstrea cineva la el sau îl călca din greșeală pe picioare, nefericitul începea să latre și să chelălăie.

Straniu personaj !

Pe care, însă, ca să-l pot înfățișa, a trebuit să trag de multe ori cu urechea la cîinii din mahala.

La „Blanduzia” se juca cu mult succes pe vremea aceea *Fetele din Popa Nan*, o comedie cu personaje de periferie, în care pe un bîlbîit îl juca Grigore Brezeanu, fiul marelui Iancu Brezeanu. Nu juca rău, dar era departe de alde raică-su, Grigore fiind mai priceput la „afaceri” decît la teatru, de care nici nu s-a ținut de altfel.

Tot la grădina „Blanduziei” l-am cunoscut pe popularul Iulian, nepotul marelui actor Ștefan Iulian, pe care nu l-am apucat, dar a cărui strălucită faimă se păstrase prin tradiție. Oricît de strălucită, însă, ar fi fost faima unchiului, nepotul va rămîne de pomină în analele teatrului românesc pentru că a creat un personaj nou, care s-a stins o dată cu el.

Iulian ! Talentul spumos, care a purces de la Jii, dînd cu praftonița în actorii de duzină, mergînd de-a dreptul la inima spectatorilor.

Iulian ! Creatorul unui gen unic, neaoș și pitoresc, original și proaspăt, popular și fin, hilariant și trespădant !

A fost și Constantin Tănase un actor popular, dar Iulian a creat pe „Coana Manda”, care nu cred că se va mai naște vreodată — după cum o a doua Maria Tănase, alt produs autentic al pămîntului nostru, cu greu se va mai ivi cîndva. Spre norocul nostru, al tuturor, cititorule, aceea în glasul căreia murmură izvoarele și freamătă codrii ; aceea în ai cărei ochi se răsfrîng verdele și auriul plaiurilor noastre ; aceea care, cu legănatul trupului ei mlădios și subțiat, amintește spicele holdelor noastre sărutate de vîntul arzător al verii ; aceea în ale cărei șuierături și chiote deslușești cum se strîng, zvîcnind de aceleași elanuri de viață, fetele și flăcăii cîmpiilor și munților noștri — Maria Tă-

nase, adică — trăiește și este, azi, în deplinătatea artei ei neîntrecute.

M-am ferit dintotdeauna să confund faima cu meritul. De aceea afirm că pe artiști ca Iulian, ca Maria Tănase nu-i poți măsura cu rutinarul nostru metru, după obișnuitele noastre canoane, fiindcă ei nu se pot măsura decât cu ei înșiși, într-atâta sînt de originali, de singulari, de unici !

Doi inovatori, doi creatori de genuri !

„Coana Manda“ a avut mulți imitatori, dar Iulian a rămas și va rămîne inimitabil.

De ce ?

Pentru că mijloacele lui de expresie nu semănau cu ale nimănui.

Se zice că textul povestirilor era al altcuiva. Posibil. Dar nu cred, pentru că el țîșnea atît de organic din femeia care jelea mortul gonind găinile, încît risul pe care îl stîrnea nu pornea numai din beregată, ci de undeva din adînc, din măruntaiele spectatorului.

Rîdeai cu lacrimi și la Novelli, și la Anestin, și la nea Ianou Niculescu, și la Brezeanu, dar romanțioasa „coana Manda“, lelița cu aer nevinovat, cu rochia verde și nădrăgeii cu horboțele te făcea să te răsucești în fotoliu.

Oh, dacă vorbele mele ar putea să sfîșie vălurile uitării !

Marile vocații nu se pot măsura cu metrul obișnuit.

Ele sparg liniile obișnuitului și se situează pe piedestaluri proprii.

— Dar Iulian a fost un cabotin, care a cutreierat birturile, cafenelele, speluncile și varieteurile, — vor spune unii spilcuiți, cu dungă la pantalon și părul în cîrlionți.

Este adevărat.

A călcat oriunde, fiindcă era cerut pretutindeni.

Pe dumneata, însă, domnule funcționar dramatic, te cere careva ? Te-ai strecurat abil într-un ștat de plată și cînd te vor șterge de acolo, greu te vei cuibări în altă parte.

Iulian era născut, nu făcut.

Așa-i, dragă Fane ?

Avea Ștefan Iulian și o piesă de teatru, pe care am jucat-o la „Blanduzia“, dar nu i-a izbîndit.

Eu făceam pe un măcelar, iar el, în fustă și papuci, era consoarta mea.

N-a mers.

Eram de mucava amîndoi, de făcătură.

Cu atît m-am ales, însă, din trebușoara asta : că vînd zînd pe afiș că numele meu era de trei ori mai lung ca al lui Iulian (Gheorghe Constantinescu), i-am dat într-o seară cîteva ulcele de vin unui tipograf și, spre uimirea tuturor, s-a ivit a doua zi un nou actor pe piață : actorul Ciprian !

Eram de altfel prea mulți Constantinești pe afișe : Mielu Constantinescu, N. Constantinescu, I. Constantinescu etc...

Și apoi nu începusem să fiu cineva ? Trebuia să ies din umbră mai ușor.

Fumuri actoricești !...

FRUMOASA ELVIRA

Afară de Brezeanu și Toneanu, mai jucau la grădina „Blanduziei” Aurel Berbelian, zis regele actorilor, Nae Grigorescu-Tuciuriu, Ștefan Decu, Aurel Athanasescu, D. Romano, Lucreția Brezeanu, Adelina Mărculescu, Neamtzu-Ottonel, care făcea și regia de culise, și tot pe scîndurile acelea ponosite a pus piciorul înții o fetișcană de vreo 16—17 ani, frumoasa Elvira Popescu, sortită să ajungă mare vedetă internațională.

Aurel Berbelian, o excelentă utilitate, bătruse pe ușa cabinei sale o placardă pe care scrisese: „Molipsiți-vă de talent!” Era tipul actorului romantic, descins parcă din coapsa lui Petreanu de la Craiova.

Cu pălăria lui cît roata carului, cu nelipsita lavalieră, scuturîndu-și pletele rebele, umblînd cu pieptul înaintea, pe drept cuvînt își merita porecla de rege al actorilor. Pășea pe stradă ca un colonel care primește defilarea, bîfînd din cap în dreapta și în stînga, zîmbind și mulțumind la cunoscuți și la necunoscuți.

Era unic în felul său și, fie că juca pe al III-lea pescar, pe al V-lea invitat, ori că era directorul azilului de noapte, ori „păstorul” din *Oedip-rege*, nenea Aurică își vedea de treabă cu aceeași conștiinciozitate.

Cu o droaie de copii din nu știu cîte căsnicii, și plin de datorii, Aurel Berbelian, spre a face față greutăților vieții, învăța pe nimica toată o șleahță de băieți scăpă-

tați pentru examenele Conservatorului, mulțumindu-se de cele mai multe ori cu o respectuoasă strîngere de mînă sau cu: „Vă mulțumesc din suflet, maestre!”

Bietul Aurică a plecat de mult dintre noi, cu pieptul înainte, iar tăblia cu „Molipsiți-vă de talent!” a rămas și o păstrăm cu evlavie.

Nae Grigorescu, zis „Tuciuriu” din pricina pielîței sale oacheșe, era un om chelbos de o rară simpatie și bunătațe. Avea totdeauna bani asupra lui și împrumuta pe toată lumea, cu toate că uneori știa mai dinainte că n-are să-și mai vadă bănișorii. Se dedulea la jocurile de noroc și avea o baftă pe care n-o întrecea decît bunătațea lui proverbială.

Cu panamaua pe ceafă, haina descheiată și burta înainte, parcă îl vîd și acum călcînd greoi pe asfaltul desfundat din piața teatrului, înaintînd leorcăit spre Parcul Oteteleşanu, unde își lua șvarțul „cu trei bucățele de zahăr”.

Se fotografiase în toate rolișoarele pe care le jucase și, dacă n-ai fi știut cine este, ai fi jurat că-i vreo vedetă de la cine știe ce casă de filme.

Excelase însă și Tuciuriu într-un rol: în vrăjitoarea din *Înșir-te, mîrgărite* a lui Victor Eftimiu, rol jucat în urmă de George Baldovin, iar după aceea de Agepsina Macri-Eftimiu.

Și Tuciuriu și Baldovin au plecat încovoiați de șale, ducînd în cîrcă pe fata cea mică a lui Alb-împărat... și nu se știe bine dacă or să se mai întoarcă vreodată. Noi, în tot cazul, îi așteptăm cu dragoste, iar dacă om vedea și om vedea, ne-om duce noi după ei, să vedem încotro au apucat-o...

Nea Fănică Decu era ușor peltic, dar îngrijit nevoie mare, cu pantalonii călcați, cămașa ca laptele, pantofii lustruiți, însă jucător de cărți fără pereche. Moștenise ceva avere de la părinți — lumînărari în piață — și o toca sistematic, cu nădejdea tuturor jucătorilor că într-o zi o să-și destoaie banii.

Nu era actor faimos, dar avea mica lui faimă!

Și anume, că în *Hoții* lui Schiller, la un spectacol de „beneficiu”, jucase pe Spiegelberg și că în tabloul din

pădure, în loc să spuie : „Miroase a pucioasă cale de-o poştă“, zisese : „Miroase a poştă cale de-o pucioasă !“

Asta l-a făcut celebru pe nea Fănică Decu, Dumnezeu să-l odihnească !

Fără îndoială însă că dintre toţi actorii Naţionalului cel mai caracteristic a fost Vasile Romano.

Nu juca decât „servitori“. Dar cum îi juca e vorba !

Punea atîta grijă şi convingere în ce făcea, că jurai că-i slugă adevărată. Şi dacă se întîmpla să fie mai mare peste ai mici, era o plăcere să-l vezi pe „Bibicul“ — aşa era poreclit — cum îi muştruluieşte.

Cam de-o talie cu Pompiliu Eliade, avea gesturi imperative de majordom, care stîrneau cu uşurinţă rîsul, uneori aplauzele.

Niţel mai năltuţ să fi fost, poate că n-ar fi făcut două parale. Dar aşa cum era avea prestigiul lui.

O singură dată i s-a dat un rol „civil“, dar n-a avut noroc. Trebuia să joace în *Institutorii*, de Otto Ernst, pe un tată de familie care vine să reclame directorului pe unul din profesori. Pe director îl juca Ion Manolescu, şi acesta, ca să se amuze de cîte ori intra „Bibicul“, îl dădea afară. Romano, prototipul conştiinciozităţii, spumega între culise, şi cum cerca să intre, Manolescu îl dădea afară. Lumea petrecea, dar deznădejdea bietului Romano era fără de margini.

Se plînse lui Gusti, dar acesta, ridicînd braţele la cer, zise :

— Merge şi-aşa, Bibicule !

Se plînse apoi directorului, dar Alecu Davila, ridicînd braţele la cer, spuse :

— Este mai bine aşa, Bibicule !

De-atunci Vasile Romano n-a mai depădat livreaşa.

Şi cred că a plecat cu ea pe el...

Din rolişorul de cîteva cuvinte de la „Blanduzia“, Elvira Popescu a trecut toamna în rolul Ilenei Cosînzene din *Înşir-te, mărgărite*, alături de Aurică Athanasescu în Făt-Frumos — o pereche cum doar în basme se poate întîlni, atît erau de chipeşi, de tineri şi de proaspeţi amîndoi !

Peste cîteva luni pornirăm cu piesa aceasta în turneu.

Pe atunci nu se dădeau vagoane de drum de fier actorilor, aşa că se călătorea tare anevoie, mîncam pe unde apucam şi dormeam prin fel de fel de hanuri.

Elvira urma să se mărite cu unul din fraţii Bacalbaşa, dar hoţul de Aurică Athanasescu i-o suflă de la nas, şi după terminarea turneului conu Alecu Davila îi cunună în casele lui Ion Niculescu din strada Ghiocelor.

Dar întîiul turneu, ca şi întîia dragoste, cu greu se poate uita.

Era prin martie-aprilie, arborii începeau să înfrunzească, dar tinereţea noastră era mai verde decît frunza, mai spumoasă decît clocotul apelor, pe care le treceam în fugă, mai veselă şi luminoasă decît lumina cerului.

Eram tineri. Umblam cu capul sus. Nu ne păsa de nimeni şi nimic. Iar dacă vreunul, mai slab de înger, pişcat de dorul de acasă, ori de alt dor, lăsa buza în jos, chitind o lacrimă furişă, era destul s-audă rîsul cristalin al Elvirei, ca să-i treacă năduful ori pîrtaşul.

De cînd e lumea lume n-a avut nimeni talie mai zveltă, ochi mai luminoşi şi gură mai frumoasă ca Elvira. Glumeam şi petreceam împreună, dar înlăuntrul nostru îl pizmuiam pe Aurică că a dat aşa plească peste el. Căci de ce ne-am mai ascunde după degete şi n-am mărturisi, în frica Domnului, că toţi dălhăucii din trupă erau topiţi după Elvira.

Pînă şi Zaharia Bîrsan, român neaoş, care căta mai degrabă în fundul ulcelelor decît în ochii femeilor, spunea la un pahar :

— Măi, cu fetişcana asta nu e lucru curat !

O iubeam cu toţii în tăcere, şi cînd trecea pe lîngă noi simţeam o adiere de vînt călduţ din creştet pînă în tălpi. Şi nu numai frumuseţea feţei ne vrăjea astfel, cît glasul, privirile, mersul şi întreaga ei făptură.

— Şi-o fi dînd seama de farmecele ei ? îl întrebam uneori pe Zaharia.

— Pe dracul ! răspundea acesta întunecîndu-se. Aşa a ieşit de la tiparniţă. O fost uns-o maică-sa cu miere în scăldătoare !

CU PETRE LICIU ÎN TURNEU

În vara următoare am plecat la Cernăuți cu Petre Liciu, Aristizza Romanescu, Cazimir Belcot, Alexandru Mihalescu, Cr. Duțulescu, Ion Georgian, Stela Poenaru, Jeny Ricoboni, Marioara Fărcășanu, Adelina Mărculescu, Olga Placca și alți câțiva.

Jucam *Cinematograful*, o localizare hazlie a lui Paul Gusti, *Banii* lui Mirbeau și nu mai țin minte care piesă de Vasile Alecsandri.

În *Cinematograful* Petre Liciu înfățișa un soț ușuratic, cu o sprinteneală și o fantezie comică cuceritoare, dar partea leului în această piesă a avut-o Cazimir Belcot, în rolul „socrului”, creat la București de marele Ion Niculescu — un actor dăruit din plin și uns cu toate alifiile vocației. În aceeași piesă, deși cam pipiriu pe vremea aceea, am jucat rolul masiv al măcelarului Ilie Dobre, pe care îl interpretase mult mai bine la București G. Achile, un actor pe nedrept uitat, care întruchipă cu aceeași ușurință și personaje comice și tragice. Din ziua, însă, când l-am văzut pe nea Bibi (Al. Ghibericon), proaspăt sosit de la Cluj, în Ilie Dobre, m-am lăsat păgubaș și nu m-am mai încumetat niciodată să fac pe măcelarul. (Ghibericon era grozav în acest rol.)

Dar în Isidore Lechat din *Banii* (*Les affaires sont les affaires*) a lui Mirbeau? Fără să aibă poate aplombul lui De Féraudy, căci era micuț de talie, Liciu juca scena

finală tot atât de impresionant ca faimosul societar al Comediei Franceze. (M-a împins diavolul, acum vreo cincisprezece ani, pe când eram director artistic la Teatrul Atlantic — azi Barul Continental — să deschid stagiunea cu *Banii*. A fost un jalnic fiasco. Parcă îmi luase Dumnezeu mințile. Nici tu trupă, nici tu decor, nici tu mobilă. Se vînduseră biletele înainte, și financierii mei — niște șnapani — m-au silit să dau drumul spectacolului fără ca lucrul să fie gata. A fost o adevărată catastrofă. „Noroc” că au intervenit la timp cutremurele și bombardamentele — și ne-am risipit ca potîrnichile care încotro.)

Dar saltul cel mai fantastic al lui Petre Liciu a fost de la pelticul Bolborici, din nu știu care comedie, la *Taifun* de Lengyel și *Vișorul* lui Delavrancea. A creat un doctor Tokeramo și un Ștefăniță-vodă de granit.

Generațiile care l-au văzut pe conul Petrache în aceste roluri nu l-au putut uita, și e păcat că timpul macină, clatină și culcă la pămînt astfel de monumente.

Parcă îl văd la Suceava pe marele actor bătînd colinele și văile pe care le bătuseră cîndva și Ștefan și Ștefăniță-vodă.

O, cum adulemeca glia strămoșească și cum îl treceau lacrimile străpungînd depărtările!

— Sînt un voievod de carton! zicea el rușinat; cum vor fi fost aceia *în carne și în oase*?

Noroc că preasfinții de la sfînta mănăstire a Sucevei aveau niște păstrăvi de te lingea pe buze și un vînaș cum n-am băut de două ori în viața mea!

Nu-i așa, coane Petrache, nu-i așa, năzdrăvanule?

ÎNȚILE JUMĂRI

În sala „Liedertafel“, de pe Academiei, se dădeau cînd și cînd „serate dansante“ cu program artistic : muzică de cameră, concerte vocale, piese într-un act, recitări — adică declamații...

Vai, ce tineri eram pe atunci și eu, și Aurel Athanasescu, și Țancovici-Cosmin, și V. Valentineanu !

Seratele acestea aveau un farmec deosebit, căci după program urma dansul, și amestecul spectatorilor cu muzicanții, actorii și actrițele era foarte plăcut.

Într-una din acele minunate seri declamasem *Greva fierarilor* a lui François Coppée, și cum monologul acesta patetic îmi storcea lacrimi adevărate, multe doamne și dudu din sală oftau și lăcrimau la fel, ceea ce-mi sporea grozav creditul în ochii dumnealor.

Pantea leului o aveau bineînțeles Țancovici și Aurel, băieți frumoși, dar în seara aceea pică și în plasa mea ceva. Era și nu era frumoasă dulcineea, dar avea niște ochi lunecoși și o gură pofticioasă, care te îndemneau la rele.

Ne-am împrietenit repede și de-acum mai în fiecare seară o așteptam în colț la Radu-vodă să iasă de la orfelinatul de fete, unde era maistră de țesătorie. O chema Lenuța și parcă o văd și azi înaintînd cu pașii ei mărunți, cu ochii luminoși și gura întredeschisă.

Puteai să n-o iubești ?

Stătea prin Popa Nan la o soră mai mare, Zoe, măritată cu un slujbaş de la primărie, om tare cumsecade, credul și îndatoritor. Am venit de cîteva ori prin casa lor, și spun drept că eram hotărît să mă însor cu Lenuța.

— Să vă luați, maică, să vă luați, zicea coana Zoe, că așa este frumos !

Lenuța, cu fumuri de artistărie, a dat bir cu fugiții de la orfelinat și ne-am mutat într-o chichineată de pe străduța Ceres, din mahalaua Izvorului.

Mare fu uimirea coanei Fița cînd văzu că îmi strîng lucrurile și o iau la picior cu geamantanul în mînă.

— Ai căpiat, artistule ?

— Nu, maică, dar mi-a sunat ceasul...

— Pușchea pe limbă-ți, dragul mamei ! Pleci în turnea ?

— Nu, maică, dar divorțez de dumneata.

— Pricep. Și e ceva de capul ei ?

— E ! Că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti...

— Într-un ceas bun !

Cuibul nostru era din cele mai pitorești cîte au fost pe lume vreodată.

Închipuiți-vă o curte îngustă, nici lungă, nici scurtă, pietruită cu bolovani, în fundul căreia se afla o căsuță scundă, în stînga căreia, prin spatele clădirii celei mari din față, se prelingea o scară de fier prinsă de zid. Scara aceasta înșurubată de perete se lăsa cu latura cea-laltă pe o balustradă de lemn, și astfel, călcînd pe treptele ei, urcai în vestibulul unei odăițe spînzurate, un soi de cotineată din antreiașul căreia puteai călca pe acoperiș.

Dacă de jos, din curte, lipsea careva scara de zid și-o prindea cu cîrligul, puntea era ridicată și cei din cotetul acela de porumbei nu mai puteau coborî, întocmai ca în castelele medievale, înconjurate de șanțuri adînci și largi, peste care se lăsa și se ridica o punte...

Un pătuc de brad, lavoarul de tablă cu lighean și ibric, o măscă, două scaune, și cam așa era mobilierul. Nu-mi aduc aminte cîți lei plăteam pe lună, dar ceea ce pot spune e că ce m-aș fi făcut cu decorul din actul III din *Omul cu mîrtoaga* dacă nu mi-ar fi ră-

mas întâpărit în inimă și minte scara mobilă și pitorescul chițimiei aceleia ? !

Coana Fița veni curînd-curînd să-și vadă nora, o plăcu nevoie mare și, pentru că deocamdată mîncam doar răcituri, ne aduse un „Sirius“, tacîmuri, căni și farfurii, să ne gospodărim ca lumea.

Mai tîrguii și eu cîte ceva, și, ceac-pac, menajul începu a se înfiripa.

Oh, întîia ciorbă, întîia tocăniță, întîile jumări !

Se băteau calicii la gura noastră și, Doamne, cum rîdeam și înfulecam !

De pe ferestruica cotinetei priveam de sus casele cu acoperișuri de țiglă de pe Pușul cu apă rece, iar din vestibulul de doi coți, grădinile și ogrăzile dîmprejur.

Oleni, încovoiați sub cobilițe, cu coșurile încărcate, ne aduceau în bătătură de-a gata zarzavaturile și era o plăcere s-o auzi pe Lenuța cum se sfădea cu ei. Fată de la țară, dintr-o comună din jurul Bucureștilor, pentru un bănuț, doi se tocmea ca o precepeață și făcea un tărbol pînă la cer. O priveam din vestibul, îmi făcea cu ochiul și striga și mai tare.

Era nurlie și avea și haz Lenuța.

Ne vedeam des cu nenea Aurică și frumoasa Elvira, proaspăt căsătoriți.

Ne duceam pe la ei, într-o căscioară din Cîmpineanu, la doi pași de teatru, unde locuiau împreună cu un locotenent de ață, scund și urîțel, văr primar cu Elvira. Ne duceam pe la ei, dar iată că într-o zi, pe nepusă masă, se poftiră și ei în chițimia noastră, și, neavînd cu ce le da o bere, o dulceață, ori te miri ce, îi primirăm cu răbdări prăjite și cu cîte un pahar de apă rece... călduță și aceea.

Dar Elvira, cu frumusețea și primăvara ei, ținea loc de orice tratație, umplîndu-mi ochii și inima cu făptura ei unsă cu toate mirodeniile. O văd și acum în chițimia aceea spînzurată și îi aud glasul argintiu rostind :

— Și cum, dacă lipește careva scara de zid și pune cîrligul, rămînem aicea „suspendus“ ?

Încîntătoare făptură, de negăsit, de neîntîlnit !

Ne fereceau amîndoi că stăm într-o cocioabă atît de pitorească, iar Lenuța era nespus de încurcată că nu ne puteam împlini îndatoririle noastre de gazde.

Dar deodată mă luminai la față :

— Sîntem salvați, Lenuța !

Mă repezii la mica mașină de gătit și-i dădui foc.

— Dar n-avem de nici unele, nu înțelegi, măi omule ?

— Ssst ! răspunsei misterios.

Și mașinuța, înălțîndu-și flacăra albastră, începu să sfîrșie.

Aurică vru să spuie ceva, dar îi făcui semn să tacă.

Îmi luai o poză de preot egiptean, iar Elvira, înțelegînd solemnitatea clipei, se înfoie și ea ca o preoteasă.

După cinci minute închisei mașina.

— Ce-a fost asta ? întrebă Lenuța.

— Un soi nou de tratație : *Cinci minute Sirius !*

Cei doi însurăței izbucniră într-un ris atît de zgomotos, că-mi sună și astăzi în urechi.

Cinci minute Sirius !

Nicicînd vreun cap încoronat nu și-a cinstit oaspeții mai opulent ca mine :

Cinci minute Sirius !

Vai, și cît de răpitoare era Elvira privind, cu ochii întredeschiși, vîlvătaia flăcării albastre ! În scara aceea am strîns-o în brațe pe Lenuța mai pățimaș ca oricînd, dar nu cred să fi ghicit tîlcul ascuns al lacrimilor și îmbrățișărilor mele. Și cu toate acestea o iubeam pe țărănuța aceea nurlie, care, cu mînocile suflecate, îmi gătise întîile jumări. Păstrez și azi în nas mirosul acela de prăjeală și, Doamne, ce n-aș da să mai urc treptele de fier care mă duceau în cuibul adoratei...

Oh, întîia ciorbă, întîia tocăniță, întîile jumări !

LA PLEVNA

Era în 1913.

Răzbeliștea bătea la ușă.

Cu toate că eram actor și puteam s-o chiulesc, totuși, îmbrăcai straiile cu vîpșcă și pornii dîrș să dau piept cu inamicul.

Deși eram plutonier, mi se luă sabia, îmi deteră pușcă cu baionetă, îmi puseră ranița în spinare și, într-o zi de marți, mă încolonai și plecai la război... să sfîrtec și să tai! Gorila ancestrală se trezise în mine și, ca să-mi apăr pielea, mă hotărîsem să nu crut pe nimeni. Aveam cartușiera plină și, deși nu prea știam să trag la țintă, eram încredințat că am să împușc dușmanul drept în inimă.

Coana Fița îmi dase ceva provizii și, încuiat în mine și eroinic cum eram, înghițeam pe furis, fără să dau o îmbucătură celor care porniseră la drum cu mîna goală.

Optimismul meu obișnuit intrase la apă și mă căleam zi de zi, ca să mă gătesc pentru ziua cea mare.

Aveam două sticle turtite de coniac, dar pentru nimic în lume n-aș fi dat o gură vreunui ostaș bolînd, prins de pîntecăraie.

Totul pentru mine!

Găina friptă a Lenuții o mîncai ca un borfaș temător să nu fie prins asupra faptului, iar cînd căpitanul

mă trimise înaintaș să cercetez cum și ce fel, înghiții douăzeci de pastile întăritoare, să prind curaj.

— Dacă zăresc dușmanul, pot să trag?

— Te chitești, îl lași să se apropie, și cînd îl ai la îndemînă... pac!

— Și dacă îmi tremură mîna?

— Să nu-ți tremure!

— Dar cum să trag într-un creștin cu care n-am nimic de împărțit?

— Așa e la război!

Noroc că nici la noi în țară, și nici după ce trecurăm Dumărea n-am întîlnit nici un vrăjmaș.

Intrarăm în Plevna ca la nuntă.

Două-trei zile am dormit de-a valma, pe podele, șapte-opt ostași într-o odaie, apoi furăm cartiruiți mai ome-nește.

Pe străzile pustii nu se zărea țipenie de om. Cînd și cînd, cîte-un bătrîn, ori vreo băbătie îmbrobodită. Atît. Femeile tinere și copiii pieriseră.

Mîncam prin unele birturi, deschise din ordin, iar de plătit plătea doar cine vrea.

Nu eram în stare de război?

Încetul cu încetul, însă, populația începu să se dumirească.

Se iviră întîi două-trei căruțe, apoi ici-colo pîlcuri de oameni, iar mai tîrziu femeile și copiii își luară și ei inima în dinți.

Partea proastă era că, neavînd ce face, tăiam frunze cîinilor — adică mici chiar așa, că mîncare era pe gratis, iar băutura, pe veresie.

Căpitanul Șahim, prietenul actorilor, om subțire, dar cam milităros de felul lui, ne scotea dimineța la instrucție.

Ne gonia pe cîmp, ne trîntea pe burtă, trăgeam cartușe oarbe, iar la vremea prînzului ne poftea la țuică cu măsline.

— Ce ne frecați așa, domnule căpitan? Întreba unul ori altul.

— Ca să fiți elastici, gata în orice clipă să înfrunțați inamicul.

— Pe cinstea dumneavoastră ?
 — Pe cinstea mea !
 — Dar inamicul nostru nu e decât holera, care a început să bîntuie, și p-asta n-o speriem trăgînd cartușe oarbe.
 — Ea trage cartușe vii, domnule căpitan, și cred că ar fi mai cumințe să ne cărăm de aici.
 — N-a sosit încă ordinul.
 — Și dacă sosește prea tîrziu ?
 — Murim la datorie.
 — Ar fi stupid.
 — Artistule, lacăt la gură !
 — Nu mă speriu. Și află că nici holera nu se sperie de galoanele duminale.
 — Zău, mă ?
 — Pe cinstea mea !
 — Atunci să mai vie un chil de țuică !
 Cam așa ne trecea vremea la Plevna.
 Dimineața cazarmă, la prînz rachiu, după amiază somn, iar noaptea cor pe trei voci la marele cartier ori la „palat”. Aici vinul curgea gîrlă, iar orătăriile fripte erau atît de gustoase, că mai luam și la hîrtie. Prințul Ferdinand era băiat de viață și uneori ne puneă să concertăm și să-i spunem poezioare, adică... declamație.
 Roz-alb la față, cu trabucul în colțul gurii și șampania în nas, vorbea o românească încîlcită, care suna strident la ureche. Tenorul Jean Niculescu (Nico) îi cînta romane, Grigore Petrovicescu, de la trupa de operete, zicea și el frumos pe gură, eu spuneam *Rugămintea din urmă* și, ori de cîte ori o recitam, prințul mă bătea pe umăr.
 — Asta pun, asta pun !
 Conul Alecu Davila, căpitan de artilerie, făcea parte din suita prințului și ne îndesa cu țigări și pahare de șampanie, iar colonelul Nicoleanu, faimosul prefect de poliție de mai tîrziu, era mîna dreaptă a prințului moștenitor.
 Toată protipendada aceasta, neavînd ce face, învîrtea foișele și deșerta paharele, în timp ce holera secera fără milă oștenii și populația civilă.

UN MARE OM DE TEATRU

Cînd m-am înapoiat din campanie, am încercat o mare durere : păsărica zburase din colivia spînzurată.

Nepuținînd să-i îndur lipsa, deși erou de război, m-am întors iar la coana Fița, în Cazarmii — deși duduia Margareta, vecina din fundul curții, se arăta gata să mă găzduiască la dumneaei.

N-am vrut.

O iubisem pe țărăncuța ceea care-mi gătise întîile junmări, deși ochii ei lunecoși îmi dăduseră de multe ori junghiuri în inimă.

— Ești un prost dacă mă bănuie ! spunea ea rîzînd cînd mă vedea posomorîndu-mă uneori.

— Dacă mă înșeli, să știi că îmi fac seama.

— Toți sînteți la fel ! rîdea ea și mai tare.

— Cum toți ?

— Adică vorba vine...

Și, încolăcindu-mi gîtul cu brațele, izbucnea în plîns.

Eu o furam cu coada ochiului și mă întrebam pe cine îl jelește — pe mine, ori pe care ?

Presimțeam de mult sfîrșitul ăsta și poate că a fost mai bine că s-a întîmplat așa.

Altfel...

Dar să șterg cu buretele această tristă aducere-aminte și să depăn mai departe firul încîlcit al vieții mele.

Conul Alecu Davila îmi împrumutase la Plevna câțiva lei, și când încercai să-i înapoezi, mă făcu cu ou și cu oțet și mă amenință că îmi ia toate rolurile.

A fost un mare om de teatru conul Alecu, dar avea și ciudățeniile lui.

Astfel, la începutul unei stagiuni l-a scos pe năstrușnicul Ion Petrescu din Moș Tănase din *Răzvan și Vidra* și l-a pus pe Storin să joace rolul.

— Foarte bine, puile, foarte bine! exclamă Davila după premieră, trăgându-se de nas, ca de obicei.

Dar Storin spuse, trăgându-se și el de nas:

— Am nimerit cu oștea în gard — și eu, și dumneata!

Am jucat și eu pe Moș Tănase, dar vorba poetului: „Cîtă depărtare, Doamne, de la vierme pîn' la astru!” Căci Ion Petrescu, actorul care abia știa să buchinească slovele, era monumental în Moș Tănase.

Cu mare pioșenie și sfîntă admirație mă descopăr în fața celui mai înzestrat dintre corifeii trecutei generații. Au fost mari cei mai mulți dintre ei, dar în rolurile de țărani și boieri romîni Ion Petrescu aducea cu sine nu numai tipul și graiul neaos, dar tîra parcă după sine și glia, florile de cîmp, aerul de munte, vîntul și nămeții.

În Baciul din *Domnul notar*, al lui Octavian Goga, mirosea a zer; în Cărbăț, din *Vișorul* lui Delavrancea, răzbuna toate suferințele năpăstuitului popor; în Spătarul Dragomir din *Vlaicu-vodă*, a lui Davila, turna în bronz vitejia și mîndria strămoșească; în jupîn Dumitrache trăiește și azi în ochii și auzul celor care l-au apucat, iar un Trahanache ca acel creat de Ion Petrescu cu greu se va mai ivi pe scîndurile scenei noastre.

Dar în marele preot din *Hero și Leandru*, dar în Thiresias din *Oedip-rege*, dar în Dragomir din *Năpasta*, dar în Alb-împărat din *Înșir-te, mărgărite*, dar în viciosul Macduff din *Macbeth*, dar în țăranul franțuz din *Brîndușa*?

Ion Petrescu, cu intuiția lui nativă, a răsturnat toate teoriile și teoremele de specialitate.

Ce i-o fi căsunat lui Alexandru Davila împotriva unui exemplar artistic atît de înzestrat n-am să mă dumiresc niciodată. După cum iarăși n-am înțeles de ce

l-a pus pe Niculescu-Buzeu să încerce scîndurile întîiei noastre scene cu piesa *Georges Dandin*. Savurosul comic strălucise în operete, comedii bulvardiere și tot soiul de farse, dar de aici la Molière era cale lungă!

Repertoriul clasic are o ținută și o tonalitate anumită, cu care, dacă nu ești deprins, distonezi.

Georges Dandin, rol tragicomic, nu putea intra în mijloacele răsfațatului artist popular, și de aceea Niculescu-Buzeu, conștient de puterile sale, s-a descotorosit repede de onorurile oficioase. Și totuși ar fi făcut casă bună cu Molière, dacă ar fi jucat nu rolul principal, ci partitura ilariană a unui prostănac, pe nume Lubin, din aceeași piesă.

Aici Buzeu ar fi lovit în plin.

Pe Lubin, însă, l-am jucat eu. Am făcut față onorabilă, alături de Marioara Cînski în rolul subreței, dar ce ilarități ar fi stîrnit „nea Nae” în prostănacul de Lubin!

Regretatul nostru prieten și coleg poate însă dormi liniștit, căci *Maiorul Mura*, *Mache somnambulul*, *chelnierul din Vînt de primăvară*, tatăl din *Inimă și Mîină*, cetățeanul naiv din *Recomandația*, Stîve din *Stane de piatră* și atîtea și atîtea alte roluri din farse, operete și comedii au rămas tot atîtea mărturii ale molipsitorului său umor.

Marioara Cînski a călcat cu dreptul la Național, dar numele său rămîne strîns legat de teatrul de operetă și revistă, unde, pe lîngă temperament și eleganță, mai aducea și o tulburătoare feminitate.

Autorul capodoperei românești *Vlaicu-Vodă* a fost nu numai mare poet dramatic, dar și un regizor desăvîrșit și un mare animator. Neasîmpărul și teatrul vibrau în toate fibrele făpturii sale, spre deosebire de alți directori, care s-au perindat la cîrma Teatrului Național mai mult ca să se afle în treabă.

De cum s-a instalat în jilțul lui Ion Ghica, Davila a adus cu sine un aer proaspăt, tăind fără milă în rutină și mucigai. Pînă la dînsul — fie că se juca farsă, dramă sau tragedie — între acte zbîrnîia o orcheștră anemică, care se potrivea ca nuca în perete cu acțiunea pieselor.

Davila a desființat orchestrionul, poftind politicos pe muzicanți să-și cîștige pînea aiurea.

Contractele actorilor se făceau pînă la venirea sa numai pe nouă luni, vara artiștii fiind nevoiți să joace pe la grădini, ori să cutreiere provincia, ori să bată pe la uși străine ca să vîndă bilete de bogdaproste la așa-zisele reprezentații de „beneficiu”.

Davila, cu trecerea de care se bucura, a introdus contractele pe douăsprezece luni, scăpînd astfel breasla actoricească de rușinea „beneficiilor”.

Păstrînd neștirbită admirația sa pentru actorii consacrați, conu Alecu s-a străduit din răspuțeri să scoată actori noi, și a izbutit din plin.

Cu ochiul său de uliu, a ghicit ce aur brut moinea în tineretul de atunci, a pus tinerii la lucru, a șlefuit aurul și a scos giuvaiericalele care au strălucit din întîia zi: Marioara Voiculescu, Maria Giurgea, Lucia Sturdza, Ana Luca, Tony Bulandra, Ion Manolescu, G. Storin, Constantin Radovici, Ion Moțun, Romald Bulfinski și alții.

Cei mai mulți din aceștia l-au însoțit pe „maestru” la Teatrul Liric și la Modern, atunci cînd Davila a părăsit Naționalul, mai tîrziu, unii dintre ei devenind ei înșiși conducători de teatre.

În ordine cronologică nu pot să nu amintesc de marele succes al Luciei Sturdza, alături de Petre Sturdza, Petre Liciu, V. Maximilian și Nae Ciucurette în piesa *Instinctul* de Kistemaekers. Drama aceasta, jucată prin 1905 pe întîia noastră scenă (primul directorat al lui Davila), ar putea să pară astăzi învechită, sau scrisă după rețetă, dar atunci a făcut o foarte puternică impresie în public.

Pînă la venirea marelui om de teatru, coana Lucica apăruse în cîteva roluri de „oohetă”, dar Davila, întrezărindu-i puterile, a făcut fără teamă acest viraj primejdios, pentru care nu mă îndoiesc că decana noastră cîntește și azi memoria marelui dispărut.

Pe Vladimir Maximilian conul Alecu l-a smuls din trupa de operetă a lui Grigoriu (fostul meu rival!), și țin minte și azi felul original cum neica Max a întruchipat pe Lautriquet din *Instinctul*, după cum nu pot uita

creația remarcabilă a lui Ciucurette într-un rolișor de cîteva cuvinte, în aceeași piesă.

Actorul acesta, de o rară modestie, a plecat dintre noi neștiut, și-mi fac o pioasă datorie să-i creștez bine numele la răboi, pentru ca iubitorii de teatru să afle că Nae Ciucurette n-a fost un oarecare, ci că ani și ani de zile a fost răsfațat de public, fie că juca la Național aprodul din *Vagabonzii* (pe atunci se juca la noi și operetă), fie că juca la Parcul Oteteleşanu rolul principal din *Lumpatius Vagabondus* (o remarcabilă compoziție), fie că întruchipa pe Pfeferkorn din opereta *Vint de primăvară*.

Neîndoios, însă, că regele operetei a fost Leonard.

Cu un glas nu prea puternic, dar cald și vibrant, Leonard a fermecat, ani de zile, seară de seară, spectatorii atît prin talentul său, cît și prin molipsitoarea simpatie pe care o degaja întreaga lui făptură.

Bun ca pînea caldă, alina multe suferințe și, asemenea lui Petre Liciu, nimeni nu-i bătea la ușă fără să nu plece mulțumit. Atari rarissime ființe spală păcatele celor răi, hrăpăreți și încluiți, care-și închipuie că moștenesc pămîntul și se sting fără urmă.

Dar să reiau firul poveștii.

La Teatrul Liric, compania Davila a deschis stagiunea cu *Stane de piatră*, de Südermann, unde Ion Manolescu, după Xanes din *Falimentul*, de Bjoernstjerne Bjoernson, a înregistrat al doilea mare succes al lui, înălțîndu-se în fruntea generației sale. Îl văd și azi, sfrijit și nemîncat, ridicînd piatra asupra rivalului său (Tony Bulandra), care îi furase dragostea iubitei (Marioara Voiculescu).

Nemilostiva vreme l-a prefăcut în pulbere și țărînă pe frumosul Tony, Marioara Voiculescu mai păstrează încă urmele impetuoșității de odinioară, iar Ionel Manolescu pare tot atît de sfrijit și nemîncat ca pe vremuri... deși gurile rele spun că se hrănește astăzi destul de suculent.

(Nu știu de ce, cînd ne întîlnim la teatru ruspatru — Storin, Manolescu, Ciprian, Victor Antonescu — am impresia că numărăm laolaltă circa cinci mii de ani. Dar dacă, din întîmplare, ne iese în cale și coana Lucia

Sturdza-Bulandra, atunci chiar că avem cinci mii de ani împreună ! Nemilostivă vreme, de ce nu ești mai reverențioasă cu anumite personalități ?)

La Teatrul Modern, conul Alecu l-a pescuit din provincie pe Constantin Radovici, care în *Samson*, a lui Bernstein, s-a dovedit a fi cel mai strălucit actor modern al nostru. Nu cred că Lucien Guitry, creatorul lui Samson la Comedia Franceză, să-l fi întrecut pe Radovici.

A sculptat în bronz.

În teatrul clasic, însă, nu mergea.

A jucat la Național *Ruy Blas*, iar după premieră s-a proptit în piața teatrului și, chemînd sergentul de stradă, i-a spus textual :

— Nae, arde-mi două perechi de palme !

— Pentru ce, coane Costică ?

— L-am jucat pe Ruy Blas !

Dar în *Scandalul, Bujoreștii* ori Actorul din *Azilul de noapte*, era formidabil. Avea un piept de taur și s-a stins, ca și frăține-su Mitică, sfîrtecat de fizie.

Greu de găsit un Ion Petrescu, dar tot atît de greu de întîlnit un Constantin Radovici.

Conul Petrache Sturza era tot atît de masiv ca Radovici, dar glasul său tenoral nu se potrivea cu trupul lui de Maciste, și nici vibrația sa lăuntrică, atît de studiată, nu mergea la inimă, ca accentele vibrante ale lui Constantin Radovici. A jucat și Romald Bulfinski, și am jucat și cu pe Samson, dar cît de departe am fost amîndoi de creația năstrușnică a marelui dispărut !

Cam tot pe vremea aceea s-a reprezentat pe prima noastră scenă *Chemarea codrului*, de G. Diamandi, în care regretata Maria Filotti a izbutit unul din cele mai bune roluri ale sale ; apoi *Se face ziuă* de Zaharia Bîrsan, în care, interpretînd rolul lui Crișan, am săltat simțitor atît în ochii mei, cît și în ochii altora. Trebuie să mărturisesc, însă, că atunci cînd intram fără picuș în pielea acestui erou național, nu convingeam decît pe jumătate ca în serile cînd mă argăseam cu cîteva pahare de vin spumos. Tîșneau atunci din mine limbi de foc, și-mi amintesc zîmbind de unele ditirambe de pe la gazete asupra... focosului meu temperament !

Fapt e că în urma acestei exhibiții, pe jumătate ade-vărată artistică, am fost angajat în compania Marioara Voiculescu-Bulandra-Manolescu, cu o leafă îndoită decît o aveam la Național.

Șapte sute de lei pe lună !

Și pentru ce ?

Pentru că jucasem cu achiu un impetuos erou național !

Ajutam pe coana Fița și închiriasem și o cameră pe Cîmpineanu, unde dormeam de obicei.

Ciriviș, adică Urmuz de mai tîrziu, mă cerceta din cînd în cînd, și plăcerea lui cea mai mare era să poftescă sus la mansardă — că iar stăteam spînzurat — cîte un viorist amărit, ori vreun țambalagiu și să-l punem să ne cînte ceasuri întregi în octavă : *sol, sol !*

Baragladina scîrțîia la început cu neîncredere, dar cînd vedea că-i dăm să bea la egal cu noi și că, din cînd în cînd, îi strecuram cîte o patașcă în vioară, îi zicea din ce în ce mai apăsător :

Sol, sol !

Am folosit acest laitmotiv muzical în lucrarea mea *Un lup mîncat de oaie* și voi vorbi mai pe larg despre el, la timpul potrivit.

Sol, sol !

Cei ce țin minte de demult și au apucat expoziția din anul de grație una mie nouă sute șase își amintesc de *Povestea neamului* de la Arenele Romane, poveste alegorică de V. Leonescu și D. Dușescu, în care se depăna, cu ilustrații în text, firul istoriei noastre naționale.

Neuitatul Vasile Leonescu, cu glas de trompetă, invocă pe ctitorii așezării noastre, și aceștia, în carne și oase, se iveau rînd pe rînd în arenă cu straiile, armele și bucefalii lor. Publicul bătea din palme la fiecare apariție; iar împăratul Traian, Ștefan-vodă, Mihai Viteazul și Alexandru Ion Cuza, cu convoaiele lor de curteni și domnițe, erau întâmpinați întotdeauna cu ropote de aplauze.

Sfîntă iluzie!

— Mai spălați-vă picerile, voievozi dumneavoastră! grația de sus conul Alecu Davila către soldații și oltenii care întruchipau mărețele figuri.

Capii de cortegii erau actori sau ucenici de actori, iar domnițele erau alese pe sprînceană: fete de la Regie, vînzătoare, croitorese — dar tot una și una.

Ion Manolescu era Vasile Lupu; Aurel Athanasescu, Tepeș-vodă; eu jucam pe Decebal, iar Gogu Mihăiescu pe Traian.

Gogu făcea vid în jurul lui. Cînd se ivea călare în arenă, ovații, ovații nesfîrșite. Era frumos, ce-i dreptul.

Și bun... de pus la rană. Pentru un prieten își da și haina după el. Săritor nevoie mare.

Într-o seară, după ce trăsesem un țap de bere în gura expoziției, mergeam amîndoi, încet, către Arene, să ne îmbrăcăm nu știu a cîta oară.

— De la o vreme să știi că nu prea-mi placi. Ce-ai, frate Decebale?

— Iubesc.

— Pe cine?

— Pe-o sclavă-a ta, Traiane!

— Care?

— Una înaltă, subțire și cîrneacă.

— Mărioara.

— Nu știu cum o cheamă.

— Și-ți face zile fripte?

— Da.

— Las' pe mine!... Tînta! Să nu se uite la un viteaz ca tine?!

— Sînt dac, ea e... romană.

— Să crezi! E-atît de proastă, că n-ar fi de mirare. Dar pricina e alta: e moartă după mine...

— Și ea?

— Toate! N-auzi ce rumoare stîrnesc cînd intru în arenă?

— Ești frumos coz!

— Intru călare. Succesul e al calului.

— Ești tare mîndru în șa!

— Succes de figurație. Mihai nu este și el mîndru? Și cine e Mihai? Un plutonier. Iar Cuza? Un conțopist cu cioc de la percepție. Sfîntă iluzie! Dar pe mititica aceea o domesticesc eu, n-avea grijă. După spectacol mergem, în patru, să mîncăm undeva.

— În patru?

— Mi-aleg și eu o scalvă.

— Din teatru?

— Nu, din sală.

Și virînd mîna în buzunarul nădragilor, scoase un pumn de scrisorele.

— Opt vestale m-așteaptă în astă seară. Fiecare mă roagă să vin în cutare orî în cutare loc.

— Cutare și cutare !

— Am să iau una la întâmplare.

— Cutare și cutare !

Era vorba lui de predilecție și îmi plăcea să i-o întorc, lăsându-mă în beregată și maimuțărindu-i glasul.

Peste două ceasuri Gogu îmi spuse :

— S-a făcut ! Așteaptă-mă cu Mărioara la „Suzana“.

Sosesc cu amazoana mea în pas gimnastic.

Sclava, cu nasu-n jos, binevoi să-mi spuie la sfârșit :

— Haidem !

I-am dat brațul, dar n-a vrut să primească, iar în aleea de fagi zise chiar din senin :

— Nu viu de dragul dumitale !

— Știu...

Am găsit o masă într-un boschet, ne-am așezat și am făcut o lungă partidă de tăcere.

— Dacă nu-ți place, poți să pleci, duduie !

— L-aștept pe dumnealui...

— Așteaptă-l.

Gogu sosi gălăgios cu amazoana.

Era o femeiușcă bondoacă, urâtă și cam coaptă.

Am zîmbit pe cînd îi sărutam mîna, iar Gogu, ză-rindu-i de-abia atunci bine fața, la flacăra lumînării, strînse din dinți, bolovănindu-și ochii.

Sclava jubila.

— Norocu-i orb.

— Cutare și cutare !

— Norocu-i cum și-l face omul... spuse sclava.

Așa l-am cunoscut pe Gogu : fără noroc.

Chiar la femei. Se prăpădeau frumoasele de dragul lui, și el avea parte tot de bacele.

La cărți, ce să mai spun, usca pămîntul. Trăgea nouă la as și opt peste doi ochi.

— Cutare și cutare !

Era prieten bun cu marele Petrache Liciu, și într-o iarnă, încurcat rău în datorii, rugă pe strălucitul actor să-i joace un spectacol la Giurgiu, în beneficiu.

Conul Petrache, firește, a primit.

Sala, ticsită. Gogu jubila. Rîdea cu ochii, cu nasul, cu picioarele.

— Cutare și cutare !

Dar cînd să înceapă spectacolul, se făcu verde la față : uitase să ia piesa.

C-o fi, c-o păți, că învîrtită, răsucită, fu nevoit s-amîne.

A doua zi, goană la București, iar seara... sala pe jumătate : multă lume dase biletele înapoi.

Încropise ceva, dar grosul cîștigului îi alunecase printre degete.

După spectacol, începu să ningă. Era nevoie mare pentru oîmp.

Gogu legumise cîte ceva, și acuma își făcea siesta. Trăsese perdeaua de la fereastră și șuiera privind cum cădeau fulgii de zăpadă.

— La ce te uiți Gogule ? îl întrebă conu Petrache.

— Mă uit cum cade pleșca peste unii...

— Nu te uita prea lung, că stă ninsoarea !

Pe la vreo două, Gogu intrase la mașină binișor. Îl înțepau actorii pe chestia cu piesa.

— N-a tras chiar nouă peste unu, dar a tras preot egiptean...

— Doi ochi !

— Un ochi !

— Ei, lasă, că-i rămîne de-o tocană...

— Rîdeți, rîdeți... Dar Dumnezeu e mare... vede și aude.

— Ai dat drumul la camere, Gogule ? îl întrebă conu Petrache.

— Nu !

— Altă pagubă. Știai bine că aici ne-apucă dimineața...

— Poate cucoanele doresc... Dar ia uitați cum ninge !

De afară se auzeau chihotele femeilor și bărbaților, care, după ce-și potoliseră foamea, se înapoiau pe la case. Se zăreau prin fereastră cum înotau în omăt.

Vîntul încetase și fulgii cădeau în foloștine.

— Ninge, Gogule...

— Ninge ! Ninge !

Pe la vreo trei și jumătate nu mai puteai răzbi la umblătoare. Mai-mai s-ajungă zăpada pîn' la brîu. Gogu suga din filigeană și, cînd și cînd, căta zîmbind la cer.

— Astîmpără-te, Gogule !

— Fugi de la fereastră...

— Mai uită-te și-n jos, nu tot la cer !

Peste alt ceas lîțoliul cel alb ajunsese cercevelele.

— Ninge, Gogule...

— Ninge ! Ninge !

Spectacolul era frumos, ce-i drept, dar cucoanele, cu trebi la București, măcar că dîrdîiau, stăteau ca pe cărbuni aprinși.

— Aici înțepenim !

— Nici gînd s-o luăm din loc !

— Pînă aici ne-a fost !

— Cine-o mai porni la drum cu tine Gogule !...

— Auzi, să uite piesa !

Se făcu tăcere grea. Gogu căta acuma în podele rușinat. Conu Petrache îl bătu pe umeri și-i spuse încetinel :

— Na-i nici o vină.

Un domn întîrziat, ce bea de unul singur la tejghea, se apropie, proptindu-se în picioare, și-n loc de bună seara zise :

— Ninge, Gogule...

Gogu răspunse automat :

— Ninge ! Ninge !

O săptămînă încheiată, pînă ce s-au destoinit drumurile, fu nevoit bietul Gogu să ție trupa pe mîncare și băutură, și praful se alese de cîștig, iar banii de întors i-a împrumutat conul Petrache.

Pe cînd îi număra leuscanii, Gogu spuse :

— Și zici că nu am vină ?

— N-ai.

— Am una mare.

— ? ? ?

— Că m-am născut !

Era frumos ca un Apollo Gogu, dar n-avea stea.

*

În teatru, Gogu Mihăiescu n-o începuse rău. Sîrînise chiar oarecare vîlvă într-o piesă. Dar nici în piesa aceea nu avu noroc : murea călcat de o mașină !

După cîteva ani, văzînd cum îl ajung din urmă alții și-i trec înainte, se dezgustă și se-apucă de avocăție.

Cîtva timp n-am mai știut de soarta lui. Cînd, într-o bună zi, prin 916, mă întîlnii cu Gogu nas în nas la Ministerul de Rezel.

— Salve, Decebal !

— Servus, Traiane !

Și țoc, țoc !

— Prin ce coclauri umbli ? Ce învîrtești ?

— Îi trag cu clanța.

— Merge ?

— Ceac, pac...

Venise, ca și mine, cu actele să-l scoată ofițer. Înduraseram multe umilînți în 913 în campanie și, cum mirosea iar a praf de pușcă, nu mai voiam nici eu, nici el să pătîmim la fel.

— Cu carne ori cu brînză ? zise Gogu.

— Nu înțeleg.

— Vrei să te faci de pifani, ori de ață ?

— De pifani.

— Zevzecule... te cheamă la manevre pîn' ce albești, iar dacă avem război, te bagă în foc. Nu merge ca la teatru. Frontu-i front. Pe cînd așist...

— Am înțeles. Însă se poate ?

— Se poate.

Și luîndu-mă prietenos de talie, mă duse într-un birou la catu-al treilea.

— Ai adus actele ? îl întrebă un ofițer spînat, cum îl zări.

— Adus. Și-ți mai aduc o satara-belea.

— ? ?

— Pe dumnealui... Cunoști pe domnul ? Un prăpădit, un mascalțon...

— Cunoaștem.

— Un voinicos de mucava. Cu asemenea viteji n-a cîștigat nimeni războiul. Viră-l pe măscărici la ros pezmeți.

— Sînteți cam mulți...

— Te rog. Bibiță !

Și-i întinse o dată cu jalba lui și pe a mea.

Ofițerul făcu cu plaivasul roșu niște semne cabalistice la colțul hîrtilor, apoi ne întinse mîinile.

— S-a făcut ?

Ofițerul zâmbi.

— S-a făcut — strigă Gogu radios, pe când coboram scările. I-am citit în ochii. N-ai idee ce suflet e Bibiță asta !

— Zău, parcă mi-e rușine...

— Nu-ți mai fie !

— Om voinic, ca bradul...

— Ei și ? Eu nu sînt om voinic ? Și-atîția alții nu-s ? Nu-i rău să-ți fie milă de pielicica ta...

— Poate că ai dreptate. Dar dacă-s cereri multe, nu cred să izbutim. Aici, ca orișunde, îți trebuie proptele...

— Bibiță mi-e prieten.

— N-ajunge.

— Și văr primar.

— Atunci te-ai învîrtit...

— Și ru.

— Slabă nădejde !

Peste două luni, cînd apărură la gazetă înaintările în oștire, pe Gogu îl văzui trecut la pișani (infanterie), iar eu fui dat la intendanță !

Comisia, sastisită de-atîtea jalbe, le amestecase ca pe cărți și apoi le împărțise în două.

Iar Gogu, cu bafta lui...

Om fără stea.

Mai tîrziu, ros de nostalgia rampei, Gogu intră la Cluj regizor și apoi fu înaintat director de scenă. O brodisă.

Dar se vede că există spiriduși care se țin scari de om și-și fac rîs de el. Căci iată că la cîrmă veni un partid nou, abia scos din găoace : cel averescan. Gogu, băgăreț cum era, se înscrisese în club, și-astfel, în pas gimnastic, fu trecut la București. O izbise.

Șef de-orchestrion la întîiul nostru teatru nu era puțin lucru. Mai mult decît visase. Însă mai bine-ar fi rămas la Cluj ! Căci într-o bună zi partidul plecă de la cîrmă, și atunci fu vai și amar de bietul Gogu. Întîi se pomeni tăiat la leafă cu un sfert, apoi cu două sferturi, iar după aceea îi luară bagheta de maestru și îl trecură în orchestră : regizor de culise.

Din cal, măgar. Să facă ca vîntul și ca ploaia... Tristă soartă ! Amarnică tortură ! Cumplită execuție !

Și pentru ce ?

Pentru că nu era de-ai casei, pentru că venise de-aiurea.

Oh, biserițele din teatru !

Este adevărat : călcase cu stîngul Gogu, ca director de scenă la București. Dar cîți din cei ce-au început-o bine nu și-au frînt în urmă gîtul ca iar să se ridice ?

În toate artele-i la fel. Una bună, șapte rele. Se mai încearcă omul — nu-i dai, însă, pentru-o greșală, zece măciuci la mir.

Geaba, însă, mi-am stricat eu gura prin comitete și comiții. Te izbești totdeauna, în asemenea consilii, de intransigența și suficiența unor inși care habar n-au cît sînt de mediocri...

— Mai bine-mi scoteau ochii ! răbufnea cînd și cînd bietul Gogu.

De n-ar fi avut un cămin, nevastă și copil, de mult și-ar fi făcut seama.

Dar omul este tare : se dedă, se obișnuiește.

Se îngroașă pielea ?

Nu.

Se îmbîcsesc celulele.

Funcțiile vitale devin mai lente. Mesteci din fălci, rumegi. Tragi la jug ca boul.

Trăiești.

Nu bate inima ? Plămîinii nu pompează ? Sîngele n-aleargă ? Nu vezi ? Nu auzi ?

Trăiești.

Dar s-a rupt ceva în tine.

A plesnit o coardă : *mindria ta de om*.

O clipă, însă, alungă altă clipă, minutul pe minut, ceasul alungă ceasul ; trec zilele, săptămînile, lunile, și, după cîtiva ani, omul se simte iarăși om.

Încet-încet, copăcel-copăcel, Gogu se puse iar pe picioare.

Începu să vie la cafenea, își găsi vechiul tac, își regăsi prietenii, se regăsi pe sine.

— Vin de departe, foarte de departe ! ofta el cînd și cînd, sprijinindu-se de marginea biliardului.

Îi albise părul, fața i se buhăise și-și pierduse dintele din față.

— Pune-ți mărgeaua, Gogule ! Îl căinam adesea, la un pahar de vin. Ești mai pocit ca mine !

— Cu tine, adonisule, n-am avut îndrăzneala să mă lupt niciodată... Dar am să-mi pun mărgeaua. Să stăm de vorbă mâine...

— Ai dibuit ceva ?

— Mâine să stăm de vorbă !

A doua zi mă întâmpină, frecându-și mâinile.

— Am izbit-o !

— Ai câștigat procesul ?

Dase teatrul în judecată și sorocul se apropiase.

— Am să-l câștig, n-ai grijă ! Dar ia te uită aici !

Scoase o hirtie bătută la mașină și mi-o vîrî sub nas. Se redeschidea Cazinoul din Constanța, și el era numit... comisar al guvernului.

Două mii de lei pe zi, casă și masă !

— Vino, cu nevasta și copiii, la Constanța ! Pe so-coteala mea.

L-am sărutat, iar seara împărțării consoartei vestea cea bună.

Ne-am bucurat cu toții.

Dimineața mă trezii în țipetele copiilor.

— Foc la Constanța !

— Foc !

— Arde Cazinoul !

— De astă-noapte arde !

Crezui că e o farsă.

Dar nevasta, cu părul vîlvoi, îmi întinse gazetele.

Era adevărat.

Ardea din temelie, ardea sfîntul lăcaș !

Jură cineva că nu sînt spiriduși care trag sforile din spate și-și rîd de om ?

Dar într-o bună zi, roata norocului țipă din toate spițele. Diavolul își prinsese coada în capcană : *Gogu câștigase procesul !*

Fu repus în drepturi.

I se redete titlul uzurpat și banii jepcăniți.

Circa un milion.

Un evadat din pușcărie, un scăpat de la ștreang n-a răsuflat nicicînd mai adînc decît Gogu în clipa cînd se citi sentința.

Întineri dintr-o dată.

Ochii, închiși pe jumătate, i se deschiseră mari ; capul, căzut într-o parte, se ridică semeț ; încheieturile înțepenite se sloboziră ca prin farmec, rîsul de moșnegel se preschimbă în nechezat de mînz.

Mîndria lui de om se trezi ca din morți.

Suflete, nu-i basm dar că există !

Cu banii prinși își cumpără o casă ; iar din leafa grăseană, și cu ce mai pica de la procese, începu tata Gogu a trăi ca un bei.

După furtună, soare.

Ne bucuram cu toții de bucuria lui.

Ninsoarea de la Giurgiu ? Focul de la Constanța ? Visuri urâte. Basm.

— Cutare și cutare !

Ținuse amar de vreme caii de dîrlogi. Acum umbla călare. Lumea era a lui.

— Justiția immanentă, Gogule !

— Bestiile ! Au vrut să mă asasineze, dar Cel-de-sus...

— De-acuma s-a spart ghina...

— Pușchea pe limbă-ți ! Ce ghină să mai am ? ! Nu mai sînt la stăpîn. Pensia, pensie ; bordeiul, bordei ; nevasta sănătoasă, copilul ca un zmeu. Ce ghină să mai am ? Doar zile să-mi dea Domnul, să poci ca să mă bucur.

— O mie de ani, Gogule !

— O las pe mai puțin !

Cîteva luni de zile fu rege, împărat.

Și n-avea drept să fie ?

Iar într-o după-amiază se întinse ca tot omul, să doarmă, să viseze.

Și de atunci Gogu nu s-a mai deșteptat.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Cînd în vara lui 916 goarneau sunară chemarea rezervelor, milițiilor și gloatelor sub steag, îmi lepădai gherocul și nădragii cei largi și mă vîrîi, ca în corset, în straiete de oștean care adăstau în cui.

Încinsei sabia, îmi îndesai chipiul pe ceafă — și țîst ! la oglindă, să mă privesc. Nu-mi stătea rău, deși sora mai mică, Mărioara, care venise și ea de cîtva timp de la Merei, pufni în rîs cînd mă văzu în chip de comandir.

— Sînt caraghios ?

— Zău că nu te prinde ! Ori poate unde sînt eu neobișnuită...

Și-o șterse rîzînd.

Asta mă îmbufnă oarecum. Trăseai chipiul mai pe frunte, îmi potrivii tunica, și tocmai vream să-mi chem din nou surioara, cînd Fira, slujnicuța cea nouă, pică în odaie.

Holbă ochii și zise, căscînd gura ca știuca :

— Dumneavoastră sînteți ?

— Eu.

— Mîndru vă șade !

— Spui drept ?

— Să-mi saie ochii !

Îmi veni inima la loc.

Trei zile forfotii pe ulițe să-mi tîrgui te miri ce și mai nimic, și pot jura că multe perechi de ochi, care nu-mi

luaseră seama în țivilie, cătau acum duiosi la mine, primitori ca ochii Firei.

Și așa, cu jale și mîhnire, a patra zi pupai mîna maichi-mi, îmbrățișai surorile și strigai pe Fira să-mi aducă geamantanul.

Maica plîngea, iar fetele aveau și ele lacrimi în ochi.

— Nu mă jeliți, că m-am murit ! Și nici nu merg la moarte : sînt de ăia... știți prea bine... sînt de...

— Ori de ce-ai fi...

— Sînt... de pezmeci.

— Ori de ce ai fi, ești tot al meu, măicuță, și dacă pleci...

— Ne vom ruga lui Dumnezeu...

— Rugați-vă pentru cel mic — el intră în foc. Eu sînt la adăpost. Și apoi mai vin. Am socoteli neîncheiate. Mai vin. De-aici la Cernavodă... trei poști.

Și pornii.

Jos, la birjă, Fira, udînd coada pisicii, oftă de la rărunchi :

— Ți mai veni acasă ?

— Taci, toanto, că-i mama în dosul porții !

În trăsură îmi venea să rîd. „Slabe-s muierile !”

Dar mă pișca de inimă, mă cam ciupea. „Oi mai veni ? M-oi mai întoarce ?”

Eram la adăpost, firește. Dar poți să știi de mai-nainte ce-ți este scris ?

Mă apăsa golul plecării.

Un leat mă salută. Am tresărit. Și cît p-aci să mă opresc să-l întreb :

— Mă cunoști ?

Dar mi-adusei aminte că s-a sfîrșit cu țivilia.

La oaste ca la oaste.

În gară, moarte de om.

Un cunoscut îmi luă lădița pe fereastră, iar eu mă agățai pe scări. Îmi plăcea. Luam vîntul în piept. Înfruntam fățîș necunoscutul. Unde mergeam ? La Cernavodă, în spațir ? Ori la război ?

Abia la Ciulnița putui s-ajung lîngă prieten.

Îi mulțumii.

— Tu unde mergi ?

— La Medgidia.

Era un tânăr mucalit, cu ochii vii, neastâmpărați. O cunoștință de cafenea. Spunea, cu o mutră de motan, că abia de patru zile s-a însurat și că nu știe cum îi mai bine: să lase nevastica la București, ori s-o aducă pe front?

— Eu zic s-o lași la vatră.

— Singurică?

— Atunci ia-o cu tine.

— Și und' s-o ții?

— În vreun sătuc.

— Stingheră?

— Dacă te temi, vorba aia...

— Nu vrei să ți-o împrumut?

— Măi, ești într-o spetează?!

— Decît s-o guste alții, mai bine un prieten.

Crezui că a țicnit.

Dar el, luînd de lîngă fereastră o ploscă și, punîndu-mi-o la gură, zise rîzînd:

— Uite-mi nevastica... încearc-o!

De patru zile, de cînd sunase goarna, îi da de dușcă. Ochii îi erau înșingerați și, ajuns de neodihnă, cînd și cînd lăsa capul în piept, dormea ca un minut și iar se trezea.

— Măi, bei de bucurie, ori de necaz?

— Dracul să știe... Beau!

Era firesc. Saltul de la pace la război este un vînt care bîcnuie și răscolește. Ți-e și cald și răcoare...

Prietenul din tren avea fierbințeli mari.

La Cernavodă îl lăsai cu... nevastica în brațe și coborîi.

Mi-era o foame de lup.

Să ai treizeci de ani, să-ți fie foame și... să mănînci

— Doamne, ce voluptate!

Numai că în Cernavodă, dacă sosea trenul cu întîrziere, o puneai de mămăligă.

Dar de băut se găsea.

Mergeam și mă gîndeam: pentru ce omul cată de sus la dobitoace, cînd omul, ca și vita, se pleacă cerinței tînte de a mesteca din fâlci? Cu gîndul străpunge despărțirile, iar de trei ori pe zi se încurcă pe la iesle și mestecă din fâlci...

Această... profundă cugetare îmi fu trezită de un vecin simpatic: un boulean care pășea alături de mine pe șosea, făcîndu-și siesta liniștit. Ca să-i arăt că nu mă rușinează tovărășia lui, deși eram grad mare, schimbai piciorul, și multă vreme mersei cu el într-o cadență.

Oare știa, nefericitul, ce-l aștepta? Instinctul îi rălmăcea chemarea goarnei și tîngănitul clopotelor? Creierul lui, atît de bun la gust, îi spusese oare în surdina că în vreme de război carnea de vită este la mare preț?

Îi descifrai un zîmbet furiș.

Mă persifla pesemne și își spunea în limba lui:

— La ce mai poartă ațistul ăsta sabie, cînd, de-ar fi zece războaie, din teacă tot n-o scoate?...

La o răspîntie de drum ne despărțirăm.

Îi făcui prietenește un salut cu botul cizmei — neam cu el — iar drept răspuns juncanul ridică coada și... mă cinsti.

Mîrlanul tot mîrlan!

— Ei, las', că mi-o plătești tu, vită!

Și îmi jurai în barbă că la prima întîlnire să-l mănînc fript. Nu eram în stare de război?

În curtea manutanței un du-te-vino, o fierbere, un vîlmășag cum numai prin filme poți vedea.

Strigăte, înjurături, bruftuiești, rîsete, fluierături... Se îmbrăcau oamenii și se împărțeau pe căprării.

Nevestele, mai de silă, mai de milă, erau zgornite dincolo de gard, iar puii de țaran, sprinteni ca niște iezi, se strecurau printre picioarele paznicilor, spre a se lipi încă o dată de pîntecul tătucilor.

— Dați pace copiilor! mă rugai de soldați.

— F. ordin!

Pornii glonț spre caștelarii.

Cînd să intru, dădui nas în nas cu un căpitan cîrn și mustăcios.

Lipii călcîiele și zisei automat:

— Am onoarea să mă prezint, administrator sublocotenent Constantin Gheorghe.

— Ia mai dă-te dracului, măi măscăriciule!

Ne cunoșteam de la Constanța. Făcusem o concentrare sub comanda lui, și cum îi plăcea să ude des mustața, ne împrieteniserăm la toartă.

— Bine că veniși, mînzule, să mai am și eu cu cine sta la sindrofie !

Era cătană veche, trecuse de patruzeci și cinci de ani, dar de căpitănie în ruptul capului nu putuse să treacă.

— Știți cumva, domnule căpitan, de rostul meu, unde sînt dat ?

— Dacă mă iei cu „știți“, nu știu nimic.

— Iertați...

— Iertat să fii ! Dar unde ești dat, de ce formație ții, eu, cîte am pe cap, spun drept că habar n-am. Hai să vedem !

În cancelarie tocurile scîrțiau, filele se întorceau, se răsuceau, scoarțele condicilor bocăneau și pliciuiau, iar mesele erau luate cu asalt de grade mojice, care așteptau să-și afle rostul.

— Tabelele de ofițeri ! strigă căpitanul unui furier.

— E sus, la domnul colonel.

— Nu-ți crapă rînza pînă diseară ! îmi spuse căpitanul.

— Nu.

— De altfel cred că te-ai grăbit, nu sîntem gata nici în zece zile.

— Atunci o șterg la București ?

— Nu te pripți. Înți să știm unde ești dat. Treci pe la șapte și mă ia de aici.

— Și pînă atunci ?

— Îi tragi un pui de somn.

— Dați ordin ?

— Dau.

Firește, m-am spus. La oaste ca la oaste !

Și, ca și cînd aș fi cărat pietre de moară, am adormit buștean.

ȘEFUL PARCULUI...

Seara, căpitanul îmi spuse, trăgîndu-se de musteți :

— Mare baftă ai !

— Zău ?

— Ai nimerit un loc pe cinste... Poți pleca la București cu mîinile în șold, oricînd, la noapte, mîine, poi-mîine, cînd vrei.

— Și cît pot sta ?

— O zi, două, mai multe — după obraz. Apoi te zvîrli în tren, iei praf de Cernavoda în nas... și iar o ștergi.

— Și nu dau socoteală nimănui ?

— Deocamdată, nu. Ești de unul singur, șef de unitate, șef de parc.

— Ce fel de parc ?

— Un parc subțire, cu subalterni de soi, croiți toți după chipul și asemănarea ta.

— Un parc de plozi ?

— De vite. Ești șeful lor.

Crezui că e o glumă cazonă, dar căpitanul îmi arătă tabela cu pricina.

Prin urmare, soarta mi-era pecetluită : mai mare peste...

La un pahar de vin, ofițerul îmi lămură că brutăriile de campanie (depozitele mobile) nu luaseră încă ființă și că divizia de care țineam era alimentată de manutanțele din Constanța și Cernavoda.

— Abia cînd trupele vor lua poziție pe front, vor începe cuptoarele pe roate să scoată pîine, hotărîndu-se și locul unde vor ființa. Cît despre parcul cu pricina... nici gînd, deocamdată. Vitele sînt trimise de la centru de-a dreptul în abatoare, iar mai tîrziu rămîne de văzut ce fel și cum va fi.

— Atunci eu...

— Tai frunze !

La drept vorbind, n-o nimerisem rău.

Și cum mi-a plăcut totdeauna s-ascult de sfaturile bune, urmai întocmai povața căpitanului : trei zile în capitală, una la Cernavodă — una la Cernavodă, trei la București.

Numai că ulciorul nu merge de multe ori la apă.

Întîlnisem în tabără cunoștințe, legasem prietenii și, tot făcînd naveta, mi se simțise lipsa.

La popotă, unul ori altul din camarazi, mai în glumă, mai în crudă, mîrșia :

— Lipsește șeful parcului...

— Starostele vitelor...

— Tatăl patrupelelor !

Căpitanul mă luă deoparte și-mi spuse :

— Mai rărește-o ! A cam mirosit colonelul. Te trîntește la brutărie, și-ai întărcat bălaia ! Mai rărește-o !

Negreșit, am rărit-o, deși-mi ardeau călcîiele de focul unei căprioare cu ochi de veveriță...

Sînt făpturi pe lumea asta cărora nu știu ce li s-a turnat în scaldătoare, că se înfig în inima omului ca undița în ciocul peștelui. Ba și mai abitir, că undița o scoți din solzii crăpceanului, dar focul rămîne încins în inimă.

În curînd, însă, începu tunul să bubuie.

Urechile se ciuliră, forfoteala încetă, și toate socotelele se risipiră în vînt. Brutăriile pe roate o luară care încotro, fiecare la treaba și la rostul ei.

Patru perechi de boi, de cuptor :

— Hăis, cea ! și mînă, băiete !

În urma cuptoarelor, căruțe încărcate cu saci de făină, cu albi, lopeți, cazane, tîmnaçoape, rînde, ferăstraie, clești, nicovale, foi de cort, prelate și alte lucruri mai mărunte, care alcătuiesc gospodăria unui depozit mobil,

a unei brutării de campanie. Douăsprezece secții de fiecare brutărie, douăsprezece cuptoare de fiecare secție.

În fruntea secției, ofițerul ; de-a dreapta și de-a stînga cuptoarelor, gradații ; în dreapta și în stînga cărutelor, soldații, brutarii, lucrătorii — oameni de vîrstă mijlocie, mai toți milițieni.

Aici nu se trage cu pușca, e drept. Dar de îndată ce s-a spus : „Halt !”, coloana se oprește, se bat țărșii în pămînt, se întind corturile, se dă foc cuptoarelor ; și, din zorii zilei pînă în zorii zilei, se dospește, se frămîntă și se coace, fără de răgaz, pîinea cea de toate zilele.

Muncă anonimă, fără de răsunset, fără aureolă — ades batjocorită (brutar, pesmețar) — dar muncă rodnică.

Bietul pesmețar era și hamal de port, și fochist de vapor, și frămîntător, și maistru cocător, și meșter lo-pătar. Nu trăgea cu pușca, dar, cînd îi venea schimbul, cădea frînt la pămînt, ca bouleanul ce îngenunche sub povară. Nu trăgea la țintă bietul milițian, dar era ținta vie cea mai căutată, prada cea mai scumpă păsărilor rapace cu ciocuri de oțel.

Privite de departe, cuptoarele pe roate păreau tunuri grele — dar vai ! tunuri oarbe fără de bătaie : guri de foc ce varsă ghiulele moi de cocă.

Oh, sfinte tunuri grele ! Pîntecul lor nu poartă sarcini ucigăse, ci plămădește și azvîrlă pasta cea hrănitoare.

De îndată ce se primi porunca de plecare, maidanele se goliră de vite, de care și de oameni ; iar în Cernavoda, din patru, nu rămăsese decît o pitărie pe roate : pităria noastră.

Prietenul meu, căpitanul, fu lăsat la manutanța tîrgului, iar în fruntea brutăriei ambulante fu pus un moșnegel, o fărîmă de om cu capul cît un pumn, cu o față șuie, o bărbuță rară, cam strîmb de picioare și strîmb și la minte. Nu era om rău, dar îl apuca. Pentru orice fleac își scuipa plămîinii, pîn' ce-l picnea tusea.

Și apoi să te ții : tușea, nu se încurca !

Ieșise din oștire de nu se ținea minte și, după ani de țivilie, încingînd iar sabia, își căuta — fără s-o găsească — și vloga de altădată. O mică tragicomedie care scăpa celor mai mulți, dar pe care ochii mei, mai dedați la oameni, o urmăreau cu luare-aminte.

Maiorul — atît grad apucase — avea ce avea cu mine...

Nu se împăca cu gîndul că umblam haihui, că nu făceam nimic, că tăiam frunze cîinilor, că depănam lâna broaștei.

— Ce-i cu parcul ceta? Cînd îți sosesc vitele? mă întreba cînd și cînd.

— Cînd mi le-or trimite.

— Ai făcut raport?

— Faceți domnia-voastră!

— Să dau lecții ălor mari?

— Eu, și mai puțin, nu pot să-i învăț...

Bolovănea ochii, își freca mustața, încrunta sprînce-nele și apoi deodată icnea pe glasul al noulea:

— Dar nici așa nu poate să mai meargă! Trebuie, înțelegi, să faci și dumneata ceva...

— Dați-mi să lucrez și eu, bucuros...

— Ce lucru să-ți dau? Secție pe mîna? Să scoți pîinea crudă, ori să mi-o faci zob?

— Mutați-mă la cîntelarie...

— Să schimb ordinea de bătaie? Să-mi aprind paie în cap?

— Atunci?

— Voi aviza verbal. Auzi dumneata!? Cum să iasă fum dacă nu e foc? Cum să macini grîu cînd ți-e sacul gol? Poți clădi o casă fără cărămizi?

— Casele de lemn!

— Nu te-am întrebat! Nu poți cumpăra dacă n-ai parale.

— Iei pe datorie.

— Dumneata, nu eu! În orișice parte, și la orișice: *trebuie întîi să fie și apoi să devie!*

— Chiar și la femei.

— Vorba dumetale, chiar și la femei! Auzi, parc de vite... fără nici o vită! Ba există una. Și vita aceea...

— Și vita aceea?

— Știu eu cine este!

Clipi pripit din ochi și, mulțumit că m-a luat subțire, maiorașul prinse a zîmbi și se depărtă, lovind cu cravașa în carîmbul cizmei...

DATORIA

Strau și mă întreb: eu eram omulețul cu sabie și chipiu care colinda printre cuptoare, privind la oamenii despuiați pînă-n brîu cum înotau în valurile de cocă?

Ce căutam acolo?

Jucam teatru?

Ori noua viață mă prinsese în mrejele ei și începeam să mă deprind, să mă dedau?

Intrasem în pielea personajului ori ba?

Eram sau nu eram ofițer?

Greu de răspuns.

Vedeam, însă, strecurîndu-mă printre cuptoare, cum confrății mei îmi luaseră înaintea, căci cei mai mulți vorbeau de sus, se răsteau la soldați și adesea plouau cădelnițele și parastasele.

Da, omul se deprinde, se dedă... Se pleacă, se frînge, se încovoiaie, înghite-n sec și rabdă ca vita, la nevoie, dar cum se schimbă vîntul și prinde oleacă de putere, parcă dă strechea în el... Sabia, centura, chipiul, epoleții erau pentru conțopistul umil și respectuos din țivilie cheazășia neîndoielnică a redresării, a ieșirii lui din iobăgie.

Era cineva!

Zeci, sute de inși stăteau smirna în fața sa. Ah, de i-ar fi picat în mîna vreunul dintre foștii lui călăi: domnul șef de serviciu, de pildă, sau chiar domnul director...

Doamne, cum i-ar mai fi fricționat, de-ar fi fost grade mojice !

Și iată-l pe fostul umil slujbaş călcând acum țanțoș, cu capul sus, cu pieptul scos înaintea.

Oh, binecuvântată campanie !

Dar iată că sună alarma, vin păsările cu ciocuri de oțel. Soldații gonesc spre malurile rîpoase, iar domnul conștopist își ia văturaiul în mînă și fuge de-i sfîrșie călcîiele.

Un singur om rămîne în curtea manutanței : maiorul, comandirul.

Cu sabia scoasă, așteaptă inamicul !

Așteaptă și înjură :

— Lași, ticăloși, nemernici ! Țștia sînt ofițeri ? Brînzari, contabili, măslinari !

— Intrați în cancelarie, domnule maior ! Se apropie prăpădul ! fi strig.

— Intră dumneata !

— Veniți sub podețul de linie ferată...

— Du-te singur, voinicosule ! Eu stau la datorie. Auzi, să fugă toți ! ? Soldatul, la vreme de primejdie, trebuie să rămînă la postul său. Dar dacă fug gradații și fug și ofițerii, firește că...

O bombă-i tăie vorba.

Apoi a doua.

— Intrați în cancelarie !

— Nu intru.

Atuncea trăsese sabia.

— Cum ? Ce ?

— Vă umnez pilda, dau piept cu inamicul. Învingem sau murim !

A treia ghiulea făcu praf un cuptor și ucise doi cai și-un boulean.

— Dacă erau oameni acolo ?

Maiorul ridică din umeri.

Bum ! Bum !

A patra bombă săpă o groapă cît o șură în mijlocul ogrăzii, iar cea de a cincea plesni drept în pridvorul cancelariei.

Îngălbenii.

— Deșteptule ! Vezi unde mă poșteai ?!

Apoi se făcu liniște.

Păsările cu ciocuri de oțel erau acum departe.

Urgia se sfîrșise.

Dar desele ploi de cofeturi, picate drept în oală — Cernavoda e ca un fund de blid — preschimbară în curînd tîrgulețul într-un cimitir, într-o cloacă de cadavre.

Pierdusem și oameni, și vite mai cu seamă.

Ofițerii fierbeau.

— Ce facem ?

Răspop, cel mai înfipt din toți, spuse la masă :

— Domnule maior, ar fi vremea s-o luăm din loc...

— Cum ? Ce ?

— Dacă nu dați poruncă, îmi iau cuptoarele, oamenii, vitele și... plec.

— Și eu !

— Și eu !

— Și eu !

— Răzmeriță ? ună maiorul, sculîndu-se în picioare.

— Trebuie să schimbăm locul, urmă Răspop. Ne-au dibuit culcușul și trag în carne vie. Dați ordin !

— Dar ce-s de capul meu ? Aștept ordin de sus.

— Din cer ?

— De la etape.

— Ați raportat ?

— Acea-i treaba me. Te rog să nu-ți vîri nasul unde nu-ți fierbe oala !

— Vă dați cuvîntul de onoare c-ați raportat ?

— N-ați raportat ! Am căutat în condică.

Maiorul izbi cu frișca în masă și, apropiindu-se de tînarul semeț, îi spuse printre dinți :

— Dar că am dreptul să te împușc, o știi ? Ești un rebel ! Și legea marțială îmi dă dreptul ca, fără judecată, să-ți pun pistolu-n piept !

— Trageți ! strigă Răspop, umflîndu-și toracele.

Un hohot din plin răsună jur împrejurul mesei.

Bătrînul își roti ochii, își trînti mîinile la spate și porni soldiu către ieșire. În ușa se opri și spuse răspicat :

— De aici înainte, dacă vreunul dintre dumnevoastră mai părăsește cortul cînd sună alarma, își va primi pe-

deapsa. Soldați, gradați și ofițeri, toți trebuie să lucrăm, să ne facem datoria, chiar sub ploaia de obuze.

Și ieși.

Nu știu de ce îmi venea să-l ajung din urmă, să-l iau în cârcă și să fug cu el prin lanuri și câmpii.

Stau și mă întreb și acuma, după atîta vreme: a existat, aieva, în carne și în oase, făptura aceea, ori e o năzărire a mea, un vis? Nu, pre Jupiter, bătrînelul acela cu capul cît un pumn, cu fața șuie, barba rară, picioarele aduse și mintea puțintică n-a fost o nălucire, ci un fapt, o existență.

Era cumva dement? Nu.

Dar cuvîntul „datorie” îi sunase atîta la ureche, că, prin tîrștire, își măcinase înțelesul.

Datorie, punte ce împreună cerul cu pămîntul, cîți te înțeleg cu adevărat?

Pronia se îndură, însă, de viața nevinovatelor harnice furnici din gospodăria noastră, și multașteptata poruncă de plecare sosi în sfîrșit. Toată noaptea — la lumina faclelor și a felinarelor — se strînseseră, se rînduiră și se gătiră toate cele; iar în zorii zilei, pe iepșoara lui bălană, sosi și comandirul.

Asemenea unui cuceritor încărcat de lauri, se repezi în susul și în josul coloanei, apoi, trecînd în frunte, trase sabia din teacă și, ca și cînd ar fi pornit la un atac pe viață și pe moarte, strigă aprig:

— *Cuptoare, înainte!*

SALIGNY

Nu știu ce cap încoronat a spus că, de i s-ar smulge inima din piept, s-ar găsi scris în ea: *Calais*. Eu, sînge mai puțin albastru, mă mulțumesc să spun că de mi s-ar face aceeași operație, mi s-ar găsi scris în inimă: *Saligny*.

Ce este Saligny?

Nu e nici port la mare, nici urbe cu renume și nici măcar un tîrg de-a șaptea mînă, ci o biată stățioară de drum-de-fier — înțîia de la capul de pod cînd mergi către Constanța. Personalul oprește un minut, iar trenurile iuți trec fără să oprească.

O haltă.

Gara, trei-patru căscioare, un mal rîpos de humă, și atît. În scorbura aceasta ne pitularăm cuptoarele și oamenii.

Eram, oricum, feriți.

Păsările cu ciocuri de oțel ne dădeau tîrcoale; dar frunzarele de salcîmi, sub care ne gospodărisem, înșelau ochii iscoditori ai zburătoarelor. Oamenii dormeau în corturi, iar ofițerimea, în gară și prin cele cîteva cocioabe țărănești, lipite cu pămînt.

Aici nu mai erau abatoare.

Ni se trimitea ori cumpăram pentru hrana trupei vite pe picioare, și slujba de casap — ca tată al patrupe-

delor — îmi reveni de drept. Aveam câțiva măcelari printre oamenii parcului și în curînd oficiul începu.

Se cutremură și azi carnea pe mine cînd îmi aduc aminte cum, sub ochii mei, căprarul Vișan, un dolofan simpatic, cu ochi verzi, izbi drept între coarne cu toporișca un vițeluș de lapte, adus de o zi în tabără. Vițelul îndoii un genunchi, iar casapul ridică din nou toporul.

— Stai ! strigai eu rugător.

— Nu poci să chinui vita ! răspunse senin căprarul.

Și lovi a doua oară.

Simții că se rupe ceva în mine. Vițelul se lăsă pe o parte, întinse gîrul, smuci din picioare, iar în clipa cînd, într-o supremă opintire, cercă să ceară clemența gîdelui, care șuiera printre dinți, cuțitul se înfipse în beregată și sîngele țîșni.

Am întors capul.

Departe, tunul bubuia.

Închisei ochii și cerul se sparse deodată, zarea se apropie și, în lumina caldă a razelor de soare, văzui mii de trupuri omenești mușcînd pămîntul și zvîcnind asemenea vițelului înjunghiat.

Blestemai din toate încheieturile făpturii mele că m-am născut.

— Sînteți moale de inimă, zise zîmbind Vișan. Așa-i înțîia oară. Dar vă dedați. Cu vremea, aveți să vă deprindeți.

— Crezi ?

— Să privești e ușure. Să dai la mir cu maiul și să învîrți cuțitul, aceea-i treabă grea !

— Atunci de ce o faci ?

— Asta mi-i meseria...

Unul din ajutoare, un soldat spînat cu părul roșcovan — o mîna de om, dar sprinten ca o șfirlează — bătu un piron în salcîm și înțelesei că treaba-i pe sfîrșite.

— De-acu puteți întoarce capul...

L-am întors.

Vițelul, scos din învelișul cu păr, sta acum agățat în cui în... pielea goală. Dar, lucru curios, priveliștea nu mă mai cutremura — mai văzusem asta prin hale ori aiurea.

Privii liniștit cum cuțitele jucau în carnea cea rozalbă, văzui cum trupul se despică în două hălci, cum mușchii se desprind dintre coaste, cum rinichii fug într-o parte, iar mațele, bojecii și alte măruntaie se leapadă la coș. Doar căpățîna, cu ochii mari deschiși, uimiți și rugători, îmi mai trecu un junghi prin inimă.

Blînda vietate pe care o mîngîiasem în ajun era acum un lucru, un aliment, un miez bun de gustat.

Sîngele ? Clei, pastă, ulei...

Mă uitam la mînecele suflecate ale soldaților, și zeci de glasuri pițigăiate de gospodine îmi sunau în urechi.

— Un chil de la rinichi !

— Pulpă de la coadă !

— Trei sferturi antricot !

— Ficații dă-i încoace !

— O jumătate creier !

Vișan tăie un sfîrc de unde suga ursul și-mi spuse :

— Vreți să v-o frig ?

I-am întors spatele și, întinzînd compasul, o luai pe sînele de drum-de-fier și scrișnii din dinți doi kilometri.

Seara mă încurcai la țuică cu prietenii, puserăm la cale s-o zbughim cu trenul de zece la Constanța, iar la masă — rupt de foame — înghiții ca un lup.

Vișan, care sluja la popotă, îmi spuse la ureche :

— V-a plăcut fripturica ?

— Tare gustoasă !

— De la vițeaua noastră.

— ????

— V-am păstrat bucățica !

Gospodăria noastră începu să se înfiripeze.

Traiul în comun, la vremuri de băjenie, apropie făpturile omenești și, asemenea cailor cînd simt lupul, oamenii își dau coatele.

Eram departe de luptă, dar începură să curgă trenurile cu răniri și îngrijorarea ne tăie cheful de glumă.

Totuși, noaptea beam țeapăn și învîrteam foițele.

Ce să-i faci ! Vorba lui Vișan : cu vremea, te deprinzi... Panica nu poate ține o veșnicie.

Și de la un timp, mărturisesc în frica lui Dumnezeu că mai mult mi se scurgeau ochii la sistrițe decît la cei

răniți. Mă durea de frații însângerați, dar tinerețea-tinerețe, are legile ei.

Doamne, de ce ai pus trandafirii să crească alături de spini? De ce același pîntec rodește și sfinți, și ticăloși? Și de ce la căpătîiul răniților pus-ai, Doamne, sistrițe să vegheze?

Era vina noastră că ne uitam cu un ochi la faină și cu altul la slănină?

Mateiaș, băiat frumușel, o da dracului de brutărie și-o pornea cu trenul, în neștire... cînd veneau suratele. Codîrcă, înalt și subțirel, cu nasul borcănățat și strungăreață, ce-ar mai fi zbunghit-o și el! Dar era locotenent activ, mîna dreaptă a comandirului, și nu putea pleca. Velciu cel mic (era și unul lung), la fel nu îndrăznea, era de asemenea oștean de meserie. Răspop, cel bun de gură, ofta și sta pe loc — să poată da frîu liber lui Mateiaș, să aibă cine vedea de pităria acestuia în lipsă. Melidon, sfios ca o fecioară, nici gînd să se apropie de trenul cu păcate. Velciu cel lung, ochios și cocîrjat n-avea trecere, deși o rupea franțuzește mai bine ca ceilalți. Munteanu, gospodar, cu femeie și copii, nici un vrea s-audă de-astfel de bazaconii. Tătaru, în schimb, voios și ager, da iama printre fete, iar Șmil (Emil Georgescu) îi ținea isonul.

Ceilalți, mai așezați, se mulțumeau cu o strîngere de mînă, un zîmbet, cu o fluturare de batistă.

Bătrînelul, pe peron, făcea zîmbre; iar Cosac cel șiret îl ațîța:

— Hai, domnule maior, hai la asalt!

— Și ce, măi, crezi că nu s-ar prinde?

— Păi eu ce spui! Nu vedeți ce ochi v-aruncă blondina de colo, ou floarea în păr?

— Crezi, măi, că mie nu-mi place, ori nu-mi arde?

Da-i vorba de prestigiu!

— Altminteri, le-ați face praf...

— Praf, măi, așa să știi!

De la tren la cuptoare, de la cuptoare la tren; apoi la masă, de-acolo la foite; un ceas de somn, și iarăși aceeași răsuceală.

Așa se scurgeau zilele în haltă la Saligny.

SÎNGELE APĂ NU SE FACE

Luptele se dezlănțuiau acum cu furie și, cercetînd printre răniți, aflai că Regimentul 70 infanterie trecuse din Mușcel în Dobrogea.

Cum veștile pe care le culegeam ici-colo despre frațele meu, înrolat în acel regiment, se băteau cap în cap, mă hotărîi să plec pe front pentru a afla adevărul.

Intrai în cancelarie și spusei maiorului:

— Vă rog să-mi dați voie să plec cîteva zile.

— După sistrițe?

— După necazuri.

— Cunoaștem! Te-ai prăpădit muncind și ți-e a răsufla...

— Nu e ce credeți. Nu merg la București. Mă duc...

— La procopseală, la ochi căprui, la pește viu, în iureș la Constanța...

— Nu-mi arde...

— Ba-mi arde mie! Vă știu eu. Ți-e a nunti, așa e?

— Vreau să mă duc pe front.

— Să lupți?

Tăcui. Iar maiorașul urmă:

— Asta-i frumos. Dacă ai de gînd, ești slobod. E lipsă de ofițeri de linie și am primit poruncă de sus să învoim pe oricine dorește...

— Nu vreau să merg pe front ca luptător...

— M-aș fi mirat! Atunci ca ce?

— Să caut pe un frate al meu. Am auzit vești rele.
 — Ai frați în luptă ?
 — Unul.
 — Eu... află că am doi !
 — Să vă trăiască !
 — Cum le-o fi scris. Și dacă avem frați, e un cuvânt
 s-o luăm razna prin bozii, să le cătăm de urmă ?
 — Știu unde au bivacu. Vă rog, pentru trei zile...
 — Și slujba dumitale ?
 — Tot nu fac mare lucru...
 — Dar primești soldă.
 — Eu nu cer, mi se dă.
 — Dacă ți se dă, atunci află că nu poți să te urnești
 din loc : sîntem în stare de război.
 — Sînt cei de colo ! strigai, ridicînd dreapta spre
 cîmpul de bătaie. Și adăugai : La noi e pace, pace și
 îmbuibare...
 — Te-mbuibi dumneata și ai dumitale. Eu mănînc
 numai ciolane, iar mușchii...
 — Îi dau răniților.
 — Să faci pomană pe punga ta ! Știu eu unde merg
 mușchii — la fețe cuvioase, la maici...
 — Aveți prilej, trei zile, să-i mîncăți dumneavoastră.
 De altfel, dacă dați ordin, vi-i țin întotdeauna.
 — La astfel de nimicuri cine are obraz... n-așteaptă
 ordine !
 — Aveți dreptate, a fost o mică scăpare din vedere...
 — Om bătrîn, să-mi stric și dinții ce-i mai am în
 zgîrciuri și rasoale !
 Zîmbii fără să vreau.
 Înaintai un pas și zisei tainic :
 — Asta numai mehenghiul de Cosac v-o face...
 — Cosac ?
 — Prietenul, omul dumneavoastră de încredere, po-
 potarul, el împarte bucățile — eu dau tot carne bună.
 — Hm, da... mi-am aruncat eu ochii prin cele
 farfurii.
 — Vedeți ?
 — Atunci domnul Cosac i-un ieziut !
 — Firește.
 — Se face că moare după mine, și cînd colo...

— Un șarlatan...
 — Ș-un pezevenghi ! De mîine s-a șters pe bot, l-am
 scos de la popotă. Să intri dumneata !
 Lipii călciile.
 — Clănțău și om di treabă ?? M-aș fi mirat ! în-
 cheie maiorul înăcrit.
 Își trînti mîinile la spate și, ridicînd un umăr, începu
 să umble de colo pînă colo. Apoi se opri și zise :
 — Cînd vrei să pleci ?
 — După tăiere.
 — La noapte ?
 — Nu, mîine dimineață. Tai pentru două zile.
 — Așa. Iar răspoimîine, cînd vii, treci la popotă.
 — Să trăiți !
 Făcui stînga-mprejur și alergai drept la cuptoarele
 amicului Cosac.
 — Ei ? zise acesta, cînd mă zări.
 — S-a făcut. Te-a scos din pîine...
 — Brava ! Și cine mă înlocuiește ?
 — Eu.
 — Tronc ! Și ai primit ?
 — N-am avut încotro.
 — Frumusețea era să-i jucăm renghiul lui Codîrcă,
 ori Răspop...
 — La înapoiere.
 — Ți-a dat voie să pleci ?
 — Trei zile.
 — Drum bun ! Și numai bine s-aud cînd ai veni.
 — Să te-audă cerul !
 Ne-am sărutat și în zorii zilei mă zvîrlii în tren și
 pornii spre Medgidia.
 Pe jumătate treaz, pe jumătate dormind, în hurelul
 roților, chipul apocaliptic al maiorului se ținea după
 mine și, cercetîndu-l îndeaproape, îmi dădeam seama
 că nu era om rău, cît era slab de înger și lesne crezător.
 Se sclifosea că e croit dintr-o bucată și îi plăcea să tragă
 cu urechea ca babele, iar cu o vorbă bine tioluită îl da
 oricine gata. Chipul călugărului cu ochii oblici de la Căl-
 dărușani îmi veni pe nepusă masă în minte, și nu știu
 pentru ce, în legănarea osiilor, cele două chipuri se dă-

deau de-a rostogolul : cînd barba maiorului deasupra, cînd a sfîinței-sale...

Straiele de oștean de pe mine parcă îmi crescuseră din piele, și nu îmi aminteam să fi fost vreodată altceva decît soldat. Apoi mă vedeam copil, cu un zmeu din patru coale de țiplă... cu gura trăgătoare și cu vîji-toare... fratele meu mai mic îi potrivea cozile, îi lua de un colț cu o mîină, cu alta de birlic... și pornea înainte — pînă-i strigam să stea... îi da drumul și pasărea captivă... cu limba de foiță... zbura pe aripi de vînt... Frățiorul se apropia de păpușoiul cu sfoară, închidea ochii în bătaia soarelui... și, lipindu-se de mine, întreba rugător :

— Mi-l dai și mie, nene ?

Îi făceam pe plac și, în smucitura sforii, simțeam cum inimile noastre băteau același ritm... Anii treceau ca clipele... și iată-ne acum iuțind piciorul prin zloată, către școală.

— Nu intri ? îi spun în poartă, văzînd că se codește.

— Ora înțîia... o trag la fit.

— Și a doua ?

— Mă plimb prin Cîșmigiu.

— Atunci ce-ai mai venit ?

— Să-ți țiu tovărășie...

Trenul se clătina, sălta pe roate, și anii săltau și ei ca bobii într-un ciur.

Și iată-l pe frățină-meu în flanela de lucrător muncind cu fierul, în aburi, borul unei pălării. E cea din urmă... Doar asta... și săptămîna-i gata : opt lei, opt leușcani !

— Rebeagă, n-am sfant, îi spun încet.

— Studenții n-au parale.

Și-mi pune în mîină o patașcă de cinci lei.

Cinci lei din opt !

E-o fărdelege să-i iau pe toți — gîndesc — dar mezinul se roagă cu ochi atît de drăgăstoși, că închid pumnul. I-am luat ! I-am luat, nevrednicul de mine, și cum i-am luat, zbughi-o cu ei la stos, la ciocul și norocul, să facă pui !

Și în două clipe am dat pe gîrlă munca de-o săptămîină a două brațe sfinte. Mă jur, m-afurisesc, mă bat

cu pumnii în piept, dar sîmbăta ce vine... povestea se repetă...

Șeful de tren strigă un nume de stație.

Deschid ochii și-i închid.

Iar vremea se cerne prin sită mai departe...

— Oh, frate, mă leg cu jurămînt să te scot din robia în care te-a adus dorul de-a trage prea des la fit !

Și iată-l pe frățior plecat acum pe cărți, citind de zor... și iată-l cu tresa pe umăr : ofițer.

Săr în picioare și strig :

— Trăiește !

Cei din tren holbează ochii, iar eu mă gîndesc că rănitul care a spus că mi-a văzut fratele picînd era cu mintea dusă pe jumătate.

De ce să fie așa cum spunea el, cînd celălalt soldat mi-a dat încredințare că-i viu și sănătos ?

Și-am coborît din vagon cu inima voioasă.

Iuții piciorul, iar ca să alung gîndurile rele, care mușcau pe cele bune, începui să-mi număr pașii.

De ici și pînă colo... cu soț, ori fără soț ?

Cu soț :

— Trăiește dar !

Un furgon cu saci m-ajunse din urmă.

Îl oprii.

— Care-i drumul spre Adam-Clisi ?

— Urcați pe saci, vă ducem calea mai mult de jumătate.

M-am suit. Șoseaua era înțesată de femei, copii și moșnegi, fugiți de pe la vetre. Abia înaintam. Apoi o bucată de drum întins, și iar învălmășeală. Începeam să simt praful de pușcă.

— Mare prăpăd ! oftai.

— Prăpăd în lege. Dar se întoarce cartea. Azi-dimineață i-am măcinat.

— De ce regiment țineți ?

— De șaptezeci.

Simții un ac în inimă.

— Și în saci ce-aveți ?

— Ovăz.

— Cunoști ofițerii ?

— Noi sîntem la coloane.

— Ei, dar din auzite tot ştii câte ceva...

— Puţin. Din sătucul unde oprim, mai faceţi cu piciorul vreun ceas şi jumătate şi daţi de Adam-Clisiu... Acolo aflaţi orice voiţi.

— Orice voiesc ? strigă inima mea.

Şi dacă, prin minune, ovăzul din sacii calzi s-ar fi schimbat în aur, iar tot bănetul ăsta mi s-ar fi dăruit în schimb pe ce voiam, eu n-aş fi stat o clipă la îndoială ce trebuie s-aieg.

Oh, sfîntă chemare a sîngelui, cu ce să te asemui ?

La o cotitură de drum, furgonul se opri, iar sergentul îmi spuse :

— De-acu o luaţi pe jos, feriţi înşă pe cît puteţi şoseaua.

I-am mulţumit şi pornii cu inima strînsă de îndoială.

Dacă cumva spusele rănitului, din haltă se adevureau ?

Drumul era pustiu.

Convoaiele de pribegi se scurseseră, şi mergeam acum singur în ploaia de raze roşiatice. Aşfinţitul soarelui în cîmp este totdeauna o privelişte minunată... dar poţi vedea cu ochii cînd eşti muncit de gînduri ?

Deodată, un piuit îmi vijii pe la urechi, urmat de un bubuit. Ghiuleaua se sparse hăt departe.

Trăgeau în mine ?

Alt vijilit, alt bubuit.

Trăgeau în şeful parcului de vite ? Cutezau ? Al treilea obuz plesni drept în şosea.

— Fraţilor, strigai filfîind chipiul, nu vă stricaţi muniţia pe mine, sînt... de pesmeţi !

Şi, amintindu-mi vorbele sergentului, sării în şanţ.

Încă două bubuituri şi-apoi vînaţoarea încetă.

Cinci ghiulele.

Vai, stricaseră pe mine atît bănet !

Nu sînt sperios de felul meu, dar mărturisesc în frica lui Dumnezeu că-mi sfîrşiau călcîiele mărşăluind prin şanţ. Călcam pe coji, pe cioburi, pe stîrvuri, pe ciolane şi alte spurcăciuni — şi parcă călcam pe preşuri de Ispahan, atît de aromate îmi păreau aceste împuticiuni faţă de scîrnarul miros al prafului de puşcă.

Cînd şoseaua cîrmi spre stînga, răsufalai.

Mai mersei o bucată bună chîtit — prudenţa e mama înţelepţunii — apoi ieşii hărtănit, plin de mărăcini şi înşîngerat la drumul mare.

— Să poftească careva să mai spuie că sînt aşt ! strigai cît mă luă gura.

Şi amintindu-mi bravadele maiorului, trăsei sabia şi răcnii :

— Cuptoare, înainte !

Cînd dădui de înţia movilă, inima începu să-mi bată.

Mă apropiam, aşa îmi spusese sergentul.

Încă un moviloi, apoi încă unul, şi o luai la dreapta pe potecă.

Mai sufla, se mai bucura oare de lumina soarelui băietanul care îmi ţinuse în copilărie zmeul cu vîjiietoare ? Voi mai auzi glasul care sunase atît de mîngîios : „Mi-l dai şi mie, nene ?“ Voi mai zări ochii drăgăstoşi ai lucrătorului şi voi putea săruta mîinile înnegrite, care îmi dăruiseră în aûtea rînduri rodul muncii lor ?

Casă pitulată între aguzi, pentru ce îţi este acoperişul de ţiglă roşie ?

Paşii îmi încetiniră, şi cu toate că mai erau doar cîtiva stîneni pîn' la căsuţa dintre duzi, simţii că nu pot s-ajung.

Totuşi, trebui să bat la uşa aceea cu clanţa afumată. Am bătut.

Un plutonier, cu plaivazul după ureche, plecat pe nişte vrafuri de hîrtii, întrebă fără să ridice capul :

— Ce doriţi ?

— Caut pe sublocotenentul Constantin Constantinescu, îngăimai cu buzele lipite.

— Ce voiţi cu dînsul ?

— Mi-e frate...

Ochii oşteanului mă pîntuiră şi obrazii i se arcuiră într-un zîmbet.

— Semănaţi.

— Semănăm ?

— Ca două picături de apă.

— Atunci...

— Trăieşte, nu vă fie teamă !

Îl privii în albul ochilor, și fața ostașului se deschise ca o lună plină.

Mă lăsai domol pe scaun.

Jucam teatru sau lacrimile calde, care mi se prelingeau pe obraji, erau revărsarea caldă a biete mele inimi?

Plutonierul îmi întinse o ploscă cu vin, și pentru întâia oară simții că beau din vinul vieții.

Să povestesc ce-a urmat? Cum ne-am văzut? Cum ne-am îmbrățișat?

De prisos.

Clipa când oșteanul cu plaivazul la ureche a ridicat ochii din hîrtii, m-a măsurat și și-a arcuit obrazul în zîmbet — clipa aceea a fost toată povestea.

Ce-a urmat? A urmat o romanță fără cuvinte, cîntată la două orgi pe o notă prelungită, pe una singură, dar care sună de la începutul începuturilor și va suna pînă la suflarea cea din urmă. A urmat o pagină de biblie, scrisă fără slove, și a mai urmat ceva... — ce, nu știu cum să-i spun — că unii îi spun beție, iar alții... sfîntă împărtășanie.

A urmat cu țambal și alăute și, Maică preacurată, ce-i mai zicea pe gură, de inimă albastră, unul bala-oacheș, vestit, din Cîmpul-Lungului!

A urmat cu chindie, cu cazacioc, cu horă și bătută.

Și s-a pornit pe o ploaie de pupături și pe-o frăție între oameni, că-n zorii zilei, cînd sună întîia împușcătură, toți rămaseră cu gurile căscate și se întrebau nedumeriți:

— Oare să fie adevărat că omul ucide pe om?

În rolul lui Richard al III-lea

În *Azilul de noapte* de M. Gorki

De la dreapta la stînga :
N. Bărbănteanu (Baronul),
G. Ciprian (Klesci) și
stînd jos, în mijloc,
I. Ulmeni (Tatarul)

Afișul turneului jubiliar al
Omului cu mîrtoaga

În Jean Valjean din *Mizerabilii*, dramatizare de
G. Ciprian, după romanul
cu același nume de V. Hugo

MATHURINS-PITOËFF

36, rue des Mathurins, Paris 8^e

Tel. Angles 50.00

SOIRÉES 21 H

MATINÉES 15 H

Afișul premierii piesei
Omul cu mîrtoaga la Paris

KIRIKA

(L'HOMME ET SON TOQUARD)

Comédie en 4 actes, de GEORGES CIPRIAN

Version Française de MATEI ROUSSOU

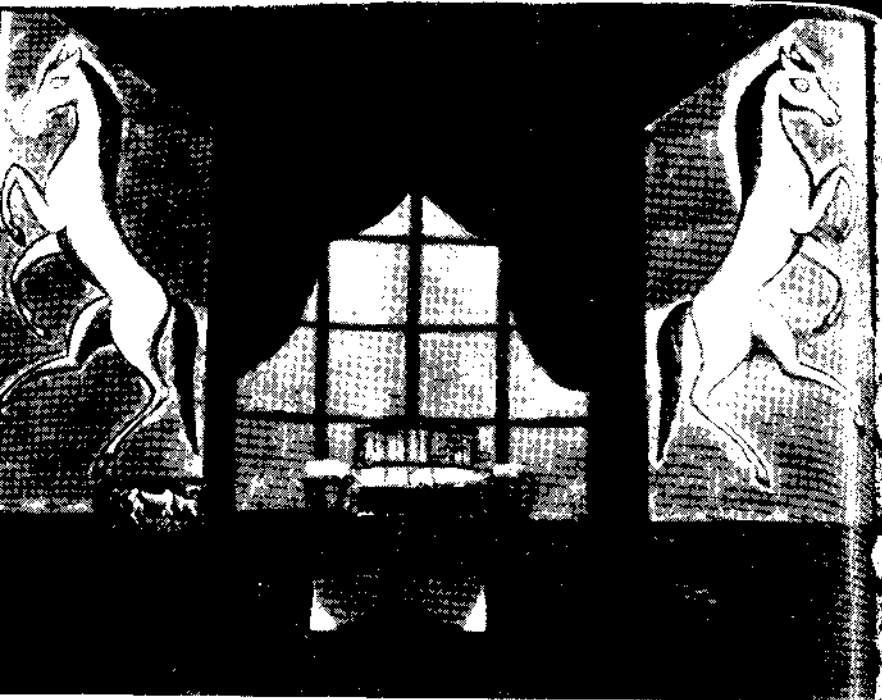
PITOËFF, MADELEINE LAMBERT, LOUIS SALOU
LEON LARIVE, JEAN HORT, GABRIEL GOSIN
SUZANNE DALTHY, LIDI BERTHIER, M. YVES FRANÇOIS
JACQUES DUCHEMIN, ADRIEN FORGE, JEAN BAILLON

PIERRE BRASSEUR

MONTÉE - PITOËFF - L. L. L. GAUDEAUX

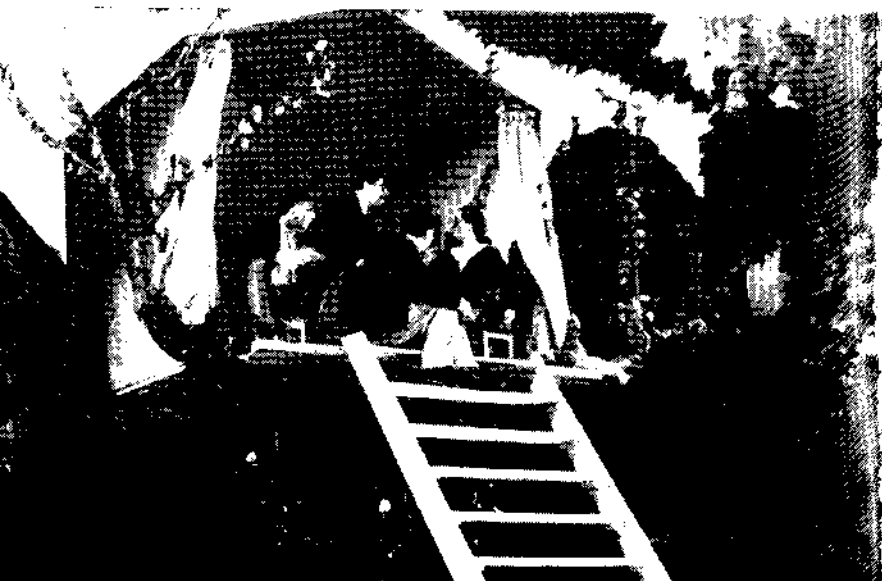
De la stînga la
dreapta : Georges
Pitoëff (Chirică),
Madeleine Lambert
(Ana) și Pierre
Brasseur (Nichina)

Decorul din actul IV în montarea *Omului cu mârtoaga* de către Victor Ion Popa

O scenă din *Capul de rățoi*

DURERE

După prăpădul de la Turtucaia, cu hăis-cea, înotînd în noroaie, am luat-o spre Hîrșova, unde am po-
posit cîteva ceasuri, făcînd Crăciunul în cîmp deschis
cu te miri ce și mai nimic.

Cînd ajunserăm la Brăila, locuitorii, luînd cuptoa-
rele cu țevi drept tunuri grele, ne bătură cu flori, spre
marea bucurie a maiorului, care, de pe ieșoara lui,
bîștia din cap în dreapta și în stînga, la toate răspîn-
tiile, în timp ce noi abia ne puteam ține rîsul.

Rîdeam, însă, albastru, căci spargerea frontului ne
strecura în suflet îngrijorare și amărăciune. Glumele și
bunăvoia, atît de obișnuite la popotă, amortiseră pe mai
toate buzele, și doar cîte-un nesimțit de bețivan mai
cerca cînd și cînd să cînte ori să țopăie.

De la Brăila la Galați, de la Galați la București, de
la București la Vaslui, cam așa furăm căruțați în iarna
aceea de tristă aducere-aminte.

Urmînd pilda altora, luai cu mine pe una din surori
și pe cumnată-mea și le rostuii la Bîrlad în două cămă-
ruțe, vecine cu gospodăria unchiului Tudorache și a fe-
telor lui, în timp ce tabăra noastră se așeză în sat la
Negriilești, aproape de Tecuci.

De aici marele cartier mă mută la Negrești, în Vaslui,
rupîndu-mă astfel de brutării și dîndu-mi sarcina să
păzesc linia de vagoane Buhăiești-Băcești: nu știu cîți

kilometri de vagoane încărcate cu tot soiul de bunătăți : făină, zahăr, țigări, vin, coniac, roate de cauciuc, sare, pantofi de damă și câte și mai câte.

Noroc că unele vagoane aveau însoțitori, dar cele mai multe erau lăsate în plata Domnului — fără stăpîn, paznici și inventar. Ca să păzesc bogățiile acelea mi-ar fi trebuit o companie de jandarmi, dar eu de unul singur ce puteam să fac ?

Alegam toată ziua pe o iepșoară neagră, șterpelită dintr-un sat din Dobrogea, dar noaptea cum puteam păzi ?

— Pe unde scoatem cămașa, Nae Niculae ? îl întrebam uneori pe piticul pe care mi-l alesesem tovarăș de viață în campanie.

Ordonanța ridică ochii la cer și rînjea, lăsînd să i se vadă dinții lui lați, gâlbejiți.

— Pușcăria ne mănîncă, Nae Niculae !

— Pe dumneata, nu pe mine, dom' locotinent.

Nu era botos din fire, dar era atît de pușinel la trup, că mă cruceam uneori cum de-l putuse lua vreo femeie de bărbat, căci era înșurat la Fierbinți și avea și copii, nefericitul.

— Sacul și peticul ! șopteau ofițerii cînd ne vedeau pe amîndoi mărșăluind prin zloată.

Febra recurentă și tifosul exantematic bîntuiau cu furie în sat la Negrești, dar de mine și de Nae Niculae nu cutezau să se apropie : eram de la marele cartier !

Ca să nu mă încarc cu Doamne ajută, făcui fel de fel de jalbe să mi se dea oșteni de pază ; dar cum nu primii nici un răspuns, lăsaî și eu oamenii din satele învecinate să dea lama în porumb, făină și pantofi cu bizeț.

La război ca la război !

În primăvară fui poftit la Valea-Largă, o comună din apropiere, la o serbare ostășească, și acolo cunoscuî foarte mulți ofițeri care își împropătaseră rîndurile și se pregăteau să intre iar în foc.

L-am luat bineînțeles la petrecere și pe Nae Niculae, căruia i-am atras luarea-aminte că de cumva voi trece măsura cu paharul, să-mi facă semn și să mă scoale de la masă la nevoie.

Insuflețirea, dorul de a spăla rușinea înfrîngerii fură atît de mari, că nu o dată m-au podidit lacrimile, și de cîte ori lăcrimam simțeam o mîină care mă bătea pe umeri. Deschideam ochii și, dînd de mutra disperată a ordonanței, mă răsteam la el :

— Ce ți-e, măi ?

— Păi nu mi-ai spus...

— Cară-te de-aici, nesimțitul !

Soldatul se trăgea doi pași înapoi, și cînd vedea că iar duc ghiveciul de pămînt la gură — căci se bea la urmă din ghivece — se apropia și-mi ciocănea în spate.

Comandantul regimentului de vînători, lîngă care stăteam, prinzînd mișcarea, se rățoi la soldat :

— Dacă ești beat, fîrtate, du-te și te culcă !

— Nu eu, dumnealui trebuie să meargă la culcare.

— Ce ți-e, măi prostălăule ? !

— Păi nu mi-ai spus...

— Ți-am spus : cînd oi fi beat...

— Și nu ești ?

— Încă nu...

Și Nae Niculae, lipindu-și călcîiele, strigă cît îl luă gura :

— Ești beat, dom' locotinent !

Nu mult după aceea veni la Negrești și fratele meu să-și ia rămas bun, că pleca iar să lupte. Stătuse ce stătuse în spital la Bacău, și se pregătea acum să intre în foc din nou. Era trist, părea îmbătrînit și-i lipsea și un dinte din gură — îl pierduse într-un atac la baionetă. Din Regimentul 70, doi-trei ofițeri dacă scăpaseră cu viață, și vorba aceea : ulciorul nu merge de multe ori la apă...

Se înșurase pe front, îl aștepta un moștenitor și era mai legat de viață ca de moarte.

Nae Niculae, care trăsese cu urechea și știa prin ce pîrjol trecuse frățiorul, în paraponul lui împotriva războiului grăi :

— Să-i arză mațele cui a născocit vrajba între oameni !

— S-a deschis de curînd un teatru la Bîrlad, îi spusei eu. Hai, Rebeagă, să jucăm acolo. Ne scapi de mare grijă și pe mine, și pe alții...

— De când am dat de gustul prafului de pușcă, nu mai poci juca alt teatru... (Îl trecusem și pe dînsul prin Conservator.)

Atunci, strîngînd pumnii, tunai și fulgerai și eu, ca Nae Niculae, împotriva vrăjmașiei dintre oameni. Fratele zîmbi — și-l văd și acum zîmbind — în brișca cu care l-am petrecut la gară.

După izbînda de la Mărășești a urmat o mare ușurare în suflete și, sub imboldul noului puls de viață, am plecat cu Elvira Popescu, Ion Manu, Sorana Țopa și Aurel Athanasescu într-un triumfal turneu prin Moldova cu *Patima roșie* și *Răzbumarea* de Mihail Sorbul.

A fost un vis : o cascadă de rîs și bunăvoie — Elvira vrăjindu-ne pe toți cu farmecul făpturii sale. Umblam cînd țivil, cînd militar, căci eram în pragul armistițiului, și aflînd că vrăjmașii încep a ieși din șanțuri și a fraterniza unii cu alții, mă gîndeam să plec pe front să-l hotărâsc pe frate-miu să iasă din bîrlog și să vină la Bîrlad măcar pentru cîtăva vreme.

O telegramă, însă, venită de la spitalul din Coțofenești, îmi înfipse un ghimpe în inimă.

„Grav rănit“, spunea hîrtia aceea, dar inima îmi spunea mai mult.

Cu trenul, pe jos, călare, în căruțe, către seară ajunsei la spital, și acolo aflai că fratele fusese îngropat de patru zile.

Inimos cum era, ieșise din adăpost să glumească cu cei din șanțurile din față, binecuvîntînd încetarea focului, și o bestie haină trăsese pe furie. L-au ridicat cu brancarda și l-au dus la postul de ajutor. Iar neprocopsitul de colonel, care îl și cununase pe front, în loc să-l urce într-o mașină — avea un parc întreg la îndemînă — și să-l trimită de îndată la Bacău, a poruncit ca rănitul să fie dus cu decovilul la spitalul din Coțofenești, faimos prin chefurile și destrăbălarea care domneau acolo.

Vagonașul s-a defectat pe drum, a întîrziat patruzeci de ceasuri, piciorul a gangrenat și, în urma operației târzii, viteazul care scăpase de-atîtea ori din foc a expirat.

Groznică poveste, pe care mintea mea n-o pricepe și inima mea n-o încape.

Fiară anonimă, cum de-ai tras ?

Fratele meu ți-era și ție frate. Venea cu brațele deschise către tine. Cum de-ai tras ? Poate că erai puținel la minte ca Nae Niculae, dar acestuia mai degrabă i s-ar fi dezlipit mîna de trup decît s-o ridice asupra ta, în ajun de armistițiu. Nu ai, bestie cu chip de om, nici măcar scuza nebuniei colective care se cheamă război, căci bătea un vînt generos în clipa cînd fratele meu a pășit către tine. Dacă mai viețuiești cumva, pîn' ce-i închide ochii să ai pe suflet golul pe care mi l-ai pricînit mie și alor mei.

Război, flagel cumplit, cumplită aberație, rușine a minții și a sufletului, ciumă bubonică, racilă ancestrală, mult ai să-ți mai fluturi imunde steaguri pe holdele nevinovate ?

Mi-am plecat fruntea în țărîină și am sorbit, fără lacrimi, toate lacrimile pămîntului.

Acasă, la Bîrlad, a trebuit să mint, să spun că a fost rănit bietul meu frate, dar că este în afară de orice primejdie... și că în curînd va veni să ne vadă.

Am suferit multe în viața mea, dar prin chinuri mai grele nu cred să fi trecut, căci trebui să glumesc, să rîd, să nascocesc spre a le face pe cele două femei să creadă. Mă prefăceam cu o artă pe care nu știu să o fi egalat cîndva în teatru. Era un soi de sacrilegiu, îmi dam seama, dar n-aveam încotro — pînă în ziua în care, nemaiputînd să le îndur privirile iscoditoare, a trebuit să plec capul și să le mărturisesc.

Numai cine a încercat asemenea pierdere poate înțelege grozăvia acelor clipe.

A urmat apoi armistițiul, demobilizarea și întoarcerea la vatră.

Să povestesc durerea maichi-mi ?

De prisos.

Mă mir că a putut să mai trăiască.

Lutul omenesc e însă tare, duce la tăvăleală.

Oh, „binefaceri“ ale războiului, cu ce să vă creșteți la răboj aducerea-aminte ?

Dar viața e mai tare decît moartea, și fără să vreau începui să intru în horă, să-mi aduc aminte că sînt actor.

DIN NOU PE SCINDURI

Am reluat *Se face ziua* a lui Zaharia Bîrsan, și rolul lui Crișan, despre care am mai vorbit, îmi aduse un alt rol de seamă în *Casa de lut* a lui Fabre. O piesă bine construită, în care fostul administrator al Comediei Franceze pune și atacă viguros problema copiilor din două căsătorii.

Angela Luncescu, cruntă și dură din fire, a avut o făgăduitoare biruință în această dramă familiară, după cum impresionantă a fost și creația Constanței Demetriade în rolul mamei, precum și a lui Ion Livescu în al tatălui. („Un bronz“, cum îi plăcea maestrului să-și categorisească compozițiile.) Alături de acest excelent trio, am fost și eu a patra roată la car — zice-se — destul de sănătoasă.

În turneu, rolul fetei celei mari a fost jucat de Marioara Zimniceanu, iar al mamei, de către Eugenia Ciucurescu, o actriță bună, dar care nu s-a ridicat niciodată la înălțimea surorii sale mai mari Maria Ciucurescu, un talent nativ egal cu al marelui Ion Petrescu.

Cum pe vremea aceea nu se dădeau actorilor vagoane de clasă, am călătorit într-un vagon de poștă, culcându-ne pe jos, claie peste grămadă, asemenea lăicților nomazi. Mizeră promiscuitate din care nu ne-am ales decât cu câștigul moral, căci, fiind vară, și nici unul din noi neavînd „firmă comercială“, încasările au fost foarte

slabe. Din cînd în cînd, ca să ne mai dezmoștîm de bătaia trenului, mai dormeam și prin hoteluri — cu inima îndoită de vom putea plăti ori ba.

De cîteva ori am vroit să ne lăsăm păgubași, dar coana Adelina Mărculescu, impresara turneului, se jura că în orașele următoare ne umplem de bani... și iar o luam din loc, ca să tragem mai departe targa pe uscat.

— Și apoi, dacă ați făcut atîtea orașe, de ce să nu le facem pe toate, măicuțiță, că de crăpat de foame cu mine nu crăpați!

Și așa... ne-am mutat șatra de colo pînă colo, dormind pe scîndura goală patruzeci de zilișoare încheiate.

*

Trec peste alte roluri și piese, ca să mă opresc asupra unui fapt destul de ciudat în aparență.

Avusesem la Iași, în Sbîlt, din *Patima roșie*, un succes de presă, aș spune, excepțional, iar în reluarea de la București, o înfrîngere categorică, în același rol.

Pricina?

Greșisem măsura.

Ca să intru cît mai adînc în rol... băusem prea mult. Și de atunci m-am jurat să nu mai pun picătură de vin în gură înainte de spectacol. M-am ținut de vorbă, și cu rolul lacheului din *Domnișoara Iulia*, de Strindberg, mi-am spălat rușinea.

În partitura slugoiului aceuia prefăcut, care seduce pe fata stăpînului și apoi o batjocorește, am simțit și eu pentru întîia oară voluptatea de a stăpîni publicul. Făcusem teatru, de mai bună ori mai slabă calitate pînă atunci; în rolul acela, însă, *trăiam*.

Nu spuneam vorbe meșteșugite, ci totul țîșnea spontan din hăurile unei ființe adevărate, în carne și în oase.

Regia a semnat-o maestrul Nottara, dar marele dascăl, fiind prins în prea multe părți în timpul acela, mi-a dat mîna liberă să văd eu de bucătăria piesei. Am muncit cu rîvnă și cu dragoste, și socot că partenera mea, Dida Solomon, care punea pentru întîia oară piciorul pe scenă, nu se poate plînge că am îndrumat-o greșit. A fost, însă, blajină și înțeleghătoare, căci de-ar fi ținut

nasul sus, aş fi lăsat-o, poate, să vie peste cap. Aş spune chiar că a strălucit atât de tare în rolul Iuliei, că şi-a legat numele de acest rol minunat.

Pe „concupina” mea, bucătăreasa, a întruchipat-o regretata Sonia Cluceru, care pe atunci nu reuşise încă să iasă din umbră la lumină... Juca tot rolişoare de a treia şi a patra mână, pînă ce i-au picat, cu mult în urmă, rolurile din *Titanic vals* şi *Gaişele*, în care a excelat.

În *Domnul notar* al lui Octavian Goga, Romald Bulfinski, Maria Ciucureşcu şi Ion Brezeanu aveau rolurile de frunte, dar ihtiosaurul Ion Petrescu a făcut vid în jurul său, trecînd fără cravaşă, pe primul plan, în rolul „baciului” cel mirosind a zer, despre care am mai pomenit.

Un tînăr actor, pe nume Ion Henter, mă întreba deunăzi :

— Cum de izbutea Ion Petrescu să facă minunile pe care le făcea ?

— Prin intuiţie. Adică fără nici un sfortandum. Sărea din pod drept în nădragii personajului !

— Dar Petre Liciu nu lucra aşa.

— Este drept. Şi maestrul Nottara, şi Aristide Demetriade, şi Vasile Leonescu, şi Ion Brezeanu, şi Petre Liciu — acesta mai ales — despicau rolurile, le frămîntau acasă, le alambicau, îşi potriveau pînă şi atitudinile, pe cînd Ion Petrescu, Maria Ciucureşcu ori Iancu Niculescu nu se prăpădeau cu firea. O dată cu învăţarea replicilor, îşineau ca din pămînt şi accentele, şi mişcările. De o parte, truda migăloasă, analiză amănunţită, măiastră îmbinare, de partea cealaltă, firească suprapunere.

Era monumental maestrul Nottara în *Don Salust* din *Ruy Blas*, în *Ştefan cel Mare* din *Apus de soare* sau în *Luca Arbore* din *Vişorul*, dar monumental era şi Iancu Niculescu în *Caţavencu* şi de neajuns Maria Ciucureşcu în *Veta din Noaptea furtunoasă* !

În ce ape îşi va fi scăldat Ciucureasca frufuuirile, dacă parfumul feminităţii sale mai stăruie şi astăzi în văzduh ?

Iar dacă, tinere îndrăgostit, ūrziu, în noapte, în grădina înflorită în care îţi aştepţi iubita vei auzi, venind de departe, dus pe aripile vîntului, un glas argintiu, as-

cultă-i şoapta, şi de vei auzi rostind serafic : „Romeo, de ce eşti tu Romeo ?” să ştii că-i glasul divin al Aristizzei !

Cei mai mulţi dintre noi, nefericiţii, credem că teatrul începe de la noi şi cu noi se sfîrşeşte, dar dacă, printr-o minune, ar învia doar cîţiva din aşii trecutului, am vedea cît de palide, vai, sînt înfăptuirile noastre !...

*

În această ordine de idei îmi îngădui să întreb : mai ştie cineva, de pildă, de Vasile Hasnaş, ori de Nicu Poenaru, de Leonescu-Vampiru, de Achil Popescu, de Murgeanu, de Aurel Petrescu, de Alexandrina Alexandrescu ori de Tina Barbu ?

Vasile Hasnaş, un om frumos şi original, a fost răsfăţat de public la fel ca Leonard. L-am văzut într-o singură piesă, în *Hotel Central* de Feydeau, şi nu-l pot uita. Avea un firec şi un umor irezistibil. Dar a trăit puţin, şi faima lui n-a avut timp să prindă rădăcini. Voios şi chefliu, venea acasă regulat în revărsatul zorilor, cu pălăria într-o droşcă, bastonul în alta şi el în cea de-a treia. Probabil că umblă şi acum forfota de nu-l mai ştie nimeni pe unde roboteşte...

Am auzit pe mulţi cîntînd *Vînzătorul de păsări*, dar faimoasa melodie *Cînd sărmanul tatăl meu...* n-a cîntat-o nimeni cu farmecul lui Poenaru — nici chiar Leonard, regele actorilor de operetă.

Constantin Murgeanu şi Achil Popescu erau prieteni buni, şi era o mare desfătare a ochiului să-i vezi umblînd pe stradă, braţ la braţ. Doamnele şi domnişoarele se opreau locului să-i privească, şi la fel se zgîiau la ei şi cetăţenii ceilalţi. Înalţi şi zvelţi, unul brun, celălalt cu părul castaniu, aveau două profiluri spirituale de o rară frumuseţe. Murgeanu a fost cel mai cuceritor „Romeo” din cîţi au fost vreodată, dar flecar şi boem, se risipea mai mult în viaţă decît pe scenă, şi de aceea, asemenea trandafirilor care îşi scutură repede petalele, el n-a trăit decît — vorba poetului — *l'espace d'un matin*. În piesa italienească *Ca frunzele* de Giacometti, juca, alături de Petre Sturza şi Ion Livescu, rolul unui tînăr

nootambul cu o ușurință și o dezinvoltură rar întâlnite, iar în Cerceluș din *Vagabonzii* Murgeanu pune a în umbră creația excelentului Nicolaie Soreanu, destul de valoroasă, în același rol.

Pe Achil Popescu l-am văzut întâi prin operete, jucând roluri care îi mergeau și nu-i mergeau; dar când a apărut în *Cafeneaua cea mică* a lui Tristan Bernard, a fost o adevărată revelație, întru chipul rolul principal cu aceeași strălucire cu care îl jucase năstrușnicul Ion Iancovescu. De asemenea, în vodevilul *Florăreasa*, era o încântare să-l vezi pe incorigibilul boem Achil Popescu, și cei care au avut norocul să-l aplaude cu greu vor putea să-l uite.

Fie-vă neștearsă amintirea, scumpe mlădițe ale talentului născut, iar nu făcut! La braț ați apărut, la braț ați dispărut.

Un alt talent natural a fost Leonescu-Vampiru.

Deștept, gătit și zeflemist, nu lua teatrul în serios — îi era lene să învețe — dar în localizarea lui Gusti *Răpirea Sabinelor*, calul său de bătaie, și în *Băiețașul tatii* de Mayot avea două ilariante compoziții, care puteau rivaliza cu ale marilor actori străini. Juca mai mult prin provincie, avea o trupșoară a lui, pe care o ținea mai mult pe mîncare și băutură decît o plătea, și se ținea de predilecție de impresariat.

La Ploiești îl angajase pe maestrul Nottara pentru *Hamlet*, la o grădină de vară, și o săptămînă întreagă, din pricina ploilor, a trebuit să hrănească trupa, ceea ce i-a încurcat toate socotelile. Pronia s-a îndurat în sfîrșit, s-a limpezit cerul și cortina s-a ridicat. Vampiru juca pe Polonius. În scena în care Hamlet trage deoparte pe Polonius și îl întreabă: „Vezi tu norul ăla?” Leonescu răspunse prompt:

— Il văd, maestre, că de-o săptămînă mă tot fierbe!

Improvizatia a rămas celebră și va dăinui de-a lungul veacurilor.

Aurel Petrescu, coleg cu Tony Bulandra, dar mai frumos ca frumosul Tony, a strălucit pe băncile Conservatorului, dar pe scena teatrului — atins de-o boală grea — a filfiit puțin și s-a stins.

Despre Alexandrina Alexandrescu, nelipsita „mamă soacră” din localizările lui Paul Gusti, am mai vorbit. Excela în orice rol, dar în „doica” din *Romeo și Julieta* era un *mixtum-compositum* de vervă, omenesc și duioșie. O *rara avis* aș putea spune, după cum pasăre și mai rară a fost Tina Barbu în doamna Tana din *Vișorul*, în *Brîndușa* lui Brioux ori *Nunta în revoluție*, de Michaelis.

O excepțional de rară înzestrare.

A plecat tînără dintre noi, dar de nu pleca, ar fi făcut să sufere pe multe primadone. Ca și Vasile Hasnaș, Nicu Poenaru, Achil Popescu ori Murgeanu, Tina Barbu, floare de cîmp, adusă de la țară, s-a ofilit și s-a stins înainte de vreme.

Fie-i aducerea-aminte prelungă și duioasă!

ORDINEA CRONOLOGICĂ

Aș putea să înșir la rând și să însemn aici, pe căprării, tot ce s-a jucat în anii următori. Dar asta-i treabă de conștopist și mie-mi place mai degrabă să salt decât să merg cu pași mărunți și să număr stâlpii de telegraf...

De aceea mă voi opri doar la câteva răspântii de drum. În *Dezertorul*, Mihail Sorbul s-a apropiat de izbînda răsunătoare a *Patimii roșii*, fără însă a-i egala succesul. Romald Bulfinski, un bun actor de panasă, a izbutit în rolul titular să iasă din tonul său recitativ și să întruchipeze în carne și oase un personaj suculent și veridic, iar Al. Critico, în rolul pipernicitului chitarist, a arătat încă de pe atunci înclinarea sa pentru rolurile de compoziție.

De celelalte personaje nu-mi aduc aminte, deși „ofiterul german“, jucat cu brio la Iași de către regretatul Profir, e un rol care ar fi trebuit să mi se întipărească mai bine în memorie.

În *John Gabriel Borkman* al lui Ibsen, conul Petrache Sturza a creionat cu măiestrie chipul personajului titular, dar și aici a avut nenorocul să fie adumbrat de compoziția adînc umană a marelui actor Ion Moțun. Piesa, sumbră și monotună, n-a plăcut, și după câteva reprezentări a fost scoasă de pe afiș.

Nereușita lui Ion Livescu — om deștept și cu știință de carte — în *Tartuffe* a dovedit, o dată mai mult, că teatrul se joacă în primul rînd cu talentul. Compoziția sa, impecabilă ca înfățișare, n-a avut adîncimea, savoairea și nuanțele cerute de text, ceea ce i-a îngăduit lui Ion Sîrbul să treacă pe prim plan, în rolul lui Orgon. Asta nu l-a împiedicat, însă, pe maestru să-și spînzure emfatic poza pe pereți între „Cărăbă“ al lui Ion Petrescu și „Avarul“ lui Ion Brezeanu...

Conul Iancu Livescu, mare iubitor de onoruri, avea pieptul plin de decorații, și de zeci de ori ne silea pe noi, începătorii, să-i admirăm arborele genealogic boieresc din care descindea. Noi, plebei fără strămoși, ne făceam că-i admirăm obîrșia, dar în sinea noastră grăiam în surdina :

— Mai bine, boierule, te-ai înrudi mai deaproape cu Talma ori cu Mounet-Sully ! Căci în repertoriul clasic se verifică și se impun talentele adevărate...

Iancu Niculescu era năstrușnic în *Moștenitorii de Bellor*, în *Păsările de Labiche*, în *Trei pălării de damă*, localizare de Emil D. Fagure și alte baliverne, dar cît de uman, de simplu și veridic era în *Bolnavul închipuit* sau *Maître Jacques* din *Avarul* !

Totuși, trebuie să dăm cezarului ce este al cezarului și să recunoaștem că Ion Livescu a lăsat o dîră luminoasă în Beinski din *Taifun*, alături de Potre Liciu și Aristide Demetriade. Căii săi de bătaie : rolurile principale din *Slutul de Lopez* și *Cărăbușii* de Brieux au fost însă două creații mai mult impuse de cîteva gazetări prieteni decât de recunoașterea publică.

Aș putea deschide aici o paranteză și să arăt, de-a fir-a-păr, ce luptă acerbă se dădea între vedetele feminine, prin excelență, pentru dobîndirea calificativelor celor mai exorbitante în cronicile dramatice ale timpului. Fiecare vedetă își avea clica ei, și tartinele se măsurau cu centimetrul — bieții gazetari sleindu-și mințile ca să scoată din fîntînă cele mai sonore ditirambe, spre fericirea divetelor, care înotau rînd pe rînd, ca chiftelele în sosul lor.

În privința asta, în linie masculină, nici conul Iancu Brezeanu nu se dădea ușor bătut. Prieten la toartă cu spiritualul George Ranetti, poza sa nu lipsea niciodată din *Furnica* și, în timp ce în *Năpasta*, de pildă, despre Ion Petrescu nu se scriau decât două-trei rânduri în rolul lui Dragomir, despre Brezeanu în Ion Nebunul plouau elogiile ca grindina, acoperindu-l cu o faimă de zeu descins direct din Olimp. Și totuși, cât de departe era această creație a lui Brezeanu de poetica întru chipare a lui George Folescu în același rol, în impresionanta operă muzicală a lui Sabin Drăgoi!

Brezeanu cânta, Folescu juca!

Dar știți unde era Brezeanu mare într-adevăr? În *Avarul* lui Molière.

Cînd nu era prea afumat, întru chipa un Harpagon care putea fi plimbat pe toate scenele lumii, un avar plin de originalitate, comic și tragic, stîrnind rîsul și plînsul cu aceeași ușurință, un Harpagon autentic, de fel monocord, respingător și simpatic, cu inflexiuni de glas uluitoare, un avar născut, iar nu făcut, ce te urmărea pe ulițe, la cafenea, acasă, pretutindeni.

Era savuros Brezeanu în *Mogîrdici din Vișorul*, în *Regulus Cadoveanu* (localizare de Gusti), în *Tăranul baron* de Holberg, în Cetățeanul turmentat (calul său de bătaie), dar a rămas și va rămîne inimitabil în ipistatul Ipîngescu din *Noaptea furtunoasă*. Felul cum stătea pe scaun, cum privea, cum își răsucea țigara, verva cuce-ritoare cu care rostea: „Rezon!“ ori „Nu rîde, cu-coană!“, ori chipul magistral în care citea faimoasa gazetă, precum și naivele sale comentarii alcătuiau un tot organic de care parcă te doare inima că s-au irosit în cenușă.

Nici Petre Liciu, nici Vasile Toneanu (Rică Venturiano) și nici chiar Iancu Petrescu (jupîn Dumitrache) nu se puteau măsura cu Brezeanu în rolul ipistatului. Singură coana Mița Ciucuresca se măsura — și ades îl depășea chiar. În Veta, marea actriță aducea cu sine toată aroma mahalalei, învăluind vulgaritatea în nimbi de poezie transcendentă, care te făceau să salți din stal de-a dreptul în culcușul chiristigiului, profanat cu atîta

ardoare de cei doi hulubași îndrăgostiți: Veta și Chiriatic. Astăzi Aurel Athanasescu e pungit de povara anilor, pe care nimeni nu poate s-o învingă, dar al său Chiriatic rămîne încă verde și neatins de rugină.

*

Regia piesei *Tudor Vladimirescu*, de Nicolae Iorga, a revenit celui mai ilariant produs artistic de pe vremuri: regizorului de culise Costică Petrescu. Înfipt, autoritar și închipuit, acest „sergent-major“, cum i se spunea, rîvnea de mult să-l facă „marș“ pe maestrul Paul Gusti, și cum Nicolae Iorga avea credința naivă că lucrările sale de teatru n-aveau nevoie nici de actori, nici de regizori străluciți, la simpla cerere a „majurului“ i-a îngăduit acestuia să-i puie piesa în scenă.

Repetițiile au fost un adevărat regal artistic.

Grigore Mărculescu, șugubăț și caustic cum era, se ținea ca un cîine mops de „majur“ și nu-l slăbea din chingi.

— Și acum ce facem, nea Costică?

— Tu cîrmești la dreapta!

— Cum adică?

— Faci stînga împrejur și oblicești spre dreapta.

— Și eu? Întreba un altul.

— Faci stînga împrejur și-o cîrmești spre stînga.

— Și cînd ne întîlnim?

— În actul următor.

— Da' avem replici de schimbat împreună în actul ăsta...

— Le tăiem! Totul e mișcarea, vorbele n-au însemnătate.

— Dar ce-o să zică profesorul?

— Parcă el știe ce-a scris!

Și așa am ajuns la repetiția generală.

După întîlul tablou, profesorul s-a ridicat în picioare și a strigat din lojă:

— Ce-i asta, Petrescule?

— Actul întîi, don' profesor...

— Să-ți fie în nas. Asta nu-i piesa mea!

Noroc că decorurile românești ale lui Traian Cornescu au mai răsfrînt o rază artistică în ghiveciul regizoral al „majurului” Costică Petrescu.

*

Rața sălbatică a lui Ibsen a dat prilej delicatei sensibilități a colegei Lily Popovici să-și puie în valoare, conturînd în filigran, una din cele mai suave apariții ale sale. Ana Luca a avut un ton firesc în rolul mamei, deși puțin cam autohton, dar Paul Gusti n-a fost bine inspirat distribuind pe multilateralul N. Soreanu în rolul principal al fotografului, și de aceea toate sufragiile au mers către Ion Morțun, care a cîștigat din nou o mare bătaie. Victor Antonescu și Ion Livescu au schițat just două veridice siluete, iar rolul lui Gregers, urîtul îndrăgit de adevăr, se zice că s-ar fi potrivit ca o mînușă subsemnatului — și la propriu, și la figurat.

*

În *Ion*, dramatizarea lui Mihail Sorbul după romanul lui Rebreanu, Nicolae Bălățeanu, pe lângă șiretenia țărănească, a tras după sine în scenă și toate aromele brazdei românești, dovedindu-se, sub acest aspect, un discipol și un emul al marelui Ion Petrescu. Înalt, frumos, zvelt și zurliu, Bălățeanu mi s-a înfipt ca un cioc de undiță pe retină, și cu toate că-i eram socru în piesă și îi făcea mizerii „fie”-mi, parcă mă bucuram că i le făcea, atît de neaș și de mîndru era acest flăcău răsărit parcă din inima pămîntului.

O compoziție greu de măsurat și de ajuns.

După cum greu de măsurat și ajuns erau accentele vibrante ale Aurei Buzescu în rolul sfrijitei fete a „baciului”.

Fără să fi jucat prea mult, valoroasa artistă s-a impus încă de la debut (*Fecioara rătăcită*) ca un element excepțional prin puterea sa năvalnică de a trece rampa, clasîndu-se rapid în fruntea ierarhiei dramatice. Dacă n-ar fi să pomenim decît de fantastica sa compoziție

din *Frenezie* de Chapuis — și ar fi de-ajuns să înțelegem rapida ei ascensiune.

În rolul „baciului” din *Ion* se zice că n-aș fi fost rău nici eu, dar mă gîndesc cu evlavie ce ar fi scos Ion Petrescu din acest rustic personaj. Căci țărănismul meu, și al altora, era de făcătura, pe cînd al său... Dar ce să mai vorbim: departe griva de iepure!

O autentică schiță a izbutit Maria Volontaru în muma costelivă și gureșă a lui Ion, și parcă o văd și acum pe prispă, cu mîinile în șold, ocărînd de mama focului cu glasul ei înțeglat pe toți cîți se legau de neprihănitul ei odor de fecior.

De nouitate rămîne de asemenea și umoristica apariție a Natașei Alexandra într-un rol episodic, precum...

Dar iată că m-am apucat iar să fac cronică dramatică!

La urma urmelor, de ce n-aș face? Căci dacă gazele au soarta frunzelor, de ce n-aș osteni să strîng laolaltă gînduri și păreri răsfirate în bătaia vîntului?

Mulți se vor necăji și-mi vor întoarce spatele că nu i-am crestat la răboj, ori mă vor învinui de cînoșenie sau slăbiciune — în linie femeiască mai ales — dar ca să dai imaginea adevărată a lucrurilor, nu trebuie să le depeni numai pe cele bune, ci să le mai scarmeni și pe cele rele. Căci numai în felul acesta tinerele vlăstare vor prinde minte la cap și se vor lepăda de Satana. Nimic mai urît decît umflatul în pene și nimic mai plăcut decît parfumul modestiei.

Iar de voi fi greșit pe alocuri și voi fi spus ori prea mult, ori prea puțin, rog pe cei ce m-au prins ori mă vor prinde și mai departe cu mîta în sac, rog să-mi ierte păcatele, pentru ca și alții să le ierte... pe-ale lor.

*

Multe am învățat noi, cele cîteva hîrburi cîte am mai rămas, din experiența înaintașilor noștri, dar și mai mult am învățat de la marii actori străini, în trecere cu turneele lor prin țărișoara noastră. De aceea, șifonînd din nou ordinea cronologică, o iau ca racul, înapoi, ca să pomenesc cîte ceva despre aceste neuitate turnee.

Ermete Novelli a descălecat la noi prin 1903—1904, adică într-o vreme când generația noastră era încă pe băncile școlii. Eram mai toți desculți și pirpirii, dar cât de pomădați și primeniți ne-am simțit după ce l-am văzut pe marele comedian în *Drama nuova*!

Sala era literalmente goală.

Doar colonia italiană, gazetarii, în cap cu papa Ventura, câțiva actori și noi, elevii.

După actul întâi, spectatorii se uitau nedumeriți unii la alții și parcă nu le venea să creadă de ce le văzuseră ochii, căci Novelli, mare actor în Italia, la noi era complet necunoscut.

După actul II, cortina se ridică pe nesimțite de col puțin 50 de ori, iar la sfârșitul piesei, nimeni nu se mai îndura să părăsească teatrul, atât de puternice fuseseră comozițiile primite.

Delir!

Novelli, care cutremurase sala cu accentele lui, smulse din străfundul inimii, spre a răspunde entuziasmului care nu se mai sfârșea, se opri la rampă, zâmbind, spuse de câteva ori: „*Grazie! Grazie!*” apoi, făcând semn cu mâna, începu un monolog (*E questa perche?*), care stîrni hohote atât de puternice, că mulți se propteau de scaune ca să-și ție risul.

Ne aflam, de bună seamă, în fața unui fenomen.

A doua zi, sala se umplu pe jumătate, iar după ce apărură cronicile mirobolante din gazete, se vindură biletele pe toată săptămîna.

Actor genial! Fie că juca *Drama nuova*, *Papa Leonardo*, *Regele Lear*, *Nevastă-mea n-are șic*, *Ludovic al XI-lea*, *Femeia îndărătnică* ori *Michel Perrin*, spectatorii reacționau la fel: îl așteptau pe maestru la trăsură, îi dădeau caii și îl duceau în urale la hotel „Bullevard”, unde Novelli, drept încheiere, rostea zâmbind din birjă:

— *E questa perche?*

Nu-ți ajunge, tinere actor închipuit, această istorioară ca să te faci să te înfoi mai puțin?

Ehei, una-i să-ți închipui, și alta e să fii!

Numai că Novelli, cât era de Novelli, a făcut și el o greșală în acest turneu: a jucat pe Potruchio din *Femeia îndărătnică*!

Nu-i mai mergea.

Era la o vîrstă când încheieturile îi cam scîrțiau.

Vasile Leonescu, cu vigoarea, prestața și umorul său, i-a fost net superior în acest rol. Culisele noastre au jubilat, căci marile vocații supără pe cei de talie mijlocie, dar nea Vasile, om deștept și conștient de puterile sale, spunea celor care-i scuturau mâinile:

— Degeaba mă hiritisiți, nu sînt de talia acestuia! Joc cu tinerețea și robustețea mea, dar nu și cu arta lui Novelli.

De altfel, ilustrul comedian înscenase piesa aceasta nu pentru sine, ci pentru soția lui (îmi scapă numele), o actriță mediocră, rece și antipatică. În același rol, alături de Vasile Leonescu, Aristizza Romanescu întruchipase o „femeie îndărătnică” de o clasă și esență ou mult superioare.

Tot cam pe atunci, strălucitul pensionar al Comediei Franceze, Le Bargy, ne-a dăruit faimosul său *Marchiz de Priola*, de Lavedan, dîndu-ne prilej să privim în aceeași oglindă și să punem față în față eleganța noastră dîmbovițeană cu cea de pe malurile Senei.

Vai, ce distanță astronomică!

Fără nici un soi de afectare sau înțepeneală, urmărindu-i mișcările feline și atitudinile nesilite, jurai că Le Bargy se născuse în frac. Pe stradă umbla cam ponosit, și cât p-aci ușierii noștri să nu-l lase în sală, dar pe scenă Le Bargy era un senior de cea mai autentică extracție.

Văzusem multe piese moderne prin teatrele noastre, dar pentru întîia oară vedeam și eu un „domn”!

Era. Respira. Trăia.

Iar actul final îl juca cu o măiestrie remarcabilă.

Au încercat și maestrul Nottara și Tony Bulandra acest rol: au izbutit, în parte; dar sîngele „albastru”, „rasa” n-o aveau din naștere... oricît m-ar căina coana Lucica.

În *Gringoire*, în schimb, maestrul Le Bargy n-avea ce căuta. În același rol de poet sfrijit și nemîncat, Ion Manolescu a fost, după cum am mai spus, mult mai

autentic și convingător, recitind „balada spînzuraților“ cu vibrații și rezonanțe de violoncel.

În anul următor ne-a cercetat turneul De Max-Maria Ventura cu *Hamlet*, *Le passé*, *Britannicus*, *Esope* și *Andromaque*.

În prințul Danemarcei, marele nostru compatriot aducea o rază de noblețe autentică, dar mai cerebral și mai complex era Hamletul maestrului Nottara, întrecut mai târziu de superba întruchipare a lui Aristide Demetriade, cel mai bun interpret al acestui rol după Grigore Manolescu.

În schimb, în Nerone, din *Britannicus*, De Max încarna atît de desăvîrșit pe temutul imperator, că tăcerile lui erau mai elocvente decît replicile partenerilor celorlalți, toți ochii urmărind mimica și atitudinile sculpturale ale împăratului. Rar mi-a fost dat să văd un actor care să știe să asculte partenerul cu atîta măiestrie ca De Max în *Britannicus*.

Desăvîrșit era și în *Esope*, de Banville, spunînd fabulele cu o finețe rar întîlnită pe scîndurile scenei, pe care se debitează uneori atîtea și atîtea mărunte ineptii.

Nu-mi aduc bine aminte de Maria Ventura în celelalte piese, dar știu că întruchipa pe Ofelia cu o artă cu mult superioară actrițelor noastre, care se complăceau într-o pasișă banală după compoziția remarcabilă a Aristizzei Romanescu.

Prin 1906, Suzanne Desprès ne-a oferit o *Noră* poate nu destul de potrivită ca înfățișare, dar de un clocot interior mistuitor și o putere de pătrundere rar întîlnite — ridicînd marea scenă finală, cu mijloacele cele mai simple, la înălțimi nebănuite. De neuitat au rămas compozițiile sale în *Poil de Carotte* și *La robe rouge*, temperamentul năvalnic al marei actrițe de la „Athelier“ punînd stăpînire pe public cu o ușurință și un firesc cuceritor. În schimb, în *Gioconda* lui D'Anunzio ni s-a părut mai ștearsă, iar în *Magda* lui Südermann, la distanță respectuoasă de creația vibrantă și succulentă a Agathe Birsescu.

Din ansamblul condus de faimosul regizor și actor Lugné-Poë s-a distins excelentul Saillard, remarcabil în-deosebi în rolul doctorului Rank din *Nora*.

Spectacolele iluștrului Ermette Zaconni nu le-am putut urmări, și de aceea mă mulțumesc să spun și eu ca alții că era un actor de talia lui Novelli, în *Strigoii* lui Ibsen avînd o compoziție care ieșea cu totul din comun, iar în *Moartea civilă*, *Necinstiții* și *Don Pietro Caruso* depășindu-l chiar pe Novelli.

La înapoierea mea de la Craiova (1908—1909), am văzut-o pe ispititoarea Blanche Toutain în *Amorul veghează* de de Flers și Caillavet, o ingenuă de o rară frăgezime și feminitate — reamintindu-mi, în linii mai apăsate, de fermecătoarea Chiantonni din trupa maestrului Novelli, ajunsă și ea mai târziu „capo comico“ împreună cu frumosul și talentatul Sabatino.

Am citit — 30 de ani mai târziu — pe afișele din Paris, numele lui Blanche Toutain și m-am dus s-o revăd la teatrul unde juca, dar, spre marea mea decepție, ispititoarea ingenuă era acum o duenă diformă, cu o respectabilă circumferință — abia putînd să-și tragă după sine turnura și grăsimile. M-am înduioșat și indignat totodată de cruzimea cu care natura-mamă își flagelează uneori superbătățile — după cum nu prea am recunoscut într-un soi de hipopotam feminin pe fermecătoarea Fréhel, care ne desfătase tinerețea prin teatrele noastre de varieteu.

Mai bine să ai o carieră mediocră decît să începi strălucit și s-o sfîrșești lamentabil...

MULTE ȘI MĂRUNTE...

După acest mic ocol — util poate în felul lui — să încerc să depăn firul mai departe.

După *Tartuffe* și *Rața sălbatică* s-a jucat pe întâia noastră scenă *Noaptea regilor*, în care Romald Bulfin-ski și-a găsit cel mai bun rol al său. Aici „polonezul” — cum i se spunea — a izbit-o în plin, al său impecabil Sir Tobby putându-se înscrie cu cinste în galeria marilor noastre realizări artistice.

A măcinat „tata Bulfu”, recitînd, vagoane de hîrtie, căci juca mai totdeauna rolurile principale, dar din toată truda sa nu s-a ales decît cu acest grotesc Sir Tobby și poate cu Petruchio din *Femeia îndărătnică*, ori cu Scaur din *Fîntîna Blanduziei* — în amîndouă rolurile acestea, însă, fiind distanțat cu mult de marele Vasile Leonescu.

În închipuitul și ridicolul Malvolio din *Noaptea regilor*, regretatul Grigore Mărculescu, unul din cei mai firești actori pe care i-am avut, a zugrăvit în *aqua forte* una din cele mai suculente pînze artistice ale sale, închegînd cu Bulfu și cu Ion Manu un terțet shakspearian de cea mai pură calitate.

S-a reluat apoi *Taifun*, cu Aristide Demetriade în rolul titular, rol jucat mai tîrziu și de George Vraca, ambii interpreți însă neputîndu-se lupta cu amintirea covîrșitoare a marelui Petre Lioiu. Adevărul acesta este cunoscut îndeobște, căci Aristide Demetriade, ca și maes-

trul Nottara ori Vasile Leonescu, nu se simțea bine în straie civile, după cum Constantin Radovici nu era la el acasă cu spada la picior.

Să fie aceasta o chestie de deprindere?

Ori intervine aici acel imponderabil ce nu se poate explica?

Negreșit că, jucînd ani și ani de zile la „costum”, te familiarizezi cu zalele și iataganele, dar mă întreb de ce zîmbeam cu toții cînd îl vedeam, de pildă, pe Vasile Leonescu în sacou sau în smoching?

Nu cumva era ferecat pe dedesubt în zale, ori armură?

Fapt e că tinerii actori de azi se simt anchilozăți în costumele de epocă și că pentru cei mai mulți dintre ei este o tortură fizică și morală să joace teatru clasic — ceea ce, fără îndoială, este regretabil.

★

În stagiunea 1922—1923, sub direcția lui Alexandru Mavrodi s-a reprezentat *Suflete tari* de Camil Petrescu, în care Maria Filotti a avut un deosebit succes, întru-chipînd cu distincție și multă grație o domniță desprinsă parcă dintr-o ramă. Romald Bulfinski a sculptat un boier de modă veche impresionant, dar cam retoric — la reluarea de mai tîrziu, Ion Manolescu dînd acestui personaj un contur mult mai omenesc. Ion Sîrbul, și mai apoi Florin Scărlătescu, au creionat savuros tipul unui prieten rustic, iar pe Andrei Pietraru, personajul central masculin, l-am masacrat eu în scara premierei, deși la unele repetiții jucasem excelent.

Inegal și ca om, și ca actor, și ca scriitor, am mers toată viața mea pe o linie sinuoasă, care mi-a pricinuit totdeauna ori mari satisfacții, ori mari decepții. Acest Andrei Pietraru apasă ca o piatră de moară pe conștiința mea artistică. Noroc că la reluarea din urmă rolul a fost încredințat prietenului Mitru, proaspăt venit de la Iași, mult mai aproape de ciudatul personaj cerebral imaginat de eruditul autor.

Distinsul scriitor, în luptă continuă cu sine însuși și cu alții, vrînd să-și dreagă piesa, s-a apucat s-o strice.

Și a izbutit în parte.

În prima versiune, personajele sale erau oameni ca toți oamenii, în carne și oase. Pentru a da — nu știu de ce — un tîlc mai eteric personajelor sale, le-a înfățișat într-un soi de prolog, ca pe niște umbre, ca pe niște fantome, ceea ce a încurcat toate socotelile, întrucît în tablourile următoare stafiile au devenit iar oameni.

Camil Petrescu, fostul meu partener de șah, în permanentă agitație, era bîntuit uneori de idei bizare. Astfel, susținea că în teatrul nostru nu ar exista nici un actor de dramă și nici un regizor adevărat. Și asta n-o spunea în glumă, ci o susținea sus și tare.

Este cunoscută lupta titanică pe care a dus-o Sică Alexandrescu cu autorul lui *Bălcescu*, ca să-l convingă să nu mai vie pe la repetiții, ci să-l lase să-i puie liniștit piesa în scenă.

Ah, autorii !...

*

În rolul titular din *Macbeth* am fost distribuit încă de pe vremea cînd Victor Eftimiu ținea hăturile Teatrului Național, dar între timp, schimbîndu-se iar guvernul, s-a schimbat și directorul.

O dată cu Alexandru Mavrodi au fost reangajați și cîțiva colegi actori, printre care și amicul meu din copilărie Ghiță Storin, care, din prietenie, a trecut în fruntea distribuției — îngăduindu-mi însă, amicalmente, să repet și eu din cînd în cînd... Un altul ar fi refuzat această umilă situație, dar eram atît de îndrăgostit de teatru, că... am înghițit în sec și mi-am văzut de treabă.

Ca să mi se îndulcească oarecum jignirea, s-a trîmbițat din timp pe la gazete că vor fi două premiere și că interpreții titulari vor juca alternativ — ceea ce mi-a pricinuit o mare ușurare. Am biruit amîndoi — presa timpului semnalînd fericitul eveniment — dar părerile spectatorilor au variat, unii susținînd că Storin ar fi fost mai bine, alții că Ciprian.

Păreră mea cinstită a fost și este că prietenul Storin, cu statura și întreaga lui înfățișare, a fost mai potrivit în rol decît mine. Poate că voi fi fost mai impetuos în

unele scene decît Storin, dar, în general, partea leului a avut-o el.

A păcătuit ca prieten, dar ea actor m-a depășit.

Agepsina Macri-Eftimiu, deși micuță de talie, a fost o excelentă șerpuitoare lady Macbeth, strecurînd cu perfidie otrava crimei în urechile credulului său soț, scuturat de frigurile măririlor.

În anul următor, amicul Storin a dat bir cu fugiții, trecînd din nou într-o companie particulară, așa că am rămas stăpîn pe partitură, îndreptîndu-mi, între timp, multe din greșelile pe care le săvîrșisem.

Mărturisesc, însă, că la nici unul din multele spectacole n-am avut mulțumirea aceea sufletească pe care o încercasem în rolul lacheului din *Domnișoara Iulia*.

Probabil că în mine sălășluiește mai degrabă un aprig plebeu decît un nobil patrician.

LA MOARTEA LUI IBRAHIM

După războiul din 1916, Teatrul Național, încărcînd în nu știu ce vagoane actorii, costumele, rechizitele și toate cele necesare, porni, cu surle și cu țimbale, într-un turneu magnific prin Ardeal.

Se juca *Apus de Soare*, luminoasa piesă a lui Barbu Delavrancea, *Răzvan și Vidra*, poemul plin de avînt al lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Bimbașa-Sava*, de Gionni Peretz și încă o piesă ocazională.

Din trupă făceau parte: maestrul Nottara, Ion Petrescu, Vasile Toneanu, Zaharia Bîrsan, Ion Manu, Aurel Athanasescu, I. Dumitrescu, zis Colțoni, Mielu Constantinescu, Nae Săvulescu, Tancovici-Cosmin, G. Ciprian, Cleo Pan-Cernățeanu, Elena Niculescu-Buda, și atîția alții, și atîtea altele...

Conducerea turneului o avea Gionni Peretz, director general al teatrelor, pe vremea aceea, avînd ca secretari particulari pe Mielu Constantinescu și pe Dumitrescu-Colțoni.

Acesta din urmă, prins de fumurile slujbuliței ce avea, umbla cu nasul pe sus — ceea ce stîrnea rîsul și zeflemelele camarazilor.

N-am să uit niciodată primirea caldă cu care ne întîmpinau pretutindeni prin gări, satele, orașelele și orașele — reprezentanții acestora, vorbind de maestrul Nottara și de Ion Petrescu ca de niște titani veniți să

întrepuze, în carne și în oase, perlele literaturii noastre dramatice.

Bieții oameni ascultau ditirambe înflăcărâte ale vorbitorilor, neputînd să-și exprime nici într-un fel recunoștința lor...

Răspundea tuturor Gionni Peretz, — dar cîtă deosebire de la vorba măsurată și rece a acestuia la înflăcărarea vorbitorilor ocazionali!

Doar Iancu Colțoni spunea că nu se pomeneste iar nimic de domnul director general, ca și cînd ar fi fost vorba de o trupă fără de conducător, de-o turmă fără de păstor.

Nea Vasile Toneanu, om hazliu și de duh, care ar fi fost în măsură să se supere, ațîța furia secretarului particular al directorului, în rîsul celorlalți actori.

— Ai dreptate, frate Iancule, dacă nu de director, cel puțin de secretarul lui particular să pomenescă careva!

Iancu își îndesa pălăria pe cap și o ștergea regulat de la primiriile oficioase.

— Niște incuți, niște besmetici, niște tîrîie brîu!

Încetul cu încetul ne obișnuirăm cu felul ăsta de viață și doar la „convenirile“, de după spectacol, stam și noi mai încorsetați, mai înțepenii, altfel mocnea dracul în noi după blestemății, după șotii de tot felul.

Cînd ajunserăm la Deva, unde jucam 3 zile, puserăm la cale... înmormîntarea lui Ibrahim!

Dar cine era acest Ibrahim?

Era un fel de păpușe, un soi de drac, cu niște ochi roșii, care stătea într-o vitrină și se încîrligase, ne luat în seamă de nici un cumpărător.

Cînd văzu că domnișorul atrage atenția deosebită a cîtorva din actorii turneului, negustorul ni-l dete pe nimica toată, bucuros că scapă de pacostea din vitrină, care, pe lîngă alte dezavantaje, avea și pe acela că ocupa loc prea mult, cu cutia lui de mucava.

Întrebarăm, foarte reverențios, pe negustor dacă e adevărat că muribundul din geam se numește... Ibrahim?

— No, dracul să-l pieptene!

— Ibrahim îl cheamă, repetară artiștii în cor!

— No, Ibrahim să-l cheme dară!

Intrarăm apoi într-un magazin de pălării și, răscolind prin rafturile prăfuite, dădurăm de niște pălării cenușii, pe care le târguirăm iarăși pe preț de nimic, apoi luarăm din piață un maldăr de buruieni uscate și câteva flori uitate de Dumnezeu.

Mai cumpărarăm și câțiva metri de șiret negru și făcurăm schema procesiunii.

În fruntea convoiului avea să stea Nae Săvulescu, gătit în costum de preot și împodobit cu niște odăjdii galbene, șterpelite din lada de rechizite; după el venea corul bocitoarelor, urmat de trupul neînsuflețit al lui Ibrahim, purtat pe brațe de doi figuranți taciturni.

Răposatul stătea peste maldărul de buruieni și de flori, puse cu grijă în cutia de mucava, iar din cele patru colțuri ale sicriului improvizat, atârneau patru șireturi de ghetă, ca patru panglici funerare, pe care le țineau ru-dele de sânge ale defunctului — gătite cu pălării tari cenușii.

În urmă venea grosul corului — format din tot ce teatrul avea mai răgușit și mai distonant.

Făcurăm o repetiție sumară — toți membrii colectivului fiind rugați, pe cât posibil, să-și ție risul în timpul oficiului divin.

A doua zi, la ordle trei, ne încolonarăm în fața restaurantului, de unde avea să pornească procesiunea, așteptând mărimile să iasă de la masă.

Primul fu Vasile Toneanu, care dînd cu ochii de Săvulescu, oficiînd în odăjdii, cu toată seriozitatea, de bocitoarele care jeleau să-și rupă inima; oînd văzu pe cei patru, cu pălăriile cenușii în mîna, trăgînd îndurerări de cîte un căpătîi de șiret de ghetă, cînd glasul corului răbufni deodată în: „Mergi la cer și te așază“, nea Vasile se lipi de ușa restaurantului, ca să nu-i vie rău de ris.

— Ce-i asta? zise el hohotînd, pe cine îl prohodîți?

— Pe un nenorocit, ce stătea încovrigat într-o vitrină, ne luat în seamă de nimeni.

— Are vreun nume?

— Încovrigat cum era, și cum e, putea să-l cheme Svidrigailov, Birenberg, sau Coengiopol, dar noi l-am botezat Ibrahim...

În clipa aceea directorul, însoțit de maestrul Nottara, ieșiră din restaurant.

Maestrul sări ca pe cărbuni aprinși:

— Ptiu, blestomații dracului! Ce-i asta? Pe cine îl prohodîți astfel?

— Pe Ibrahim! Azi noapte a decedat. Noi îi dăm onorurile.

— Vorbe de clacă! Poftim, lumea s-a adunat ca la urs! Opriți procesiunea!

— Lasă-i, maestre, dă-le bună pace, zise Vasile Toneanu — pornindu-se din nou pe ris.

— Fugi, măi Vasile de-aici, ne facem de poveste!

Preotescele izbucniră în plîns cu sughițuri.

— Și tu Cleo? Și tu Buda? Și tu...?

— Ne era ca un frate... zise Cleo, printre sughițuri.

— Ptiu, blestemăție!

Corul funebru înainta greoi. Din cînd în cînd se oprea locul și atunci preotul rostea cîteva cuvinte neinteligibile, urmate de corul spart: „Mergi la cer și te așază!“

La un alt popas, Manu, vorbi despre virtuțile civice ale răposatului, scoțînd în evidență răbdarea lui de catîr, cu care înfruntase intemperii și urgia vremurilor.

Mulțimea se adunase ca la urs și fiecare se întreba nedumerit care e rostul procesiunii, ce se urmărește prin ea?

Atunci, unul dintre noi scoase o fișică din buzunarul nădragilor, și citi:

Întristată adunare,

D-stră ne urmărești cortegiul — și noi nu știm cum să vă mulțumim — dar poate că d-stră mai aveți și alte treburi. Duceți-vă pe la cășile d-stră, oameni buni, nu vă luați după noi. Noi sîntem pasări călătore. L-am văzut pe răposat în ultimele lui clipe și ne-a zguduit profund.

Corul intonă solemn:

„Mergi la cer și te așază

Lîngă tatăl creator

Tu ce lași în lume pace

Respectabil muritor!“

Cetățenii văzînd că nu e vorba decît de-o glumă nevinovată, se împrăștiară încetul cu încetul, lăsînd coloana funerară să urce mai departe coasta.

Cînd ajunseră în vîrf, nu mai era nici un străin.

Atunci Ion Manu scoase din buzunarul pantalonilor un „requiem“ pe care îl citi în aplauzele asistenței.

Nu reproduc cuvintele acestui requiem, de teamă să nu turburăm liniștea defunctului, dar cuvintele fură astfel potrivite că toată lumea le repetă cu glas sonor, tot timpul cît dură înhumarea lui Ibrahim, în cripta din vîrful muntelui, unde avea să rămîie singur singurel să-l „jelească ciorile, să-l plîngă nurorile“.

A fost ca o descărcare electrică, de rîs și bună voie, care răsună din vîrf la vale, în cascadele argintii ale corului juvenil, care se mai aude din cînd în cînd, răsunînd pe înălțimile de la Deva.

Cuvintele și-au păstrat înțelesul lor în doi peri, însă autorul a hotărît, sub prestare de jurămint, ca ele să nu fie reproduse decît după a doua înhumare a lui Ibrahim, care va avea loc, negreșit, la al doilea solstițiu de vară.

INTÎIUL MARE TURNEU

Mai bătusem provincia cu Iancu Brezcanu și Vasile Toneanu cu piesa *Boubouroche*, valoroasa comedie în două acte a lui Courteline, mai colindasem prin țară și cu *Casa de lut* a lui Fabre, dar lucrarea dramatică care m-a făcut cunoscut în orașele și târgurile din provincie a fost *Macbeth*.

Rolul titular, de !

Un ins mai slab de ȋnger, văzînd asaltul ce se dădea la casele de bilete, ar fi zis că lumea se îngrămădește pentru el, pentru firma lui artistică.

Dar eu ce firmă aveam ?

Nici una.

Eram cel mult o firmă... în devenire.

Plăcută și neuitată amintire !

Să stai în umbră, ori penumbră, ani de zile, și să treci, în sfîrșit, în fruntea bucatelor !

Nu este oare acesta gîndul tainic care îl roade pe oricare din slujitorii Melpomeniei ?

Să fii cineva !

Să te arate lumea pe uliță cu deștul !

Să fii o firmă artistică !

Mă căinase coana Fița că, în loc să intru în magistratură, o luasem prin bălării. Dar dacă vedea ea așul cu poza în mărime naturală, mă mai căina ?

Macbeth ! Shakespeare ! Ciprian ! Ce familie de căciulari și oameni pe-o sprinceană !

Faină inspirație avusesem să-mi schimb numele !

Căci altfel cum să sări din pod în baltă ? Cum să sări de la William Shakespeare la Gheorghe Constantinescu ?

Prea mare distanță.

Shakespeare-Ciprian, ei da, așa mai merge !

Astfel de gânduri șugubețe îmi săltau în goana trenului, pe când mă lăfăiam în cabina mea de satrap conducător.

Și cunoscând placardele severe ale unora din vedetele conducătoare de turnee, care sunau astfel : „Liniște în vagon !“, ori : „După ora două noaptea ușile vagonului se închid !“, ori : „Bîrfeala și băutura interzise !“, sau alte asemenea bazaconii stereotipe, scrisei și eu pe cîteva cartoane : „Noroc și voie bună, fraților ! Cînd ne-o fi mai rău, așa să ne fie !“, „Mîncarea fără băutură otrăvește organisme !“ etc., etc. ...

Turneul a mers din plin, căci bunăvoia stimulează munca — pe scenă nu se auzea nici musca — veselie de după spectacol fiind o descărcare, o destindere firească a trudei noastre de fiecare seară.

Munceam cu tragere de inimă, petreceam cu tragere de inimă.

*

La Ploiești am petrecut una din cele mai frumoase seri. Familia colegului nostru de turneu Vasile Crețoiu ne-a poftit pe toți, după spectacol, în casa lor gospodărească, cinstindu-ne ca pe niște oaspeți aleși, cu toate bunătațile și atențiile. Ne ospătam noi bine și altminteri, dar una-i masa pripită de prin gări ori prin birturi, și alta-i să stai în isichie, ca la tine acasă, între oameni plini de cuviință și de bunăvoie.

Ana Luca juca frumos pe lady Macbeth în turneu, și parcă o văd și aud și acum răspunzînd sfielnic la hiritiselile ce i se aduceau :

— Dar, vai, nu mi se cade atîta laudă !... Ciprian este totul.

— Vorbesc mult, ce-i dreptul, răspunsei eu, dar în scena somnambulismului, cînd cazi matale în transă, anulezi toate strădaniile mele...

Juca într-adevăr magistral această genială scenă.

Tatăl lui Vasile Crețoiu, un om inimos și verde, mă finanțase cu mulți bani să pornesc turneul, și era în al nouălea cer că-și văzuse feciorul, proaspăt întors de la Paris, evoluînd pe scenă într-un rol destul de răsărit și bine încheșat.

Dar frații lui Crețoiu, dar sora lui Vasilică ?

De nu aveam verigă, mă logodeam cu ea în seara aceea chiar.

Ce ochi luminoși, ce zîmbet și ce gură !

După săptămîni de căruțare te dedai cu bătaia trenului, cu cușca de doi coți, cu funinginea, mirosul de cărbuni și toate miroseniile, și pentru asta popasul din casa aceea ospitalieră a fost pentru toată lumea ca o parfumată baie răcoritoare.

*

În *Puterea întunericului*, marea piesă a lui Tolstoi, Storin, Sîrbu și Ion Morțun, în regia impecabilă a lui Paul Gusti, au avut creații remarcabile, depășite doar de actorii ruși care ne-au cercetat ceva mai tîrziu.

Aceeași trupă rusă a jucat *Azilul de noapte*, al lui Gorki, și ne putem mîndri că înțlia noastră distribuție în această piesă, tot în regia maestrului Paul Gusti, a ținut piept cu bravură oaspeților noștri. Constantin Radovici a fost desăvîrșit în rolul „actorului“, Alexandru Mihalescu a creionat un izbutit „baron“, Gh. Storin un remarcabil Pepel, Potre Sturza un autentic Luca, Al. Ghibericon un pitoresc și mucalit Bubnov, Ion Manu un excelent Alioșka, I. Ulmeni un impresionant Kleșci. Rolurile feminine au fost susținute de asemenea cu multă căldură și expresivitate de către Sonia Cluceru, Marioara Zimniceanu, Agepsina Macri și Natașa Alexandra.

La reluările ulterioare, *Azilul de noapte* n-a mai avut însă norocul unei distribuții la înălțimea celei din-

rii, deși, parțial, s-au remarcat unele izbutite compoziții (Gh. Calboreanu, I. Finteșteanu, N. Băltășanu, Ion Manolescu, Elena Răchitanu).

*

În *Shylock* și-a făcut apariția pe firmamentul nostru regizoral un nou director de scenă : Soare Z. Soare.

Îl cunoscusem ca șef de cabinet sub direcția lui Gioni Peretz. Era un băiat foarte simpatic. Elegant, binecrescut, amabil, nu refuza pe nimeni, zâmbea în permanență și împărțea biletele de favoare ca pâinea caldă.

Era prietenos, avea teșchereaua totdeauna plină și dacă te poftea la „Elisée” — localul lui de predilecție — nu te lăsa să plătești pentru nimic în lume. Un timp nu l-am mai văzut, iar după câteva luni ne-am pomenit cu el, radios, că pune piese în scenă !

Nu m-am mirat.

La noi în teatru circulă de mult gluma adevărată că, atunci când cineva n-are nimic mai bun de făcut, se face director de scenă.

Treaba cea mai ușoară din lume.

Îți alegi actorii pe sprinceană, îi rogi să învețe și-apoi le faci vînt în scenă.

Mai la dreapta, mai la stînga, mai încet, mai tăricel, mai tare...

— Mă rog, cum vi se pare mai bine... Dacă nu vă place așa, încercăm altfel.

— Pe dos adică...

— În teatru nu există dos și față. Totu-i să fii în rol ca la tine acasă.

— Eu aș spune paragraful ăsta stînd jos, pe o sofa, dragă Soare.

— Perfect !

— Numai că nu-i nici o sofa în scenă.

— Mîine va fi. Deocamdată luați loc pe scaun.

— Și cum să spun paragraful ?

— Așa cum îl simțiți...

— Și dacă nu îl simt ?

— Imposibil. O ființă sensibilă ca dumneavoastră... Cea mai ușoară treabă din lume !

Soare fusese cîtva timp la Reinhard, trăsese cu urechea, prinsese ce brumă putuse și... tobă de carte, se înapoie în țară.

Prieten la toartă cu familia Peretz, lucrurile se aranjaseră în familie : dintr-o dată în fruntea bucatelor, dintr-o dată director de scenă !

Nu fusese nici măcar o zi regizor de culise (Paul Gusti fusese ani de zile), nu ținuse nici o clipă un text în mînă, nu făcuse ca ploaia ori ca vîntul, nu trăsese cortina niciodată, dar sforile se pricepea să le tragă atît de bine — și în teatru, și în afară de teatru — că nici un glas nu se ridică împotriva-i cînd i se dete bagheta de capelmaistru.

Văzuse înscenarea lui *Shylock* la Berlin, cu marele actor Fritz Körner — un *Shylock* formidabil — copiasse caietul de regie al lui Reinhard și, cu marfa altuia, venise să dea cu praf în ochii neștiutorilor.

Iuțeală de mînă ! Prestidigitație !

A scos rampa și a introdus niște trepte roșii, care coborau în public — adică întocmai cum scria la textul de regie — și, pentru că era simpatic și culant, nici un gazetar n-a luat seama că inovația era de împrumut...

Iar accentul tonic Soare nu l-a pus niciodată pe interpreți, ci pe mulțime. A pus oltenii și zarzavagii (corpul de figurație) să se dea de-a dura pe trepte, să urle asurzitor, să se înfigă unii în gîtul altora, și astfel s-a născut un prunc nou, un personaj nou : mulțimea.

Ziarele au tîmîiat această naștere, căci deveniserăm peste noapte occidentali (!!!), dar conu Iancu Brezeanu, de frica acestei hazmodii, i-a tras vîrtos cu șuşaneaua și a întruchipat, bălăngănindu-se pe trepte, un lamentabil *Shylock* beat mort.

Impresia a fost cu atît mai dezastruoasă cu cît maestrul Nottara și Novelli realizaseră două mari compoziții în acest faimos rol. (Încercase cîndva și Petre Liciu pe *Shylock*, dar, simțind că nu se lipește de el, s-a lăsat păgubaș.)

În stagiunea 1924—1925 s-a reprezentat pentru întâia oară *Iisus*, dramă biblică de Nicolae Iorga. (În fiecare primăvară marele dascăl venea cu câte o piesă.)

Personajul principal, potrivit canoanelor, nu apărea pe scenă, i se auzea din când în când doar glasul, Iuda însă apărea.

Iar Iuda eram eu.

Deprins cu rolurile de oameni răi, am jucat bine.

Profesorul m-a aplaudat din lojă, de unde mulțumea și publicului.

Visul unei nopți de vară a prilejuit maestrului Paul Gusti o nouă mare izbândă artistică.

Nepieritoarea fantezie a genialului Will s-a jucat într-un ritm și cu o vervă de zile mari — cerul și pământul vînturîndu-se în cea mai desăvîrșită armonie, peste toți și peste toate plutind un vîl suav de o înălțătoare poezie.

Vasile Toneanu, sprinten ca o săgeată, a întruchipat un Bottom plin de haz, descetînd toate frunțile cu vioșia lui molipsitoare.

În argintul-viu de Puk, regretata Toto Ionescu a făcut în „travesti” dovada unui talent spumos de cea mai fină calitate. Îi vîd și-acum căpșorul ciufulit răsărind dintre ierburi; îi aud glasul argintiu și o zăresc săltînd ca un ied sălbatic printre tufișurile din pădure.

Luîndu-i-se rolul pe nedrept de către nu știu care director, biata Toto a avut o criză puternică, în urma căreia a căzut în melancolie, ceea ce i-a grăbit sfîrșitul.

Cei care au văzut-o pe Toto în Puk sau în Cherubin din *Nunta lui Figaro* n-o vor uita niciodată.

Fie-i somnul ușor...

Tot cu *Visul unei nopți de vară* și-a deschis, mult mai tîrziu, porțile teatrului de sub conducerea lui Liviu Ciulei, din Bulevardul Magheru (azi Teatrul Armatei). Ion Șahighian, directorul artistic al acestui teatru, fusese bine inspirat alegînd această piesă, dar în rolul lui

Bottom a avut inspirația ciudată să-l distribuie pe Gheorghe Calboreanu.

Gras și gros, distinsul artist putea să facă pe ursul din pădure — dacă ar fi existat urși în piesă — nu pe zvrîluga de Bottom, care i-ar fi mers ca o mînușă lui Iancovescu sau lui Ion Manu.

Era, însă, o veche credință a lui Șahighian că în regia sa un actor poate juca orice soi de rol.

Greșeală.

Umorul nu se poate dobîndi și nici regiza. Trebuie să-l ai, să te naști cu el. După cum nici temperamentul dramatic nu se poate împrumuta, căci nu oricine, pe cale chimică, poate avea de pildă vibrația Marioarei Voiculescu sau a Buzeascăi, ori a lui Ion Manolescu.

Regia te poate ajuta, dar nu-ți poate da ce n-ai.

Oare nu tot Ion Șahighian îl regizase pe Calboreanu în rolul prim jucat de Petre Liciu, și azi de Beligan, în *Revizorul*?

În loc să folosească această experiență, căci piesa a căzut, directorul de scenă a perseverat în greșeală și a trîntit și *Visul unei nopți de vară*, restul distribuției lăsînd asemenea de dorit.

Sînt prieten vechi cu Șahighian, dar cînd ți se dăduse cu atîta larghețe un teatru pe mîină, trebuia, prieten drag, să deschizi ochii bine. Omul plin de sine, însă, nu vede clar în jurul său, și de aceea calcă în străchini prea adeseori. E ușor să umfli pieptul și să decretezi. Dar e mai greu, înainte de a lua o hotărîre, să-ți pui cenușa pe cap, să te frămînți și să cugeți.

În *Dinu Păturică*, dramatizare după *Ciocoii vechi* și noi de Filimon, Niculac Băltățeanu, în rolul titular, a avut o creație artistică care l-a săltat, deși foarte tînăr, în fruntea bucatelor, deschizîndu-i larg porțile spre o carieră din cele mai valoroase.

Atît de personală a fost această compoziție, încît actorul se confunda cu personajul și se suprapuneau atît de strașnic, încît atunci cînd ziceai Băltățeanu ziceai Dinu Păturică, și viceversa: una dintre acele rarisime

potriveli, care popularizează rapid numele unui actor, situându-l dintr-o dată pe un pedestal artistic, foarte ridicat.

Alături de strălucitul actor, Marioara Zimniceanu a adus o prețioasă contribuție artistică prin talentul său firesc și frumusețea ei scenică, atât de impresionantă și de autohtonă, deschizându-i drumul, după *Baia domniței*, către faimoasa Catharina din *Femeia îndărătnică*.

Sa reluat tot în stagiunea aceea *Violențele lui Scapin*, cu George Baldovin în rolul titular. Ca și Alexandru Mihailescu, predecesorul său, Baldovin n-a izbutit. Numai Vasile Toneanu, în vechea distribuție, întruchipase un scînteietor Scapin, dîndu-i un contur clasic și o vibrație proprie, închegînd împreună cu Ion Brezeanu (un hilar Geronte) și cu Liniver (o poznașă Zerbineta), un adorabil terțet comic.

Am văzut *Violențele* și cu artiștii Comediei Franceze, în turneu la noi în țară, dar Brunot era prea obosit pentru scăpărătorul și juvenilul Scapin, și de aceea a fost adumbrat completamente de către interpretul lui Silvestre, excelentul Jean Dax, dacă mai țin bine minte. Toți interpreții, însă, au fost ținuți la mare distanță de către Denis Dinès, care în Geronte — și prin deghizament, și prin mimică, și prin trăire — s-a arătat a fi actor de talia lui Ermete Novelli.

Amorezii lui Molière par de obicei niște personaje șterse, convenționale, și numai franțuzii știu să le dea adevărata lor fizionomie. De aceea a fost o mare încîntare pentru noi toți să-l vedem pe Jean Weber într-unul din cei doi îndrăgostiți din *Scapin*. Apariția lui a fost cuceritoare. Iar plastica, zîmbetul, eleganța, firescul, tinerețea erau tot atîtea flori ce-și scuturau petalele în public.

În recentul turneu al teatrului „Athelier” am aplaudat virtuozitatea lui Rollin în Scapin, precum și măiestria direcției de scenă, care, rupînd-o cu tradiția, într-un cadru ingenios și simplu, a imprimat comediei molieriste un suflu mult mai modernist. Păcat că jongleria de fină calitate a lui Rollin s-a epuizat în dantelării, care, în scena cu sacul, i-au împuținat interpretului pu-

terea necesară. Păcat, de asemenea, că interpretul lui Geronte, lipsit de haz, stîngaci și monocord, n-a fost nici măcar pe departe umbra lui Denis Dinès... ori a lui Brezeanu.

*

În *Bizanț*, drama în versuri a lui Mircea Rădulescu, savanta regie a lui Vasile Enescu, l-a plasat pe maestrul Aristide Demetriade într-un soi de Othelo, (Nicefor Focas) impetuos și sălbatic, în care marele interpret al lui Vlaicu nu avea ce căuta.

Eu am jucat la început un călugăr, în care m-am complăcut foarte, dar peste cîteva reprezentații, aproape fără repetiții, am intrat în Nicefor Focas, primitivitatea și sălbăticia acestui personaj potrivindu-mi-se mai bine.

Pe împărăteasa Bizanțului o juca Maria Filotti, care avea slăbiciune pentru astfel de roluri, fără însă să aibă și puterea de trăire a Agathe Birsescu, unică în asemenea întruchipări.

Vai, cît de vaporoasă și de sugestivă era Filotti într-o jună lady din *Prostul de Fulda*, de pildă, cît de mare actriță era în *Ce știa satul* a lui Valjan și cît de artificios juca în *Bizanț*!

Se topea însă după tragedii... și dînsa era o minunată actriță comică!

A plecat dintre noi convinsă, cred, că a fost neînțeleasă, deși ultima sa creație a fost tot un rol comic — acela din *Citadela sfărîmată*, de Lovinescu.

Numai Petre Liciu și Aristide Demetriade au avut spirit autocritic și au știut să se lepede ca de Satana de rolurile care simțeau că nu le merg.

Mărturisesc cu mîna pe conștiință că în sălbaticul Nicefor Focas am făcut o bună ispravă actricească, deși eu eram nefericitul care rosteam, între altele, și aceste ilariante stihuri:

„Este bine, în asemenea momente,
De a nu recurge la mijloace violente”...

*

În *Hamlet* Aristide Demetriade a plătit o poliță grea trăgătorilor de sfori. A estompat și acoperit orice aducere-aminte. Fără să mai fi fost tânăr la vremea aceea, totuși, prințul Danemarcei întruchipat de Demetriade mustea de tinerețe. Era subțiat, vibrant și elegant.

Uitaj că ești pe cheiurile Dîmboviței văzîndu-l.

Te ducea cu el în ceșurile nebuloase de la Elseneur. Prinț din creștet pînă-n tălpi. Un prinț crescut în umbra crimei. Numai ochi, urechi și sete de răzbunare.

I se zvîrlise rolul cum i se zvîrle osul unui cîine hămesit de foame.

Demetriade a izbit peste rît savantele competențe.

A țîșnit ca apa limpede de izvor.

A fost un triumf.

Nu l-am apucat pe Grigore Manolescu, pe marele Grigore Manolescu, dar l-am văzut pe Demetriade. A fost la rîndul lui *mare*.

El, Demetriade, fusese acela care spusese în comitet să fiu scos din teatru pentru că aveam o patalama universitară pe care el n-o avea, dar asta nu-mi știrbește cu nimic admirația.

Am trăit clipe rare de artă.

Și cu toate astea, în *Vlaicu-vodă*, Demetriade a fost mai desăvîrșit decît în *Hamlet*.

Două pietre de moară, care trag în dramaturgia românească.

*

În stagiunea 1925—1926 s-a reprezentat *Manechinul sentimental*, subtila piesă a lui Ion Minulescu. Nu-mi amintesc cine juca rolul principal (poate Pop Marțian, poate Băltășeanu), dar țin minte că prietenul meu Constantin Stăncescu, care nu prea se omora după teatru, a jucat cu multă morgă și prestanță un rol de *resonneur*.

— Dacă n-ai fi atît de leneș, dragă Stanciule, i-am spus după spectacol, ai trece repede din coadă în cap.

— Nu mă interesează! mi-a răspuns el cu flegma lui obișnuită. Asta să i-o spui lui Mihailescu...

Și destupînd un elegant flacon de Piperment, îi trase zîmbind o înghițitură.

Era un „domn“ amicul meu Stăncescu.

Necruțîndu-și sănătatea — căci o ținea lanț cînd o pornea — și fiind și slab de inimă, a plecat pe nepusă masă, a murit subit causticul nostru „năsăilă“.

CYRANO, UNDE EȘTI ?

La cârciuma de peste drum de Bellu, unde o fanfară infernală cânta pînă mai ieri *Tararabumbara Opisegna-segnapi*, *La moară la Hîrța Tîrța* și alte cîntece lumești — în timp ce în cimitir se vărsau lacrimi și se rosteau solomne cuvîntări — acolo mă abăteam cu Stanciu și alți cîțiva prieteni după ce petrecuserăm pe vreunul din ai noștri la locul de veci.

Moartea și viața s-ar părea că nu prea se au bine împreună, și totuși în dugheana aceea sinistră cele două cumetre își dădeau și-și dau și astăzi mîna peste gard. Fanfara cea gălăgioasă nu se mai auzea de la o vreme, căci patronii, în urma protestărilor mondene ale mahalalei, și în urma unor mici contondențe, tocmi-eră taraf de lăutari cu „dizer“, improvizînd și-un „parchet“, pentru ca demoazele și fanții cu breton să poată dănțui.

Respectul morții !...

Era distonantă fanfara aceea de moși, cu fligorn și băsălău, dar uneori nu suna rău ; căci în țintirim veneau din cînd în cînd la odihnă și unii corifei sau slugoi politici.

După ce-și băgaseră mîinile pînă în coate în avutul statului, după ce-și zidiseră palate, își procopsiseră neamurile și își umflaseră burdihanele, potentaii zilei binevoiau a trece la repaos... Și poate că pe cînd căței tă-

mîiau în țintirim virtuțile șnapanului defunct, poate că nu era rău ca de peste drum să răsune sincopat și cromatic ilarianul : „Tararabumbara ! Tararabumbara !“

Stanciu, cum îi spunea la teatru lui Constantin Stănescu, savura acest spectacol, deși, boieros din fire, nu suferea ordinările. Era însă în grotescul acompaniament muzical mai mult adevăr decît în litania protocolară și jalea înmănușată din sfînta capelă.

— Este moartea un act solemn, Stanciule ? I-am întrebă cîndva, într-o tristă împrejurare.

— Moartea e un salut. Este luarea poziției de „drepti“ în fața veșniciei, mi-a răspuns el zîbind.

— Dar despre povestea că moartea absolvă toate ce părere ai ?

— Moartea acuză, nu absolvă, zise Stanciu, pîngindu-și gura ca o babă. Moartea este o răfuială, o încheiere de bilanț. Și-atunci cum să absolve ? Oficianții cu patrafir răscolesc cu hîrlețul în cazan, și păcatele preopinentului încep a roi în fumul de tîmție. Trupul se macină în pămînt, dar faptele dispărutului rămîn înfipite în inima și mintea supraviețuitorilor.

— Dar nu sîntem datori să iertăm pe vii și pe morți ?

— Cei vii pot drege ce-au stricat, deci îi putem ierta. Dar pe cei ce-au împilat, au judecat strîmb, au prădat și-au dispărut, chiar de i-am absolvi noi, nu-i iartă faptele lor. Întocmai ca la tribunal : partea păgubită își retrage plîngerea uneori, dar procurorul menține acțiunea publică. Nu cred în iad și rai, dar cred în sancțiunile morții.

— Cu bilanțul tău cum stai ?

— Prost. Am să fiu bîrfit al dracului cînd oi șterge-o de pe aici... Pentru că lichelele care acum, de teamă, își pun lacăt la gură vor putea atunci să mă spurce în voie...

— Dar vei fi lăudat de oamenii de ispravă.

— Îi poți număra pe degte pe aceștia. Numărul javrelor însă e incomensurabil...

— Despre mine ce crezi ?

— Ce cred și despre mine. Toți sîntem niște iepuri.

Criticăm prin unghere, de zeci de ani, actele direcțiilor (Doamne, câte au mai fost !), dar nici unul dintre noi n-a avut curajul să întrebe grațios pe vreun director : Mătăluță ce cauți printre noi ? Te dau meritele artistice cu burta de pământ ori te-ai fofilat prin protecție politică sau foșnetul jupoanelor ?

— Lăsați fleacurile astea ! interveni unul din meseni. S-a răcit vinul și, după datina creștinească, se cade să vărsăm câțiva stropi de sufletul răposatului.

— Nu prea mulți ! strigă Stanciu. Răposatul era un auster. Nu fuma, nu bea, nu iubea, nu juca. Era ceea ce se cheamă un bărbat model. Nu risipiți vinul !

— Și de ce a murit ?

— De boală de rinichi !

— Să-i fie țărîna ușoară !

Peste un ceas, Stăncioacă, vesel nevoie mare, încheia cam astfel clogiul defunctului :

— Dar virtuțile de căpetenie ale lui Tărtășeanu...

— Tărtășescu.

— Tărtășereanu... erau următoarele : dunga pantalonilor, freza cu cărare și... economia... Cîntărea banul. Îi plăcea să-l strîngă. Bani albi pentru zile negre... Nu cerea de la nimeni, dar nici nu da cuiva. Iar dacă dădea, de hațîrul obrazului, nu lua dijmă mai mult de o pătrime.

— Nu lua prea mult.

— O pătrime... pe lună.

— Lipitoarea !

— Gușterul !

— Nu bîrșiți pe morți ! Sînt gușteri fără dinți, nu pot să mai muște...

— Călătorie sprîncenată, Tărtășescule !

— Bărbatul model, călătorie sprîncenată !

— Călătorie sprîncenată, omule auster !

— Iubitorule de arginți, călătorie sprîncenată !

Stanciu făcu semn cu ochiul omului cu fanfara, și fligornistul începu pe gură, acompaniat de piculină :

„Prin orașe și prin sate

Mai bun lucru nu se poate,

Din America a sosit

Și-n lume s-a răspîndit...“

Iar orchestrionul încheie :

„Tarabumbara ! Tarabumbara !“

Era Stanciu un cinic ?

Nu. Era un îndrăgostit de adevăr.

Succesul unui camarad îl ferecea. Ochii, fața, glasul, toate rîdeau în Stanciu cînd hiritisea pe cineva. I se înîmpla însă rar, căci și creațiile valoroase nu erau prea dese în teatru. Cînd tata Stanciu venea la cineva în cabină și îl îmbrățișa, însemna lovitură în plin, dare la moacă, izbîndă în stil mare.

În schimb, succesele ușoare îl lăsau rece, și pentru nimic în lume n-ar fi făcut cuiva un compliment de complitență. Dar dacă vreo tînră duduie, aiurită de laudele vreunui tînr cronicar, avea naivitatea să-l întrebe :

— Cum a fost, nene Stanciule ?

— Prost ! răspundea Stanciu, pufnind în batistă și luînd-o la picior ca să-și domolească cîsul.

Înalt, bine legat, zvelt, elegant, mirosind a curat, purta fără afectare pe umerii lui solizi un cap de medalie. Era o plăcere să stai cu Stanciu la o „parolă“, cu un păhărel dinainte. Aducea cu sine o prospectime și o voioșie cuceritoare.

De-aceea lumea se bătea pe tovărășia lui și, cînd îl căutai, Stanciu era mai totdeauna „invitat“. Azi mîncă cu directorul, mîine cu prefectul, a treia zi cu vreo „exelență“, ori cu un te miri cine. Dacă nu s-ar fi ținut de teatru, cu morga și eleganța lui ajungea atunci ministru. Și zău că i-ar fi stat mai bine decît multora...

Căci Stanciu n-avea acea înțepeneală, acea rigiditate ridicolă cu care se împăunau mai toți corifeii politicianismului.

Prestanța sa era firească, o avea de acasă.

Dacă mulți se băteau pe cîstea de-a-l avea la masă, mulți se și păcăleau, căci Stăncescu nu cruța pe prost. Îi lăuda bucatele, dar îi da peste rit cînd începea să bată cîmpii.

Odată, un domn senator avu proasta inspirație să ne poftască după teatru pe Stanciu și pe mine la un *souper en trois* într-unul din localurile faimoase de noapte. Lume peste lume. Fracuri, rochii de seară, aurării, pietre scumpe — toată parada și sclifoseala comică a așa-zisilor oameni de „bună condiție“.

— Cu părere de rău, domnule senator, gîgîi curbîndu-se starostele chelnerilor, dar n-avem mese...

— Te rog să pui o masă ! zise simplu Stăncescu, rîdînd o sprînceană.

Și masa ieși ca din pămînt.

Senatorul, putred de bogat și plin de porțiunea lui de suveranitate, bombănea într-una și căina pe chelner că-i făcuse afrontul.

— Dacă ne-ai poftit ca să te-auzim cum înjuri, ne lipsim de invitație... spuse Stăncescu.

Senatorul îngăimă cîteva vorbe, rîse prostește și făgădui să nu mai pomenească de „chestie“.

Bunătățile curgeau după bunătăți și sticlele de șampanie după sticle de șampanie. La cafea, domnului senator îi sări iar bîzdîcul :

— Nu ți-am spus, dobitocule, să mi-o faci potrivită ?

— Nu sînt dobitoc ! bîlbîi chelnerul.

— Marș !

Urmă o tăcere grea.

— Și-n definitiv, ditamai senatorul ce sînt, cum să-mi spuie în nas că nu are mese, iar unuia ca tine... unui măscărici...

— Măi Fănică, zise Stanciu, prost te-am știut în opoziție, prost ai rămas și la putere...

— Mai e vorbă ? ! Al de plătește e un prost întotdeauna...

— Nu-i vorba de plată, ci de chereștea... de nițel obraz...

— Decît mi-ai da lecții, mai bine ai număra sticlele...

— Nu-mi stă în obicei...

— Negreșit ! Firește ! Fiindcă voi, actorii...

— Noi...

— Sînteți beutori domnești...

— Nu întotdeauna.

Și făcînd semn chelnerului, Stanciu ceru plata.

— Cunoaștem ! Chestiuni ! Fartiții !

Și domnul Fănică, senator de Teleorman, scoase țechereaua înțesată cu bilete de bancă. Chelnerul rupse nota și zise încovoiindu-se :

— *C'est payé, monsieur !*

Senatorul izbi cu pumnul în masă, iar Stanciu spuse încet chelnerului :

— Dă-l afară !

— Muscalțon ! Grobian ! Netrebnic ! urlă senatorul.

Stanciu se ridică binișor, luă de pulpanele gherocului pe conu Fănică și îl duse de-a-ndăratele pînă în pragul ușii.

— Protestez ! Sînt senator !

— Ești un dobitoc !

Și-i făcu vînt afară în aplauzele mondenilor.

Actorul Constantin Stăncescu era dintre pușinii care știa să spele unele slăbiciuni inerente breslei actoricești. De n-ar fi avut principiul boem că spectacolele îi întrerup vacanțele teatrale, ar fi putut să dăruie scenei mult mai mult decît i-a dăruit.

Dar poate că ai avut dreptate, Stanciule. Ce rămîne de pe urma meșteșugului acesta ?

Cînd trec prin piața teatrului, tu știi de ce mă opresc și pe cine caut cu ochii ?

Știi negreșit.

Sînt lipsa ființei tale, lipsa ochilor, a glasului, a obrazilor, a rîsului, lipsa trompei tale de pasăre de pradă.

Cyrano, unde ești ?

TOT LA FOCUL RAMPEI

Dar să depăn firul mai departe...

În *Mitu boierul* de Sfetescu, Victor Antonescu a jucat cu tropos întâiul său mare rol, încuind gura bîrfitorilor care îl socoteau actor lipsit de însușiri scenice.

Pentru că intrase în Teatrul Național venind de la provincie, nu prea era privit cu ochi buni, și de obicei nu i se da să joace sau i se dădeau rolișoare de a treia sau a patra mînă, de care Victor Antonescu se achita însă conștiincios întotdeauna.

Astăzi de asemenea joacă rar, căci a pornit-o pe 80 (el greșete totdeauna cu un deceniu), dar în prima tinerete, Victor Antonescu, pe cînd umbla hoinar, făcuse un turneu nesfîrșit în țară, cu *Regina Draga*, o melodramă scrisă în două nopți în colaborare cu Constantin și Mitică Radovici, piesă care i-a făcut celebri pe piață pe tustrei, dar mai ales pe Victor Antonescu, care juca pe regele Serbiei, cu care semăna leit.

Nici n-apucase omul să-și dea sufletul, și cei trei scriitori de ocazie l-au înviat prin toate coclaurile din provincie, publicul fiind întotdeauna mare iubitor de senzațional.

*

Am făcut împreună cu Tudor Mușatescu și Victor Antonescu un turneu de pomină cu piesa *Doi sergenți* de Rotti, dar despre această ilariantă expediție voi vorbi

mai tîrziu, căci bag de seamă c-a început să-mi vie mîntea la cap și să mă țin cu dinții de poalele „ordinii cronologice”.

Tot în stagiunea 1925—1926 s-a montat *Faust*, iarăși sub bagheta lui Soare Z. Soare.

Cu toată căderea în neant a lui *Shylock*, gazetele lăudaseră chestiunea cu manevrarea zarzavagiilor, și acum regizorul o luase razna rău. Nu mai era zîmbăreț, vocifera, urla, ba și înjura. (Sadea, pe românește !)

Îl imita pe Reinhard.

Dar Reinhard, cînd își ieșea din fire, arăta pentru ce anume neglijență ori greșeală grosolană vocifera.

Acela avea har.

Soare, ca și Vasile Enescu, ca și alții, striga de mehenghi ce erau : să dea cu praf în ochi !

Tineri învățăcei, îndrăgostiți de Melpomena, ori de cîte ori veți auzi pe careva că urlă, să știți că nu-i regizor. Vrea să facă pe regizorul. Dacă se umflă în pene, să știți că nu-i nimic de capul lui. Sau mai nimic.

Om e și regizorul, și este omeneste să-și piardă și el răbdarea uneori. Dar de aici la stridențele acute e cale lungă...

Fusesem distribuit în Mefisto. Dar pentru că lui Bulfinski i se luase un rol în nu știu care piesă, în compensație i s-a dat Mefisto lui, iar eu am rămas iar de căruță — adică iar dublură. Învățat cu papara asta, de dragul rolului, am înghițit în sec și-am primit.

Povestea cu *Bizanț*, cu Nicefor Focas, fiind proaspătă, m-am jertfit cu inima mai ușoară de data asta.

Îl furam cu coada ochiului pe Soare și zîmbeam.

Nu înțelegea nimic, sărăcuțul !

Interpretul lui Faust, George Vraca, foarte tînăr, avea de dus un munte în spinare. L-aș fi oprit la fiecare pas și l-aș fi ajutat. Soare însă tăcea. Lui Bulfu nu-i spunea de asemenea nimic, mie nimic, celorlalți nimic.

Nimic la pătrat !

— O să iasă foarte bine ! striga din cînd în cînd directorul de scenă.

Noroc că în prima parte a tragediei, Faust și Mefisto se întîlnesc necontenit aproape, așa că într-o zi i-am șoptit lui Vraca :

— Scenele noastre trebuie să le prelucram și separat.

— Să le prelucram, „oncle Georges” !

Junele actor grăia frumos, liniștit, cu multă stăpânire de sine, și plictisul său personal, caracteristic lui, îl ajuta în partitura dificilă a bătrînului Faust.

În pauză, însă, cînd vorbea Mefisto, Vraca — cum era și firesc — nu prea știa ce să facă.

Atrunci i-am lămurit că Mefisto e o umbră, un simbol, nu o făptură în carne și oase, că este un al doilea eu al lui Faust, geniul rău care zace în orice om, și că deci tot ce spune Mefisto se petrece în Faust.

Vraca, căscînd ochii mari, exclamă :

— Zău, *oncle* ! ?

— Pe ochii mei !

— Păi Soare...

— El nu se ocupă cu asemenea nimicuri. El e cu lumina și decorurile...

— Și figurația...

— Da, da, cu mulțimea !

I-am dat tînrului artist și unele lămuriri de amănunt, oprindu-l cînd juca exterior și rugîndu-l prietenește să nu se proptească prea mult în beregată.

— Dar mă pune să urlu.

— Lasă-l pe el să urle !

Și Vraca a avut o mare biruință.

Bulfinski, însă, o categorică înfrîngere.

Așa că nu mi-a fost prea greu să-l depășesc, deși am jucat cu o singură repetiție de costum și de lumini. Dacă mi s-ar fi îngăduit să repet mai mult, aș fi fost mult mai stăpîn pe mine. Dar a ieșit bine și așa, iar Soare Z. Soare a trecut cu brio al doilea succes al său de regie !...

*

Teatrul Național a înscenat, tot sub regia lui Soare, în stagiunea 1926—1927 piesa *Judith și Holofern* de Hebbel, care a venit peste cap vertiginos.

Motivul ? Același : ochiul de vultur al directorului de scenă.

A fost cea mai incandescentă și sfîrșitoare dovadă de lipsă de simț autocritic din partea infailibilului Soare Z. Soare.

Căci cu trei ani înainte, după întoarcerea de la Paris, Compania Bulandra reprezentase aceeași piesă la Teatrul Eforiei cu un formidabil succes. Storin în Holofern a jucat în mare actor internațional, izbutind cel mai desăvîrșit rol al său din carieră. O întruchipare de mari proporții, care ieșea din cadrul obișnuit al teatrului, făcînd o spărtură largă în siropoasele tradiții.

Un munte. Un gigant.

Iar meșterul care cu pătrundere, răbdare și migală ridicase monumentul acesta : Alexandru Mihalescu.

Îi mersese buhul lui „boier Mieluș” că este lipsit de talent ca actor.

Și nu era adevărat.

Căci Mihalescu avusese în faimosul temnicer din *Coșul negru*, a lui Victor Eftimiu, o compoziție mare, în urma căreia a fost înaintat „societar”, iar în *Cafe-neaua cea mică* a împărțit cu Iancovescu aproape la egal laurii unei notorii biruințe.

Frații Karamazov a lui Dostoievski i-a prilejuit lui Mihalescu de asemenea un succes de calitate, întruchipînd pe epilepticul Smerdiakov cu o desăvîrșită măiestrie. (În reluarea de mai tîrziu a avut și Fory Eterle un succes remarcabil în același rol.)

De asemenea și Franz Moor din *Hoții* lui Schiller, creat de Mihalescu, n-a fost o compoziție de duzină.

Și totuși, în lumea înăcrită a culiselor, Mihalescu trecea drept un actor lipsit de vocație, prețuire ridicolă, de care nu scăpase nici marele Petre Liciu.

Debutul lui „boier Mieluș” ca regizor a fost, însă, aplaudat și recunoscut de toată lumea, învederînd o dată mai mult că directorii de scenă adevărați nu ținesc decît din rîndurile actorilor.

Pavilionul cu umbre, al lui Gib Mihăescu, a învederat o dată mai mult excepționalele calități de mare comediantă ale Marioarei Ventura, exemplarul cel mai strălucit al nostru, în linie femeiască, după geniala Agatha Bîrșescu.

Comedia fericirii, a lui Evreinov, a însemnat, după *Faust*, o nouă izbândă artistică pentru George Vraca, Soare Z. Soare dovedind, de rîndul acesta, că experiența e mare lucru la casa omului și că încetul cu încetul se face oțetul. Aici Soare a sunat mai puțin din trâmbiți și fanfare și, fără să mai dea cu praf în ochi, a lăsat să se înțeleagă că ar putea deveni cu timpul un bun meșteșugar.

Începuse să-și apropie, prin exercitare, unele din tainele meseriei.

Învierea lui Tolstoi a cusut un nou și strălucit galon pe umerii bronzăți ai Marioarei Voiculescu, dovedind că marile talente sînt ca apele de la munte, care irump și rup toate zăgazurile. Zvîrlind la coș și lepădîndu-se de unele vocalize bernsteiniene, marea noastră actriță a cîntat pe toate coardele cu cele mai pure și răscolitoare vibrațiuni.

Tot cam în vremea aceea răsfățata actriță a jucat rolul principal din *Papagalii*, o piesă onestă de Constantin Rîuleț, izbutind, grație faimei sale, să facă o impresionantă serie cu această lucrare. *Papagalii* a rămas în negura uitării, dar amintirea creațiunii Marioarei mai dăinuiește încă.

COANA VETA !

Așa îl poreclise pe Victor Antonescu mucalitul de Tudorică Mușatescu, în turneul de pomină pe care l-am făcut în lungul și latul țării.

Stătea cu cabina alături de cabina lui Tudorică — și cu toate că la Tudorel, ziua și noaptea, era zaiafet mare — Coana Veta nu zicea nici „pîs”. Tăcea și înghițea.

Descori Tudorică îl poftise în cabina lui la petrecere, dar Coana Veta, sub un motiv sau altul, se eschivase — zicînd că nu e amator de suarele, că e bolnav de stomac, că suferă de ficat — și cite și mai cite.

Tudorel se făcea că-l crede și îi cerea mii de iertăciuni că-i turbură somnul, dar că ol suferă de insomnie și ce s-ar face de n-ar găsi, în ceilalți tovarăși, oameni mai de Doamne-ajută...

Veta se uita lung la el, apoi deodată îl împungea în pîntece cu două degete, zicînd :

— Măi să fie al dracului !

Rîdeau amîndoi, că nu se credea unul pe altul, măcar că Coana Veta se văita uneori de dureri de cap și amețeli.

— Asta-i pentru că pui prea mult foc în jocul tău ! Las-o mai moale cu jucărica, că banii tot îi iei publicului...

— Măi, Tudorică, de ce ești mehenghiu ? Ori ce, mă crezi că sînt de fier ? O să cad odată d-ampicerile și atunci să te văd pe unde scoți cămeșa ?

— Asta, Coană Veto, te cred, că de, om ești și matale... Și ca s-o putem duce pînă la capăt cu fața curată, eu zic să facem *stasis*, o zi pe săptămînă — marți spre miercuri. E bine așa ?

— Bine.

— Și spune-le besmeticilor ăloră să nu-mi mai schimonosească numele, c-apoi mă supăr... și dacă mă supăr eu nu-i bine. Auzi, Veta !

Era cam simpluț bietul Victor Antonescu, dar era ros de-o boală incurabilă : calicenia. Pentru un franc, făcea moarte de om !

Nu-l vedea nimeni unde mănîncă, și ce mănîncă.

Nu venea la masa comună decît cînd trenul pleca repede, după spectacol, sau cînd Tudorică anunța : banchet !

Atunci avea o foame de lup și te speriai de el de ce înghite și cît înghite !

Fața toată i se preschimba într-un spectru al foamei, i se băteau calicii la gură și aducea la chip cu o femeie lăuză, lacomă și hrăpăreață : Coana Veta ! În carne și în oase !

Și așa ajunserăm în „turneu“ la Cetatea Albă, unde de la gară, trăsura te ducea la restaurant, fără conducător : se opreau caii singuri, un pomojnic îți lua bagajele, te instala, și tu nimereai drept la masă — unde te așteptau toate bunătățile din lume.

În prima seară — că aveam de jucat — Conu Victor se ținu tare, ca de obicei, dar a doua zi la amiază dete drumul la cîini, făcu ca toate lighioanele pămîntului, cînd dădu de gustul vinului de Cetatea Albă, vestit pentru finețea lui și gustul său aromat.

Victoraș, care nu punca picătură în gură, să-l tai, începuse cu o litrișoară, și apoi încă una, și încă una, că acum nu-și mai știa capului cît băuse.

Se învîrtea în jurul unui pom din curte, și chiuia ca la nuntă, fericit c-a scăpat de pacostea turcului. Era luat pe sus, fără să știe cine l-a luat și cine l-a purtat.

Seara își mai veni în fire și privea pe sub ochi la fețele actorilor, care îmbucau de mama focului.

— Îi vezi, pe veresie, cum îmbucă ? Și asta pentru că i-am deprins cu nărav : ultima masă, le-o plătim noi...

— Taci, că te aude !

— Și ia te uită ce-au în farfurii, Tudorică dragă, numai pui și nisetru...

— Taci, omule !

— Sta-le-ar în gît, să le stea !

Masa amenința să ia proporții, căci vinul curgea gîrlă și unuia din comeseni i se făcu de șampanie...

— Pînă aici domnilor ! Șampania nu ne privește...

— Nu vă privește nimic domnilor, zise rîzînd fiul patronului, care luase achiu, masa o plătește babacul, și șampania la fel !

O fericire fără margini se zugrăvi pe fața Coanei Veti, ca și cînd ar fi cîștigat lozul cel mare.

Se ridică în picioare și, încovoindu-se ca un arc, în fața chefliului, zise :

— Să ne trăiești, draguțule, și să mai poștești și la anu !

„OMUL CU MIRȚOAGA“

Până în stagiunea 1927, adică timp de două decenii, măscăriciul Ciprian se purtase binișor, izbutind să-și înfiripeze, de bine, de rău o firmă artistică onorabilă.

Dar tot ce clădise cu trudă măscăriciul a dărîmat, hain și fără milă, mîzgăliciul, căci în seara de vineri, 7 octombrie 1927 — dată memorabilă (cel puțin pentru autor) — s-a jucat pentru întâia oară comedia ecvestră *Omul cu mîrțoaga*.

Fără ură și părtinire, pot spune că scriitorul l-a făcut praf și pulbere pe actorul cu același nume.

Degustasem de multe ori nectarul amețitor al aplauzelor, dar în seara aceea am băut din chiar ambrozia zeilor.

Ceva ce sparge învelișul vorbelor.

Ceva de dincolo de lume...

Visurile halucinante ale țîncului de la dîmburile Me-reilor prindeau oase și carne, se împlineau aievea.

Crescusem într-un ceas cît nu crescusem într-o viață.

După actul doi, mi se părea că are să se spargă bolta teatrului și o să-mi cadă în cap.

Burdușit de emoție, n-a lipsit mult să lăcrimez de bucurie.

Un om mai slab de înger și-ar fi pierdut cumpătul, ar fi umblat a doua zi pe ulițe cu joben, cămașă de mătase, pantaloni cadrilați, cravată cu picățele, mănuși glacé și pantofi cu bombeuri și scîrțîietori.

Eu, însă, fatalist din fire, asemenea lui Chirică arhivarul, am rămas la aceeași temperatură.

Deprins cu batjocura și umilințele, nu mi-am pierdut cumpătul nici cînd a dat norocul peste mine...

★

Cum am scris povestea aceasta ?

Din întîmplare.

Căci întîmplarea mi l-a scos în cale, la alergările de cai, pe un biet sufler al nostru, gătit în ziua aceea ca de paradă : cu botfori, pantaloni bufanți, gheroc cadrilat, șapcă nouă și binoclu în mînă.

— Ce-i asta pe tine ? l-am întrebat.

— Deschide programul ! răspunse el misterios.

L-am deschis.

Și în dreptul unei gloabe cu numele de „Jalousie“, văzui trecut — ca proprietar — numele suflerului.

Știind ce patrupeș ponosit era roșantele acela, care sosea regulat cu zeci de lungimi în coadă, în rîsetele și fluierăturile jucătorilor, iar pe de altă parte cunoscînd cît de greu o ducea suflerul cu lefșoara lui amărită, m-a săgetat un gând și am zis în sinea mea : „Am găsit subiectul !“

Căci căutam unul...

Chiar în seara aceea am însăilat o ciornă fugară însemnînd cu *a, b, c* numele cîtorva personaje.

Atît.

Căci pe urmă m-a furat viața de teatru cu cancanurile, bucuriile și amărăciunile ei — goana după roluri fiind îndeletnicirea de căpetenie a oricărui actor ce se respectă.

Abia peste vreo doi ani, la spital, ca să-mi omor vremea, am început să scriu, dar vag, fără contur, fără relief.

M-am aruncat din nou în vîltoarea teatrului, dar, nu peste mult timp, pronia s-a îndurat și am intrat iar la spital — de rîndul ăsta izbutind să scriu ceva mai consistent.

Spre uimirea mea, personaje la care nici nu mă gîndisem măcar începură să răsară ca din pămînt : inspec-

torul general, proprietarul casei, stăpînul calului, omul cu idei și alte cîteva.

Povestea cu spitalul s-a repetat, și cred că s-or fi scurs șapte-opt ani pînă ce comedia s-a încheiat definitiv.

În pielea suflerului, puțin interesant, l-am pus pe „nenea Coni“, arhivar pe acea vreme la Ministerul de Finanțe — un tip adorabil, care nu fusese însă în viața lui la alergările de cai.

Primul căruia i-am citit comedioara a fost, bineînțeles, nenea Coni, care, scuturînd din cap, a rostit cu plictis :

— Nene, păcat de muncă, păcat de timp pierdut ! Mai tîrziu, cînd l-am poftit la teatru, nenea Coni s-a mai îmbunătățit :

— Om în toată firea, te ții de drăcii !

Corneliu Moldoveanu, directorul teatrului, n-a fost prea departe de plictisul lui nenea Coni, căci mi-a spus ritos :

— Îți joc baliverna pentru că nu cere decor, toalete și recuzită, dar să nu te superi dacă după un spectacol, două trec piesa la matineele pentru copii.

— Cum credeți, domnule director...

— Pentru că, să știi de la mine, comedia, *în sine*, nu-i decît o copilărie. Ba chiar, prin conținut, știi ce impresie îmi face ?

— Spuneți...

— Că merg pe stradă și-mi cade o cărămidă în cap !

— În comitet a plăcut totuși...

— În parte. Brătescu-Voinești, care aplaudase primul act, s-a spălat pe mâini și a șters-o ostentativ după actul doi. Vasile Enescu a strîmbat din nas și el.

— A votat contra ?

— Nu. Dar dacă eu, după lege, n-aș fi avut două voturi, cădeai cu succes.

— Vă mulțumesc.

— Să-i mulțumești lui Păstorel. Dacă nebunul de Teodoreanu nu se ținea de capul meu, îți frîngeai gîtul.

De aceea izbînda din seara premierei, cronica dramatică, vîlva de pe piață, sălile rase l-au dezumflat complet pe bietul Corneliu, și am avut impresia că-i căzuse într-adevăr o cărămidă în cap...

În materie de teatru — mulți ațoateștiutori, puțini adevărați profeți.

Corneliu, însă, a fost un bun gospodar și rog pronia să-i ierte neștiința.

Regia a semnat-o Vasile Enescu, un ins închipuit, sanchiu și lipsit de vocație.

Ar trebui să-l cocoloșesc, căci am fost prieteni, dar ce construia Gusti și maestrul Nottara dărima Vasile și alți cîteva nechemăți. Avea oarecare gust decorativ, însă indicațiile pe care le dădea actorilor erau atît de superficiale și de banale, că bagheta lui mai mult încurca decît descurca lucrurile.

Mulți vor spune că sînt crud și-i ponegresc memoria, dar lozinca „despre morți numai bine“ sună fals și adesea imoral cînd e vorba de zeii de plastilină care au ținut pe loc bunul mers al treburilor...

— Dar *Patima roșie* a fost un succes...

— Cred și eu : cu Brezeanu, Storin, Iancovescu și Elvira Popescu în rolurile principale !

Venea neica Vasile la repetițiile noastre cu batista la nas, afectînd o oboseală și un plictis fără seamăn. Nu-l interesa lucrarea mea. Acceptase regia — o spunea fătîș — doar din prietenie.

Iar pentru că la lectură dădusem unele lămuriri asupra structurii personajelor, îmi spuse că-l încurc și mă rugă să nu vin două săptămîni la teatru, ca să nu-i stric... *viziunea*.

M-am ținut de cuvînt.

Dar cînd, la termenul sorocit, am coborît în stal, m-am luat cu mîinile de pîr :

Chirică era un băcan, Varlam un țărănoi. Inspectorul un papugiu și așa mai departe...

Atunci i-am spus prietenește :

— Faină „viziune“, Vasilică dragă, dar pînă la premieră să nu te mai prind în sală, că-ți retez ciolanele ! Am trecut la pupitru, și lucrurile au ieșit... așa cum au ieșit.

Calboreanu, distribuit în Chirică... sâstisit de indicațiile mele migăloase, șoptea cînd mă vedea :

— Iar a venit nebunul ! Iar a sosit pisălogul !

Dar această sculptură în detaliu i-a folosit și a construit în Chirică una din cele mai bune compoziții ale sale, dacă nu chiar cea mai bună — pînă la data aceea.

Ion Sîrbul a creat un Varlam vînjos, pitoresc, plin de haz și de firesc. A plecat pretimpuriu dintre noi, dar numele său rămîne legat de o serie de roluri cu totul remarcabile. În „primarul“ din *Revizorul* lui Gogol Sîrbul l-a depășit pe Ion Brezeanu, creatorul rolului, și de neuitat rămîn creațiile lui din *Mușcata din ferăstră*, *Năpasta*, *Puterea întunericului*, *Bujoreștii*, *Un erou*, *Jeana d'Arc* și altele.

Era glumeț și îi plăcea să se ție de șotii.

Mi-aduc aminte că jucam amîndoi în *Cînd vine victoria*, de George Tătărescu, două roluri de sergenți, și că trebuia, într-o anumită scenă, să raporteze locotenentului (Al. Critico) nu știu ce chestie serioasă de serviciu militar.

L-am tras deoparte și i-am șoptit :

— Ce-ar fi, măi, dacă i-ai raporta altceva locotenentului ?

— Ce anume ?

I-am suflat ceva la ureche și el mi-a răspuns prompt :

— S-a făcut !

Iar cînd, peste cîteva clipe, a intrat în scenă, a luat poziția de drept și, lipind zgomotos călcîiele, a rostit :

— Trăiți, don locotenent ! Veniți repede : afară s-a spînzurat un simigiu !

Critico, neputîndu-și stăpîni rîsul, a fugit din scenă, și cortina s-a lăsat intempestiv.

Nu prea stătea bine cu memoria bietul Sîrbul — lumea îl învinuia că e leneș, dar el era ros de o boală ascunsă, care i-a grăbit sfîrșitul.

Și-așa ne-am pomenit într-o zi cu Sîrbul umblînd la subsuoară cu niște ceasloave groase, că abia le cuprindea.

— Ce-i asta pe tine, măi ?

— Adun hrisoave, documente.

— Pentru ce ?

— Demetriade a renunțat la *Mihai Viteazul*, noul op dramatic al lui Nicolae Iorga, și marele dascăl mi-a trecut mie partitura. Am să le arăt cu belferilor cum se joacă un „voievod“ !

Repetițiile mergeau schiopătînd, dar cum Sîrbul era actor de public, nu de scaune goale, trăgeam cu toții nădejdea că în seara premierei își va da drumul.

Premiera a sosit în sfîrșit, dar Mihai Viteazul, vîzînd că nu-și găsește vorbele, a luat un jîlt de la masă, l-a trîntit în fața cuștii și, încăleacănd pe scaun, a strigat suflerului, în gura mare :

— Zi-i, măi !

Actor hărăzit din plin, ca om însă lăsa de dorit : era plin de sine, arțăgos, crud și răzbunător. Era prieten cu faimosul Nichifor Crainic, și ca aghiotant al acestui om negru în cerul gurii a lăsat pe drumuri — pe cînd Crainic era secretar-general la minister — pe mulți camarazi de teatru. Dacă n-ar fi decît scoaterea pretimpurie la pensie a Mariei Giurgea, și încă purtarea lui Sîrbul rămîne ca o pată ce adumbrește marele său talent.

Au existat totdeauna — și roiesc și azi printre noi — unii corifei care, în numele artei, umblă cu iataganul sub gheroc. Aceștia nu mănîncă cu poftă și nu dorm liniștiți dacă nu lovesc fățiș sau pe la spate în tovarășii lor de breaslă, care n-au nici o vină că s-au născut... așa cum s-au născut.

Teatrul e o luptă, și războiul nu se face numai cu generali.

De aceea talentul care nu merge mîna în mîna cu omenia este reprobabil.

Vasile Leonescu, Ion Livescu, N. Soreanu, Vasile Toneanu, Ion Morțun dăruiau tinerilor multe din rolurile lor.

Dar conul Iancu Brezeanu era mult mai strîns la mîna și, cînd vreun pui golaș de actor începea să se înfiripe și să-și ia zborul, Brezeanu striga veninos vecinului :

— Taie-i craca, taie-i craca !

Mă doare, că alături de elogii, trebuie să relev și aceste scăderi omenești, dar cine m-ar crede — chiar dacă aș jura — că înaintașii noștri erau dalbe porumbițe, fără pete și fără de prihană ?

Vor mucegai într-o zi și-și vor irosi cuprinsul aceste însemnări, dar ele vor viețui — un ceas mai mult,

poate — pentru că s-au străduit să oglindească adevărul...

...După această digresiune necesară, întorcându-mă la interpretii de la premiera *Omului cu mărtoaga*, se cuvine să mai creștez la răboj creația lui Ion Brezeanu în rolul Inspectorului, creație care ar fi putut să fie admirabilă dacă, la „izul de dosar“, recomandat de mine și dobândit de interpret în răstimpul repetițiilor, nu s-ar fi amestecat și un pronunțat iz de podgorie în seara premierei... Ion Manu, în rolul Omului cu idei, a izbutit să înmoaie în umanitate personajul, dându-i savoarea amară voită de autor. Cât despre amicul Aurică Athanasescu, el a fost un autentic Nichita: un faun care atrăgea privirile spectatorilor și mai ales ale spectatoarelor.

Sonia Cluceru a interpretat-o pe Fira.

A fost Fira.

MORȚUN

Nu este adevărat că pe om îl cunoști la un pahar de vin, căci băutura încinge mintea, aștă simțurile, strîmbă și falsifică firea. Pe înțelept îl smintește, pe nebun îl trezește, dă curaj fricosului și frică neînfricătului. Și-apoi, vorba ceea, trează ori beată, licheaua-i tot lichea.

Nu la băutură, la drum cunoști pe om.

De aceea — și nu arareori — călătoriile de nuntă cu „expresul“ sfîrșesc cu și mai răpezite despărțenii. Dai mîna și zîmbești o viață întreagă unor oameni care își rup fălcile zîmbindu-ți, și-o viață întreagă te amăgești crezînd despre cutare că-i așa, despre cutare că-i altminteri. Pleacă la drum cu unul ori cu altul, ori pleacă cu-amîndoi, și ai să te lămurești după trei zile.

Pe meșterul Morțun l-am cunoscut la drum.

Un om levent. Tare subțire.

Și șugubăț nevoie mare.

Mă doare inima de el, dar nu îl plîng. Știu c-o să rîdem strașnic cînd ne-om revădea, că nu se poate să nu ne mai vedem, noi doi. Prea ne-am avut bine și prea ne înțelegeam, ca să se irosească în vînt atît prieteșug !...

Parcă-l văd cu căciula lui de oaie, tartanul pe după gît, trei-patru gheroace sub palton, șoșonii descheiați și țigăruca în colțul gurii.

O mîna de om. O mogîldeață. Un te miri ce.

Dar cîtă viață și ce duh viu în ciozvrîțica ceea de moldovan !

Unde intra se înviora încăperea deodată.

Avea pe nu știu ce și nu știu cum.

— Bri, strașnic geruiește !

Și parcă aducea cu dînsul înghețul tot de afară.

— Cum merg rinichii, coane ?

— Ghine. Într-unul chiatra-i cît un bob de mei, în altul aghia cît oul de găină...

Îi era dragă vorba neaoș moldovenească și, după douăzeci de ani de muntenie, vorbea tot get-beget moldovenește, ca-n „dziua cînd o fost purșes la București“.

Un chip de om, de cîine și de cal.

De aceea nu-mi ierta de fel că n-a „giucat“ el întîi pe archivaru îndrăgostit de gloabe — pe omul cu mîrșoaga.

— Nu se putea, coane Jenică. Pe iubitorul de oameni și de cai era predestinat să-l gioace... Cal... boreanu.

— Asta-i, bri, un calambîr di dînd ! Să-ți hie în nas ! Eu îți făseam, cu aist rol, cinci sute di săli rase...

— Ei, lasă, c-ai să-l „gioci“, n-ai teamă...

— Cînd ? Cînd s-a sastisi de piesă tătă lumea ?

— Ba o să-l „gioci“, de-i vrea, chiar peste o lună.

— Unde ?

— „În tătă“ țara.

— În turnea ?

— Să zicem.

— Nici să gîndești !

— Ian mai gîndește-olecutică !

— Cum, bri ? Să mă bag rob la tini, adică ? Să fiu comis a tău ? Să-mi dai simbrie ?

— Dacă socoți că te jîgnesc, te iau și fără plată.

— ...Și cît dai, bri ?

— Spune matale !

— Patru „țărănci“ poți număra pi sară ?

— Cinci.

— Nu mă momi, că eu tot patru ceiu ! Nu vreau ca să ti fur.

Tîrgul se petrecea cam spre sfîrșitul lui noiembrie 1927, iar în ianuarie următor am și pornit la drum.

La drum l-am cunoscut pe conu Iancu.

Om. Om dintr-o bucată.

Erau seri cînd mi-era rușine să spun ce-am cîștigat. Treizeci de mii era fliuștiuc ! — Trecea ades de jumătate sută, și uneori îmi rămînea pîn' la optzeci de mii.

Optzeci de mii de leuscani pe scară !

— Uitați-vă la sărăcia aiasta ! O plecat, bri, fără nadragi, și-amu nu are buzunări să ție banii...

Îi rîdeau ochii. Se bucura de la rărunchi că-mi mergea bine. Și-o dată nu mi-a dat să înțeleg, necum să-mi spuie, că între gajul lui și-între cîștigul meu era prea mare hăul.

Îi creștea inima că mă vedea cum scap de sărăcie.

— Cînd ăi ajunge milionul să-mi spui, bădie.

— Nu mai e mult...

— Atuncea-ți fac hatîrul și-oi trage un șip de vin.

Din pricina rinichilor bea numai apă chioară și se hrănea cu te miri ce.

— Mai dă-o focului dietă, nene Jeane !

— Dar tari ești di devlă, măi ! Tu crezi că mie nu îmi cere a mîncă ! Dar dac-aș lăcomi, mai pupi tu milionul ? Ti las mofluz ! Rămîi cu șatra, cu cutia de mai-muțe în drum.

Proștii îl credeau șiret, și el era plin de suflet. Un altul ar fi tras foloase după urma bolii... Ar fi leșinat înainte de spectacol, în fiecare seară, și n-ar fi înviat decît... sunîndu-i sunători pe la urechi.

Dar conul Jean spusese un cuvînt și nu înțelegea să aibă două.

Ca să răspund cît de puțin fineței sale, într-o noapte, simțindu-l că nu doarme, luai un pumn de „țărăncuțe“, vîrîi brațul în chițimia de cabină și începui să-l plimb încoace și încolo.

În clarobscurul cabinei, dintru întîi Morțun nu luă seama, dar fișitul biletelor de bancă îi atrase luarea-aminte.

— Mîină misterioasă, stăi !

Oprii mîna.

— Și spune-mi ce dorești ! urmă conul Jenică.

— Ia, să te bat cu flori ! grăii din coridor, pocin-du-mi glasul.

Și împrăști ai bancnotele pe așternut.

Apoi îmi trăsese brațul.

Morțun se ridică-n șezut și zise tare :

— Ian fă-te încoaci, măi secătură !

M-am supus.

— Ce-i asta, bri ?

— Un mizilic.

— Să-l dai cui l-ai mai dat ! Eu sînt plătit la zi.

— La zi ? ! Matale ești artist. Și încă mare. Acesta e întâiul meu buchet de flori. Te rog, primește-l E-un omagiu.

Văzui cum buza de jos începe să-i tremure și cum i se ridică un nod în gît.

— Măi, nu ești chiar mîrlan cum ti credeam !

— Mîrlănie la mîrlănie și delicatețe la delicatețe, cucoane...

— Brava, măi ! Începi să-mi plăci... Pi viața me ! Și dacă este așa, poată să mai ghie mîna ceia...

— Zău ?

— Chiar cît di des...

La trei-patru zile povestea se repeta.

Iar cînd se întîmpla să treacă un răstimp mai mare, numai ce-auzeam de-alătura un glas ca din pămînt ce îngîna :

„Mină nevăzută,

Mină neștiută,

Mină nevăzută !

Vină și agiută !”

Cabina lui Morțun era un poem.

Peste cele două bănci de lemn trîntise o saltea mare de lînă, peste saltea perini de puf, plăpămi, macate, pui de perini, scoarțe, pături și cearșafuri. Pe-o măsuță, sticle și borcănase cu doctorii. Pe policioare, lămîi, mere și portocale, iar pe podea lăzi cu clondire de apă minerală. Și între acestea toate, o căciulă țuguiață, iar sub căciulă : Morțun !

Să juri că ar fi plecat spre pol.

La drum cunoști pe om.

Trăind cu el aproape, frecîndu-te de dînsul, îl pipăi, îl miroși, îl simți. Zdruncinătura roatelor face să pice sulimanul. Sub zîmber vezi rînjetul, simți dinții care vor

să muște. Prostia, reaua creștere, lipsa de duh se dau pe față. Și, Doamne, ce de mai deziluzii !

Fetica cu ochi cumiști, sfielnici, modestă, pirpirie, ce abia îndrăzne să îngîne : „Luați-mă, vă rog, cu dumneavoastră !”, mironosița aceasta, afli, în menajul pe rotile, că este o cutră, o timpă și-ades o depravată. Iar actorașul mai răsărit, căruia — din simpatie — îi dăduseși cabină de-unul singur, afli că din întâia zi nu mai dădea bună ziua actorilor mai mici și că după spectacol perora pe la mese că, fără dînsul, piesa n-ar face nici doi bani...

Morțun avea atîta trecere și atît succes la public, că, în multe locuri, lumea credea că-i și autorul piesei... Iar el, nemulțumit de-o seară ori de alta, spunea mîlnit :

— Bri, prost am mai giucat !

Oamenii și oamenii.

Morțun era și actor și om de soi.

Avea conul Jenică puzderie de simpatii și cunoștințe, dar prieten nu era decît cu mine și cu un doctor.

Cu doctorul era prieten nu pentru că-l doctoricea nevoie mare, ci pentru că se aveau ca frații la joc de cărți : cînd pierdea unul, lua pitacii celuilalt ; cînd câștigau, dădeau câștigul pe din două ; iar cînd pierdeau amîndoi, trăgeau pe dracul de coadă împreună.

Pe mine mă iubea din altă pricină.

Mă porcăia pentru păcatele mele... lumești, dar mărturisea cu jînd că, de-ar fi avut oleacă mai solidă che-resteaua, ar fi făcut la fel...

Cum îi turnam în apă un deget de vin, trăgea pe nas și ofta cu parapon :

— Fii ! ce pui de bețivan aș mai fi fost, măi frate ! Și ce hîrbar !

Îi plăcea să se oglindească în păcatele mele, de-aceea mă-ndrăgea.

Eram... cum ar fi vrut dînsul să fie !

Proștii îl credeau șiret, și el ce-avea în gușă avea și-n căpușă... cu mine cel puțin.

Față de alții se strîngea ca un arici în piele. Nu se băga cu prostul. Îl ocolea. Nu își da coatele cu fitecine.

De-aceea în menajeria noastră ambulantă, pe rotile, adesea îmi spunea, mirîndu-se :

— Măi, cum faci tu de-i stăpânești pe dalhăucii ceia ?
Cum de-i împaci și nu cutează unul să cricnească ?

— Știu eu ? !

— Mie-mi săreau în cap de câte ori porneam la drum cu ei pi sama me, de câte ori mînam, cum mîni amu tu, caravana. Ce le faci, bri ? Cum îi strunești ?

— Din ochi.

— Au frică ?

— Nu. Simt că-i iubesc.

Morțun se scărpină în cap, pătruns de ăst adevăr tulburător, și îngăima :

— Al dracului ficior di lele ! Eu, oamenii, spun drept, nu-i prea îndrăgesc. Din tătă lighioana mi-i dragă numai una : calul.

Și într-adevăr, să fi poftit vreun nespălat de surugiu să dea cu biciul în telegarii ce ne duceau la teatru de la gară !

Morțun îi sărea în cap. Din miel se făcea leu :

— Grijană și pogribană !

Atît de mult iubea el calul, încît spectacolul de-adio, de retragere din teatru, nu-l dete nici cu *Borkman*, nici cu *Rața sălbatică*, ori altă piesă în care strălucise, ci cu comedia ecvestră *Omul cu mîrșoaga*, deși nu jucase niciodată în ea la București.

Sfîrșea cu un debut !

În seara reprezentării festive, Morțun, zgribulit pe un jîlt, în cabină, dîrdîia tot și flecărea să prindă inimă :

— Măi, ce-am giucat la Ieși, la Cluj, la Timișoara, aceea-i fleac ! Amu să vezi ce-mi poate chielea. Poftește în sală, să te crucești și tu de ce-ai fost scris. Poftește !

Nu-l văzusem pîn-atunci. Căci în „turnea” — cum spunea dînsul — jucam și eu ; iar de pe scenă, neavînd perspectiva trebuincioasă, nu puteam să-mi dau seama ca lumea.

Privindu-l înșă de departe, din stal, m-au uluit într-adevăr simplitatea, firescul și adîncimea cu care Morțun trăia rolul lui Chirică.

Iar la sfîrșit, festivitatea, sărbătorirea, cuvîntările.

Îmi arătă, în pauză, un pomelnic întreg de oratori.

— Măi, să nu te împingă dracu să ieși și tu cuvîntu...

— De ce, coane Jenică ?

— Fiindcă îți știu eu obiceiul : ti dai la om...

— De rîndul ăsta...

— De rîndu-asta ai să faci la fel. Naravu din fire !
Pi mîni ai să mă lauzi și ai să-nțepi pe alții...

— Ferit-a sfîntul !

— Măi, fii om de omenie, nu-mi feșteli serbarea !
Gongul bătut.

Toată suflarea actoricească năpădi în scenă în jurul lui Morțun. Cucoanele — în rochii lungi cu coadă, bărbatii — în fracuri.

El... pipiriu și murdărel, cum apucase în piesă.

Pînza se ridică, și ropote de aplauze salutară tabloul acesta camaraderesc.

Ovații.

Cîțiva domni din sală se ridicară în picioare.

Apoi alții, și-apoi alții.

Delir.

Morțun avea lacrimi în ochi. Fața i se strîmbase toată, și întrecăa lui făptură parcă stătea să spuie : „Cu ce-am greșit, Dumnidzăule ! ?”

„Greșise” cu arta, cu talentul lui.

Pot spune, în frica lui Dumnezeu, că rar am trăit clipe ca acelea.

Clipe mute.

Din nefericire... începură cuvîntările.

Domnii vorbitori porneau din dreapta scenei, înaintau în fața lojii regale, se frîngeau de șale și apoi dădeau drumul la manivelă. Parcă se înțeleseseră de-acasă, aceleași limonăzi, aceleași siropuri, aceleași peltele : cînd s-a născut sărbătoritul, în care lună a anului, în care zi a lunii, pe la ce școli a învățat, ce dascăli a avut și așa mai încolo...

Papagali vorbăreți.

Țîrcovnici de strănă.

Să ieși pe unul și să-l zvîrli în celălalt.

Nici un zvîcnet de inimă. Totul din buze. Vorbe.

Și-apoi sărbătoreau pe Morțun... ori pe vodă ?

Căci domnii cuvîntători stăteau, ca la fotograf, trei sferturi înspre rege și un sfert către Morțun. Iar pe

cînd grăiau, trăgeau cu coada ochiului, să vadă : ascultă ori nu vodă, zîmbește ori se-ncruntă ?

Morțun da să răspundă, cum e obiceiul, cînd eu îi tăiai drumul. El sîși încet :

— Astîmpără-te, bri !

Mă făcui că n-aud și, întorcîndu-mă trei sferturi către Morțun și-un sfert către vodă, grăii cam așa :

— De la autor la actor, îți spun : brava, Morțun ! Ai giucat frumos ! Pi cîntea me ! Ești, ca să zic așa, un tînar ce promite...

Sala hohoti.

Iar eu urmai :

— De la actor la actor dă-mi voie să-ți spun drept : bine c-am scăpat de tine ! Iar de la prieten la prieten : bine c-ai scăpat de noi !

Rumoare pe scenă, risete în sală.

Întorcîndu-mă apoi către public, zisei :

— Dumneavoastră știți de ce sărbătoritul, dintre toate piesele, a ales — la retragere — pe-asta cu calul năzdrăvan ? Fiîndcă, așa micuț și firav, cum îl vedeți, Morțun e un erou. Și, întorcîndu-mă către loja regală, încheiai : Sire, a vrut să se retragă... călare !

Multă vreme s-a vorbit despre retragerea ecvestră a lui Morțun din teatru.

Cu banii încropiți din „turnea“, cu cei rămași din spectacolul festiv, cu ce economisise de aiurea, Morțun își clădi o căscioară și-și puse bătrînețele la adăpost de griji. Eu, în schimb, după vreo doi ani, rămăsei gol pușcă.

Și-așa... într-o vară, strîns tare în chingi, împrumutai o sumă însemnată de bani cu garanția lui Morțun.

Măi, eu pusei tureaua ; dar tu să ai obraz, să nu-mi scoată cu toba căsuța în vînzare...

— Îmi pare rău, cucoane !...

— Să-ți paie !

Toamna se schimbă gubernia, și — după tradiție — se schimbă și direcția.

Anul și directorul !

La instalare, dracul mă pișcă de limbă și rostii iar o mică alocuțiune. Actorii mă sărutară, dar administrația mă însemnă cu negru. Făceam parte din consiliul tea-

trului și, de drag ce mă aveau consilierii, le stam ca sarea în ochi.

Nu știau cum și ce fel să-mi puie bețe-n roate și să-mi facă vînt.

Așteptau doar prilejul.

Și prilejul se ivi.

La banchetul dat în cinstea noului director, mare scriitor, picară într-un tîrziu și două excelențe. Toasturile curgeau cu nemiluita, iar cei doi domni ciocneau cu sărbătoritul și se ospătau ca simpli muritori, fără să peroreze.

Asta îmi făcu plăcere.

Era un caz unic, nemaipomenit în analele tradițiilor noastre. Și deși mă legasem cu-afurisenie să tac chitic, ca peștele, și să nu mai țin alocuții — de teama administrației — totuși, îndemnat de cei din jurul meu, care-mi turnau de zor, mă pomenii în picioare cu păhărelu-n mîină și începui așa :

— Văd în capul mesei, lucru foarte rar, două excelențe... care nu vorbesc.

Un hohot bezmetic răsună în sală. Două-trei minute nu putui urma.

— Asta însemnează...

— Că ești beat mort !

Altă nechezeală, alt riset.

— Asta însemnează... că domnii miniștri... au lepădat toga oficială... și sărbătoresc prietenește pe un scriitor de seamă...

Completarea era însă tardivă.

Din pricina vacarmului, cuvintele din urmă abia le-auziră doi-trei vecini de-ai mei.

Mai morfolii două-trei vorbe și-o dădui dracului de oratorie.

Dacă n-ascultă nimeni, cui să vorbești ? Comesenii erau toți obosiți... Eu, de-aseenea...

A doua zi nici n-am dat pe ăa teatru. Iar a treia zi mă pomenii acasă cu un plic gălbui. Administrația mă înștiința — avea onoarea să mă înștiințeze — că am fost dat afară, ținîndu-se seama de meritele mele artistice numai pe un an de zile... cu pierderea salariului.

Motivul ?

Atitudine incompatibilă cu situația mea de prim-actor și membru în consiliu.

Am priceput : administrația mă operase rapid.

Am râs, căci motivarea suna la fel ca cuvântările stereotipe din seara sărbătoririi lui Morțun. Mari vorbe și tot atât de găunoase ca mintea trepădușilor care trăsese-seră sforile. Îmi părea rău doar de director, scriitor cu faimă, că se lăsase dus și făcuse jocul câtorva nulități.

Câțiva actori veniră acasă să mă întrebe ce fac. Nu mă duc să dau ochi cu direcția ?

— Nici nu mă gândesc. Aștept să fiu chemat.

În după-amiaza aceluiași zile mă pomenii cu Morțun, cu o falcă în cer și alta în pământ.

— Dar ce, bri, ai ținut de-a ghine ? Ti dai la miniștri ?

— Cin' ți-a spus ?

— Iacă, răți. Urlă tăta lumea !

— Te iei după lume ?

— Dar după cine, bri ? După capu tău ? Capu tău ăl sec ? Și-amu ce ti faci ? Cu ce ti hrănești ? Crezi c-am să ti pui eu în subzistenție ?

— Ți-am cerut ceva ?

— Să faci bunătate să ti îmbraci frumos și să mergi la teatru !

— Nici nu mă gândesc.

— Mergem amîndoi.

— Nici nu mă gândesc.

— Nu fă pi grozavul ! Ai fimeie și copchii...

— Nu le purta grijă !

— Nu li port lor grija. Îmi port grija mie. Că dacă n-ai leafă, di unde plătești ? M-apucă pi mine. Mă scot la mezat... că făcui prostia și ti-am giuruit...

Asta mă secă la ficați, dar mă zvîrcolii în mine și scrișnii în ciudat :

— Tot nu merg, bădie !

Morțun holbă ochii și, lăsîndu-se pe vine, zise răspicat :

— Faci, bri, pi iroul... cu bănuții mei ? !

Asta m-a dat gata.

A doua zi mă dusei la teatru și dădui ochi cu directorul. Mai furtunos, mai oblu, mai domol, ne-nțeleșerăm. Îi lămurii că n-am vrut să jignesc pe nimeni, ci dimpotrivă, dar că vorbele din umnă, din pricina hăr-

mălaiei, nu s-au auzit. Și apoi, chiar... și-așa este vreo jignire să spui despre un ministru că tace, nu vorbește ? Musai să vorbească ?

Directorul zîmbi.

— Dar ai băut prea mult...

— De focul dumitale ! De bucurie că a venit la teatru un scriitor ca dumneata, meștere Rebreanu !

Directorul zîmbi cu înțeles, îmi întinse mîna și lucrurile intrară în matca lor.

Morțun m-aștepta afară.

— Ei ?

— S-a făcut !

Conu Iancu răsufală adînc :

— Trăsните-ar mama Ana !

— Ce te-ai speriat așa, coane ? Îi zisei.

— Cum să nu mă speriu ! Cămașa îi mai aproape ca haina. Milă mi-i di tîni, dar di mini mi se rupe inima. Vroiai să mă lași în drum ? Să mă scoată din casă ? Casă nouă-nouă ?

— Te-ai speriat degeaba. Nu știi că la teatru anul ține cît o lăsare și o ridicare de cortină ?

— Aceea n-am știut-o. Iacă, amu aflai ! Dar află și matali că pi la director înțîi am trecut eu...

— Zău ?...

— O oară încheiată m-am fost sfădit cu dînsul !

Am plecat capul.

Morțun era un poem.

Ultima „turnea” am făcut-o amîndoi în primăvara lui 940, cu *Capul de rățoi*. Primise să „gioace” un rol de două vorbe numai de dragul de-a merge împreună. Dar turneaua șchiopăta, și văzînd că nu-i chip să se îndrepte, conul Jenică îmi spuse într-o seară :

— Mîini plec la București !

— ?

— Nu vreau, bri, să ti fur. Ce-mi dai mie pi sară sînt bani luați cu japca.

— Dar ai poza pe afișe... O să se întrebe lumea...

— Atîta rău ! Lumea nu vine pentru mini, nu vine pentru tîni. Vine pentru piesă, pentru „Rățoi” !

N-a fost chip să-l țiu. Și-a făcut geamăntănașul, și la Bîrlad a coborît s-aștepte „Bucureștiul”.

— Îmi înapoiezi ce ți-a dat...
 — Cine ?
 — *Mîna nevăzută !*
 — Pi dracu !
 — Așa-i, coane Jenică !
 — Taci, măi ! Cu mîna ceia, cu mîna nevăzută, di-
 amu am mult di lucru... O simt... E tare aproape...
 — Ei, și mata !
 Ne-am sărutat, l-am suit în tren, și-l văd și-acum
 pornind în goana roților și făcîndu-mi semne.
 Am auzit în urmă c-ar fi murit.
 Nu cred.
 Morțun gonește în tren spre București.

PHARAON AL V-LEA LA BERLIN

Privesc în oglinda vremii și mă văd cu douăzeci
 și șapte de ani înapoi, străbătînd — crunt, cîrn și spă-
 tos — ulițele Berlinului.

Am lăsat de mult în urmă marile bulevarde cu gră-
 dinile și statuile lor gigantice și mășaluiesc acum pe o
 stradă ce nu mai sfîrșește.

Sînt în Charlottenburg. Pe Kürfüstendamm.

Doamne, ce mîndrețe de uliță !

Țiglele acoperișurilor sclipesc în bătaia soarelui, iar
 asfaltul trotuarelor sclipește de curat.

Parcă mi-e frică să calc pe preșul elastic de smoală.

— Unde e „Schiller-Theater“ ? întreb sfios pe o du-
 duie roșcovană.

— *Weiter !*

Merg de mai bine de-un ceas. Și de mai bine de-un
 ceas mi se spune :

— *Weiter !*

În sfîrșit, ajung.

E ora unsprezece, începutul repetițiilor.

Ar trebui să intru în sală ; dar gîndul că voi da cu
 ochii de proeminentele personalități artistice din inima
 Berlinului îmi taie picioarele.

Mă așez covăsit pe o bancă, în grădinița teatrului.

— Un mîrlan ca mine, de pe malurile Dâmboviței,
 s-ajung a fi jucat la „Schiller-Theater“ ! ?

Schiller, din soclul său de bronz, mă privește nemuritor și rece.

— Mă cunoașteți, maestre ? gîngăvesc cu într-o nemțească șchioapă.

Maestrul nu răspunde.

— N-ai auzit de mine ? Îmi pare rău ! *Omul cu mîrtoaga...* Autor... coleg cu dumneavoastră...

Maestrul se încruntă.

— Coleg... adică... e un fel de a vorbi... Îmi cunosc lungul nasului și vă rog să credeți că, dacă am stîrnit oarecare vîlvă în țărișoara mea, nu mă încumet să fraternizez și să mă bat pe burtă cu domnia-voastră...

Schiller zîmbește.

La cîțiva pași, alături, doi tineri sorb la o măsură bere de Bavaria. Trag și eu un șip, apoi îmi iau inima în dinți și bat la ușa teatrului — ușa de din dos.

— Pot intra în sală ? întreb feciorelnic pe un zăplan cu chipiu auriu.

— *Nicht erlaubt !* răspunde portarul, privindu-mă pieziș.

— Sînt autorul piesei care se repetă...

Electric, namila duce mîna la chipiu, lipește călcîiele, bocâne din ele, face stînga împrejur, și peste cîteva minute se înapoiază însoțit de un domn micuț, cu ochelari. E regizorul.

— *Herr Dichter Tziprian ?*

— *Ia wohl !*

Mă ia curtenitor de braț și, din atitudinea sa nesilită, înțeleg că nu-s chiar un mîrlan de pe malurile Dîmboviței, ci o față respectabilă... Zîmbesc fără să vreau, căci în aceeași clipă mă văd la București, făcînd umilul anticamăr la fel de fel de zci de plastilină...

Aici mi se spune *Herr Dichter*, se scot pălăriile și se bat călcîiele în fața mea ; iar dincolo, departe, în țărișoara mea, aud glasul plictisit al unei nulițăi politice, cocoțate în post mare :

— Iar a venit pîrlitu ăla de actor ?

Mirosul de clei al culiselor îmi gîdilă plăcut nările, dar cortina e ridicată, și regizorul îmi face semn să rămîn în spatele decorului pînă la sfîrșitul actului.

Ciulesc urechea și, auzind pentru înția oară în altă limbă replicile personajelor românești, îmi zvîcnește inima.

„Prin urmare, nu-i farsă și nici vis ! Îmi spun în sinea mea. Chirică, Varlam, Ana, Nichita și Fira vorbesc acum nemțește“...

Ascult cadența vorbelor și nu-mi vine să cred.

— Dacă-ș șterge-o englezește ! șoptesc, simțind că cortina e gata să cadă.

Dar pînza magică a căzut, și mă trezesc în mijlocul scenei înconjurat de actori, regizori, tapițeri, fotografi, mașiniști, recuziteri și tot poșiticul teatrului.

Se uită la mine ca la urs :

— *Herr Dichter ! Herr Dichter !...*

Acest exces de stîmă mă spală de toate umilințele profesionale. Uit de comitete și comiții ; uit de cancanuri, bîrfeli și infamii ; uit de priverile veninoase ale unora din confrăți ; uit morgia seacă a domnilor specialiști ; uit aerele de superioritate ale șefilor mei ierarhici ; uit de semizeii de ghips și plastilină ; uit că am nasul borbănat, că merg pe-al patruzeci și șaptelea an, și la auzul silabelor magice „*Dich... ter*“... simt cum mă volatilizez și renasc din propria mea cenușă : tînăr, frumos, deștept și cultural !

Directorul de scenă, Ernst Legal, urcă planturos din sală pe scenă, îmi întinde mîna și îmi prezintă trupa.

Mi se dau onorurile !

— E ceva de capul meu ! Îmi șoptesc în barbă...

Și pentru înția oară în viață simt că a fi creator înseamnă a fi mai mult decît clîntău ori ipistat.

— Mă iertați că sînt cam grosolan la înfățișare, spun doamnelor, în treacăt, ca să sparg întepeneala clipelor...

Eroina piesei protestează, și rîsetele, care-i astupă vorbele de duh, preschimbă protocolul într-o primire caldă, spontană, fraternelă.

După cîteva minute, parcă ne-am cunoaște de cînd lumea. Directorul de scenă mă poștește în sală — și gongul bate.

Începe actul al doilea...

În seara răfuieiilor — seara premierei — mi-am dat cu unt pe cap, am pus haina cu coadă, cravată albă, ciubote nou-nouțe și, dichisit ca un ginerică, am luat-o apostolește spre teatru, privind sașiu în dreapta și în stînga.

— Acu-i acu, *Herr Dichter* !

Trăgeam nisnai din ciubeică, iar din cînd în cînd îmi venea să opresc trecătorii și să-i întreb :

— Știți voi, mocofanilor, cu cine aveți de-a face ? Știți voi cine sînt eu ? Mîine va urla Berlinul. Îmi veți vedea poza la gazete, voi fi un domn !

În dreptul unei dughene îmi adusei aminte că florile poartă noroc și că n-ar strica să fiu atent cu domnii și doamnele artiste. Oprii o mașină, o încărcai cu trandafiri — ori cumpăr, ori nu cumpăr ! — și zbughi-o la „Schiller-Theater“ !

Toată lumea era în călduri.

Zîmbeau, vorbeau, glumeau, dar în ochii fiecăruia citeam frica de gol, teama de necunoscut.

Lothar Müthel, interpretul lui Chirică, suiera printre dinți și-și întindea fardul pe față, dar degetele-i tremurau și gîndul îi era dus aiurea. Același lucru și cu Wolfgang Heinz (Varlam) și Leibelt (Inspectorul) și Fritz Genschow (Nichita) și mai toți. Singur Harlan (Omul cu idei) și cu regizorul Ernst Legal erau mai liniștiți.

Cînd gongul bătu și se aprinse rampa, inima mi se făcu cît un purice și coborîi în sală.

„Schiller-Theater“ era o hărăbaie pîntecoasă, ce aducea mai degrabă cu o arenă, căci încăpeau în ea aproape două mii de suflete.

Sala era rasă.

— Tot puhoiul ăsta a venit pentru mine, îmi șoptii în barbă, și al dracului să fiu dacă știe vreunul cum arăt la față !

La drept vorbind, nu cred că arătam prea bine, căci, cu toate că făceam pe voinicosul, mă furnica pe șira spinării și mă treceau sudorile.

— Praful și poradichiul s-alege de fama mea de la București dacă vin peste cap la Berlin...

Bang !

Și pînza magică se ridică.

Decorul înfățișa un soi de demisol, căci, ca să intri în casă, coborai niște trepte. (Altfel, ca la noi.)

Și iată coborînd pe trepte doi bărboși : Nichita și Varlam (Fritz Genschow, Wolfgang Heinz).

Cel dintîi avea ochii stîloliși, vorbea sacadat și de la întîiele cuvinte pe care le rostea simțea că-i om cu stare, plin de el, cinic și zeflemist ; iar în cel de al doilea țipa boemia, verva și deșteptăciunea.

Scena fu urmărită cu atenție, și, din cînd în cînd, un zbîrnăit se auzea la parter.

Începea să se rîdă.

„Bun ! îmi zic eu. Țineți-o așa, fraților ! Luați-o ușurel !“

Intrarea arhivarului, cu pălăriuța lui de paie pe cap și cu brațele încărcate de tîrguiești, stîrni rumoare.

— Müthel ! Müthel ! aud sușotind în dreapta și în stînga.

Rugasem pe Müthel să se desfigureze puținel, să intre nebărbierit, ceva mai șleampăt și mai strîmb, și el apăruse frumuseț și îmbrăcățel. Dar vorba lui era dulce, privirea blîndă, mișcările stîngace — să juri că picase de-a drept din seminar !

— Așa, Müthel, așa, draguțule !

Îmi veni inima la loc. Juca tare frumos !

Încetul cu încetul, frigurile se domoliră și, uitîndu-mi paternitatea, începui să urmăresc ca orice cetățean firul poveștii care se depăna. Degustam jocul firesc al actorilor, iar cu coada ochiului trăgeam la cei din sală. Rîsul scutura, din cînd în cînd, sîni duduilor bălaie și fețele lor îmbujorate, ochii scînteietori, gîturile întinse, palmele care pocăneau cînd și cînd mă ungeau la lingurică.

Întîiele două acte meraseră găitan, dar publicul german nu aplaudă zgomotos ca al nostru lăsarile de cortină, și actorii nu obișnuiesc să iasă la rampă decît la sfîrșitul spectacolului.

Deprins cu hărmălaia care se făcea la noi, după actul mijlociu, nu-mi putui ascunde un oftat, și înghiții oarecum în sec...

Fusese ori nu fusese succes ?

Și da... și nu !

Impresia aceasta o verificai și pe scenă. Actorii erau de aceeași părere. Trecusem puntea și eu și ei, dar le citeam în ochi că se așteptaseră la mai mult.

Câte un coleg ori ziarist împărțea strângeri de mână interpreților, însă ce departe erau aceste semne cuvinicioase... de entuziasmul din seara premierii de la București, după aceeași lăsare de cortină !

La noi partida fusese câștigată după actul al doilea ; aici biruința abia se desena.

— *Schön ! Schön !*

— Hm-da ! bombănu sanchiu pe când îmi luam locul în sală.

Rîsete, aplauze la scenă deschisă, nenumărate răpăieli, și cu toate astea... succes mijlociu.

Adică tocmai ce n-am putut să sufăr în viața mea. Succes mijlociu !

Ah, mai bine să-ți frîngi gîtul decît să treci ca cîinele prin apă...

— *Schön ! Schön !*

Ecoul acestui cuvînt îmi sfredelea creierii.

Intr-o clipă îmi făcui catagrafia isprăvilor mele artistice din țară și mă zării : cînd trîntit cu burta la pămînt, cînd cocoțat în vîrfurile scării.

Niciodată la mijloc, mai niciodată.

Și acum...

Cortina a treia fu întâmpinată, de la ridicare, cu o cascadă de exclamări. Cotețul de porumbei, podul cu grajd, chițimia unde arhivarul își sălășluise obida și batjocura erau de-un pitoresc cuceritor, iar jocul luminilor și al umbrelor era îmbinat cu atîta savantă măiestrie, că sala aplaudă înainte de a deschide careva gura.

— Somn bun !

Intrarea individului decăzut — Omul cu idei, care vonea să cumpere pielea calului — povestea lui halucinantă și dezmetecirea sa în fața crudei realități produsă o adîncă impresie. Interpretul (Harlan) fu răsplătit din plin.

Oh ! dar cît omenesc și cîtă avariție în cele cîteva replici ale Aprodului, care anunță sosirea Inspectorului-

general. Îmi sună și azi în urechi intonațiile pe șapte caturi ale bietului ins :

— *Herr Generalinspektor ! Herr Generalinspektor !*

O namilă de om își face apariția și de cum se arată, fără să scoată un cuvînt, știi cu cine ai de-a face. Prototipul slujbașului de carieră de pe vremuri : acru, îmbîcsit și autoritar.

Scena cu scara se joacă magistral.

Cei trei protagoniști : Mützel (Chirică), Heinz (Varlam), Leibelt (Inspectorul) se iau la întrecere. Un terțet formidabil. Rîsetele sînt adevărate descărcări electrice.

S-a dus dracului tradiția : cortina se ridică și se lasă de nenumărate ori !

Un puhoi de oameni năvălește din sală pe scenă : actori, gazetari, impresari, regizori etc.

Pupături, îmbrățișări, tîmbălău, hărmălaie.

— *Ausgezeichnet !*

— *Wunderbar !*

Zeci de mîini încleștate îmi frîng degetele.

Parcă aș fi dansator de parchet, așa alunec din brațele unuia într-ale altuia. Ochii îmi lăcrimează, iar nasul meu borbănește la proporții apocaliptice.

— Am izbit-o !... Așa da ! Așa mai zic și eu !

Dar deodată se face tăcere.

Un domn înalt, grav și taciturn se ivește în scenă. S-apropie de mine, îmi întinde mîna și-mi spune apăsător :

— *Ausgezeichnet !*

Apoi pornește mai departe.

Actorii mă privesc cu ochi scînteietori.

— *Wer ist der Mann ?* Întreb eu după un timp.

Unul din ei răspunde gîtuț de emoție :

— *Herr Generaldirektor !*

Așa a alergat Pharaon al V-lea... la Berlin.

PAȘI ÎNAPOI

Nu pot merge pe apa vremii înainte fără să nu mă întorc ca racul, înapoi, și să nu pomenesc de unele spectacole de care se leagă tinerețea mea și a altora.

Așa, de pildă, *Stingerea*, de Beyerlein.

Vai ce fermecătoare era perechea: Tony Bulandra-Marioara Voiculescu!

Ochi scînteietori, glasuri catifelate, mișcări unduioase, chipuri de pus în ramă, două primăveri, două flăcări șerpuitoare.

Una s-a stins, cealaltă mai licărește încă... ar mai putea, adică, licări...

Pe sergentul Kweiss îl juca Petre Sturza cu mult firesc și foc, iar apoi Storin, la fel de bine în rol; V. Cernat, cu glasul lui tunător, era de asemenea impresionant; Ion Livescu aducea și el o merituoasă contribuție, dar partea leului, succesul cel mare îl avea Nicolae Soreanu în rolul de cîteva cuvinte al unui biet aprod.

Măiestria cu care își compusese masca (în colaborare cu neuitatul machior Pepi Mahauer), felul cum își potrivea iavașaua, variația cu care striga numele împrișnaților, ochii șugubeți cu care privea pe cei chemați la bară, chipul cum își tîrșia picioarele — toate aceste migăloase amănunte alcătuiau un giuvaer artistic de cea mai prețioasă calitate.

Îi zvîrliseră în derîdere rolișorul acesta, dar Soreanu a primit pentru umilința lui o răsplată nesperată.

Marole Novelli, asistînd la spectacol, a felicitat pe fiecare interpret, dar lui Soreanu i-a scuturat mîinile cu putere și l-a sărutat.

Din seara aceea Alexandru Davila i-a încredințat lui Soreanu numai roluri de mîna întâia — cronica ilustrului actor italian anulînd toate cancanurile de culise înglobate în formula retrogradă:

— *Taie-i craca, taie-i craca!*

În chip cu totul excepțional, Ion Petrescu în *Stingerea* n-a fost la înălțimea marelui său talent.

A jucat superficial, retoric, melodramatic — ceea ce nu-i scade însă nimica din valoare: un bob de nisip într-o mare!

★

În *Modelul (La femme nue)* de Bataille, Tina Barbu s-a dovedit actriță de talia Marioarei Voiculescu, sau chiar a Marioarei Ventura, jucînd rolul unei femei din popor cu o putere de trăire uluitoare — după cum iarăși în doamna Tana din *Viforul* cutremura sala cu accentele ei răscolitoare. Roasă de boală, s-a retras intempestiv din teatru și-apoi s-a stins, lăsînd în urmă părerea de rău a tuturor.

★

Cu *Apus de soare*, după o strălucită serie de întruchipări artistice, maestrul Nottara s-a ridicat pe un piedestal amețitor, împrumutînd lui Ștefan-vodă toată noblețea și măreția voievodală, precum și aromele unui limbaj arhaic de cea mai pură calitate.

Alături de sculpturala creație a maestrului Costache, Marioara Voiculescu a adus o adiere cîmpenească și o cuceritoare frăgezime în rolul nevinovatei Oana, iar Ion Petrescu a sculptat în bronz pe năvalnicul Moghilă, mîna dreaptă a domnitorului.

Reluarea de mai tîrziu a acestei fresce românești a fost departe de realizarea ei inițială, dar înscenarea re-

centă a operei lui Delavrancea a însemnat un mare pas înainte, George Calboreanu izbutind, în regia Marietei Sadova, să se lepede de balast și grandilocvență și să joace simplu și convingător pe Ștefan-vodă, cucerind toate sufragiile.

De asemenea a sunat armonios în spectacolul recent glasul ciripitor al Jeanei Popovici (Oana), precum și glasul Evei Pătrășcanu, în rolul lui Țugulea, creionat odinioară atât de pitoresc de Maria Giurgea.

★

În *Falimentul* de Bjoernstjerne Bjoernson, Petre Sturza a tras bine la ham în rolul principal, dar creația magistrală a lui Nicolae Soreanu în avocatul Beret, precum și impetuosul Xanes a lui Ion Manolescu, ori palpitantele întruchipări ale Marioarei Voiculescu și Maria Giurgea au depășit străduințele interpretului prim.

Remarcabilă a fost de asemenea în această puternică piesă compoziția lui Achil Georgescu (G. Achille), un actor de talie mijlocie, dar destul de valoros dacă n-ar fi fost prea mult întrebuițat.

★

În *Bujoreștii* lui Caton Theodorian, Romald Bulfin-ski a jucat cu neașteptată boierie rolul titular; iar în spîrgerul Amos, la date diferite, Constantin Radovici, G. Calboreanu și Ion Sîrbul au realizat remarcabile compoziții.

Rolul hazliu al doctorului din această piesă a fost creat înainte de primul război mondial de către mine; dar cînd, mai tîrziu, a trecut Ior Morțun în rol, de rușine, n-am mai dat multă vreme pe la teatru — atît de strașnic a fost conul Jenică.

★

Tot înainte de întîiul război, maestrul Paul Gusti a pus în scenă frumosul poem *Înșir-te, mărgărite*, umplînd un mare gol în literatura noastră dramatică, atît de lipsită de astfel de perle literare. Succesul de public și

de presă a fost excepțional, Victor Eftimiu dobîndind într-o singură seară laurii pe care alții nu i-au dobîndit o viață întreagă.

Cu toate astea, în distribuție s-a făcut o greșeală gravă: rolul „zmeului” i s-a încredințat lui N. Soreanu, care n-avea nici în clin, nici în mînecă cu asemenea personaje, Vasile Leonescu, cu trupul, vigoarea și glasul său de stentor fiind cel mai îndrituit să întruchipeze pe legendarul „zmeu al zmeilor”. În schimb, Ion Petrescu a fost un Alb-împărat jovial și savuros în clipele de bună-voie, aprig și neîndurat în clipele de supărare.

Îmi sună și astăzi în urechi glasul armonios și patetic al lui Aristide Demetriade în Făt-Frumos, rămas pînă în ziua de azi cel mai plastic și avîntat interpret al rolului.

Nae Grigorescu-Tuciuriu, precum am mai spus, a avut o izbutită compoziție în rolul Vrăjitoarei, în reluarea de după război George Baldovin ținîndu-i isonul cu vrednicie.

Pe Floarea-Soarelui nu-mi amintesc cine a jucat-o — pare-se Cleo Pan-Cernăteanu — dar pe Eleonora Mihăilescu, această frumoasă negațiune a teatrului, am s-o țin minte totdeauna pentru lipsa ei de expresivitate și agresivă ei străduință de a-și etala la rampă antiteatrală sa existență. Politicos, cum sînt de obicei cu doamnele, n-aș fi atît de dur și incisiv dacă acest exemplar n-ar fi izbutit, pe căi lăturalnice, să urce ca un fulg toate treptele ierarhiilor dramatice. Noroc că suava apariție a doamnei Agepsina Macri-Eftimiu în rolul fetei celei mici, a estompat impresia anostă creată de grațiile fabricate ale frumoasei Ilene Cosinzenc.

Am punctat anume această lipsă de pudoare artistică pentru ca să se învedereze că maestrul Paul Gusti, alături de marele său har regizoral, avea, ca om, și unele scăderi regretabile, neîncumetîndu-se niciodată să calce ordinele „direcției”... Poate că viața grea și umilă pe care o dușese ca contopist de roluri, la începutul carierei sale, îl deprinsese cu atitudinea aceasta curbilnică, din care nu mai putea să iasă.

★

O mare și rarisimă bucurie a încercat bătrînul regizor în seara cînd s-a jucat înțîia oară *Cometa*, de Iosif și Anghel, cu Ion Iancovescu în rolul titular.

A fost o încîntare generală.

Din limbric, Ion Iancovescu s-a preschimbât în șarpe boa.

Nu s-a umflat, însă, și de aceea n-a plesnit.

A trecut fără cravașă în Rudi din *Patima Roșie* și apoi în *Cafeneaua cea mică*, unde gurile rele spun că l-a depășit pe Victor Boucher, creatorul rolului de la Paris.

Argintul-viu de Iancovescu a plecat apoi de la Național — nu-l mai încăpeau succesele — și a creat, împreună cu Elvira Popescu, Teatrul Mic, apoi nu știu cîte alte teatre... le-a creat și le-a părăsit ca pe tot atîtea cadîne iubărețe.

Triunghiul, *Azaïs*, *Orașul fără avocați*, *Afacerea Kubinski*, *Împăratul*, *Jobenul fermecat* i-au creat lui „Pussy” un pedestal unic în ierarhia valorilor noastre artistice — pedestal pe care năzdrăvanul mai stă și astăzi... într-o rînă.

Piesa *Institutorii*, de Otto Ernst, o foarte instructivă și echilibrată lucrare, i-a dat prilej lui Ion Brezeanu să compue un Flachsman sanchiu, mărginit și ridicol, pe care însă marele actor — năvălit numai la personaje simpatice — l-a jucat fără tragere de inimă, deși compoziția sa a fost destul de caracteristică și valoroasă. În turneu, rolul lui Flachsman a fost jucat de Ion Finteșteanu, care, deși foarte tînăr în vremea aceea, l-a interpretat cu multă măiestrie artistică — ceea ce l-a cam supărat pe fostul „candelambrou” al Teatrului Național.

La reluarea de mai tîrziu a trecut Ion Manolescu în Flachsman, interpretîndu-l, ca și creatorul rolului, cu același plictis și lipsă de tragere de inimă. Pe profesorul tipicar Weidenbaum l-a înfățișat excelentul Cazimir Belcort, izbutind o creație ilară de cea mai fină calitate — urmașul său Ion Manu construind umoristicul personaj cu aceleași mijloace remarcabile.

Ion Niculescu, în rolul de scurt metraj al unui revizor școlar, a adus cu sine tot pitorescul și toată inconștiența acestui dascăl zaharisit, și parcă îmi sună și azi în ureche

cascadele de rîs ale simpaticului și inutilului revizor școlar.

Pe fostul plutonier-major Regendank, ajuns servitor și majordom al școlii, l-a jucat cu aplomb și umor Nae Săvulescu, iar mai apoi cu egal succes Constantin Stănescu.

Alexandrina Alexandrescu („Duduia”) rămîne o inimitabilă podantă bătrînă profesoară, iar Nae Ciucurette, un dascăl prostănac de o delicioasă savoare, ce nu și-a pierdut încă pînă astăzi prospețimea. Păcat că în același rol Aurel Barbelian, „regele actorilor”, n-a fost decît o palidă copie lipsită de umor, după cum Fanny Rebreanu, în rolul formecătoarei tinere profesoare, n-a lăsat nici o dîră de parfum și tinerețe.

În schimb, Nicolae Soreanu, în inspectorul Prell, a izbutit cea mai desăvîrșită compoziție a sa din carieră.

Cu pași mărunți, iavașeaua pe nas, mapa la subsuoară și scîrșitori la ghețele cu gumilastic — fără a cădea nici o clipă în șarjă — excelentul actor s-a dovedit, de la înțîia apariție, că este un mare artist.

Toate umilințele îndurate de Soreanu în spinoasa lui carieră s-au spulberat în vînt, și dintr-o dată Prell s-a așezat în marea frescă alături de Luca Arbore și Dragomir Spătarul.

O rarisimă compoziție, pe care n-am calitative cu care s-o cinstesc, după cum nu găsesc destule cuvinte de laudă pentru peruchierul artist Pepi Mahauer, al cărui vrednic urmaș se dovedește a fi, zi de zi, Jenică Romaniță.

★

Revizorul lui Gogol a dat prilej lui Petre Liciu să sculpteze în marmură un Hlestakov plin de umor și poezie — în scena beției marele actor desfășurînd un adevărat arsenal de nuanțe și subînțelesuri.

Remarcabil a interpretat Cristian Duțulescu rolul slugoiului Osip, dînd nădejdea unui foarte bun actor de comedie. Din păcate, însă, regizorii, impresionați de statura și de eleganța lui — căci Duțulescu se îmbrăca bine — l-au trecut în roluri de prestanță, în care n-a

putut dovedi mare lucru (cu excepția „primarului“ din *Un dușman al poporului*, în care Dușu a lăsat o bună amintire).

Ion Brezeanu a creionat, după chipul și asemănarea sa, un primar hazos și sanchiu, căruia, mai târziu, Ion Sîrbul i-a dat un parfum mai exotic, precum și mai multă vigoare și adâncime.

Alexandru Mihalescu, bunul meu prieten de atunci și de mai târziu, n-a avut succes într-unul din cei doi prostănaci — Bobcinski și Dobcinski — și gazetele l-au cam scărmanat.

Tunînd și fulgerînd, Mihalescu, m-a dus din piața teatrului pînă la podul Bobotezii, cercînd, cu o viteză înspăimîntătoare, să-mi dovedească că ziaristii sînt niște zerouri tăiate, că sînt părtinitori, lipsiți de cultură, că n-au bun-gust și nici perspicacitate.

— Îl laudă pe Belcot (era marota lui), care e același în toate rolurile, și pe mine mă spurcă !

Scrîșnea din dinți, amenința cu pumnii și îi mergea gura ca o morișcă.

Am încercat de cîteva ori să spun și eu un cuvîntel, dar n-a fost chip.

La podul Bobotezii ne-am oprit. I-am întins mîna, să ne despărțim :

— Și tu nu zici nimic ? Nu-mi ici apărarea ?

— Ba da : *ai fost prost*, dragă Mihălescule !

A luat-o la goană și două luni de zile nu mi-a mai vorbit.

La fel am pățimit și cu prietenul Vasile Enescu.

La un bal mascat, bine dispus, Vasilică — inventiv cum era — îmi zise :

— Ce-ar fi, măi, să ne spunem cîte-un adevăr ?

— Fără păreri de rău ?

— Fără.

— Și cine începe ?

— Începe tu !

— Îți dai cuvîntul de cinste că n-ai să te superi ?

— Pe cuvînt de cinste !

M-am făcut că mă gîndesc și apoi l-am întrebat :

— Vasilică dragă, ce crezi tu că ești ?

— Cum, ce sînt ? ! Regizor. Ce-ai vrea tu să fiu ?

L-am luat atunci de talie și i-am spus misterios :

— Nu ești, măi, regizor, cum nu-s eu popă tuns !

Șase luni de zile nu mi-a mai vorbit.

Oh, pîrdalnicul de adevăr !

*

În *Sonata Kreutzer*, o piesă proastă, plăsmuită de Nozière, după minunatul roman psihologic al lui Tolstoi, Lili Popovici a jucat cu o mare sensibilitate și putere de trăire, iar eu, nemulțumit de felul cum interpretasem rolul soțului gelos, mi-am pus cenușă în cap și n-am ieșit două zile din casă... pentru ca a treia zi să aflu din ziare că am avut succes.

Jucasem mecanic, dar probabil că atunci cînd rolurile se mecanizează bine, ele impresionează uneori sala — chiar dacă interpreții nu sînt mulțumiți de munca lor.

Aurel Athanasescu, în partitura unui muzicant ridicol, a descrețit frunțile spectatorilor îngroziți de sumbra piesă de „Grand Guignol“ a domnului Nozière.

N-am văzut — spre marca mea rușine — *Mușcata din fereastră* a lui Victor Ion Popa, dar știu (după ureche) că Ion Sîrbul și Grigore Mărculescu au făcut două remarcabile creații artistice, iar că maestrul Gusti nu numai că a regizat admirabil spectacolul, dar că, mai mult sau mai puțin de acord cu autorul, a forfecat și textul, care suferea de mari lungimi.

Tot la studioul Teatrului Național din piața Palatului (fost Teatrul Mic, înființat de Elvira Popescu și Iancovescu) s-a reprezentat în primăvara lui 1929 *Chip cioplit*, de N. Milcu, o ineptie dramatică în care anostea textului s-a îmbinat armonios cu lipsa de talent a regizorului Gogu Mihăescu. După eșecul notoriu pe care-l avusese cu *Romeo și Julieta*, bietul Gogu, vrînd să se reabiliteze, și-a „cioplit“ un chip și mai ridicol.

Letopiseții de Mihaîl Sorbul s-a bucurat de un frumos succes de stimă, dar în public nu a produs impresia forte pe care o stîrnise *Patima roșie*, una din cele mai bune lucrări dramatice românești și în care Elvira Popescu și-a dezvăluit marele său talent, apreciat nu numai la noi în țară, dar și la Paris, în spectacolele pe

care le-a dat acolo împreună cu Storin (Castrîș), Iancovescu (Rudi), Nuți Stănescu (Crina) și Alexandru Mihăilescu (Sbîlț).

Cronica pariziană a elogiât pe interpreții români, iar nu mult după întoarcerea lor în țară Elvira a fost chemată în capitala Franței să creeze primul rol din *Ma cousine de Varsovie*, de Verneuil, cu care a cucerit Parisul, și în urma cărui memorabil succes frumoasa și talentată actriță s-a statornicit, ca mare vedetă, în marea metropolă.

★

Nora lui Ibsen a dat prilej Agepsinei Macri-Eftimiu să evolueze din cadența pieselor în versuri, în care era materialmente străjuită, și să dovedească realele sale însușiri și în repertoriul pieselor de adîncă structură și analiză psihologică.

A jucat primul act din *Nora* cu multă grație și gingășie, depășind chiar pe ilustra actriță Suzanne Desprès, nepotrivită ca înfățișare, în actul întâi. Actul mijlociu l-a jucat de asemenea cu multă grijă și înfrigurare, dar scena finală a piesei s-ar părea că maestrul Gusti n-o disecase cu toată atenția și pătrunderea necesară. În această profundă scenă, care este cheia de boltă a lucrării, regizorul Lugné-Poë a făcut un sondaj mult mai adînc, care s-a reflectat și în interpretarea uluitoare a strălucitei Suzanne Desprès.

În rolul soțului, Aurel Athanasescu, băiat bun și actor frumos, nu avea ce căuta cu alura lui dîmbovițeană, și a distonat în complexul personaj ibsenian, după cum și Aristide Demetriade, fără palos la coapsă, nu a izbutit să aprofundeze pe nefericitul doctor Rank, atît de veridic interpretat, la reluarea de mai tîrziu, de către Ion Manolescu, precum și de excelentul Saillard din trupa Lugné-Poë.

Despre mine, în țesătura dificilă a avocatului decăzut Krogstadt, s-au spus lucruri care îmi depășeau meritele. Cred că am avut norocul unei bune dispoziții la premieră — ceea ce, pentru felul meu inegal de a fi, a fost întotdeauna un element hotărîtor.

Unele gazete au scris atunci că în rolul lui Krogstadt am sculptat un *monument* — ceea ce pe unii i-a cam făcut să sufere, dar eu am zîmbit, gîndindu-mă la ce-ar fi scris același cronicar dacă nu m-ar fi prins cu nervii sănătoși și potoliți.

Oh, de cîte ori după o premieră slabă sau mediocră n-am jucat în alte seri de mi-am uluit partenerii! Iar alteleori n-am putut egala nicicînd succesul premierei.

În *Nora* m-am simțit la fel de stăpîn pe mine ca în *Domnișoara Iulia*.

N-am fost papagal vorbăreț, n-am spus vorbe pe din-afară.

Am trăit.

Și de unde știu asta? Din gazete?

Nu.

A venit la mine în cabină oînele de Stănescu, spaima premierelor, mi-a strîns mîinile cu tremolo și a plecat împleticindu-se.

De la *Casa de Lut*, *Se face ziuă* și *Domnișoara Iulia* nu-mi mai făcuse cînstea asta.

Sincer, tăios și drept peste măsură, Stănescu era cronicarul cel mai acerb și mai temut. Iar papa Gusti, frecționîndu-și mustățile, mi-a spus după spectacol:

— Măi prăpăditule, ne cunoaștom de mult, dar acum pentru prima oară poci spune că-mi pare bine de cunoștință!

Și mă îmbrățișă.

Nu prea făcea bătrînul astfel de exhibiții, și tocmai de aceea n-a lipsit mult să ud coada pisicii.

Da, da, avocatul decăzut din *Nora* a însemnat ceva în viața mea de mascalțon.

PESTE GRANIȚĂ

Încă înainte de-a porni în turneu cu *Omul cu mîrsoaga*, cu Ion Morțun în rolul titular, dădusem piesa profesorului Lebrun să o traducă în franțuzește.

Acesta, însă, om fără cuvînt, bețiv la toartă și cu o ciumă de nevastă pe cap, m-a dus cu vorba, astfel că am plecat la Paris cu textul românesc la subsuoară și cu un cec de șase mii de franci în buzunar.

Aveam dreptul să întrerup călătoria în fiecare mare oraș două-trei zile.

Budapesta însă m-a uluit. Am rămas o săptămînă încheiată.

La Viena prelungii de asemenea viza de trecere, căci ochii mei de țaran de pe cheiul Dîmboviței nu se mai săturau să soarbă frumusețile marelui oraș austriac.

Străbăteam ulițele și piețele, cutreieram prăvăliile, iar într-una din zile, nimerind în catacomba de lângă biserica Sfîntul Ștefan, unde în sarcofag de aur și argint odihneau o seamă de regi, cum eram supărat că nu puteam sconta cecul, începui să-i iau la refec pe foștii voievozi și să-i judec ca pe hoții de cai.

— Tu, stîrvule, căinam eu pe unul ori pe altul, cîți nevinovați ai trimis la spînzurătoare? Și tu, oase înghețate, pentru ce te furnica la lingurică să vezi oamenii îngenunchind la picioarele tale? Tu, raclă puhavă, cîte fecioare ai trimis prin lupanare și cîte neveste nepri-

hănite ai necinstit? Ție, harpagon nerușinat, de ce-ți luceau ochii în cap după avutul altuia? Nu aveai pietre nestemate să înzestrezi o armată de fete mari? De ce tot adunai? Gîndeai că ai să iei cu tine toate comorile acelea, cu care puteai îndestula mii de burți flămînde?

— Ce tot bombănești?! mă bātu prietenos pe umăr unul din paznicii catacombei. De ce ești supărat?

— Fiindcă sînt putred de bogat și mor de foame.

— Cum asta?

— Nici o bancă nu vrea să-mi schimbe cecul ăsta.

— Șase mii de franci?

— În cap.

— Treci mîine dimineată pe aici. Știu pe cineva care se ocupă cu astfel de treburi.

— Și pînă mîine?

— Rabdă!

— Ușor, cu burta plină...

Bătrînul mă privi în albul ochilor și, strecurîndu-mi pe furîș un bilețel de zece coroane, îmi făcu misterios semn să vin a doua zi.

Înfulecai, pe nimica toată, un șnițel cît roata carului, iar seara, spre norocul meu, întîlnii la o grădină de vară unde se juca o operetă pe maeștrii Demetriade și So-reanu. Aceștia mă sfătuiră să nu dau cecul din mîină și îmi împrumutară o sută de coroane. Plătii dublu datoria paznicului, achitai hotelul și ajunsei astfel la Paris și cu burta plină.

*

Cu toate că mă dedasem oarecum cu tumultul și frumusețile străinătății, marea metropolă a lumii, Parisul, îmi luă piuitul.

Venisem acolo pentru piesă, să o traduc și să mă propcopsesc de pe urma ei.

Nici mai mult, nici mai puțin!

Dar cînd ești verde încă, bine hrănit și cu teșchereaua plină, de-astfel de bazaconii îți mai arde?

De aceea, ca să mă mai domolesc, mă gîndii că n-ar strica să mă reped cîteva zile la mare.

Într-a unsprezecea dimineață îmi pusei dar câteva albituri în sacul de drum, scosei biletul, alivanta în tren și, înainte de a goli o butelcă de Bourgogne, mă trezii la Deauville.

Avusesem grijă să-mi trag nădragii de baie pe dedesubt, așa că de la gară nimerii drept la scaldă. Pusei desaga jos, Țoalele peste desaga și, ca un brotăcel, bîldibic în apă!

— Oh, binecuvîntată mare, care speli deopotrivă gîndurile și zoaiele oamenilor! strigai eu, bătîndu-mă pe burtă.

Știam din auzite că viața era piperată prin partea locului, așa că după ce mă bălăcii cît mă bălăcii, o luai popește, cu picioarele goale, prin nisipul cald, spre Trouville, ca să mănînc și să poposesc acolo. Cele două orășele, însă, sînt ca două prune lipite și, dacă ai compasurile mai lungi poți sta foarte bine cu un crac în Deauville și altul în Trouville.

Cu toate că foamea mă cam pișca de mațe, bătui coasta mai bine de două ceasuri. Pasămite, aveam ce privi: trupuri femeiești de toate calibrele, liniile și culorile. Un bazar mișcător de golicioni.

Luncînd printre frumusețile sau pocitaniile acelea despuiate, mă temeam să nu mă înșface careva de ceafă și sa-mi strige:

— Nu e voie!

Mi-era frică să nu pice din senin vreun domn cu eghileți, să rupă o fițuică din catastif și să mă puie la ștraf ori la bir.

Dar nu. Priveliștea era slobodă și nu ținea parale.

— Civilizație! zîmbii a rîde în sinea mea.

Intrai în Trouville cu fața luminoasă, cu ochii rîzători, mîndru că făceam parte dintr-o nație verde, plină de foc și pară.

Nefiind năzuos din fire, poposii la nimereală într-unul din hotelurile înșirate de-a lungul șoselei. Urcai o scară beteagă de mijloc, cu treptele scorojite, și ajunsei într-o tindă cu iz de tencuială.

O duduie subțiată, cu părul castaniu, mă pofti zîmbăreață într-o odaie chioambă. Dușumelele erau nevopsite, iar la fereștri spînzurau perdele de stambă colorată.

Un pătuc de student, un dulap oficios, o măsucă, două scaune, ligheanul cu ibric — și gata socoteala.

Mă frecai la ochi, îmi mai rotii o dată privirea prin odaie, și, tîguindu-mi buzele, întrebai grațios:

— Sîntem la Trouville sau la... Mizil?

— Mă rog?

Repetai întrebarea:

— Sîntem la Trouville sau la Mizil?

— Dar ce-i aceea... Mizil?

— Un oraș japonez.

Franțuzaica se făcu stacojie:

— Ei bine, scumpe domn, aici nu-i la... Mizil, aici e la Trouville!

Și, tremurînd de mînie, îmi trînti ușa în nas.

*

Venisem în Franța să-mi traduc piesa, dar demonul jocurilor de noroc era mai tare decît voința mea, astfel că o parte din bani i-am pierdut la cursele de cai din Deauville, iar restul la cazinoul din Trouville.

M-am întors la Paris scuturat și am început să gonesc ca un ogar după o sută de franci, ca să o pot duce tîrîș-grăpiș câteva zile și să pot bate o telegramă la „locuințele ieftine” din București, de unde, cu banii din tur-neu, îmi cumpărasem o căsuță.

Plătisem mai mult de jumătate — cît cerea contractul — astfel că directorul locuințelor ieftine, cîntărind situația desperată în care mă găseam, îmi trimise, prin bancă 3.000 de franci franțuzești. Mă afurisii să nu mai joc la noroc și chiar a doua zi după sosirea banilor începui să gonesc după un traducător.

Încercai, firește, la Legația românească.

Întrebînd pe unul și pe altul, aflai că există un anume domn Prahovan, care vorbea o franțuzească dumnezeiască. Întrebai unde șade domnul acela, dar mi se atrase luarea-aminte că era un tip ciudat, care nu primea pe nimeni acasă.

— Domnia-sa primește numai la Legație... glumi unul din slujbași.

— Trebuie să pice dintr-o clipă în alta, încheie un altul.

Peste vreo jumătate de ceas intră zgomotos pe ușă un ins deșirat, falnic la înfățișare, dar cu o mutră zborșită de duenă scoasă la pensie. Împărți în dreapta și în stînga o ploaie de zîmbete, bîîînd din cap, și trecu mai departe prin odăi, ca o vijelie.

Cînd se înapoie, unul din slujbași mă înfățișă excelenței-sale și îmi lămură despre ce e vorba.

Prahovan strîmbă din nas. Să traducă? Putea face treaba asta demult, dacă ar fi vrut. Dar atunci ce s-ar mai fi ales de faima literară de care se bucura la Paris?

Scoase din buzunarele lui căscate două cărțuții tipărite și mi le vîrî sub nas:

— Nu știam că sînteți scriitor, bombăni eu, vă rog să mă iertați...

— Ceea ce-mi ceri dumneata mie, urmă Prahovan înfioat, e treabă de conștopist...

— Încă o dată vă rog să mă iertați...

— Îmi amintesc, însă, că am citit în gazetele românești lucruri bune despre comedia dumitale. Nu strică s-o cunosc. La noapte voi citi cărțuția. E tipărită cochet...

Prahovan își frînse vorba, clipi din ochi și rămase cu privirea pironită în gol, ca și cînd ar fi fost năpădit deodată de o mie de șarade de dezlegat.

După cîteva clipe scutură din cap și rosti lenevos:

— Înseamnă dumneata, ici, pe colțul cărții, strada și numărul unde stai, și-om mai vorbi...

După ce risipi în dreapta și în stînga o nouă ploaie de zîmbete și bîîîli, porni în pas gimnastic.

— Băgați de seamă, zise slujbașul cel tînăr, e mai puțin smucit de cît se pare. E șiret. Toate astea sînt fițaraie, ca să stoarcă bani cît mai mulți.

— Dar e cinstit? Se poate pune temei pe vorba lui?

— Dacă-i luați hîrtie la mînă, n-are încotro, trebuie să se ție de vorbă. Aici legile sînt aspre, nu merge ca la noi...

În definitiv, îmi făcui socoteala cînd fui în stradă, dacă omul are tipărituri, înseamnă că stăpînește limba, și asta e lucrul de căpetenie.

A doua zi dimineța primii un bilețel trandafiriiu: maestrul Prahovan îmi trimitea vorbă ca la ceasurile douăsprezece să fiu în Piața Operei, să luăm masa împreună.

Punct la douăsprezece fui în Piața Operei.

Prahovan aștepta.

Cînd mă zări, se repezi la mine ca o pasăre de pradă, îmi apucă amîndouă mîinile între falangele lui cartilaginose și strigă, beat de fericire:

— Lovitură! Lovitură mare!

Se jură că pentru prima oară în viața lui se vedea nevoit să-și calce pe inimă și să se înhame la o treabă ce nu cadra cu faima sa. Se jertfea însă bucuros, pentru că se jertfea pentru o cauză bună.

— Ce act v-a plăcut mai mult? Îl întrebai.

— Toate trei.

— Dar sînt patru acte!

— Le-am citit pe nerăsuflăte, așa că nu le-am luat seama.

— Dar ideea în sine, firul conducător, cum vi s-a părut?

— De prisos să intru în amănunte. Îți poci spune numai atît: un lucru minunat!

M-am lămurit electric:

Maestrul Prahovan nici nu răsfoise cartea. Ca să-l scot din încurcătură, mă grăbii să schimb vorba. Vorbirăm despre muzee, pinacoteci, monumente, despre farmecul vieții de noapte, despre taverne, baruri, despre *music-hall*...

Maestrul era aici stăpîn pe materie și avea și darul de a povesti.

Săpăturile adînci ale feței sale stafidite nu se îmbinau însă de fel cu vorba lui săltăreată și colorată.

Ca să gust ca lumea balivernele pe care mi le îndruga, eram nevoit să închid din cînd în cînd ochii...

— Dacă ești obosit, să mergem!

— Nu, maestre, dar vreau să privesc pe sub pleoape, în oglinda vremurilor de odinioară...

— Ce vremuri! Cîți bani vînturați, și ce femei!

Prahovan își înăbuși un oftat, apoi, plecîndu-se pe speteaza scaunului, șopti misterios:

— Ai auzit de frumoasa Otero ?

— Mi se pare.

— O Venus din Millo vie, o capodoperă, o minune !
A fost și pe la București. Am trăit doi ani împreună.
Steaua stelelor ! Mi-a tocat o avere !

Plesni din limbă și începu să bîîie dintr-un picior.
Îl furam cu coada ochiului și, reconstituindu-l din
bucăți, ca pe o fosilă, îmi dădeam seama că trebuie să
fi fost om chipeș la vremea lui.

La cafea, văzînd că meșterul se lasă greu și nu atacă
chestia cea mare, o atacai eu :

— Și... cît, *maître* Prahovan ?

— Cît dai ?

— Cît cereți ?

— Ca să nu ne mai tocmim : zece mii.

— De lei ?

— De franci francezi.

— Glumiți !...

Bătrînul donjuan se ridică în picioare și rosti sen-
tențios :

— Albert Prahovan e o firmă la Paris ! Și firma se
plătește.

— Cum, maestre, zisei, ridicîndu-mă la rîndul meu
în picioare, ai cruzimea să ceri atîția bani pentru o lu-
crare pe care nici n-ai răsfoit-o ?

Albert cercă să blîugie ceva, iar eu urma :

— Dacă îmi spui, în cîteva vorbe, subiectul piesei,
îți număr pe loc zece mii de franci.

Maestrul tuși în sec, ca și cînd i s-ar fi pus un os
în gît.

— Ești deștept... îngăimă el, încolțit. Să știi că-mi
placi !

Și îmi întinse mîna lui cartilaginoasă.

După multă tevatură ticluirăm două scrisori și sem-
narăm.

Tîrgul se încheie la două mii de franci — jumătate
înainte, jumătate peste o lună, cînd lucrul trebuia să
fie gata.

Îi numărai zece bilețele de cîte o sută și ne despăr-
țirăm.

Iar pentru că mă afurisiseam să nu mai încerc nici un
fel de joc de noroc, a doua zi dădui drumul camerei și
pornii spre... Monte-Carlo !

★

Întîmplările prăpăstioase prin care am trecut pe
Coasta de Azur le-am pus în cartea mea *Soț ori făr' dă*,
în circa unui personaj fictiv, anume Haralambie Cuțaf-
tachis, și ar fi poate lung și plicticos să le înșir pe toate
și aici, dar voi spicui cîteva din ele și le voi ghemui între
scoarțele acestei cărțuții, întrucît întîmplările și pătîmi-
rile cu pricina nu sînt imagine, ci trăite aievea de
mine.

La fel am socotit că este bine, pentru a reda imagi-
nea reală a lucrurilor, să transcriu pe portativul acestor
amintiri și unele din cele povestite de mine în „schite
și chipurile“ din *Cutia cu maimuțe*, povestiri care, aș-
ternute la timpul lor, și-au păstrat de asemenea auten-
ticul și prospețimea.

Astăzi, după atîta trecere de vreme, dacă aș căuta să
reconstitui din memorie cele petrecute, firește că n-aș
mai avea aceiași sorți de izbîndă. De aceea rog pe iubi-
torii de trufandale să mă ierte dacă voi umbla iar la
traista cu zarzavaturi vechi.

...Astfel că, atunci cînd ajunsei în gară, nu știu de
ce, dar nu-mi plăcu de fel mutra hamalului, care se re-
pezi să-mi dea jos geamantanul din mașină. Avea bărbia
ascuțită, iar din ochii lui mici, verzui țîșneau priviri pie-
zișe. Pentru ce, din atîția inși cu bluza albastră, se ni-
merise tocmai asta ? Mai erau cîteva minute pînă la ple-
care trenului și abia se mișca. O făcea dinadins, ori era
bicisnic din fire ?

Mă întrebă pînă unde călătoresc și-mi sui, privin-
du-mă sanchiu, geamantanul într-un vagon, care, aflai,
de la călători, mergea numai pînă la Lyon !

Am avut totdeauna din instinct repulsie față de fâp-
turile croite pe dos, și curentul acesta — aș zice elec-
tric — de simpatie ori antipatie, nu m-a înșelat nicio-
dată.

De aceea, cînd trenul se puse în mișcare, zisei în sinea mea : „Nici n-am apucat bine s-o întind la drum, și ghionoaiele îmi dau tîrcoale !“

Trenul despica aerul cu botul lui de oțel și casele goneau după case, copacii după copaci. O livadă, o limbă de pădure, un sat, un tîrgușor, apoi alte sate și alte tîrgușoare...

Cu capul pe fereastră, îmi făceam socoteala că toate comunele acelea, mari sau mărunțele, aveau dichisurile lor : oficii de naștere, piețe, judecătoria, abatoare, că pretutindeni, în îngrămădirile acelea omenesti, erau capi de familie, negustori, derbedei, procurori, fete de măritat, potcovari, truditori, simigii și moașe comunale.

Mașina gonea nebunește, iar eu mă întrebam dacă Buzeul, urbea mea natală, mai exista pe scoarța pămîntului la ora aceea, sau dacă, peste noapte, n-o fi luat-o apele...

Și furnicarul din București ?

Unde sînt politicienii, bancherii, scribii, dregătorii ?

Oare există cu adevărat făpturile acelea pline de sine, care, scoțînd burțile înainte, își închipuie că soarele răsare și apune din porunca lor ?

În sătucul spînzurat pe vîlceaua de colo, care fi-va fata cea mai nurlie și în ce oraș din sud va fi avînd parohia popa cel mai bețiv ?

O bucată de trei prăjini de șină, nu mai mult, urnită din loc, și tot bolidul ăsta călător se preface în praf și pulbere...

Ce deșertăciune !

Trenul urca la deal acum. Pufnea parcă înciudat că i se tăiaseră aripile.

Într-un han din marginea șoselei, bărbați, femei și copii prăznuiau o nuntă, și, văzînd perechile topăind încălzite, eu mă gîndeam că la asemenea petreceri familiare ar fi mai cuviincios ca oaspeții să umble de-a bușilea decît să-și frece burțile.

Cîte cruci vor fi avînd vitejii îngropați în cimitirul de pe deal ?

Și de ce unii zapcii scotocesc prin case în lipsa bărbaților ?

Oare să retezi cu sabia capul unui semen al tău să fie vitejie ?

Pentru asemenea mîrșăvii vor ajunge vreodată oamenii să haiduiască în loc să înalte monumente ?

Gîndurile, în bătaia trenului, săltau ca bobii în ciur.

La întîia oprire îmi luai geamantanul și îl vîrîi într-un vagon care mergea pînă la Nisa.

Dar mă păcălii.

Dincolo, de bine, de rău, găsisem pe sală o clapă de lemn să-mi odihnesc ciolanele ; aici, însă, era o îngheșuală că mai-mai să rămîn pe scară.

Noroc că un domn, desculț de o gheată, îmi ajută să proptesc geamantanul de piele într-un colțisor și mă așezai pe el. Cum celălalt geamantan nu putea ține un om, că era de mucava, poftii pe domnul cel desculț să stea cu mine alături.

Mașina dămfuia să plesnească și, din pricina smuciturilor, mă ciocneam din cînd în cînd de vecinul meu.

Zîmbeam amîndoi și nu scoteam o vorbă.

Firea tăcută a domnului într-o gheată și un papuc îmi plăcu :

— Poate că gîndește !... Dar dacă nu se gîndește la nimic și tace din prostie ?

În definitiv, treaba lui.

Oh, e așa de binecuvîntat lucru să dai peste un creștin al lui Dumnezeu care să nu te întrebe nici cum te cheamă, nici de unde vii, nici încotro te duci ! Partea proastă a lucrului însă era că divanul comun, geamantanul, avea o poziție strategică cam delicată. Era vîrît de-a curmezișul săliței din dreptul umblătoarei...

La Dijon se îndură pronia și mai coborîră cîtiva inși, astfel că puturăm trage geamantanul într-un loc mai ferit.

Văzînd că mulți călători încep să îmbrace, desfăcui pachetul cu mezelic și, înainte de a gusta, întinsei pe pîine o felie tovarășului meu.

Acesta nu primi.

Scoase la rîndul lui, dintr-un săculeț, o jumătate de găină friptă, o doftorici cu briceagul și începu să hăpăie, fără să se gîndească măcar așa, de formă, să-mi întindă

și mie o bucătică. Eu aș fi primit, că prea era rumenită găinușa și prea mirosea a friptură de casă !

De necaz, destupai o sticlă de vin și-i trasei o dușcă.

— *Pouilly fuise !* exclamă cu admirație francezul.

— *Fuise*, da... *fuise*, îngînai eu, plesnind din limbă, și-i trasei altă dușcă.

— Dacă-i vorba de civilizație, bombării pe românește, te satur eu ! Nu-ți dau picătură, măcar să te văd lat...

După cîteva înghițituri, însă, îmi călcai pe inimă și întinsei sticla vecinului.

Acesta, privindu-mă uimit, zise :

— Sînteți rus ?

— Da, rus.

— Se cunoaște. Astea sînt obiceiuri pravoslavnice. La noi însă nu merge. *Fiecare cu al lui*. Asta-i coranul nostru.

Și îmi înapoie sticla fără să gust, deși se vedea bine că crăpa de sete.

De ciudă, golii toată sticla și adormii buștean.

Cînd mă deșteptai se lumina de ziuă.

Eram acum într-un vagon ca lumea, bagajele deasupra, și-aveam și-o perină la căpătîi.

Cînd, unde și ce fel se întîmplase minunea, nu-mi aduceam aminte, căci vinurile francezești nu rabdă apa în ele.

Deodată mă ridicai în picioare și dădui buzna afară pe săliță : zărisem un banan !

Trenul ținea acum coasta, și la doi pași de linia ferată : Mediterana.

Să nu fi știut unde merg, aș fi jurat că sînt în Africa.

Cactuși, bambuși, palmieri !

Scosei carnețelul și însemnai : „În al patruzeci și patrulea an al existenței mele am văzut un banan“.

Marea era verde ca smaragdul și întinsă ca o pînză de înălbit.

— *Cannes !*

La auzul acestei silabe, simții cum aerul, copacii, pietrele și oamenii se subțiază ca prin farmoc.

Cannes !

Priveam cu ochii minții și zăream în lungul vremii siruri de lorzi, de conți și de marchizi care își purtasera înțepenitele și inutilele lor făpturi pe coasta fermecată fără să-i guste frumusețile și fără să cînte imnuri de slavă creatorului.

Iar în spatele lor mii de slugi în fireturi, cu tăvile încărcate, așteptau ca „măriile-lor“ să-și umple burdihanele, să le deșerte și să le umple iar !

Din tată în fiu, din nepoți în strănepoți, acesta fusese blazonul și rostul unic al trecerii lor pe pămînt.

— Nobile manechine, aristocratice fetișuri, unde-i sîngele vostru albastru ?

— La canal !

Tresării fără să vreau.

Cine să fi dat răspunsul acesta scurt ?

Vîntul ?

Ori umbra rătăcitoare a vreunui sclav în fireturi ?

Făcui o cruce mare și mulțumii cerului că mă născusem pe malurile Buzeului.

Apoi scosei o batistă și o dusei la nas.

Vai, cum mai puțea a noblețe !

NU ȘTIȚI DUMNEAVOASTRA LA CE HOTEL STAU EU?

Cînd, beat de atîtea frumuseți, ajunsei la Nisa, spus-
sei birjarului să mă ducă la o casă aproape de mare.

Hapsînul cu cai albi și cu țilindru cenușiu coti pe o
stradă, apoi pe alta, se răsuci pe ulițe întortocheate, bătu
la o poartă, bătu la altă poartă, încercă la o a treia,
schimbă apoi macazul și în sfîrșit dibui undeva o ca-
meră goală.

— E la mare ?

— Aproape de mare...

Cu ochii cîrpiți, bătut măr de două nopți de drum,
pirotisem în trăsura.

Intrai în hotel amețit ca un bondar și cerui o baie
caldă.

Fu gata la poruncă.

Poate că dacă m-aș fi întins în pat îmbrăcat, aș fi
sforăit pe loc, dar, o dată scăpat de cuirasa de murdă-
rie de pe mine, îmi fu cu neputință să adorm. Mă per-
pleam întorcîndu-mă în pat cînd pe-o rîină, cînd pe alta.
Văzînd că nu-i chip să mă odihnesc, îmi trăsei nădragii
de baie pe dedesubt și o luai la picior.

Încotro ?

La mare !

Pe unde ?

Nici nu voiam să știu. Trebuia să nimeresc.

Vîntul îmi umfla cămașa în spate și, călcînd rar și
apăsător, mi se părea că sînt un personaj dintr-un roman
de senzație, care își caută iubita adulmecînd încoace și
încolo...

Prin urmare, omul cu țilindru mă păcălise. Trebui să
cîrmesc cînd la dreapta, cînd la stînga, să mă răsucesc
prin multe ulițe pînă să-mi găsesc dulcineea.

Se putea să n-o găsesc ?

Și se putea, la Nisa, să întreb unde-i marea ?

Grădinile de lîngă țarm erau încărcate de smochini,
piersici și lămîi ; iar din loc în loc, cite-o namilă de
bambus ori de palmier își înălța trunchiul someț pînă
la cer.

Nu mă putui stăpîni să nu intru într-una din curți.

Mă apropiai smerit de giganții aceia ca să-i privesc,
să-i pipăi și să-i miros.

— Ce doriți dumneavoastră ? mă întrebă un fecior
în frac, coborînd de pe niște trepte.

— *Bambus !* miorlăii eu ca un papuas.

— Căutați pe cineva ?

— *Cactus !* mă pițigăii iar.

— Pe cine căutați ?

— *Palmieri !*

Împunsei în burtă cu două degete pe fecior și o luai la
goană către țarm, în timp ce gravul personaj își mesteca
veninul demnității sale ultragiante.

Verdele limpeziu al apei îmi plăcu atît de mult, că de
bucurie aș fi vrut să guiț, să bat din tipsii ori să nechez.
Mă bălăceam ca o rață leșească, și din cînd în cînd sco-
team sunete nearticulate de malaez — spre nedumerirea
cîtorva familiști, care își luau decent baia de dimineață.

Îmi făceam nebunește vînt în adînc și, cu ochii des-
chiși, privind lumea aceea minunată care viețuia ca și
mine, nu mă lăsam pînă ce nu dădeam cu podul palmei
de nisipul cel mătăsos ; îi furam în pripă o mîngîiere
și mă ridicam iar deasupra apei.

Gimnastica aceasta, însă, îmi înmuie mădularele, și
cînd mă întinsei pe prundiș să mă usuc, adormii ca un
puș de găină.

Cînd mă trezii, soarele dogorea atît de tare, c-am trebuit să mă zvîrl din nou în apă, spre a mă răcori.

Mă hotărîi să mă întorc acasă, să mă rad, să-mi schimb hainele și după aceea să plec la Monte-Carlo.

Pe cînd urcam coasta, mă oprii deodată, îmi sucii capul într-o parte, îmi scuturai aducerile-amine, dar în cutiuța mea craniană nu descoperii nimic.

— Ei comedie ca asta ! zîmbii a rîde. Oare să fie cu puțință ? !

Uitasem unde stăteam.

Dincotro venisem îmi dădeam seama : de pe una din ulițele lăturalnice din fața mea — cum stam cu spatele spre mare. Dar de pe care anume ? Căci erau nenumărate străduțele acelea.

Și la ce hotel trăsesem ?

Habar n-aveam.

Intrasem turlăcit și ieșisem ca o bombă, fără să ridic măcar ochii să buchinesc numele de pe tăblie. Căutai să-mi amintesc cel puțin forma casei ori culoarea zidurilor.

Nimic.

Îmi aduceam aminte ca prin vis că urcasem parcă două-trei trepte de piatră la venire, înainte de a pune mîna pe clanța ușii, dar că coborîsem treptele acelea nu-mi aminteam.

Care era deci adevărul ?

Avea sau nu hotelul trepte ?

Mister !

Și-apoi era cu un cat, cu două, cu nouă ?

Mister !

Urcai digul și, în dreptul curții mari cu bambuși, mă oprii să-mi storc creierii.

Pe ulița de lîngă mare și pe cea din spatele ei era de prisos să-mi mai tocesc pîngelele : făcusem prea multe zigzaguri, străbătusem prea multe ulicioare, ca să fi putut sta atît de aproape.

O luai deci în razie pe străduța a treia.

O tutungerie, un bazar de vechituri, o dugheană cu poame... și așa mai încolo.

Dar pe ce mîna venea casa ?

Pe dreapta sau pe stînga ?

Parcă pe dreapta, cum stăteam acum cu fața.

Și dacă venisem din cealaltă parte ?

Mersei o bucată bună fără să dau de nici o tăblie de hotel.

Dar birturi berechet, la zece pași unul.

În sfîrșit, zării o firmuliță. Mă oprii ca un prepelicar ce adulmecă vînatul. Mă învîrtii, mă răsucii, mă prelinsei pe lîngă grilajul de fier, pipăii pereții, mă zgîii pe la ferestre...

Nu ! Nu putea să fie. Nu intrasem și nici nu ieșisem din asemenea hardughie.

O fetică pipernicită, care mă zărise dînd tîrcoale, mă întrebă sfioasă :

— Căutați pe cineva ?

— Caut, se-nțelege.

— Pe cine căutați ?

Mă scărpinai la ceafă și apoi, țuguindu-mi buzele, zisei grațios :

— Nu stă la dumneavoastră un saltimbanc, un actor ?

— Parizian ?

— Nu, din București...

Fata ridică din umeri.

Nu stăteam acolo prin urmare. De prisos deci să mai intru înăuntru.

Mai mersei cîteva sute de metri și, văzînd că mă apropii de niște cogeamite căsoaic, o luai înapoi : nu întîlnisem în drum asemenea namile.

Mergeam cu mîinile la spate, cu umerii ridicați și cu capul într-o parte. Îmi era ciudă și-mi venea să și rîd.

O doamnă durdulie, întovărășită de doi domni, vorbea cu gura plină și făcea o hărmălaie, că parcă ar fi fost pe moșia lui tătînă-su.

Cînd ajunsei în dreptul grupului, îmi scosei pălăria și zisei respectuos :

— O mică întrebare, dacă nu vă supărați...

— Mă rog, îngăimă doamna cu gura plină.

— E idiot ce-am să vă întreb, urmai eu, oțărîndu-mă să-mi stăpînesc rîsul, dar vă conjur să-mi răspundeți cu mîna pe conștiință...

Doamna strîmbă din nas.

— Iertați-mă că vă opresc din drum fără să vă cunosc, dar de răspunsul dumneavoastră atîrnă tot viitorul meu...

— Vrei poate să te sinucizi și ai nevoie de dezlegarea noastră ?

— Nu, doamnă, întrebarea mea e oît se poate de serioasă și de aceea vă rog să-mi dați ascultare...

— Ce tip ! exclamă grăsuța ridicînd o sprînceană.

— Oprește lumea în stradă, o roagă să-i răspundă, dar nu pune nici o întrebare !

— Ce vrei dumneata, în definitiv, scumpe domn ? se repezi în vorbă unul din însoțitori.

— Nu vă supărați, vă rog, nu sînt din partea locului... și vă implor să-mi spuneți...

— Holala ! icni femeia, dînd să plece.

— O clipă, vă conjur !

— Ci vorbește, omule ! răbufni celălalt bărbat.

Tușii în sec, apoi cînd simții că cei trei sînt numai ochi și urechi, întrebai mîeros :

— *Nu știți dumneavoastră la ce hotel stau eu ?*

Doamna durduie se uită la cei doi tovarăși, apoi la mine, și izbucni deodată într-un rîs atît de puternic, că se cutremurară cercevelele ferestrelor.

— *Sale espèce de marseillais !*

Se țineau cu mîinile de pînțece cîteșitrei și întorceau din cînd în cînd capul către mine, care le trimiteam bezele și zîmbeam grațios.

— Dacă-i bal, bal să fie ! Cel puțin să petrec ! strigai eu pe românește cînd femeia cu gura plină și însoțitorii ei pieriră după colț.

Bătui ulița aceea pînă departe încolo... unde începea să coboare.

Trecui apoi pe altă uliță.

La o răspîntie de drum : o tăblie de hotel.

Intrai fără să mai stau pe gînduri. Mă învîrtii prin sală, mă răsucii : nimeni.

Sunai.

O duduie, learcă de nădușeală, cu șorț alb și bretele, se ivi din bucătărie.

— Doriți cameră ?

— Nu.

— Poștiți să luați masa ?

— Nu.

— Atunci ce voiți ?

— Ce vreau eu, duduie, e tare delicat...

— Acum e vremea mesei, n-am timp... treci mata mai tîrziu... îngăimă femeia coborînd glasul.

— Dar, duduie.

— Mai tîrziu... mai tîrziu...

Și femeia cu bretele pieri ca o nălucă, pentru ca peste cîteva clipe să se ivească iarăși cu un teanc de farfurii încărcate, lăsînd în urma ei o dîră de arome.

— Dacă aş mîncă aici !

Dar îmi adusei aminte, cu părere de rău, că lăsasem banii chitiți în geamantan.

Îmi rotii privirile prin coridoare, mă învîrtii prin dreptul ușilor : nu prea aducea, era parcă altfel acolo...

Duduia cu bretele se arătă pentru a treia oară, săltîndu-și ritmic sîinii.

— Unde e portarul dumneavoastră ? o întrebai sfîelnic.

— Eu sînt portarul.

— Dar dumneata ești chelneriță...

— Sînt și chelneriță, și jupîneasă, și rîndaș, și picoliță, și portar de noapte.

— *Gemischte...*

— *Bonne à tout faire, monsieur !*

Și o luă la fugă spre bucătărie.

O doamnă în vîrstă cobora tocmai de pe niște trepte.

— Sînteți stăpîna casei ? întrebai într-o doară.

— Da, domnule.

— Atunci vă rog să-mi spuneți la ce număr stau eu...

— Îndată !

Și apăsă soneria.

— La ce număr stă domnul ? întrebă bătrîna cînd, aburită, se ivi chelnerița.

— Dar dumnealui nu locuiește la noi !

— Ești sigură, duduie ? mă opintii cu deznădejde.

— Auzi, dacă sînt sigură ? !

— Atunci, vă rog, scuzați...

Și, ca atins cu untdește, o luai la picior. Trotuarele erau încărcate de mese, și aburii care se ridicau din bucate se țineau după mine ca destinul după eroii din tragediile grecești.

Pofticios cum îs din fire, era pentru mine un adevărat chin al lui Tantal să alerg printre atâtea bunătăți fără să mă pot înfrupta din nici unele.

Oh, cum aş mai fi înfulecat un gît de omar cu sos tomat!

Dar nu! Fusesem blestemat să gonesc fără popas și, ca un nou Oedipus, să nu pot dezlega încălcita ghicitoare: la ce hotel stăteam?

În unele locuri puneam chestia astfel: salutăm americaneste și, scoțind burta înainte, întrebam cu morgă:

— Vă dați dumneavoastră seama cu cine stați de vorbă? Știți dumneavoastră cine sînt eu? Aveți idee pe cine aveți cîntea să-l găzduiți în hotel? Ori poate mă înșel și stau în hotelul de alături... Stau aici, sau alături?

— La noi nu locuiți!

Ca să mai îndulcesc lucrurile și să nu mă ia lumea drept nebun, schimbam apoi macazul, și ici-colo întrebam grațios:

— Nu stă cumva la dumneavoastră un român?

Răspunsurile erau cam aceleași:

— A stat acum cinci zile!

Sau:

— Alaltăieri a plecat.

Ori:

— Nu primim români în hotel!

Pe a șasea, sau a șaptea uliță — le pierdusem socoteala — dădai peste o casă curățică, care mi se păru că ar aduce mai mult decît celelalte cu locul în care cui-bărisem.

Pusei piciorul cu nădejde în prag, și rostii formula:

— Nu stă la dumneavoastră în hotel vreun român?

— Ba da, scumpe domn, răspunse, fleortăindu-se, o casierică cu un ochi la faîna și altul la slănină.

În sfîrșit, răsufilai:

— Îl cunoașteți? Întrebai după o scurtă tăcere.

— Oh, dacă îl cunosc!

— Îl cunoașteți bine?

— Aveți haz! pufni roșcovana, lăsîndu-și capul pe spate, în timp ce ochii ei cenușii luceau nelămurit.

Îmi luai inima în dinți și pusei punctul pe i:

— Îngăduiți-mi să vă întreb: românul dumneavoastră e acum în hotel?

— Nu, domnule, răspunse sașia, a ieșit de azi-dimineață.

Și ochii ei chiombi luciră mai neînțeleși.

Crezînd că-mi face zîmbre și că mă fierbe dinadins în apă fiartă, mă apropiai curtenitor și îi șoptii îndesat:

— Supăm la noapte împreună, dacă-mi spui drept: românul dumneavoastră... nu cumva sînt chiar eu?

Roșcovana deschise condica și slovenind anevoie un nume încălcit, zise:

— Dacă vă numiți Emil Car...ca...le...tzeano, sînteți chiar dumneavoastră!

Ieșii ca o furtună. Îmi venea nebunie.

Să merg mai departe în susul străzilor era de prisos: mă depărtasem prea mult de țarm.

O luai dar înapoi.

Poate că-mi scăpase tocmai ce nu trebuia.

Mesele de pe trotuare se goliseră, și doar ici-colo cîte-un cetățean își mai sorbea cafeaua, trăgînd din lulea.

— Ah, de-aș avea o țigară!

Într-un birtuleț de oameni muncitori, pe lîngă care mai trecusem, lumea nu se ridicase încă.

Dădai buzna înăuntru.

Mă urcai pe un scaun și spusei:

— Scumpi cetățeni, umblu de trei ceasuri să-mi gădesc casa... și nu izbutesc. Sînt rupt de oboseală și de foame — nu vă fie teamă, n-am venit să cerșesc — dar sînteți oameni muncitori și vă sculați cu noaptea în cap. Cînd răsar zorile, forfotiți prin piețe, pe străzi și prin dughene. Poate că unul din voi... a zărit azi-dimineață... o trăsură cu doi cai albi și cu un om moțînd în trăsură... Omul sînt eu... Dar unde s-a oprit trăsura... știe careva? Fiți oameni de omenie, cum v-arată chipul, și

spuneți în frica lui Dumnezeu : *nu știți dumneavoastră la ce hotel stau eu ?*

Pusesem atîta deznădejde în întrebarea asta, că nu rîse nimeni.

Muncitorii se întorceau unii către alții, se întrebau din ochi și ridicau din umeri.

Un băietan, în cămășuță albastră, cu brațele încărcate de farfurii goale, se apropie de mine, mă privi lung și zise :

— Ați venit de dimineață ?

— Da.

— Cu Parisul ?

— Da.

— Într-o trăsură cu cai albi ?

— Da.

— Apoi dumneavoastră nu stați la hotel, stați în pensiune !

— ? ? !

— Se dau însă și camere...

Băiatul se înghesui cu farfuriile și, măsurîndu-mă încă o dată de sus pînă jos, încheie :

— Dumneavoastră sînteți ! Deschideam obloanele cînd birjarul bocănea la poartă. Vai, cum moțăiați !

Nu-mi venea să-mi cred ochilor și urechilor.

— Stați la doi pași de-aici : casa gălbuie de peste drum.

Și copilul, luîndu-mă de braț, mă trase afară să-mi arate culcușul.

Amintirile mi se treziră fulgerător. Acolo stăteam !

Băgai mîna în buzunar să dau un bacșiș gras băiatului, dar, aducîndu-mi aminte că n-aveam para chioară la mine, spusei încurcat :

— Ai doi poli de la mine !

Dintr-o săritură fui peste drum.

Cînd mă ivii în ușă, patroana și chelnerița mă întîmpinară ca pe fiul rătăcit.

— Ați mîncat, fără îndoială ?...

— Și încă ce bucate !

Mă repezii în odaie.

Era curată lună.

Hainele călcate și geamantanele cocoțate sus pe policioară. Dar, lucru ciudat : îmi pierise foamea.

Poruncii două sticle cu bere. Femeile căscură ochii.

— Și trei pahare !

Iar pe cînd ciocneam cu gospodinele și închinam pentru Franța, mă plesnii deodată peste frunte și, prinzînd gazdele de talie, le întrebai misterios :

— *Nu știți dumneavoastră la ce hotel stau eu ?*

NU SE MÂNINCĂ ÎN BISERICA

Problema tactică se pune astfel : să stau la Nisa cu casa și să mă reped la Monte-Carlo numai ca să-mi încerc norocul, ori să mă stabilesc chiar în Monte-Carlo ?

Făcându-mi socoteala pungii, constatai cu durere că din cei trei mii de franci primiți din țară nu-mi mai rămăsese decât o mie și trei sute. Cam puțin material explozibil pentru a ține piept bateriilor grele ale principelui de Monaco...

Mă afurisii, însă, să nu prăpădesc nici un glonț în vînt.

Aveam să mă stăpînesc, să stau la pîndă ca un copoi și să nu săr în apă decât atunci cînd voi fi încredințat că am să prind vînatul.

Îmi va da inima brînci, voi zvîrli un pol, doi (mai mult, păzit-a Sfîntul !); nu-mi va da inima ghes, voi ține pitacii la chimir.

Îmi pusei cămașa cu arnici și alte lucrășoare în sac și pornii în cercetare.

Patroana mă sfătui să nu plec la Monte-Carlo cu trenul — trenul merge tot timpul pe lîngă coastă, și lucru mare n-aveam să văd din el — pe cînd tramvaiul electric suie ca un țap sălbatic toate crestele și coboară toate povîrnișurile.

Mă hotărîi, deci, să-i urmez sfatul.

Pîna să sosească vagonetele, înfulecai de-a-mpicioarele două gîturi de omar și trasei o bere. Astfel că, atunci cînd tramvaiul se puse în mișcare, eram cu mintea limpede. În privința asta nu mai încăpea nici un fel de îndoială. Cu cît însă vagonetul urca coasta, cu atît simțeam că se petrece în măruntaiele mele ceva neobișnuit. Cînd mă suceam pe șezut, cînd mă lăsam într-o rînă, cînd mă plecam pe coate, pentru ca deodată să mă ridic în picioare și, cu răsufarea întretăiată, să stau smirna ca la cazarmă.

— Dacă nu vă simțiți bine, îmi șopti conductorul, poștiți afară pe platformă.

Îl privii cu ochi străini, dar mă supusei mașinal. Avea dreptate domnul cu șapcă aurită : nu trebuia să scap nici o fărîmătură din festinul îmbelșugat ce mi se servea pentru cinci franci și jumătate : deasupra giganți de piatră, care sprijineau cerul în pumni ; sub ei : codri de brazi și molifti ; mai jos : bambuși, cactuși, palmieri ; iar jos de tot, în prăpastie, întinsă ca o pînză înălbită : marea.

Eram numai ochi, căci priveleştea aceasta mă ferecea.

— Vă simțiți mai bine ? întrebă domnul cu chipiu. Moțaii din cap și zîmbii dobitocește.

Trăiam sau visam ?

Și-adică cum ? Îmi era îngăduit mie, fiul lui Pană și al Fiții, să văd ceea ce numai faunii și nimfele aveau dreptul să privească ?

Oftam pe șapte glasuri :

— Oh ! Oh ! Oh !

Țapul cu copita de foc luneca acum ca o nălucă, iar sprijinit de balustrada vagonetului, un băietan cu ochi de șoarec scotea dintr-o pungă migdale zaharisite, le spărgea cu zgomot în măsele și le lăsa să lunece pe beregată, încercînd, în goana nebunească a urcușului, infinite bucurii gastrice.

Îi luai mașinal punga din mînă și i-o vîrîi în buzunar.

Băiatul voi să cîrîie, dar îi închisei ciocul, zicînd cu glas domol :

— Nu se mîncă... în biserică !

Îmi scosei pălăria din cap și apoi, întorcînd spatele mîncăului, mă rugai fără cuvinte.

La locul ce se cheamă Cap d'Ailles, beat de-atîta frumusețe, mă podidiră lacrimile. Iar pe cînd vagonul cobora coasta spre Monaco, în mintea mea încolțea un gând care se împletea astfel :

„Dacă în mijlocul acestor minunății pronia s-a coborît la mine și mi-a grăit, oare să nu mă întovărășească și mai departe ? Oare atunci cînd voi intra în lăcașul... în care voi intra, Domnul să-și ieie mîna de pe mine ? Să nu se înduplece Cel Atoateștiutor de neștiința mea ? Au, în marea lui bunătate, să nu-mi șoptească la urechi : Joacă pe roșu, fiule ! Ori : Pune spre cele fără de pereche ! ?“

O smucitură pe loc îmi tăie firul gândurilor.

Sosisem în Sodoma !

Băiețașul scoase âmbufnat punga cu migdale și începu să ronțăie.

Zîmbii cu îngăduință.

Ieșisem din biserică.

INTRE CER ȘI PĂMÎNT SAU „NAE NICULAE“

Nu voi povesti tot ce-am pățimit în hambarele norocului de la Monte-Carlo, căci povestea e veche și nimeni, vrînd să-l „curețe“ pe principele de Monaco, n-a izbutit vreodată decît să-și piardă și papucii.

M-am luptat eroic două săptămîni, dar în a treia — nemaiavînd nici un soi de muniții — am început să alerg după rumâni rătăciți în marele templu de perdiție. Am găsit cîtiva, dar toți erau la fel de scuturați ca mine și așteptau bani din țară.

Am început atunci să-mi vînd lucrșoarele, ca să pot trage targa pe uscat de pe o zi pe alta. Stăteam mai toată ziua întins pe nisipul cald, căci soarele încinge setea... dar potolește foamea.

„Cu stare la București și muritor de foame în Monte-Carlo ! ?“ îmi ziceam, zîmbind în sinea mea.

Și, cum stăteam așa, atîrnat între cer și pămînt, mi s-a năzărit să scriu, pe pielea mea, pătimirile unui om al cărui suflet eliberat de povara trupului stă spînzurat între rai și iad, negăsindu-și loc nici sus, nici jos, căci n-avea destule păcate ca să cadă în iad, dar nici atît de puține ca să fie primit în rai...

Am scris cu sînge această poveste (*Nae Niculae*), iar cu puținii bani încropiți anevoie mi-am luat bilet de drum și-am zbughit-o în țară, nevrînd nici să mai aud dacă maistrul Prahovan își ținuse ori nu cuvîntul. Dar

nu cred că firma luminoasă pariziană să fi așternut un singur rând pe hîrtie — judecînd după scrisorica roz prin care Albert mă amenința că, dacă nu-i trimit telegrafic restul de două mii de franci, încetează lucrul.

Două mii de franci ! ?

Eu abia puteam încropi din bucățele o sută, două, și dînsul îmi cerea mii !

Am fugit ca de ciumă de locurile acelea pe care le proslăvisem, și cînd, după două zile și trei nopți de neodihnă, am zărit căciula cu pană de curcan a grănicerilor noștri m-au podidit lacrimile.

Nevasta și copiii m-au primit ca pe Mesia, căci nici ei, sărmanii, n-o prea duseseră bine. Foame, însă, tot nu cred că făcuseră ca mine pe Coasta de Azur.

Am citit cele două acte scrise pe Coasta de Azur (*Iadul și Cerul*) cîtorva prieteni și apoi celor cinci conducători ai Companiei dramatice Bulandra (soții Bulandra, Storin, Maximilian, Manolescu), care mi-au oferit în grabă o sumă frumusică de bani ca să termin lucrarea, spre a deschide cu *Nae Niculae* stagiunea teatrală.

E greu, însă, să scrii de porunceală.

Și afară de asta, trebuind să repetăm în pripă, interpretii mai mult au schițat decît au intrat în pielea personajelor.

Rolul titular (*Nae Niculae*) i se potrivea și nu i se potrivea maestrului Maximilian, căci dacă în iad și cer aprodul bătrîn pe care îl juca îi intra în mijloace, în partea finală, cînd, plămădit din nou, trebuia să se reîncarneze în chipul unui tînăr prinț moștenitor, partitura nu-i mergea de fel, și atunci marele actor, conștient de puterile sale, a fost nevoit să se lase păgubaș.

Gestul a fost apreciat, dar premiera bătea la ușă, și în această situație ce era de făcut ?

Am propus amînarea.

Dar coana Lucia Sturdza-Bulandra, cu firea ei imperativă, s-a opus din răspuț.

Cum în fața voinței suverane a domniei-sale nu s-a născut încă muritor care să nu i se plece, ne-am plecat cu toții, și am înfăptuit astfel, în colaborare, un talmeș-balmeș artistic de cea mai pură calitate.

Regretatul Tony Bulandra a trebuit să iasă din rolul lui Scaraoschi ; în locul său a intrat Ion Manolescu, iar după ce timp de două acte Vladimir Maximilian s-a zbătut în pielea bătrînului Nae Niculae, ne-am pomenit cu Tony Bulandra întruchipîndu-l în continuare. Publicul n-a mai înțeles nimic, căci prințul Ioachim, cum se chema aprodul reîncarnat, trebuia să aibă neapărat trupul, fața și glasul lui Maximilian !

A fost un fel de hocus-pocus care a dus la un catastrofal fiasco.

Au avut partea lor de vină la dezastrul acesta și ceilalți conducători ai trupei, dar vinovatul cel mare am fost eu.

Întîi pentru că n-am văzut limpede distribuția și apoi pentru că nu m-am împotrivit mai voinicește poruncilor doamnei directoare.

Totdeauna, însă, am fost slab în fața cucoanelor...

Aceleași ziare care mă urcaseră în slăvi cu un an înaintea mă dădură acum în tîrbacă, fără pic de cruțare.

Și pe bună dreptate.

Căci textul scris de mîntuială nu făcea două parale. Era fără miez, încîlcit, plicticos.

Iar despre regie... ce să mai vorbesc ?

Am regizat ca un conștopist.

Ion Manolescu, cu temperamentul său năvalnic, ar fi ridicat sala în picioare în scena mare din iad, cînd Nae Niculae se ia la hartă cu Scaraoschi, iar în reîncarnarea de pe pămînt l-am fi crezut pe cuvînt că prințul Ioachim este una și aceeași persoană cu Nae Niculae.

Tony Bulandra, cu plastica elegantă și incisivitatea lui, ar fi fost un remarcabil Scaraoschi, și chiar Alexandru Finți, dacă s-ar fi repetat mai îndelung, ar fi scos mai mult din rolul plin al unui „geniu“ pe care l-a jucat cam superficial...

Nu demult, recitînd această lucrare, am găsit că *Iadul și Cerul* au fost scrise aproape fără greșală, dar că partea a treia a poemului, *Pămîntul*, trebuia ștersă cu buretele și plămădită din nou, afară de tabloul înconronării, care era mai bine încheiat.

Am refăcut tot ce nu m-a mulțumit, și acum s-ar putea ca, în noua sa formă, *Nae Niculae* să fie, după a

mea părere, cea mai bună dintre lucrările mele dramatice. Tema și conținutul poemului este o veche pledoarie a mea pentru pace și omenie.

Pe scurt, subiectul este următorul :

Aprodul Niculae, un om de o rară curățenie sufletească, este păcălit de toți cei din jurul lui : de prieteni, de cunoștințe, de judecătorii pe care îi cinstea, de nevastă, pe care el o socotea ca pe o femeie sfântă, de vecini, de conțopiștii venali de la judecătorie etc.

În viață credulul Nae Niculae a ținut toate posturile bisericești, n-a rîvnit la bunul altuia, n-a bîrfit, n-a ocărit, și din puținul lui a dat și altora să se înfrupte. N-a săvîrșit decît o singură greșală în viața lui : înțîrziind în tinerețe noaptea la o cumetrie, dimineața, cu capul greu, a uitat să strige numele unui împricinat, și acesta, judecat în lipsă, a pierdut procesul.

De aceea, după ce decedează, sufletul lui Nae Niculae stă suspendat între cer și iad, neputîndu-și găsi loc în nici unul din aceste compartimente. În cer nu poate intra din pricina omului cu procesul, în iad iarăși n-avea ce căta pentru că nu avea păcate grele.

Atunci diavoli îl trag cu sila în lăcașul ispășirilor, dar toate caznele la care îl supun nu se lipsesc de sufletul fostului aprod.

Și iată-l acum dînd piept cu Scaraoschi...

UN COLȚ DE IAD *

NAE NICULAE (cu două stînci mari de picioare) : Puteți voi să-mi atîrnați și munții Penteleului de picioare, eu tot ca undelemnul ies deasupra. Ce mă supără e doar căldura.

SCARAOSCHI : Scoate-ți haina !

NAE NICULAE : Acum pot, n-ai grijă. Dar n-o scot, că tare mi-a fost dragă și mult îi mai plăcea nevastă

* Fragment din *Nae Niculae*, actul I, tabloul I.

să mă vadă gătit cu ea. Dacă n-ar fi așa de cald, n-ar fi tocmai rău nici în iad. Dați-mi o gură de apă.

SCARAOSCHI (încet, către diavoli) : Luați din cazanul clocotit și dați-i să se răcorească...

NAE NICULAE (ștergîndu-și mustățile) : Bogdaproste, m-am răcorit !

SCARAOSCHI (mînios) : Trebuie să nascocim chinuri noi pentru dihania asta, de vreme ce nu simte nici clocotul lavei, nici greutatea stîncii. Veniți să chibzuim împreună. (Iese cu suita.)

UN GLAS : Cine ești tu, fericitul, care sorbi lava topită cum ai sorbi apa limpede de izvor ?

ALT GLAS : Trebuie că-i vreun american argăsit...

AL TREILEA GLAS : Vreun bețivan cu mâțele de sticlă.

NAE NICULAE : Nu sînt din America, taică, sînt din valea Glavaciocului. Dar nu mi-am bătut joc de singele Domnului. Am băut cu măsură. O singură dată la nunta unei nepoate...

OMUL CU PROCESUL (îvîndu-se) : Ai sosit în sfîrșit, ticălosule ! Te-au ajuns blestemele mele, cîine spurcat cu ochi de vulpe bețivă !

NAE NICULAE : Vai de mine, cum blestemi !

OMUL CU PROCESUL : Te învoiseși cu rudele nevastii : ele să mă ție de vorbă afară, tu să nu mă chemi înăuntru...

NAE NICULAE : Vorbești cu păcat, boierule. Nu cunosc nici neamurile nevasti-mi toate, necum să le știu pe ale nevastei dumitale.

OMUL CU PROCESUL : Vă învoiserăți, mîrșăveniilor, să mă lăsați pe drumuri. Om bătrîn, cu piciorul în groapă, să te vinzi pentru două cape degerate !...

NAE NICULAE : Mi s-au pus dinainte pungi încărcate și le-am făcut iacă-așa. (Face un gest de scîrbă.) La cepele dumitale era să rîvnesc eu ? ! Să mă pui față cu rudele nevastei.

OMUL CU PROCESUL : N-au sosit încă...

NAE NICULAE : Cînd or sosi. Pînă atunci încetează, rogu-te, cu blestemele.

OMUL CU PROCESUL : Ba am să blestem pînă or pica unul cîte unul ca potîrnichile ! (Piere.)

NAE NICULAE : Blestemele lui nu mă lasă să trec marile porți. (*Frîgîndu-se de mijloc.*) Ei, tu, ăla care te dai la fund, fă-te că te uiți înapoi !

OMUL DIN APĂ : Nae Niculae ! Nae Niculae ! Și tu aici, preacuviosule ? !

NAE NICULAE : De, vere, să te crucești.

OMUL DIN APĂ : Ssst ! nu e voie să rostești...

NAE NICULAE : Parcă eu mă uit la gura lor ! Când ăi căta bine, nu e rău nici în iad. Stai colea pe stîncă, să mai sporovăim. Stai, că nu-ți simt greutatea.

OMUL DIN APĂ : Nu-mi simți greutatea, zici ?

NAE NICULAE : Nu.

OMUL DIN APĂ : Și stîncile nu-ți întind mădularele ?

NAE NICULAE : Nu.

OMUL DIN APĂ : Atunci ce cauți aici, între tîlhari ?

NAE NICULAE : Întrebă-mă să te întreb ! Dar cine-i bărbosul ăla cu ochi bolboșai, de broască, și ce sarcină blestemată poartă în spinare ?

OMUL DIN APĂ : Vezi cum îi ies ochii din cap ? Duce un coteț cu pietre în spinare. ăsta a fost un mare dregător.

DREGĂTORUL (*abia putînd să vorbească*) : Suflete îndurător, mîntuitorule, pietrele mele sînt mai ușoare decît stîncile tale. Ia-mi-le din spinare, rogu-te, să răsufli o clipă, o singură clipă... și-ți făgăduiesc...

OMUL DIN APĂ : Năravul din fire...

NAE NICULAE (*uimit*) : Dumneavoastră ? Dumneavoastră sînteți, excelență ? Vai de mine, cum v-a schimonosit necazul ! Mă mai cunoașteți ?

DREGĂTORUL : Nu știu. Nu cunosc nimic afară de durere. Când mi-i lua sarcina asta din spinare, am să-mi aduc aminte... și poate te-oi cunoaște...

NAE NICULAE : Nu mă cunoașteți ? Am adus o dată niște condici la dumneavoastră acasă...

DREGĂTORUL : Se poate, prietene, se poate, dar ia-mi, rogu-te, povara din spinare.

NAE NICULAE : Să mă las oleacă mai la fund. Așa. (*Trage cotețul pe stîncă.*)

DREGĂTORUL (*cu fața în sus, deasupra cotețului*) : A ! (*Răsufală adînc.*)

NAE NICULAE : Vai și-amar de viață ! (*Omului din apă.*) Dă un briceag să-i tai curelele.

OMUL DIN APĂ : Las', că-i șade bine cu burdihanu în sus !

NAE NICULAE : Vai și-amar de viață ! Dar ce sînt pietrele alea din coteț, excelență ?

DREGĂTORUL : Făgăduieli.

NAE NICULAE : Și pentru atîta lucru... ?

DREGĂTORUL : Ispășesc multe, unchiașule...

NAE NICULAE : Acum mă cunoașteți ?

DREGĂTORUL : Nu știu.

NAE NICULAE : Nu v-aduceți aminte ? Într-o zi v-am adus acasă niște condici secrete...

DREGĂTORUL : Nu știu... Se poate... Mi-e mintea strînsă într-un cerc de fier.

NAE NICULAE : M-ați poftit pe scaun și un slujitor cu firețuri de aur mi-a adus pe-o tavă de argint de-ale gustării și o bardacă de vin curat din pivnițele mării-voastre.

DREGĂTORUL : Măria-mea !

NAE NICULAE : Iar la plecare mi-ați întins mîna și-ați stat de vorbă cu mine preț de două minute. Și, Doamne, ce de lume în saloanele daurite și cum se mai uitau boierii la noi și-și făceau semne !

DREGĂTORUL : Dacă n-aveam oaspeți, crezi că stam de vorbă cu unul ca tine ?

NAE NICULAE : Cum ?

DREGĂTORUL : Era la modă să faci pe popularul. Să nu fi avut oaspeți, stam cu de vorbă cu un nespălat ca tine ?

NAE NICULAE : Și eu, care crezusem...

DREGĂTORUL : Ispășesc multe, unchiașule. Am împilat, am făcut legi pentru mine și pentru ai mei, m-am îmbuibat, am lingusit, m-am strecurat pe ușa de din dos, am tras cu urechea, am primit bilețele, am judecat cu patimă, am disprețuit artelile, am lucrat cu samsari, n-am pătruns niciodată în inima semenilor mei, am luat în deșert numele Domnului...

NAE NICULAE : Destul ! Ia-ți cotețul în cîrcă și cară-te cu el ! (*Dregătorul dispăre.*) Auzi nelegiuitul ! Și mie-mi bătea inima să-mi spargă pieptul cînd am

pus piciorul pe lespezile de marmură. Iar când vorbea cu mine, mi se părea că aud glasuri de heruvim. Ziua aceea am crestat-o la răboj și-am prăznuit-o toată viața mea. Dar poate că am fost prea crud cu luminăția-sa... Ei, excelență! Păcatul mărturisit e pe jumătate iertat.

OMUL DIN APĂ : Pe lumea ceilaltă !

NAE NICULAE : Ei, excelență, de ți-o fi prea greu...

OMUL DIN APĂ : Nu te mai aude. A pierit în adânc.

Tocmai la primăvară de-o mai ieși deasupra.

NAE NICULAE : Zău, așa de-adâncă-i balta ?

OMUL DIN APĂ : E fără fund.

(Arătări hidoase încep să se ivească.)

O ARĂTARE : Lasă-mă pe stîncă !

ALTĂ ARĂTARE : Lasă-mă pe stîncă !

A TREIA ARĂTARE : Lasă-mă pe stîncă !

MAI MULTE GLASURI : Lasă-ne pe stîncă !

OMUL DIN APĂ : La fund, spurcăciunilor !

NAE NICULAE : Măicuțiță-Doamne, ce chipuri scâlîmbate !

OMUL DIN APĂ : Acuma nu-i nimic. Să vezi când se întetesc caznele...

(Între o serie de arătări : un om fudul care-și duce neamurile în spinare ; un dresor de circ minînd cu biciul pe un om corect, care n-a făcut nici un rău, dar nici bine în viață ; apoi tot soiul de ucigași, care jehlesc și vor să-și învie victimele — lucruri groaznice, care îl fac pe bătrîn să se cutremure și să exclame : „A trebuit s-ajung în Iad ca să știu ce se petrece pe pămînt !”)

OMUL DIN APĂ : Astea nu-s nimic. În inima iadului să vezi grozăvii !

NAE NICULAE : În inima iadului ? Dar atunci aici ce-i ?

OMUL DIN APĂ : Un colțisor de iad.

NAE NICULAE : Se încrețește carnea pe mine !

OMUL DIN APĂ : După colții ăia de stîncă să vezi muștruluială...

NAE NICULAE : Ducă-se la păcatele ! Dar comedii nu-s prin partea locului ?

OMUL DIN APĂ : Ce fel de comedii ?

NAE NICULAE : Comedii de căscat gura.

OMUL DIN APĂ : Teatru ?

NAE NICULAE : Ei !

OMUL DIN APĂ : Uneori sînt și comedii...

NAE NICULAE : Tare-aș vrea să mă mai dezmoțesc oleacă !

OMUL DIN APĂ : Azi nu e teatru. Și să fie, nu ți-ar plăcea : e fără perdeă.

NAE NICULAE : Ducă-se la pustia !

OMUL DIN APĂ : Rîde tartorul de se cutremură bolțile.

NAE NICULAE : Ducă-sa la pustia !

OMUL DIN APĂ : Azi e teatru în cer, așa am auzit.

NAE NICULAE : O fi departe cerul ?

OMUL DIN APĂ : La o bătaie de pușcă.

(Între doi luptători. Un gepid și-un longobard. Amîndoi poartă armuri grele și se bat cu halebardele.)

GEPIDUL : M-ai rănit de moarte, longobardule, dar vei pieri și tu de loviturile mele.

LONGOBARDUL : Nerașinat gepid, cîine corcit cu iepuroaică, nu ți-am spus că avem să ne mai înîlțim ? (Lovește.) Gîndești tu că nația ta spurcată are să-și fluture steagurile peste lanurile mănoase ale țării mele ? (Lovește.)

NAE NICULAE : Ce spunea că nu e teatru ? Țștia sînt de la teatru.

OMUL DIN APĂ : Da' de unde ! Sînt dușmani adevărați : un gepid și-un longobard. Nu-i vezi cum înoată unul în sîngele celuiilalt ?

NAE NICULAE : E drept.

GEPIDUL : Dacă zeii sînt de partea noastră, fiul meu are să-ți batjocorească și fiica, și nevasta, și cele trei capre care le dau laptele.

NAE NICULAE : Ai dreptate, nu sînt de la teatru. Țșta-ineam de zătar.

OMUL DIN APĂ : E gepid, nene Nae ! Nu vezi ce hali-bardă are ?

LONGOBARDUL : Dacă zeii sînt de partea noastră, fiul meu are să strîngă în piață toate statuile zeițelor voastre și împreună cu tot atîția flăcăi...

NAE NICULAE (*scos din fire*) : Sfirșiți cu țigănia, că mă pui cu reteveii pe voi ! (*Gepidul și Longobardul se opresc o clipă.*) Unde vă treziți aici ? (*Luptătorii ridică din umeri și continuă să se lovească.*) De ce nație zici că sînt ?

OMUL DIN APĂ : Unu-i gepid și altul longobard.

NAE NICULAE : În viața mea n-am auzit de națiile astea !

OMUL DIN APĂ : Apoi nici că mai există !

NAE NICULAE : Atunci pentru ce se bat ?

OMUL DIN APĂ : Își apără hotarele !

NAE NICULAE : Care hotare, omule, dacă națiile lor au pierit ?

OMUL DIN APĂ : Dracu să-i înțeleagă ! (*Luptătorilor.*) De ce vă bateți, măi ? (*Luptătorii se lovesc cu sete.*) Uite așa o țin de două mii de ani !

NAE NICULAE (*strigînd tare de tot*) : Halt ! (*Luptătorii se opresc.*) Nu mai aveți hotare. (*Desenează cu degetul în aer.*) Nu mai aveți nații. Ați rămas numai voi. (*Gepidul și Longobardul se privesc nedumeriți, apoi se apropie de aprod, cercetîndu-i cu de-amănuntul hainele.*) Dați tîrnăcoapele încoă ! (*Le ia cu greutate halebardele.*) În baltă ! (*Zvîrle armele în apă.*) Hotarele pier, națiile pier, oamenii rămîn. (*Cei doi vrăjmași se depărtează nedumeriți.*) Înțeleg și pietrele dacă știi să le vorbești.

OMUL DIN APĂ : Cum ai luat-o matală, nu cred să faci purici aici.

(*Intră Scaraoschi cu suita.*)

SCARAOSCHI (*diavolilor*) : Puneți moriștile în mișcare. Născociți ! Născociți ! Totul de-a gata ? ! Totul de la mine ! ? De-aici pînă colo. De colo pînă dincolo. Turmă de mercenari deghizați în demoni ! Slujbași de carieră !

NAE NICULAE : Uite-l cum se frămîntă ! Despre ce e vorba, boierule ? Poate-i găsesc eu clenciul.

SCARAOSCHI : Ast-ar mai lipsi ! Atunci chiar că ne putem lăsa de meserie...

NAE NICULAE : Așa zicea și nevastă-mea, Dumnezeu s-o ierte : „Ast-ar mai lipsi !” Nu-mi dădea voie să mă amestec într-ale ei. Dar eu o luam cu binișorul și pînă la urmă...

SCARAOSCHI (*iluminat*) : Să înceteze trîmbișele ! Popasuri îndoite ! Și două clipe de uitare tuturor !

(*Fete transfigurate ies din apă, și un imens suspin de ușurare se ridică din adîncuri.*)

NAE NICULAE : Sucit ca dracul !

SCARAOSCHI (*aprodului*) : Îți iubeai mult nevasta ?

NAE NICULAE : Ca ochii din cap.

SCARAOSCHI : Dar dînsa te iubea ?

NAE NICULAE : Mai mult ca pe un frate. Era o femeie sfîntă. Ei, ce-am pierdut eu...

SCARAOSCHI : N-ai vrea s-o mai vezi ?

NAE NICULAE : Așa trăgeam nădejde (*privind în sus*), dar ea...

SCARAOSCHI : Ce-o cauți în pod ? Uită-te colo, în vale...

NAE NICULAE (*făcîndu-și mîna streășină*) : Ce comedie mai e și aia ? ! Parcă-ar fi două prune lipite.

SCARAOSCHI : Privește bine prunele !

(*Apar un bărbat și o femeie, lipiți spate în spate.*)

NAE NICULAE : Una parcă ar fi... Să fie cu puțință ? Parcă ar fi... judecătorul cel drept. Dumneata ești, domnule judecător ?

JUDECĂTORUL : Cine mă strigă ?

NAE NICULAE : Eu, Nae Niculae ! (*Se aude un țipăt de femeie. Trupurile lipite se afundă.*) Se încrețește carnea pe mine. Cine a țipat așa ?

(*Trupurile lipite se ridică la suprafață. Acum trupul femeii cade în fața.*)

NAE NICULAE : Nu se poate ! Asta-i o arătare diavolească. Își rîde Necuratul de sufletul meu. Tu ești, nevastă ? (*Tăcere.*) E amăgire. (*Diavolului.*) Degeaba rînjești. Femeia mea era o sfîntă.

SCARAOSCHI : Mai întreabă o dată.

NAE NICULAE : Tu ești, nevastă ?

FEMEIA : Eu, bărbățele.

NAE NICULAE : Nu se poate. Tu ? Tu ?
 FEMEIA : Ce tot întrebi prostește ? ! N-ai ochi în cap să vezi ?
 NAE NICULAE : Nu se poate !
 FEMEIA : Îmbrobodit pe lumea asta, îmbrobodit pe lumea cealaltă !
 NAE NICULAE (*astupându-și urechile*) : Nu se poate !
 Diavolul, văzînd că stîncă nu mă afundă și lava nu mă dogoare, a născocit vedenia asta ca să mă sfredească. (*Lipiților.*) Treceți coala pe stîncă.
 FEMEIA : Bine că te gîndiși ! Poate că așa ni s-or dezlipi trupurile, să-i mai zăresc o dată ochii și fața.
 NAE NICULAE : Auzi, nerușinata !
 JUDECĂTORUL : Ține-ți gura, aprod !
 NAE NICULAE : Judecătorul cel drept ! Singurul care nu judecă după buchia cărții, ci după inima lui...
 JUDECĂTORUL : Inima m-a nenorocit. Judecam drept și călcăm strîmb.
 NAE NICULAE : Dumneata să-mi faci ocară asta ? !
 JUDECĂTORUL : Trebuia să-ți ții femeia acasă. Ce tot căta pe la judecăți ?
 NAE NICULAE : Venea de dragul meu — spunea — ca să nu-mi ducă lipsa, să mă vadă gătit în haina cu nasturi galbeni.
 FEMEIA : Livrea ta de slugi ! Veneam să-l văd pe dumnealui în haina cea neagră cu guler și mînece albe. Veneam să-l aud cum întreabă, veneam să-l sorb cînd zîmbește.
 NAE NICULAE : Destul ! Puneți vulturii flămînzi să-mi scoată ochii cei orbi, ardeți-mi inima proastă cu frigări înroșite, atîrnați-mi munți de picioare ; grămădiți în spinare păcatele tuturor oamenilor, să m-afund, să m-afund... (*Cade cu fața la pămînt.*)
 SCARAOSCHI : Desfaceți-i legăturile. I-am găsit doftoria...
 UN DIAVOL : Stăpîne, picioarele lui sînt slobode.
 SCARAOSCHI : Nu se poate !
 DIAVOLUL : L-am legat cu o sută de noduri, și picioarele lui sînt slobode.

SCARAOSCHI : Nu se poate !
 NAE NICULAE (*cu glasul stîns*) : Prin urmare, sub bărbile sfinților, se ascundea chipul diavolului ! Mîncam cu Necuratul la masă și dormeam cu el în așternut... Aprindeam lumînări Domnului cu iasca și amnarul Satanei. (*Lui Scaraoschi, ridicîndu-se.*)
 Avem de furcă amîndoi !
 SCARAOSCHI : Singur ți-ai găsit doftoria.
 NAE NICULAE : N-am plătit nimănui după faptă, dar ție am să-ți plătesc. (*Arătînd pe cei doi lipiți.*) Iată cum mi s-au scurs tinerețele. (*Își smulge părul.*) Ieșiți din adîncuri, chinuiților ! N-ați păcătuit voi, Diavolul a păcătuit cu trupurile voastre.
 SCARAOSCHI : Mi-aș da împărăția toată să se adeverească ce spui !
 NAE NICULAE : Ieșiți din scorburile întunericului și treceți pe stîncile uitării !

(*Apar mîini și capete.*)

SCARAOSCHI : La fund !
 NAE NICULAE : Nu vă fie teamă ! Iau asupra mea păcatele tuturor oamenilor ! (*Umbrele suie pe stînci.*)
 Și acum poruncește Satană !
 SCARAOSCHI : În inima întunericului !

(*Sufletele răsufală ușurate.*)

SCARAOSCHI : În inima inimii întunericului !
 SUFLETELE : Ah !
 NAE NICULAE : Poruncește, Satană !
 SCARAOSCHI (*diavolilor*) : Ce stați cu mîinile în sîn ?
 Născociți ! Născociți !
 NAE NICULAE : Născocesc tu, căpățînosule ! Privește cum cresc șurele mele și secătuiesc bălțile tale.
 SCARAOSCHI (*către diavoli, urlînd*) : Ce stați cu mîinile în sîn ?

(*Diavolii se reped asupra aprodului cu furci și tirnăcoape.*)

SCARAOSCHI : Stați ! N-ați fi vrînd să-l uciideți a doua oară !
 ARĂTĂRILE : Ha, ha !

NAE NICULAE : Ți-ai rîs tu de sufletul meu, dar de-al
tău hohotește iadul !

SCARAOSCHI (cătref umbre) : Dacă mai îndrăzniți...

IADUL : Ha, ha, ha !

NAE NICULAE : Tartorul dracilor ești tu ? Ptiu !

(Rîsete homerice.)

SCARAOSCHI (celui mai tînăr dintre diavoli) : Ce-i de
făcut, Vicleanule ?

VICLEANUL : Știu și eu...

SCARAOSCHI : Nu te mai prefăce. Ești duhul cel mai ager.

VICLEANUL : Cel mai tînăr...

SCARAOSCHI : Ajută-mă, copile. Te-oi răsplăti împără-
tește. M-a năucit tîlharul. Ajută-mă...

VICLEANUL : Dacă găsesc clenciul, mă iei să-ți țin tovă-
rășie ?

SCARAOSCHI : Unde ?

VICLEANUL : Pe pămînt.

SCARAOSCHI : Te iau.

VICLEANUL (gudurîndu-se ca un cățeluș pe lîngă Sca-
raoschi) : Au nu știi, stăpîne, că nu-i înțelept lucru
să ții cui străin în casă ?

SCARAOSCHI (bătîndu-se pe frunte) : Așa e !

VICLEANUL : Belea pe cap îți trebuie ?

SCARAOSCHI : Deștept mai ești ! (Cătref diavoli.) Luați-l
de picioare și îl zvîrliți afară !

(Diavolii se reped.)

NAE NICULAE : Nu m-atingeți ! Ies de bunăvoie.

UMBRELE : Stai ! Stai !

NAE NICULAE : Gîndiți că am să fac sat cu dracul ?

UMBRELE : Stai ! Stai !

NAE NICULAE : Milă mi-e de voi, dar de mine mi se
rupe inima.

(Coboară de pe stîncă. În aceeași clipă, stîncile se
afundă.)

SCARAOSCHI (cătref cei din vîltoare) : Aveți să mi-o plă-
tiți ! (Arătările pier.) De la zidirea lumii n-am
pățit asemenea rușine !

IN CER

(Deznădăjduit, Nae Niculae îl caută pe Dumnezeu
să i se plîngă, dar i se răspunde că „nu-i Dumnezeu
acasă !”)

NAE NICULAE : Vai și amar de sufletul meu !

PRICHINDELUL : Nu-ți fă inimă rea, bătrîne...

NAE NICULAE : Ba oi juca de bucurie !

PRICHINDELUL : Ai bătut la „marile porți” ?

NAE NICULAE : Vezi bine c-am bătut.

PRICHINDELUL : Și ce ți s-a răspuns ?

NAE NICULAE : Că nu-i Dumnezeu acasă !

PRICHINDELUL : E drept. Stăpînul...

NAE NICULAE : Asemenea batjocură ! Păcat de truda
mea, păcat de viața mea ! (Stă pe o piatră.) Nu-i
Dumnezeu acasă ! ?

PRICHINDELUL : Îți pare rău de viață ?

NAE NICULAE : Firește că îmi pare. Acea a fost viață ?

GRĂDINARUL : Nu-ți fă inimă rea...

NAE NICULAE : Ușor de zis ! Să fi îndurat de mic copil
frigul și foamea, să fi trăit de pripas pe la ușile al-
tora, să fi fost momit la tot pasul să aluneci în pră-
pastie și să-ți înfigi unghiile în carne, spre a te ține
în lumină. Apoi într-o zi... Dar ce să mai vorbesc...
La ce au folosit toate ? Nu-i Dumnezeu acasă !
(Plînge încetișor.)

UN NEMURITOR (ocolîndu-l) : Nu are coif.

ALT NEMURITOR : Nici sabie.

ALT NEMURITOR : Iar cît despre armură...

NAE NICULAE : Arătat cu degetul pe pămînt, de rîs și
ocară în iad, de rîs și de ocară în cer ! (Cătref ne-
muritorii strînși în jurul lui.) Ce vă zgîliți la mine
și pentru ce vă faceți semne ? Am înțeles. Pentru
mine, ticălosul, nu este îndurare. (O tăcere.) Atunci,
dacă ăsta-i rostul și sfîrșitul lucrurilor, să mi se dea
viața înapoi ! Ce stai ? Puneți trîmbițași să sune.
Poștiți-l pe Dumnezeu acasă. Vestiți-l că am sosit.
Spuneți-i să-mi dea viața înapoi !

GRĂDINARUL : Ți se va înapoia.

NAE NICULAE : Nu mai cred în vorbe. Să mi se dea zapis la mână. Zapis în regulă și bani de cheltuială. Bani mulți. Și femei ! Să nu se mai ridice mesele ! Să nu mai contenească țimbalele ! Dacă așa e rostul trebii, cel puțin să trăiesc. Să putrezesc în fundul bălții, dar să trăiesc. Ce vă zgâți la mine ? Trimi-teți după Dumnezeu să iscălească zapisul !

GRĂDINARUL : Semnez eu pentru el. *(Sărută pe aprod și piere.)*

PRICHINDELUL : Cinstea asta nu s-a făcut nici unui alt muritor !

*(Zinele, gemile și nemuritorii zvîrl în aprod cu flori.
Se aude cîntînd un imn divin.)*

HOMER *(ștergîndu-și ochii)* : De 3000 de ani n-am pă-șit rușinea asta ! *(la mîinile aprodului și i le scutură ; apoi, înclinîndu-se adînc, rostește mișcat.)* Homer !
NAE NICULAE *(uluit, înclinîndu-se și el)* : Nae Niculae !

*

(În economia acestui triptic, Grădinarul este simbolul conducerii celor eterne, iar Prichindelul simbolul noului dub al pămîntului — un conducător în devenire, vioi, scăpărător, dinamic, plin de avînt și fantezie.)

PRICHINDELUL *(lungindu-se în iarbă la picioarele Grădinarului)* : Vrei să-ți spun o glumă în doi peri ?

GRĂDINARUL : Da.

PRICHINDELUL : Și tu, și stăpînul sînteți prea înțelepți.

GRĂDINARUL : Ce vrei să zici cu asta ?

PRICHINDELUL : A fi înțelept înseamnă a fi treaz. Dar a fi prea înțelept înseamnă a dormi cu ochii deschiși...

GRĂDINARUL *(zîbind)* : Stăpînul nu doarme.

PRICHINDELUL *(șoptind)* : Cînd nu creează, doarme.

GRĂDINARUL : Ștregarule...

PRICHINDELUL *(cu capul în poala Grădinarului)* : ...și are dreptate. E așa de bătrîn, și așa de simpatic, și atît de ostenit...

GRĂDINARUL *(cu capul între mîini)* : Să născocesc din nimic legi și lumi noi nu e puțin lucru.

PRICHINDELUL : Și să le uiți pe cele vechi iarăși nu e puțin lucru...

GRĂDINARUL : Prichindelule, dacă într-o zi stăpînul ți-ar trece puterea ție, ai face la fel...

PRICHINDELUL : Nu !

GRĂDINARUL : Ai face la fel.

PRICHINDELUL : Nu, nu !

GRĂDINARUL : Creațiunea cere să îndrăgești pe ultimul născut.

PRICHINDELUL : Prin urmare, iată că vii în apele mele : bătrînul pămînt e o stea părăsită.

GRĂDINARUL : Judeci greșit. Tu n-ai pătruns încă în inima lucrurilor.

PRICHINDELUL : Oh, ce mai poveste ! Bătrînul pămînt e o stea părăsită. Pe cărarea dreptcredincioșilor, privește, cresc mărăcinii și boziile. Majestatea-sa Necuratul cîntă în toate stranele.

GRĂDINARUL : Vorbești ca un copil. Stăpînul îl lasă să prindă aripi și zîmbește de cuceririle lui vremelnice.

PRICHINDELUL : De aceea feciorul ucide pe părinte și fratele pe frate ?

GRĂDINARUL : Acestea sînt uscăturile.

PRICHINDELUL : Aceasta e pădurea ! Omul se întoarce vertiginos la vechea lui sălbăticie. „Fiecare pentru sine.” Iată ultima lozincă. Plecatu-ți-ai tu vreodată urechea la gemetele pămîntului ? Sau plecatu-s-a cel căruia slujești ? Semănați ca două picături de apă, și nici unul nu v-ați întrebat de ce mor oamenii blestemînd. De ce mor oamenii blestemînd, grădinarule ?

GRĂDINARUL : Toate la vremea lor.

PRICHINDELUL : Oh, înțelepciune lustruită, oh, înțelepciune cu barbă !

GRĂDINARUL : Ștregarule...

PRICHINDELUL : Știu ce vrei să spui : Dumnezeu e mare ! Zic și eu la fel : Dumnezeu e mare, dar Diavolul e practic. Stăpînul aruncă semințele... Dracul însă ține plugul de coarne și ară... Nu mai pot îndura. Voi cere stăpînului să-mi îngăduie să mă amestec în cele pămîntești.

GRĂDINARUL : Și dacă în tabelele lui nevăzute ar sta scris să ți se împlinească dorința din chiar clipa când ai mărturisit-o ?

PRICHINDELUL : Atunci binecuvîntată fie puterea lui nepătrunsă și binecuvîntate buzele prin care a grăit.
(*Se lasă la picioarele grădinarului.*)

GRĂDINARUL (*zîmbind*) : Toate la vremea lor...

PRICHINDELUL : Iartă-mă, bunule grădinar, fierbe de mult în mine ciuda că pe pămînt se dă o luptă inegală. Binele stă, de la începutul începuturilor, cu brațele încrucișate, iar Cel Viclean e în continuă mișcare. Mă voi mișca ca și el ! Îl voi lăsa să clădească fortărețe noaptea, ca să i le dărîm în revărsatul zorilor. Va sta el de veghe, voi veghea și eu. Va face salturi furișe ? Mă voi furișa și eu. Cînd va șopti într-o ureche, voi striga în cealaltă.

GRĂDINARUL : Putea-vei tu să te cobori la josnicele lui mijloace ?

PRICHINDELUL : Mă voi coborî, fără să mă înjosesc. Voi fi flacăra vie. Voi lumina și voi arde.

GRĂDINARUL : Și în ce chip îți vei împlini neastîmpăratele tale planuri ?

PRICHINDELUL : În toate chipurile. Voi începe cu acest nefericit aprod. Prilejul e de minune. Îl așteptam. Iată un ales al Domnului. Un virtuos. Dar cui au folosit virtuțile sale ? Viața lui s-a stins ca o făclie sub obroc. Voi lua aluatul acesta prețios, îl voi turna din nou și îi voi pune virtuțile în valoare — dacă mi-e îngăduit s-o fac.

GRĂDINARUL : De vreme ce-o voiești...

UN COLȚ AL PĂMÎNTULUI

...Și nu peste mult timp, undeva, într-un colț al pămîntului, iată că se naște un prinț cu numele de Ioachim. El are chipul lui Nae Niculae și se va bucura, din leagăn încă, de toate bunătățile lumesti.

O droaie de slujitori îi stau la picioare, micul prinț îi îndrăgește pe toți, dar dintre toți cel mai mult iubește pe Prichindel și pe Viclean, de care zi și noapte e nedespărțit. Copilăria lor e ca un vis frumos, adolescența la fel, dar cum începe a-i miji mustața, prințul dă iama în fete, neveste și vădane, cu o înfrigurare și o sete pe care numai setea lui de vin spumos o egalează.

Bea, iubește și mănîncă cu o poftă și o lăcomie fără seamăn — spre bucuria celor doi nedespărțiți prieteni : Vicleanul și Prichindelul.

Abia la 30 de ani începe a se mai domoli, și la vîrsta aceasta bătrînul rege, tatăl său, îi trece coroana, spre uimirea prințului, care înainte de a se încununa își întreabă părintele :

— Te-ai gîndit bine, tată ?

— Firește că m-am gîndit.

Dar bătrînul rege, om bun, cam puțintel la minte și rutinar, nu putea ghici ce mocnește în mintea și inima fiului său, care își începe domnia concediind, din chiar seara încoronării, pe toți sfetnicii fostului rege.

Prefacerile și schimbările urmară în serie, iar după o trecere de timp oarecare, dragostea bătrînului se preschimbă în dușmănie și ură, iar ultima reformă îl scoase într-aîta din fire, încît fostul suveran, ațîțat de sfetnicii maziliți, se hotărî să-i ia lui Ioachim puterea din mînă...

REGELE : Deși mă hotărîsem să închid ochii fără să te mai văd, totuși, nu m-am putut opri să vin să-ți spun că duci țara de rîpă.

IOACHIM : Vai, ce schimbat ești, tată !

REGELE : Nu m-atinge ! Ai întrecut orice măsură.

IOACHIM : Știu. Dar șezi, te rog...

REGELE : Nu stau. Ai întrecut măsura de mult. Din ziua cînd ai șters din cărțile de școală măreța pomenire a faptelor de arme, iar mai apoi ai sfruntat și palmuیت justitia, ciuntind codul și legile.

IOACHIM : N-am nici o vină, tată, și nici un merit. Vremea prefăce totul.

REGELE : Vremea ? Te laudaseși, în ziua încoronării, că ai să cîrmuiești cu suflete alese, cu flăcări vii și te-ai înconjurat numai de uscături, de oameni scoși din

rînduri, de căpii, de nebuni. Unul este acesta...
(*Arată pe ministrul școlilor. Ministrul se înclină
adînc.*) Acest învățăcel propovăduia copiilor că vo-
ievozii noștri au ridicat biserici, au făcut școli, șo-
sele... și atîta tot.

MINISTRUL : N-ajunge ?

REGELE : Dar că-și apărau avutul lor și al țării cu
viața... nu le spunea.

MINISTRUL (*zîmbind*) : Cu viața cui ?

REGELE (*mînos*) : Știi dumneata prea bine !

MINISTRUL (*cu glas domol*) : Cu viața a mii și mii de
oameni trimiși ca vitele, din ordin, la tăiere.

REGELE : Palavre !

MINISTRUL (*și mai liniștit*) : Vedeți ? Sălbăticia asta eu
n-am avut cruzimea s-o împărtășesc tinerilor vlăs-
tare.

REGELE (*privindu-l pieziș*) : De ce ?

MINISTRUL : Sufletul copilului este un aluat, o pastă...

REGELE : Palavre ! Copiii pufneau și-și dădeau coate,
căci ei știau din cărți ce lupte grele au dus toți dom-
nitorii.

MINISTRUL : Cîndva n-or să mai știe...

REGELE : Palavre ! Părinții vor ști întotdeauna, și ei
vor spune...

MINISTRUL : Vor ști, dar nu vor spune. Căci într-o zi,
și nu îndepărtată, ei se vor rușina să se falească cu
ororile trecutului.

COLONELUL : Om contra om !

REGELE : Așteaptă, îți vine îndată rîndul. Al doilea
nebun...

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Sînt eu.

REGELE : Întocmai. Un judecătorăș care avea mania să
încheie judecățile cu aceeași apostilă : „Sentință
dată în primă și ultimă instanță”...

UN SFETNIC : Ridicol !

ALT SFETNIC : Caraghios !

REGELE : Și maniacul ăsta, dat afară din slujbă, o dată
cocoțat în fruntea bucatelor, s-a apucat să împu-
țineze căile obștești de judecată, să amputeze codul
și să ciuntească legile ! ?

SFETNICUL I : Anacronic !

SFETNICUL II : Revoltător !

SFETNICUL I : Am fost în patru rînduri conducătorul
acestui înalt departament, și pentru a face față mul-
tiplelor cerințe, în tot răstimpul ăsta...

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Cîte mii de legi ați fabricat ?
De-ar fi să le înșir numai, am pierde ziua întreagă.
Un labirint de legi. Pînă să te strecoari prin ele, îm-
bătrînești. Forme și paraforme. Chichițe. Exigențe.
Tergiversări. Șicane. Judecăți care durau de gene-
rații. Oameni purtați pe drumuri de-a surda. Un
dut-e-vino inutil, dizgrațios, abject.

SFETNICUL I : Abject ?

SFETNICUL II : Dizgrațios ?

SFETNICUL III : Inutil ?

COLONELUL : Invers !...

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Iar judecata în sine ? Lucru
de mîntuială. O înghemuire a faptelor în forme. Se
nimerește ? Bine. Nu ? Altul la rînd !

REGELE : Palavre !

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Asta să fie oare în sine ju-
decata ? Atît ? Numai atît ? Și-atunci am strîns
aceste hîrtoage vechi și le-am zvîrlit la coș. N-am
păstrat decît ce-i verde, simplu și omenesc.

REGELE : Palavre !

(*Afară se aude larmă : „Nebunii ! Asasinii ! Jos cu ei !”*)

SFETNICUL I : Iar drept recunoștință, poporul... Au-
ziți ?

COLONELUL : Acesta nu-i poporul. E drojdia, scursura,
plevușca plătită cu bani doșiți din visteria țării.

SFETNICUL I : Insulte ?

COLONELUL : Adevărul. Am purecat din scoartă pînă-n
scoartă dosarul pîntecos al cîrmuirilor trecute, și
dacă nu încetați să asmuțiți mulțimea, voi afișa pe
ziduri jaful făcut în banul public.

SFETNICUL II : Minciună !

SFETNICUL III : Calomnie !

COLONELUL : Negru pe alb !

REGELE (*arătînd spre Colonel*) : Iată, iată dementul
cel mai mare, nebunul furibund care vrea să înge-
nunche țara !

COLONELUL : Eu ?

REGELE : În vreme ce dușmanii stau la pîndă, cu arma la picior, el — senin — trimite oștirea la plimbare !

COLONELUL : La muncă, vreți să spuneți. Avem un an mînos și este lipsă mare de brațe.

SFETNICUL III : Scamatorii ! Așa cum este plămădită și tipărită, porunca de trimitere la vatră e *sine die*.

IOACHIM : *Sine die* ! Asta a fost și e voința mea.

REGELE (*arătînd pe Colonel*) : A lui ! Ți-a fost instructor, și știe toată lumea ce crede acest fost ofițer despre oștire.

SFETNICUL I : Pentru acest crez, mărturisit în public, a făcut ani grei de pușcărie și a fost scos din rînduri. Eu am semnat deciziile amîndouă.

SFETNICUL II : Iar azi, chemat la cîrmă, își traduce ideile în fapte nebunești.

IOACHIM : Cu învoirea mea. Căci eu gîndesc la fel ca el : armata este birul cel mai greu și-apăsător pe țară.

SFETNICUL III : Birul ăsta, sire, e cheazășia vieții și a libertății noastre.

IOACHIM : E cheazășia lipsei, a suferinței și beznei în care se nasc milioane și milioane de oameni.

SFETNICUL II : Și dacă peste noapte dușmanii ne atacă ?

IOACHIM : Punem să tragă clopotele și îi primim cu brațele deschise.

SFETNICUL I : Ca niște robi ?

IOACHIM : Ca frați.

REGELE : Și urmarea ? Sfîrșitul acestei mascarade ?

IOACHIM : *Este că nu va curge sînge.*

REGELE : Dar bunurile noastre ? Dar avuția țării ?

IOACHIM : Viața e bunul cel mai mare.

(*Regele și sfetnicii se privesc.*)

SFETNICUL I (*după un timp și pe un alt ton*) : Sire, vă sfătuim să anulați ordinul de lăsare la vatră a oștirii.

IOACHIM : Nu se mai poate...

SFETNICUL I : Altfel...

(*La un semn al fostului premier, un grup de ofițeri și soldați intră în sală.*)

IOACHIM : Altfel ?

SFETNICUL I : Altfel vă luăm cîrma din mînă.

COLONELUL : Glumeț mai ești !

SFETNICUL I : Nu putem lăsa femeile, bătrînii și copiii fără de apărare.

IOACHIM : Și cum îi apărați ? Jertfind prostește aceste mîndre vieți ? Talpa și vлага țării ? Îi apărați lă-sînd fără părinți copiii, fără de bărbați femeile, bătrînii fără fii ? Povestea-i mult prea veche și mult prea sîngeroasă ca să mai dăinuiască.

REGELE : Îți dau trei zile răgaz să te gîndești.

SFETNICUL III (*către rege*) : Sire, nu încape întîrziere.

În clipele acestea se joacă o carte mare. Ori fiul nostru poruncește îndată ca plutele și năvile încărcate cu arme să se înapoieze din larg și anulează concedierea armatei chiar acum, ori măsurile acestea le luăm îndată noi.

COLONELUL : Glumețule !

IOACHIM : Peste voința mea ?

SFETNICUL III : Peste : Știm tot ce s-a pus la cale, pe-ascuns. Adică vorba vine. Că și copiii au mirosit despre ce-i vorba.

REGELE : Dar mie de ce nu mi s-a spus ?

SFETNICUL II : Vroiam să vă cruțăm, sire, căci ne temeam să nu vă doboare cumva ăst vînt de nebunie.

REGELE : Ce se întîmplă ?

SFETNICUL I : Se așteaptă un semn, o lovitură de tun, și de semnul acesta atîrnă soarta țării.

IOACHIM : Fericirea ei !

COLONELUL : În clipa cînd tunul va trage — și va trage — gurile de foc, obuzele și gloanțele vor fi zvîrlite în mare.

REGELE : Nelegiuire !

SFETNICUL III : Crimă !

SFETNICUL II : Prăpăd !

REGELE : Arestați-i ! Legați-i cot la cot și...

(*Se aude o bubuitură de tun.*)

COLONELUL : Târziu !

IOACHIM (*răsufală adînc*) : Ah !

SFETNICUL I : Priviți cum îi rîd ochii și ce vâl de fericire i se oglindește pe fața-i albă ca varul !

REGELE : Ce înseamnă asta ?

IOACHIM : Înseamnă că *am ieșit cu totul din blana mea de fiară.*

REGELE : Legați-i ! Străjuți-i !

IOACHIM : Puneți să tragă clopotele ! Să se vestească-n lume că s-a găsit nebunul care a trecut, întîiul, *de la beția vorbelor la cumînțenia faptelor !*

*

(Țara este invadată de dușmani, iar Ioachim și sfetnicii lui urmează să fie judecați într-o piață publică. Mulțimea îi huiduiește și îi amenință.)

SFETNICUL III : Ați săvîrșit o crimă de stat și veți plăti-o !...

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Cu viața, știm. Și cine ne va judeca ?

SFETNICUL III : Comandantul trupelor dușmane, noi și poporul.

SFETNICUL II : „În primă și ultimă instanță !”

SFETNICUL I : Exact cum ați dorit...

MINISTRUL DREPTĂȚILOR : Nu-i practic ? Scăpați de noi *alegro*, fără să mai pierdeți vremea.

SFETNICUL I (*Colonelului*) : Șapte ministere într-unul singur ! Într-unul singur, hai ?

UN SLUJBAȘ : Și treizeci de slujbași de minister ? Atît ?

COLONELUL : Nu trebuie mai mulți.

ALT SLUJBAȘ : Dar noi, funcționărim, să fim lăsați pe drumuri ?

COLONELUL : Cei trîndavi numai.

UN GLAS : Școli ! Școli ! Și iară școli !

ALT GLAS : De ce atîtea școli ?

MINISTRUL ȘCOLILOR : Spre a vă scoate din beznă la lumină...

IOACHIM : Ca să puteți gusta și alte bucurii decît a duminicatului ce lunecă pe gît.

SFETNICUL I : Și iată bucuria ! (*Arată spre soldații din patrulele străine.*)

IOACHIM : Am vrut să vă fac viața bogată și ușoară, pe frunțile încrețite s-arunc un strop de voieșie.

(*Intră Comandantul trupelor străine, însoțit de Prichindel și de Viclean.*)

COMANDANTUL (*către Viclean*) : Cînd te ascult pe tine îmi zic : Vicleanul are dreptate. Pavăza libertății e asta. (*Lovește mînerul săbiei.*) Deci cine se lipsește de sculele acestea să moară ca un rob !

VICLEANUL : Firește !

COMANDANTUL (*către Prichindel*) : Iar cînd te-ascult pe tine, Prichindelule, îmi spun : de n-arunca nebunul muniția în mare, se putea prea bine, ciocnindu-mă cu el, să nu mai fiu pe lume. Nici eu, nici tu, nici altul — glonțul nu știe carte. Or, cine-ți cruță pielea, nu-ți poate fi dușman !

VICLEANUL : Am înțeles. Iar ai lungit-o azi-noapte...

COMANDANTUL : Nici un strop. Însă, muncit de gînduri, nu am putut dormi. (*Înaintînd.*) Care din voi e regele ?

COLONELUL : Miroase-ne.

COMANDANTUL : Ia seama ! Știi cu cine vorbești ?

COLONELUL : Cu un iepure în blană de mistreț.

COMANDANTUL : Ia seama, îți spun !

COLONELUL : Cine pornește, armat pînă în dinți, asupra unor oameni lipsiți de apărare ce alta poate fi ?

COMANDANTUL : Aicea... s-ar putea, în felul tău, să ai dreptate.

COLONELUL : În felul meu ?

COMANDANTUL : Da. Căci n-am venit aicea de capul meu. Am venit din ordin. Iar ordinul acela, secret, îl știu doar eu. (*Oprindu-se în fața lui Ioachim, care este îmbrăcat în livrea de aprod.*) Acesta-i regele ! Din porunca cui i s-a făcut regelui rușinea asta ?

SFETNICUL I : Din ordinul unuia din aghiotanții voștri.

COMANDANTUL (*către Viclean*) : Tu ai poruncit să îmbrace haina asta ?

VICLEANUL : Da. E o haină scumpă majestății-sale. E o haină în care un moș îndepărtat al său și-a bătut joc de un neam apropiat al meu...

IOACHIM : Glasul acesta nu mi-e necunoscut. Fă-mi plăcerea și scoate-ți chivăra.

VICLEANUL : Nu pot.

COMANDANTUL : Jos casca ! (*Vicleanul se supune.*)

IOACHIM : Tu ? Tu ?

COMANDANTUL : Vă cunoașteți ?

IOACHIM : Sîntem prieteni vechi. Te întreb la rîndul meu : îl cunoști ?

COMANDANTUL : Asta-i bună ! E fratele meu de lapte doar.

IOACHIM : Și-al meu !

PRICHINDELUL (*scofîndu-și și el chivăra*) : Și al altor conducători de gloate.

IOACHIM : Prichindelul !

COMANDANTUL : Vă cunoașteți ?

IOACHIM : Ce întrebare ! Este al doilea frate al meu de lapte.

COMANDANTUL : Și-al meu... Dar prea mult lapte !

SFETNICUL I : Comandante, să începem judecata.

COMANDANTUL : Care judecată ?

SFETNICUL I : Crima regelui.

COMANDANTUL : Că bine zici ! Uitasem... Tu ce dorești să fii ?

SFETNICUL I : Judecător.

COMANDANTUL : Bine. Poștește sus. (*Sfetnicul I suie pe platforma improvizată.*) Cine mai vrea să judece pe rege ?

UN BĂTRÎN : Eu.

COMANDANTUL : Poștiți !

SFETNICUL I : Recuz pe aceștia doi. (*Arată pe bătrîn și băiețel.*)

COMANDANTUL : Motivul ?

SFETNICUL I : Sînt prietenii regelui.

COMANDANTUL : Și tu ?

SFETNICUL I (*cu ură*) : Dușman.

COMANDANTUL : Atuncea dă-te jos. Judecător și dușman nu se poate ! Cine mai vrea să judece pe rege ?

(*După un timp.*) Nimeni ? Atunci îl judecăm noi trei. Cine se plînge împotriva-i ?

SFETNICII : Noi !

ALTE GLASURI : Și noi ! Și noi !

COMANDANTUL : Care e crima lui ?

SFETNICUL I : Ne-a preschimbat în robi.

COMANDANTUL : Și în ce stă robia asta ?

SFETNICUL I : Libertatea, avutul, copiii și femeile noastre sînt jucării în mîini străine.

COMANDANTUL : Am închis pe careva ?

SFETNICUL I : Nu.

COMANDANTUL : Am confiscat pămîntul, casele ori celelalte bunuri ?

SFETNICUL I : Nu.

COMANDANTUL : Am siluit femeile ? V-am răpit copiii ?

SFETNICUL I : Nu.

COMANDANTUL : Atunci ce fel de jucării sînteți în mîinile noastre și care-i crima regelui ?

COLONELUL : Că le-a salvat viața !

COMANDANTUL : Adevărat. Dacă pornea un singur foc asupra noastră, nu știu cîți mai scăpați cu zile. Că-deau și dintr-ai noștri, dar voi piereai pînă la unul. Iar drept recunoștință că sînteți în carne și în oase, ați pus în fiare pe salvatorul vostru ?... Scoateți-i cătușele ! (*Către copil și moșneag.*) Înaltul tribunal ?

COPILUL (*ridicîndu-se în picioare*) : Aprobă !

COMANDANTUL (*Colonelului*) : Ești om dintr-o bucată. Îmi plăci.

COLONELUL : Și tu mie !

COMANDANTUL : Ai curaj cît zece. Însă nici eu nu-s iepure în blană de mistreț. Retez, în fierbințeala luptei, cinci scăfirli deodată.

PRICHINDELUL : Asta nu-ți face cinste mare...

COMANDANTUL : Știu. Dar am pornit încoace nu să mă bat cu ei, ci ca să văd cu ochii, să miros și să pipăi.

PRICHINDELUL : Acuma crezi ?

COMANDANTUL : Dă-mi voie. (*Se apropie de Ioachim.*) Trăiești ? Oni ești o proiectare a închipuirii mele ? (*Îl pipăie.*) Există ! (*Arătînd către miniștri.*) Ei, la fel. (*Către sfetnicii regelui.*) De voi nu mă îndoiam.

Pe voi vă știu, în carne și oase, din țara mea. Sînteți aceiași. Aceleași calapoade.

COLONELUL : Cum, aveți și voi asemenea pramatii ?

COMANDANTUL : Mai multe ca la voi. (*Lui Ioachim.*)

Prin urmare, este adevărat ? Marea s-a despicat și gurile de oțel au înghițit apa sărată ?

IOACHIM : Da.

COMANDANTUL : Dar ăsta-i un act curajos ce întrece orice bravură.

COLONELUL (*către Întîiul Sfetnic*) : Auzi, stimat domn ?

COMANDANTUL : Un fapt de arme care întunecă orice glorie !

COLONELUL : Dă-mi voie ! (*Îmbrățișează pe Comandant.*)

COMANDANTUL : Mi-e trupul ciuruit, și fiecare rană înseamnă zeci de vieți răpuse de mîna mea. De-aceea la noi se spune despre mine că-s un erou. Acum îmi dau seama că-s un casap și că ștregarul ăsta (*arată pe Prichindel*) avea dreptate să mă mustre că înot pînă la gît în sînge omenesc.

VICLEANUL : Dar ce-o să te mai laude stăpînul și suveranul tău și ce mîndre galoane o să-ți coase la mîini și la picioare cînd va afla de strălucita cucernică litanie ce ai cîntat aici !...

COMANDANTUL : Deocamdată, galoanele ți le voi coase ție, tîlharule (*îi prinde cătușele*), căci tu, întotdeauna, cu vorba ta mieroasă, m-ai îndemnat la cele mai abjecte și crude acțiuni.

VICLEANUL : Eu ?

COMANDANTUL : Nu mi-ai șoptit, deunăzi chiar, pe cînd mășăluiam, că zvonurile sînt false, că nu este la mijloc decît o stratagemă și că cel mai cuminte lucru și demn de un strateg ar fi să pun să tragă tunurile ?

VICLEANUL : Vai, ce-o să jubileze stăpînul și suveranul tău că nu le-ai tras de limbă !

COMANDANTUL : Regele meu nu mi-e stăpîn, nici suveran, mi-este prieten. Și el mi-a spus în taină — acuma pot vorbi — să nu ucid o gîză de nu sînt atacat.

VICLEANUL : Melodioara asta goală și sunătoare ți-a cîntat-o în strună țircovnicul ăsta dulceag și siropos ! (*Arată pe Prichindel.*)

PRICHINDELUL : Nu numai lui. Eu cînt în multe strane. În cîte cînți și tu. Numai că picantele-ți cuplete, muiate în otravă, nu se mai prind acum.

(*Sună trompetele.*)

COMANDANTUL : Vă las. (*Strînge cu putere mîna lui Ioachim.*) Ai în mine și suveranul meu doi devotați prieteni și cred că, în curînd, îți vom urma exemplul.

VICLEANUL (*tremurînd*) : Palavre !

COMANDANTUL : Iar după noi, mulți alții.

VICLEANUL : Oh ! (*Se frînge de mijloc, ca și cînd ar fi primit o lovitură puternică în pîntec.*)

IOACHIM : Crezi asta ?

COMANDANTUL : Da. Căci vîntul cald și generos ce suflă în țara voastră suflă de la o vreme în lungul și largul lumii.

VICLEANUL (*cu glasul gîfîit*) : Usca-v-ar ciuma limba, cum mi-o uscă mie vîntul călduț și generos !

COMANDANTUL : Taci, cobe !

VICLEANUL : Cînd vei ajunge acasă, să-ți găsești soția în patul cotropitorului străin.

COMANDANTUL : Taci !

VICLEANUL : Iar copilul...

COMANDANTUL (*trăgînd sabia*) : Taci, îți spun !

(*Vicleanul horticăie.*)

PRICHINDELUL : Iartă-l. Nu vezi că își dă duhul ?

VICLEANUL (*cu glasul stins*) : Nu se știe...

PRICHINDELUL : Tot mai nădăjduiești ?

VICLEANUL (*din ce în ce mai stins*) : Cît vor mai fi... pe lume... miei blînzi ca el... ca ăsta... ca celălalt... (*arată sfetnicii pe rînd*), nu-mi pierd nădejdea...

PRICHINDELUL : Dă-mi voie. (*Îi scoate cătușele.*)

VICLEANUL : Ce faci ?

PRICHINDELUL : Te-ajut să ai o moarte plăcută și... ușoară.

VICLEANUL : Cîr... paci... de rînd... (*Prichindelul scoate medalionul cu cruce și i-l trece după gît.*) Oh, cum arde !

PRICHINDELUL : Purifică ! Spune ce vezi, maestre !

VICLEANUL (*în agonie*) : Văd steaguri albe... steaguri... și brațe... mii de brațe... Se întind... se caută... și se cuprind... Oh, ce superbă, măreață îmbrățișare !... (*Expiră.*)

PRICHINDELUL : Amin ! (*Îi încrucișează brațele pe piept.*)

★

Am scris această piesă acum treizeci de ani aproape, pe vremea cînd la Geneva, la Liga Națiunilor, se dezbătea, ca și astăzi la O.N.U., cea mai însemnată problemă a tuturor noroadelor : dezarmarea. Pe vremea aceea, Vicleanul nu numai că nu expirase, dar prin diverșii săi reprezentanți pe pămînt a izbutit să dezlănțuie al doilea mare măcel. Astăzi, însă, s-ar putea ca uneltirile Vicleanului și ale acoliților săi de pe pămînt să fie zădărnice de milioanele de brațe care „se întind... se caută... și se cuprind“.

Aceasta este povestea, acesta este mesajul și tîlcul lui *Nae Niculae*.

PE ALTE „TURFURI“

De la Berlin, *Omul cu mîrtoaga*, în versiunea cehă a lui Jiri Stacca, a trecut, în 1930, la Teatrul Național (*Narodni Divadlo*) din Praga, unde talentatul artist Bohac, în rolul arhivarului, a repurtat o mare biruință.

Știu asta din gazetele ce mi s-au trimis, căci la Praga, cu toate stăruințele mele, n-a fost chip să ajung. Am bătut pe la mai toate ușile, dar nici unul din zeii de plastilină ai timpului nu s-a milostivit să m-ajute să plec, deși multor trepăduși, care n-aveau nici în clin, nici în mîneacă cu lucrarea mea, li s-a dat puțința să vadă premiera din capitala cehoslovacă.

★

De aceeași jalnică mentalitate m-am izbit și la spectacolele de la Berna, unde „*Mîrtoaga*“ a fost reprezentată în 1932 și unde despre interpretul lui Chirică (îmi scapă numele) s-a scris, negru pe alb, că ar fi fost pur și simplu... genial (!)

E posibil.

Căci partitura arhivarului, aparent simplă, dă unui actor de mare clasă puțința de a sonda și scoate din subtextul acestui rol accente, nuanțe și fațete menite să uluiască...

Mă doare și acum că printre „corifeii“ care au fost căruțați, cu acest prilej, în *sleeping-car*, pînă-n inima

Elveției, nu s-a găsit un locșor de bogdaproste și pentru nefericitul de autor...

Alexandru Mavrodi, superbisima nulitate directorială, la stăruințele mele mi-a răspuns cu plictis:

— *A se slăbi!*

Iar ministrul nostru plenipotențiar la Berna, pe care l-am prins pe scările Naționalului — era grăbit nevoie mare — a ridicat din umeri și, zâmbind grațios, mi-a spus, ruginindu-și buzele:

— Cu părere de rău, dar nu pot face nimic pentru dumneata...

Însă la banchetul care a urmat după spectacolul de gală, președintele Confederației elvețiene, după ce a făcut o amănunțită analiză a piesei, arătându-i și slăbiciunile și meritele, a sfichiuit cu finețe lipsa de delicatețe a factorilor noștri culturali față de un autor dramatic român jucat peste frontiere.

Aș fi vrut ca printr-o fereastră magică să zăresc mutra pleoștită a plenipotențiarului nostru de la Berna, și printr-un tub acustic să-l aud pe Alexandru Mavrodi perorînd, în cerc închis, împotriva autorului, care „prea era răpănos ca să poate face față” exigențelor vestimentare ale belferilor spilcuiți și pomădați trimiși în bloc la sărbătoarea culturală de la Berna...

★

La expoziția internațională de la Paris, din 1937 (laudă-te, gură!), din sutele de lucrări trimise din largul lumii au fost alese, spre reprezentare, cinci piese de teatru — și printre cele cinci a fost și *Omul cu mîrșoaga*.

În versiunea cunoscutului scriitor și publicist român Matei Rusu (Roussou), *Kirika (L'homme et son Toquard)* s-a jucat, la începutul lunii iulie, la teatrul „Mathurins” de sub conducerea faimosului actor și regizor Georges Pitoëff.

Cu iuți bătaii de inimă, m-am strecurat într-o dimineață în sala teatrului.

Nu mi-a pus nimeni mîna în piept, și astfel, *incognito*, am ascultat, tăcînd chitic, un act întreg.

Rupînd-o mai binișor franțuzește decît nemțește, m-am simțit mult mai în apele mele la Paris decît la Berlin, și din primele clipe m-a uimit primirea explozivă a Ludmillei Pitoëff care, fără să joace în piesă, se afla și dumneaei în sală.

Originală, marea actriță! Se vede că mutra mea de bulldog i-a plăcut, căci după cîteva minute, parcă am fi fost prieteni de cînd lumea!

Georges Pitoëff, conducătorul trupei, era și el simpat, dar cu capul într-o mie de părți (director, actor, regizor), părea mai absent, mai distrat — fața lui suptă trădînd o mare oboseală.

În schimb, Pierre Brasseur — tînăr, masiv și jovial — mi-a mers de-a dreptul la inimă. Cît despre Madeleine Lambert, deși cu un picior în ghips, din pricina unei mici fracturi, degaja o feminitate contagioasă cum rar mi s-a întîmplat să întîlnesc.

Louis Salou, băiat frumos, era de nerecunoscut în rolul lui Varlam, unde își compusese o mască de Cyrano modern foarte izbutită. Îi lipsea însă umorul trebuincies, și de aceea în seara premierei n-a stîrnit nici măcar un zîmbet.

Fusese poftit să joace acest rol Alexandru Mihalescu, stabilit de mulți ani la Paris, dar ambițiosul meu prieten, care rîvnea să joace pe Chirică, a făcut greșeala să nu primească.

Și astfel, spectacolul s-a desfășurat într-o atmosferă glacială, Georges Pitoëff (Chirică) neizbutind la nici un moment să încălzească sala.

Era plină de finețe compoziția lui Pitoëff, dar îi lipsea, ca și interpretului de la Berlin, adîncimea și puterea de trăire.

Nu-l credeai nici pe Müthel, nici pe Pitoëff, dar pe Morțun îl credeai, și îl credeai și pe Calboreanu!

Eu nu sînt vreun procopsit actor comic, dar, ca și Ion Sîrbul, stîrneam hohote de rîs în Varlam.

Salou, cît de valoros actor era, n-a reușit să descrețească nici măcar o frunte.

Iar Jean Hort (Inspectorul general) cît de departe era de Leibelt, de Brezeanu, de Ghibericon ori Talianu!

Și, vai, ce decoruri sărăcăcioase și ciudate!

În actul prim, soba din casă era pictată pe pânză, iar în al treilea act era zugrăvit pe cer un fel de „halos“, din care rîsnea o herghelie de cai în galop!

De aceea românii veniți pachet la spectacolul de la „Mathurins“ își dădeau coatele și se întrebau uimiți:

— Ce-i asta, frăioare?

Îl rugasem pe maestrul Pitoëff, la unele repetiții, să dea un grund mai realist și unitar înscenării sale, dar maestrul se împotriva îndrumărilor mele, și la fiecare invitație răspundea supărat:

— *Ah, non! Ça c'est du boulevard!*

Și din pricina asta, din pricina goanei după *non*, spectacolul a ieșit un soi de talmeș-balmeș, un amestec straniu de melodramă, vodevil și comedie sentimentală!

Să vorbesc despre ceilalți interpreți?

E destul să spun că, la fel ca în unele turnee mizere, un actor juca două și chiar mai multe roluri!

Gazetele însă au fost în genere binevoitoare, subliniind calitățile textului și laudînd pe interpreți.

— *Ah! le joli spectacle et la jolie soirée!* exclama Pierre Abraham în *Ce soir*, elogiînd, mai la vale, compoziția lui Georges Pitoëff.

Dar, pe Jupiter că numai Madeleine Lambert (în Ana) și Pierre Brasseur (în Nichita) s-au purtat *comme il faut*, acoperind cu talentul lor de mare clasă toate slăbiciunile celorlalți confrăți.

Grigoraș Dinicu, bunul meu prieten, împreună cu care văzusem de multe ori spectacolul de la „Mathurins“, era de aceeași părere, și multe nopți minunate am petrecut cu Grigoraș laudînd și cîinînd trăsăturile lui Pitoëff.

Eram, pe aceea vreme, la Paris, cei mai „căutați“ rumîni...

Bietul Grigoraș! Strălucitul violonist și compozitor, a plecat de mult pe drumul fără întors. Dar hora lui „stacato“, o mică capodoperă, va sălta și dăinui necontenit în auzul oamenilor.

SPICUIND MAI DEPARTE...

După înmormîntarea lui *Nae Niculae*, căci a fost o lamentabilă cădere — și după cum am arătat, în condițiile date, nici nu putea fi altfel — drept premiu de consolare mi s-a dat rolul principal din *Admirabilul Crichton* de Barrie, unde, avînd de interpretat iar un lacheu, m-am simțit la largul meu și am jucat cu sete alături de Tantzi Cutava-Barozzi, actriță de-o vervă, finețe și fantezie, rar întîlnite în galeria noastră artistică.

Aici, Vasile Enescu s-a mai dres parcă oleacă, deși nu s-a lăsat pînă n-a pus-o pe Tantzi să facă niște tumbe fără rost. Diveta s-a supus, — dar ochii, gura și năsucul ei spiritual rîdeau de exhibițiile ieftine ale maestrului-regizor.

Cei care au văzut-o pe Cutava-Barozzi în Florăreasa din *Pygmalion* de Bernard Shaw, o văd și o aud și azi ciripind printre noi, deși sînt mulți ani de cînd delicioasa Tantzi s-a stabilit la Londra. Înstrăinarea aceasta a însemnat o pierdere simțitoare pentru teatrul nostru, dar poate că talentata artistă n-ar fi luat drumul pribegiei, dacă ieșirile despotice ale lui Alexandru Mavrodi nu ar fi silit-o.

Am întîlnit-o pe Tantzi la Paris, în timpul expoziției din 37; am fost împreună la spectacolul de la „Mathurins“, și simt și azi ghionții pe care mi-i trăgea, persiflînd chipul suprarealist în care Pitoëff îmi montase *Omul cu*

mărtoaga. Confrății care au avut prilejul să vadă în 1956 Parisul, cu ocazia turneului Teatrului Național, mi-au spus că „*la Barozzi*” este măritată cu directorul unui teatru englez și că se topește de dorul să-și revadă țărișoara. Și într-adevăr dorul de țară face pe Tantz Barozzi, mai târziu, să se înapoieze în țară, unde este angajată de către directorul Teatrului Municipal, Vrabie, să joace rolul interpretat pe vremuri de către distinsa artistă Lucia Sturza Bulandra.

★

Ar fi o nedreptate să sâr peste spectacolul cu piesa lui Pierre Frondaie, *Femeia și paiața*, în care Nicu Băltățeanu și Mărioara Zimniceanu au avut două strălucite compoziții. Înalt, zvelt și spaniol, Băltățeanu am curajul să afirm că era mai frumos ca Tony Bulandra — chiar dacă coana Lucica m-ar mostra iar pentru această afirmație. După cum susțin, *unquibus et rostris*, că Mărioara Zimniceanu întuneca tot firmamentul feminin cu frumusețea ei scenică în această piesă.

O pereche de neuitat, un joc firesc și expresiv, care iartă și acoperă multe din slăbiciunile lui Soare Z. Soare.

★

Către sfârșitul aceleiași stagiuni (1929—1930), am măcelărit fără milă rolul lui Vlad Țepeș din piesa cu același nume a lui Ludovic Dăuș. Îl am pe crudul voievod pe conștiință, după cum am și astăzi remușcări pentru înhumarea de veci a piesei *Păcat* a Lucreției Petrescu.

Dar cerul să mă pedepsească dacă am făcut-o dinadins! În *Idiotul* lui Arcadie Baculea, după romanul lui Dostoievski, mi-am spălat însă păcatele, înfățișând un Rogozin cu frișca în mână, impetuos, necruțător, cu pumnale în ochi și nebunia în creieri.

Oh, cu câtă voluptate, înfîgeam stiletul în pieptul Mărioarei Zimniceanu — pe care o îndrăgeam și ca om, și ca actriță — pentru ca mai apoi, după înjunghiere, s-o jelesc cu lacrimi cât pumnul...

Vai ce bine te simți în textele suculente și generoase ale lui Shakespeare, Ibsen, Tolstoi sau Dostoievski!

Rolul lui Rogozin din *Idiotul* rămîne pentru mine un soi de baie răcoritoare, cu atât mai mult cu cît regizorul Soare, în timpul repetițiilor, își mușca pumnii că mă pusese să joc, trîmbișînd cu morgă și glas tare că toți interpreții vor străluci în piesă, afară de *unul*...

În seara premierei, însă, toate sufragiile au mers către mine, dovedind o dată mai mult că bietul Soare se uita în textele de teatru ca pisica în călindar.

Directorul Mavrodi l-a gratificat pe George Calboreanu pentru rolul titular, dar gazetele l-au cam pișcat, găsind că n-avea ce căuta în pielea unui prinț de cea mai înaltă origine... Cît de bine îl îmbracă pe talentatul meu coleg și prieten rolurile de oameni din popor, pe atât de încorsetat se simte în cele de fină extracțiune. Este un păcat aproape general al actorilor, și de aceea, foarte rar se ivesc pe firmamentul nostru artiști rasați de talia maestrului Nottara, Demetriade ori Tony Bulandra.

Calboreanu ar fi putut întruchipa la fel de bine pe Rogozin — sau poate mai bine decît mine — dar în pielea prințului cu pricina n-avea ce căuta. Setea, însă, de roluri „prime” ne stăpînește pe cei mai mulți, și de aceea, de la Adam citire pînă azi, nu cred să fi fost mulți preoți ai Melpomenei — la noi, ca și aiurea — care să fi refuzat să joace pe Hamlet ori Romeo.

★

Ion Moțun a întruchipat strălucit multe roluri, dar visul lui era *Richard al III-lea* ori *Gringoire*. L-a jucat pe acesta din urmă, după Ion Manolescu, și cît p-aci să-și frîngă gîtul nea Jenică...

★

Un răsunător succes, de public și de presă, a avut *Titanic-vals*, al lui Tudor Mușatescu.

Calboreanu și Victor Antonescu au jucat alternativ rolul principal — amîndoi izbutind din plin.

În stagiunea aceea (1932—1933) a luat ființă marele premiu al Teatrului Național, în valoare de 50.000 lei, sumă respectabilă, pe care „conul Tudorică”, fericitul câștigător al lozului, a făcut-o praf în câteva zile, dând acatiste la biserică să-i facă piesa o serie la fel ca... *Omul cu mârtoaga*.

Pronia i-a ascultat rugămintea.

Numărul mare de spectacole s-a datorit, firește, calității textului, dar și interpretării — Sonia Cluceru înregistrând în această comedie înțuia sa mare biruință artistică, succesul acesta situând-o ca cea mai vrednică urmașă a Miței Ciucurescu.

În afară de Sonia și Calboreanu, au jucat cu brio în *Titanic-vals*: Marieta Sadova, Niky Athanasiu, G. Demetru și Victoria Mienlescu.

★

Alături de N. Bălățeanu, Maria Filotti, Grigore Mărculescu, Maria Voluntaru și Ion Finteșteanu, sprintera Victoria Mierlescu, specializată în rolurile de „travesti”, consimțind cu mare greutate să se gătească în straie femeiești, a avut o remarcabilă biruință, întruchipînd cu grație și sincere accente dramatice rolul principal din *Căprița*, o lucrare bine scrisă de profesorul Petre Drăgoescu.

În această dramoletă, tînăra și frumoasa Marieta Anca a avut al doilea succes al ei de la debut, și tare m-am bucurat că mi s-a încredințat regia acestei piese românești, pentru că am izbutit, colaborînd minuțios cu interpretii, să prilejuiesc fiecăruia un succes de bună calitate.

★

În aceeași stagiune, sub direcția lui Paul Prodan, s-a reprezentat, către primăvară, *Iuda*, dramă religioasă de Ion Luca. Ani de zile părintele Luca urcase scările teatrului cu hîrtoagele la subțioară, și ani de zile cerberii din comitetul de lectură îi înapoiaseră piesa cu mențiunea: „Să se modifice”. La una din ședințe, Octavian

Goga, frunzărind lucrarea, începu să citească cu glas tare fragmente pe sărite, apoi zise:

— Prea îi frecționați de gîlci pe bietul popă! Piesa nu e rea și s-ar putea scoate ceva din ea... N-ai vrea dumneata, „omule” (așa eram pe-atunci poreclit), să topești și să șlefuești acest material?

— Ba da, am răspuns, mai cu seamă că mie-mi plăcea lucrarea.

Și m-am apucat de lucru.

Muncă grea.

Șase luni de zile am lucrat asiduu.

Popa venea în fiecare săptămînă de la Bacău, unde era dascăl, și mă ducea regulat pe Griviței, într-o grădină de vară lipită de cimitirul Sfînta Vineri, și mă îndopa cu cîrnăciori cu piele, care săreau sfîrșind de pe grătar. Îmi citea poezile, dintre care, unele, erau foarte... gustoase — iambii și dactilele săltînd la fel ca și cîrnăciorii de pe grătar...

Și-așa, mai de dragul momitelor și al fleiculițelor, mai de dragul piesei, mai de dragul popii, căruia îi mergea gura ca o moară stricată, către sfîrșitul lui octombrie mîntuii lucrul, și *Iuda* fu primit cu mari laude.

Am pus-o în scenă împreună cu Ion Șahighian — el cu partea tehnică, eu cu cea artistică — și spre începutul primăverii am ridicat cortina.

A ieșit bine.

Pentru că la dorința lui Șahighian scrisesem un tablou nou, pentru că apariția lui Iuda era alta decît a popii Luca, pentru că o parte din actul II și întreg actul final îmi aparțineau, am fost nevoit, la stăruințele directorului (Paul Prodan), să semnez și eu alături de preotul răs-popit Ion Luca.

Stăruințele astea erau însă cu tilc.

Ca autor, după lege, nu mai puteam face parte din comitet, și astfel directorul, care nu mă prea înghitea, deși era om de ispravă, s-a descotorosit de mine...

În urma presei excelente, *Iuda* a lua marele premiu, și așa s-a pomenit fratele Luca, de unde fusesse lăsat de căruță ani de zile, că iese premiat și că se alege, pe deasupra, și cu un teanc de albăstrele la chimir.

Succes de public, însă, n-a prea fost.

De rîndul ăsta Calboreanu nu mă mai făcuse pisălog, ca la „mîrtoaga“, ci mă trăsese de mîneacă să-l frecionez de gîlci, și astfel a izbutit un Iuda de mari proporții, insinuant, cinic, crud, războinic și copleșit de remușcări.

Șahighian a avut însă ideea greșită să distribuim pe Marioara Voiculescu în rolul frumoasei și ispititoarei Atara, marea actriță neizbutind la nici un moment să intre în pielea personajului.

În schimb, Sorana Topa, înfrîngîndu-și vulcanicul său temperament, a întruchipat o sclavă prefăcută, cinică și sălbatică cu o artă desăvîrșită, apropiindu-se cu pași mari, în acest rol, de marea creație pe care a făcut-o în rolul principal din *Domnișoara Nastasia*.

Aurel Athanasescu a fost un comandant de oști convingător, Finteșteanu un impresionant Nataniel, iar Cristian Duțulescu un foarte izbutit Șalum — jucat în turneu cu mult tropos de către Niculae Gărdescu.

Turneul a mers prost.

Eram în plină vară, și cu toate că pe afiș figura numele Marietei Sadova (frumoasa Atara), al Marietei Rareș (sclava), numele meu (Iuda), al lui N. Gărdescu (Șalum) și al altor iluștri necunoscuți, abia ne-am putut ține zilișoarele.

Am dus-o aproape la fel de greu ca în escapada făcută cu ani înainte în țară cu *Hoții*, în care mai în fiecare zi spuneam prietenilor :

— Măi, frați bandiți, nu vedeți că n-am cu ce plăti ? Hai să ne înturnăm pe la cășile noastre !

Dar „bandiții“ nu voiau în ruptul capului să mă asculte, ci, zvîrlind cu chiverile în văzduh, strigau :

— Căpitane, te urmăim pe pîine și pe sare !

Oh, turneul cu *Hoții* !

Dorimedont Sireteanu, cîrlan pe vremea aceea, întruchipa un Karl Moor cald, viguros și impunător. Pe Franz Moor l-am masacrat eu, căci, tot muștrulindu-mi trupa, n-am avut timp să învăț rolul ; frumoasa Amalia era Ecaterina Nițulescu ; pe bătrînul Moor îl juca un oarecare Volan ; dar cel mai prost dintre noi era fratele Scrioșteanu, care, cu toate sfaturile și admonestările mele, mima pe toate cuvintele partenerului, de ne puf-

nea rîsul în plină tragedie. Noroc că făcea printre picături gazetărie și era foarte bun vîinator...

Dar să mai las zigzagurile și să torc firul mai departe, că altfel mimez și eu ca Scrioșteanu...

★

Tot în stagiunea aceea s-a jucat pe întîia noastră scenă *Richard al III-lea*, a lui Shakespeare, în excelenta versiune romînească a maestrului Ion Marin Sadoveanu.

Soare mă distribuise încă de mult în Richard, dar pentru că Ion Manolescu se înapoiasse între timp la Național, m-am pomenit că bunul meu prieten mi-o ia înainte — adică la fel povestea cu *Macbeth* : scoală tu, să stau eu !

Pentru noi, actorii, ăsta-i un bobîrnac greu de îndurat. Ți se suie sîngele la cap și simți că ești în stare de orice.

Palme gratuite.

Greu de primit, greu de uitat...

De vină nu era Manolescu, căci fiecare din noi se vrea cap de afiș.

Vina era a omului lipsit de obraz : Soare Z. Soare. Domnul odihnească-l !

Drept consolare, a urmat iar povestea cu două premiere.

Manolescu — l-am văzut din sală — a avut un strălucit succes.

Așa că, atunci cînd a venit rîndul meu să-mi pun gheb în spate și să-mi priponesc unul din picioare, ca să umblu schiopătînd, mi-a plăcut atît de mult această transfigurare, că parcă aș fi sărit din pod în pielea personajului. Am jucat cu atîta sete, cu atîta înăcrîită răutate, cu atîta cruzime și perfidie, că m-am minunat eu însumi — și s-a minunat și Soare — din ce butie fără fund scoteam toate accentele acelea, atît de variate.

Am fost pus să joc în dublu, dar n-am dublat pe nimeni : l-am creat pe Richard.

Dovadă că-i așa, este că Manolescu, după cîteva spectacole, s-a tras deoparte, lăsîndu-mă doar pe mine să strig :

— Un cal ! Un cal ! Un regat pentru un cal !

Marieta Anca a fost o ispititoare *lady* Ana, Maria Filotti, o bună și lesne crezătoare regină Elisabeta, Ana Luca o mamă deznădăjduită, iar Agepsina Macri-Eftimiu o tumultuoasă regină detronată.

Am citit în ochii maestrului Nottara, care jucase pe vremuri pe Richard, iar acum pe regele Eduard, că am făcut o ispravă deosebită, și asta m-a consolată de toate umilințele și amărăciunile îndurate.

Numai Soare Z. Soare a rămas inconsolabil.

Și neconsolat fi-va, poate, și acum prin meleagurile pe unde rătăcește...

*

Dintre piesele jucate în stagiunea următoare, neîndoios că *Gaițele* lui Alexandru Kirițescu au avut succesul cel mai răsunător.

Aici neuitata Sonia Cluceru, deși pe un fond negru, a sculptat totuși un ilariant personaj de cea mai neaoșă spiță, stîrnind cu mijloace simple cascade de rîs, care i-au creat o mare popularitate.

*

Ca înainte, mai bine ca înainte, de Luigi Pirandello, a însemnat o nouă mare izbîndă artistică pentru Marioara Ventura; în *Borgia* de Alexandru Kirițescu, însă, societara Comediei Franceze, neizbutind, în travesti, să fie la înălțimea excepționalului său talent, a prilejuit o înfrîngere și piesei, și interpretei.

În schimb, în *Veste bună*, puternica dramă a lui Mircea Ștefănescu, Maria Ventura a jucat cu o bogăție de nuanțe și o fascinantă putere de trăire.

Îi aud și astăzi glasul șuierător, îi văd trupul șerpuind, mersul legănat, simt în ochi și în inimă împunsăturile pătimașe ale întregii sale făpturi dezlănțuite, și mă întreb cu deznădejde: cum de-au putut să piară asemenea comori?

Căci au fost și nu mai sînt, s-au irosit în vînt, s-au topit toate farmecele acelea.

Pentru ce s-au topit?

Scrisese o capodoperă mai presus de texte Mărioara Ventura în *Veste bună*, în *Fedra*, *Lorenzaccio* și în alte multe piese.

Pentru ce acestea viețuiesc, iar marea operă vie, Maria Ventura, s-a stins?

Astăzi de puțin să însemneze arta actoricească? !...

A încercat, cu ani în urmă, și Mărioara Zimniceanu rolul din *Veste bună*. A jucat bine, învederînd însă o dată mai mult că între talente și talente sînt adesea distanțe astronomice.

Faptul în sine este adevărat, real, vizibil, pipăibil, dar care actor sau actoriță nu crede că arta... începe de la el sau de la ea?

Vorbind de *Richard al III-lea*, mi-am tras spuza pe turtă.

Dar iată că deunăzi l-am văzut pe Laurence Olivier în acest monstru uman. Am rămas ca vițelul la poarta nouă și, trăgîndu-mi cîțiva pumni în cap, am strigat în gura mare:

— Ești un cîrpaci, un mascalțon și un conțopist dramatic, maistre Ciprian!

De aceea, fraților închipuiți, veniți-vă în fire, căci oricum ați suci-o și ați răsuci-o, natura-mamă ouă inegal.

Sînt pe lumea asta mușuroaie, sînt și movilițe, apoi sînt coline, dealuri înălțute, munți pletoși și abia — *ici, colo* — și cîțiva giganți.

Luați deci amînte, fraților trufași!

Qu'en dis-tu, mon cher... frate Brancomir?

Mărturisesc că am ostenit, și zău dacă nu mi-e lehamite să merg cu tăvălugul mai departe...

Și la ce bun?

Unii vor cîrți că nu i-am pomenit; alții că i-am pomenit doar în treacăt; cîțiva îmi vor întoarce spatele că nu i-am categorisit alături de Petre Liciu, Radovici ori Manolescu; colegele mai vîrstnice vor spune fățiș că sînt prost crescut; tinerii vor zice c-am scris amestit, iar blondele copile îmi vor da cu tifla și-mi vor pufni în nas...

Eu, pravoslavnic cum sînt, aș vrea să împac pe toată lumea, și-aș face-o dacă toți oamenii ar fi croiți la fel.

Dar dacă ei înde ei nu se recunosc și se mănâncă ca lupii, ce pot eu să le fac ?

Sălbăticia din om e greu de înfrînat.

Dar să încerc să urmez...

★

Serenada din trecut este, cred, lucrarea cea mai bună a lui Mircea Rădulescu. A căzut, însă, în regia lui Vasile Enescu, și de aceea interpretarea nu s-a ridicat peste banal.

Critico, neștiind rolul ca lumea, se cam opintea în be-regată, nostima Tanzi Bogdan a zbîrînit ceva mai bi-nișor ca de obicei, Bulfinski, recitativ ca totdeauna, Manu, simpatic și hazos, iar la reluarea de mai târziu interpretarea n-a fost mai procopsită ca cea dintîi, deși Aglae Metaxa și Dina Mihalcea, actuala îmblînzitoare de lei, au fost mai vibrante decît frumoasa Bogdan.

Pe spătarul Miriște, din aceeași piesă, l-a jucat sub-semnatul, la fel de monocord ca și Bulfinski.

★

Omul și masca de Marlow, rivalul și contemporanul marelui Will, a dat un nou prilej lui George Vraca să-și puie în valoare calitățile sale artistice, iar în *Comedia fer-ricirii*, a lui Evreinov, Vraca, prin joc, vorbă și mască a fost de nerecunoscut.

★

Oameni pe un sloi de gheață a lui Verner, sub baghetă prodigioasă a maestrului Paul Gusti, a fost un model de realizare scenică — și pentru, regizor și pentru interpreți.

George Calboreanu, Bălățeanu, Niky Atanasiu au strălucit în rolurile bărbătești, iar Mărioara Zimniceanu, Oca Zaharia și Sonia Cluceru, în cele feminine.

Cîțiva ani după aceea, am făcut un turneu în țară cu această piesă realistă, dar, din pricina viscolului și a în-zăpezirilor din iarna aceea, cu greu am scos-o la capăt. Și cum putea ieși altfel, cînd aveam în trupă pe faimosul

Soția și cei doi „coirlani” : Alexandru și Ion (1942)

În rolul bătrânului Christie
din *Anna Christie* de
O'Neill

În rolul lui Andrei Nastai
din *Minerii* de M. Davi-
doglu

În același rol

În rolul negustorului din
Floarea purpurie

În rolul lui Skudra din *Argilă și porțelan* de Grigulis

ghinionist Dragomirescu-Gong, care îngheață apele, întunecă cerul și usucă holdele pe lângă care trece...

Totuși, către coada acestei eroice expediții — căci deseori am degerat în vagon cu burțile lipite — gerul mai înmuindu-se, s-au dezăpezit liniile de drum-de-fier și am dus-o ceva mai bine... organizând chiar, din când în când, câte o agapă. Bineînțeles că pe Gong îl lăsam să sforăie în cușeta lui, de teamă să nu ne picce tavanul în cap ori să sară trenul de pe șine.

Sînt pe lume oameni deschiși, fețe luminoase care-ți poartă noroc numai cît îi vezi, și alții întunecați, morocănoși, pe care e mai bine să nu-i vezi...

★

Am jucat cam adormit pe Agamemnon din *Atrizii* lui Victor Eftimiu, dar am interpretat în schimb cu sete mare pe Regele Broaștelor din *Clopotul scufundat*, minunatul poem al lui Gerhard Hauptmann.

Deși *eminamente acvatic*, acest personaj se înscrie printre cele mai izbutite înfăptuiri terestre ale mele, și dacă cumva s-ar relua piesa, mărturisesc că aș juca iar pe broscoiul ăsta îndrăgostit cu multă voluptate.

A. Pop Marțian, corect, ca totdeauna, în rolul principal; Lili Carandino, fină și grațioasă, a alunecat ca o libelulă pe portativul poetic al poemului, iar Niky Atanasiu, cu triluri de căpriță, a fost în nota justă a unui focos faun înamorat.

Regia maestrului Gusti n-a fost la înălțimea textului în acest poem, care cerea o fantezie mult mai săltată și fecundă.

Probabil însă că bagheta cu care înfăptuise atîtea și atîtea măiestre realizări începuse să dea semne de oboseală.

Nu mi-aș îngădui astfel de însemnări dacă n-aș avea credința că toate pe lumea asta au un început, un mijloc și un sfîrșit.

Fără umbre, lumina și-ar pierde strălucirea, și numai mediocrul calcă cu pași perfect egali...

★

În *Fiica lui Jorio*, regizorul De Cruciatti a dovedit că știe să bată bine măsura și să imprime un tempo vioi pieselor italienești, fără însă ca ochiul său să poată pătrunde prea mult în adâncime. Nu s-ar putea spune că a zvârlit cu praf în ochi, ca escrocul teatral Mime Mizu, dar nici că era vreun procopsit regizor, așa cum îl socoteau unii, judecând după ifosele sale.

Butoaiele goale sună totdeauna...

În această piesă, Aglaia Metaxa s-a dovedit a fi o bună actriță, iar Nicolae Brancomir un meșter spunător de versuri. Poate că dicțiunea sa, supărător de clară uneori, împuțina impresia plăcută a glasului și a înfățișării sale.

Nu-mi amintesc cum a trecut Sorana Topa prin *Fiica lui Jorio*, dar știu precis că eu am jucat slab, deși De Cruciatti îmi strânsese cu putere mâinile. Parcă Vasile Enescu nu-mi făcuse de-atâtea ori la fel!

Italianul era de-o clasă mai bună ca Enescu, dar nici prea mare deosebire nu era între ei.

Asta s-a văzut clar în ziua, nu mult îndepărtată, când i s-a dat lui Cruciatti să regizeze *Azilul de noapte*.

A fost un fiasco aproape general.

Nu mult după aceea, marele om de teatru și-a luat catrafusele și-a șters-o de la noi...

★

Șase personaje în căutarea unui autor de Luigi Pirandello a crescut pe răbojul nostru artistic o mare biruință.

Regizorul Ion Sava a devenit dintr-o dată cineva.

Textul lui Pirandello, atât de încâlcit și subtil, a fost disecat de Ion Sava cu o uluitoare putere de pătrundere, răsplătită de public și de presă cu o unanimă recunoaștere.

Cum puterile maestrului Gusti erau în firească declin, a fost o mulțumire generală că s-a ivit în apele noastre un nou talent regizoral.

Datorită ochiului pătrunzător al lui Sava și puterii sale de convingere, Marieta Anca s-a ridicat pe un pie-

destal artistic mult mai înalt ca înainte, crescând vertiginos în stima tuturor, și cred că nu mă înșel spunând că frumoasa actriță a gravat în *Șase personaje* cel mai bun rol al său din carieră.

A jucat mai târziu în mare actriță și în *Tîrgul dragostei* la Teatrul Colorado, dar cred că mai prețioasă rămîne creația din piesa lui Pirandello, textul acestei lucrări fiind de cu totul altă structură și valoare.

Alături de dînsa, Geo Barton a călcat cu dreptul în acel dubios *Tîrg*.

★

Clownul a dat prilej lui Ion Șahighian să se ridice cu mult peste înfăptuirile sale regizorale din trecut, dovedindu-se nu numai ca un iscusit îndrumător în șlefuirea rolurilor, dar și ca un priceput mînuitor al textelor de teatru.

Nu-mi amintesc numele autorului piesei *Clownul*, dar atât a sucit și răsucit, atât a prelucrat Șahighian textul respectiv, că putea să contrasemneze această comedie.

Ion Finteșteanu, în rolul titular, a dovedit, o dată mai mult, nu numai marile sale virtuți actoricești, dar ne-a arătat că a pătruns și în tainele meșteșugului de scameator, oferindu-ne regalul unor exhibiții de prestidigitație nespuse de amuzante.

Ovid Brădescu a întruchipat magistral rolul unui dresor italian, izbutind ca un alter Ion Petrescu să aducă cu sine în scenă nu numai farmecul unui verbiu colorat, dar și toate miasmele și mizeriile vieții de circar.

Elvira Godeanu a schițat cu firească și cu grație o cuceritoare siluetă feminină, iar Fifi Mihailovici a jucat remarcabil o frumoasă scenă de beție.

În rolul unui tânăr clown, Niky Atanasie a avut, cred, cel mai bun rol din carieră, iar N. Pereanu ne-a dat, în aceeași partitură, îndreptățite nădejdi de viitor.

★

Sub direcția regretatului Camil Petrescu s-a repetat și reprezentat *Profesorul Storitzin*, o solidă construcție dramatică a lui Leonid Andreiev, unde meșterul Storin

a repetat magistral, dar în care — din pricina unor neînțelegeri de culise — n-a voit să mai joace.

Partitura a trecut la Calboreanu, care, neavînd presanța și greutatea lui Storin, n-a jucat prea strălucit.

În schimb, în rolul unui doctor militar chefliu, eu am brodit-o bine, așa zice chiar că am fost ca la mine acasă...

Astfel că în seara premierei, la un pahar de vin, i-am spus lui Calboreanu, care golea cu năduf pocal după pocal :

— Dar ce-ai, măi frate ?

— Să-ți fie în nas !

— Ce s-a întîmplat, bădie ?

— Nu mai face pe nisnaiul. S-a întîmplat ca la *Idiotul* !

— Adică ?

Se înecă. Tuși. Scuipă. Apoi zise :

— Cîine să fiu de mai joc în piesele rusești cu dumneata !

CUM AM FOST DIRECTOR FĂRĂ CA SĂ FIU

N-am râvnit nicicînd galoanele oficiale de teamă să nu pat și eu ca atîți alți semeni ai mei, pe care îi știam oameni de omenie — pe cînd tăiau frunze cîinilor ori își exercitau liberele lor profesii — și căroră nu le mai puteai ajunge cu prăjina la nas de îndată ce se cocoțau într-un post oficial.

Omul jovial, cu zîmbetul deschis, cu ochi scînteietori, cu gestul larg, firesc era cuprins subit de întepeneală. Toată ființa lui intra parcă într-un corset invizibil. Gesturile i se anchilozau, privirea-i devenea sidefoasă, mușchii obrazului inexpresivi, iar zîmbetul spontan i se preschimba în rînjat proțăpit.

Simțeau că bunul tău frate, cu care te bătușeși pînă mai ieri pe burtă, ori întinseseși dintr-o strachină, simțeau că insul acesta s-a umflat deodată și că-ți face grație cînd îți întinde mîna ori îți aruncă o vorbă.

Deșteptăciune, carte, talent, bună-creștere, toate darurile din lume se topesc, pentru unii, ca prin farmec și pier în fața sperietorii înfipite în vîrf de băț : crîmpeiul de putere.

Pe tema aceasta eram ispitit de multă vreme să scriu o comedie, o satiră a slăbiciunilor bipede.

Vroiam să trec un om dintr-o bucată prin toată gama onorurilor publice și să-l pun în conflict cu deprinderile și mentalitatea celor din jurul său.

Și poate că aș fi început lucrul dacă aș fi știut cum să ies din următoarea dilemă : să păstrez pe erou nealterat, sub ploaia presiunilor dinafară, ori să-l înconvoi treptat-treptat în cursul acțiunii ?

Sub obsesia acestei probleme mă zbăteam, prin preajma celui de-al doilea război mondial, când ministrul artelor din acel timp mă chemă și mă întreabă într-o zi :

— Vrei să fii director ?

Am tresărit ca deșteptat din somn și-am exclamat exploziv :

— Vreau !

Se hotărîse reînființarea Teatrului Național din Craiova, și propunerea picase cum nu se putea mai bine.

Aveam să știu, din experiență proprie, dacă omul dintr-o bucată se alterează ori nu sub ploaia onorurilor și-a presiunilor.

Experiența e muma inspirației.

O nouă lucrare dramatică în perspectivă merita „surghiunul” la Craiova. Și apoi, ce plăcut lucru să încerci pe piele proprie senzațiile unui personaj imaginar !

Iar sub socotelile acestea artistice, Doamne, câte socoteli nerușinate nu țîșnesc deodată de sub țest...

Director !

Rosteam cuvîntul ăsta magic dintr-o dată, apoi îl desfăceam, cu ochii scînteind, în bucățele.

Di...rec...tor...

Fără să vreau, mă simțeam ridicat de șezut pe o pîrghie invizibilă, iar la picioarele mele zăream o droaie de spinări încovoiate...

„Să-i las să se prostească astfel, îmi ziceam scărpinîndu-mă în barbă, ori să-i mustru pentru negliobia lor ? Ce voi prețui mai mult cînd va începe lucrul : talentul actorului X ori proeminențele domnișoarei Y ? Iar cînd vreunul din sacerdoții Melpomeniei va cerca să-mi șoptească la ureche mîrșavii despre confrății lui, cum voi reacționa ? Voi pleca urechea ori voi striga cu glas de stentor : « Ieși afară, slugoiule ! »

Voi veni la cancelarie cu pipa în gură, un sfert de ceas înainte de amiezi ; voi iscăli trei hîrtii, voi dicta cincizeci de ordine și voi șterge-o apoi pe ușa de din dos, lăsînd pe sacerdoți să aștepte în coridoare ? Ori, cu

mînecele suflecate, din zorii zilei și pînă în miez de noapte, voi sta neclintit la postul de comandă, frămîntînd aluatul alături de ceilalți, rotunjind sîngăciile, încurajînd dispozițiile, elogiînd meritele ?

Voi fi un slujbaş oarecare ori un animator, un creator de viață ?

Lăsînd deoparte gîndurile șagalnice, care se împleteau săltînd cu celelate gînduri, îmi dădeam seama că răspunsul la sutele de întrebări pe care mi le puneam era unul și același : să-mi fericesc confrății. Să le îmbunătățesc starea materială și să-i spăl, prin dragoste, de umilințele profesionale — acesta era crezul și programul meu fundamental...

Zvonul numirii mele la Craiova se răspîndise ca fulgerul, și nu puteam acum să scot nasul în uliță fără să nu primesc, din dreapta și din stînga, hiritiseli peste hiritiseli. Cînd apăru la *Monitor* decretul de reînființare al teatrului din țara „banilor”, manifestările prietenilor, colegilor și cunoștințelor se întepiră și mai vîrtos.

Ca un cîine dat în tîrbacă, abia scăpam dintr-o mină ca să încep pe alta :

— Să trăiești, directore !

— La mai mare !

— Ceasu-ăl bun !

— La mulți ani !

Pe ulițe, la cafenea, la teatru ori aiurea, exclamările mă bombardau ca grindina. Și nici măcar acasă nu scăpam de împröscat. Cei doi cîrlani ai mei, la curent cu „chestia”, se repezeau pe rînd :

— Vă place supa, domnule... director ?

— Vreți muștar la șuncă, domnule... director ?

Nevastă-mea, rumenă de bucurie, înota ca chifteaua în sosul ei. Pînă și jupîneasa, cu intuiția ei rustică, avea reflexe vii în ochii-i adormiți pe jumătate.

Un val de fericire năvălise din senin pe ferăstruica modestei mele locuințe, pigmentînd cu roz cenușul spălăcit al pereților.

Director !

Împărțeam în dreapta și în stînga zîmbete, strîngerii de mîini, bișfieli din cap, asemenea unei primadone ce se strecoară de la spectacol printre rîndurile de admiratori.

- Pe cînd plecarea ?
- Ai întocmit repertoriul ?
- Ce personal artistic ?

Îngînam vorbe în doi peri, bîîiam din cap și zîmbeam din ce în ce mai albastru : căci, după întîile zile de beatitudine, băgai de seamă că vremea trecea, iar domnul ministru nu se grăbea de fel — cum fusese vorba — să mă cheme în cabinetul său de lucru.

Începeam să înțeleg : fusesem operat, mă lucrase careva...

Probabil că așa se va fi întîmplat, căci curînd alte nume începură să circule pe piață pentru postul cu pricina, iar domnia mea prezumtivă încetă ca prin farmec.

Începură consolările.

- Un artist ca tine !...
- Un scriitor ca dumneata !...
- Vai, ce păcat !...

Căciulile nu se mai ridicau acum ținute jur împrejurul meu, iar din cînd în cînd cite o labă înmănușată îmi luneca discret în podul palmei, ca și cînd aș fi încercat o pierdere dureroasă în familie... Cei mai mulți puneau ochii în pămînt cînd mă vedeau, iar unii treceau pe celălalt trotuar... zărindu-mă mai de departe...

Cu toată voioșia mea obișnuită, nu-mi puteam stăpîni cîte-un oftat, și mă întrebam nedumerit : „Cu ce-am greșit, Dumnezeu ? Rîvnisem eu la cîntec de director ? Bătusem scările ministerului ? Pusesem stăruințe ?“

N-avusesem nici măcar vina să cunosc la față, pîn-atunci, pe excelența-sa.

Pentru ce năpasta asta pe capul meu ?

Nevastă-mea, îndoliată de cele petrecute, îmi șopti cu amărăciune :

— Mai bine nu-mi spuneai... Nu-mi mai dădeai iluzia !...

Simții o împunsătură în inimă.

Iar cînd, deschizînd ușa, văzui pe cei doi cîrlani ai mei că-și scot tăcuți ghiozdanele, cu capetele în piept, plecai la rîndu-mi capul și, gîtuît de emoție, abia putui rosti :

— Vă rog să mă iertați !

Dar în toîul nopții, scuturat de friguri, sării din pat și, repezindu-mă la masa mea de lucru, scrisai cu litere de foc :

„Poți și înmuiat în toate cosmeticurile și virtuțile ci-vice și să nu poți ține în friu caii de la trăsura. Iar a conduce pe oameni e însutit mai greu. Va să ai pe Dumnezeu, dar și pe Dracu în tine ! A mîna caili nu înseamnă a sta țeapăn pe capră și a trage cuviincios cînd de-un băț, cînd de un altul, ci a sări de gîtul calului și a-i sufla în ureche credință și supunere. Conducerea nu-i o operație superficială, banală, epidermică, ci un fenomen de profundă ardere, de înălțare și de purificare“...

A doua zi aflai că guvernul a căzut de la putere.

Lucrurile își veniră încetul cu încetul în matca lor cea veche, iar neantul și uitarea se așternură peste proiectele foștilor cîrmuitori — și implicit, firește, și peste directoratul meu.

„CAPUL DE RĂȚOI“

Și acum iată că am ajuns la *Capul de rățoi*!

Pe Ciriviș, Macferlan, Pentagon și Bălălău îi cunoașteți.

Îi știți de pe vremea când eram cu chiverile de licești pe cap. Și îi mai știți cum au evoluat în timp, cum se legau de oameni pe drum, cum făceau mizerii lui Spiru Godela, călugărului Mitrofan și altor cetățeni.

Acum vreau să-i vedeți după cîțiva ani de despărțenie.

Căci șeful bandei, Ciriviș, moștenindu-l pe tică-su, a plecat în lume să vadă și să audă, a plecat să-și stîmpe neastîmpărul de care era bîntuit.

Dar nicăieri, în largul lumii, n-a gustat farmecul escapadelor lor prietenești, nicăieri n-a înțîlnit minți mai zvelte, inimi mai înțeleghătoare ca în cvartetul lor amical : „Capul de rățoi“.

Ciriviș, Macferlan, Pentagon, Bălălău au trăit aieva, și escapadele lor din școală ori din întîii ani de studenție au fost adevărate, sau aproape adevărate, căci fantezia a mai brodat pe ici, pe colo, dar pe „domnul cu barbă“ nu l-am cunoscut niciodată. L-am purtat însă totdeauna în noi, în inima noastră, învăluit în disprețul nostru — el, domnul „Dacian“, întruchipînd politicianismul demagogic, adică acea plagă, acea pacoste care bîntuia pe vremea fostelor orînduiri sociale.

A putut exista vreodată, realmente, un tîrg ca acel încheiat de cei patru cu stăpînul grădinii?

Și totuși, tîrgul s-a încheiat.

Pune cineva mîna în foc că mărul nu este și astăzi în stăpînirea celor patru năzdrăvani?

Plastica, muzica, artele în genere n-ar însemna mare lucru dacă n-ar fi decît simple copii după natură, dar din datele naturii, muzicianul, pictorul, scriitorul aleg, adună, cern și își înfiripă lucrul lor.

Pe uliți, prin piețe, la cafenea, ori în dugheana lui Spiru Godela cei patru erau niște pierde-vară, niște mascalțoni, niște măscărici oarecare — în carne și oase — (deci reali), dar tot reali sînt ei cînd, evoluînd, vor să-l convingă pe Mușat, proprietarul grădinii, să le cedeze pomul...

Sătul pînă în gît de veșnicul triumghi, de prin piesele de teatru (amantul, soțul, soața), mîzgăliciul din mine a folosit datele realității pentru a persifla unele metehne sociale.

Premiera, la Teatrul Național, a avut loc în ianuarie 1940.

Niculae Bălățeanu, în rolul lui Ciriviș, a jucat cu un firesc și o fantezie comică de cea mai subțire calitate. Ion Finteșteanu a fost impecabil în Macferlan; Ion Manu, un mucalit și plin de haz Bălălău, iar N. Balaban — un reținut și sugestiv Pentagon. Pe Petrică Mușat, stăpînul grădinii, l-a întruchipat Cristache Dușulescu foarte la el acasă în rolurile de mocofani, iar tînărul Costel Rădulescu, cu mijloace simple, a adus o notă de duioșie comică în prostănacul îndrăgostit de fata grădinarului.

Pe aceasta a jucat-o, vreau să spun că a trăit-o, talentata Eugenia Popovici, care a ciripit ca o păsăruică printre crengile mărului vîndut de taică-su celor patru năzdrăvani. Veteranul Ovid Brădescu a fost un savuros și fin „inspector de poliție“, N. Pătrașcu, un îngîmfat și încuiat „comisar“, Marius și Chiril Economu, doi autentici subcomisari de modă veche.

Maria Voluntaru a fost la largul ei — firească și hăzoasă — în coana Aglaia, soția grădinarului. Rolul

„domnului cu barbă“ a dat prilej lui Marcel Gingulescu să iasă din umbră la lumină, creștând la răbojul său artistic întâiul mare succes din carieră.

Niky Atanasiu, interpretând, în dublu, pe Ciriviș, a adus cu sine o lăudabilă notă personală.

Comedia *Capul de rățoi* a fost întâmpinată glacial în comitetul de lectură. Propriu-zis n-a fost nici primită, nici neprimată, ci s-a lăsat la bunul plac al directorului să o reprezinte sau nu — și cu modificările pe care acesta le va crede de cuviință. Noroc că directorul (Ion Marin Sadoveanu) n-a împărtășit răceala și vederile celorlalți domni consilieri, și astfel, după lungi tergiversări și bețe în roate, piesa a văzut lumina rampei.

Direcția de scenă i-am încredințat-o lui Ion Sava, dar, nepotrivindu-ne la vederi, am preluat eu conducerea repetițiilor cu schimbările de distribuție și de decor pe care le-am crezut necesare.

*

Unele capete pătrate au vrut să vadă în verosul personaj Dacian — „domnul cu barbă“ — pe Niculae Iorga, care, precum se știe, purta o respectabilă barbă. Se urmărea, în felul acesta, intervenția ilustrului profesor spre a se împiedica reprezentarea piesei. Am fost nevoit deci să merg la Iorga și să-i explic tărășenia.

— Ce te-aduce la mine? mă-ntrebă profesorul.

— Am scris o piesă nouă și mi se pun bețe-n roate.

— Ce fel de bețe-n roate?

— Există în piesă un oarecare Dacian, un ins cu-o barbă mare...

— Ei și?!

— Și una lume zice că să nu vă supărați cumva dumneavoastră...

— Ce hram ține personajul cu pricina?

— Un politician demagog, un escroc... o secătură.

— Și din pricina asta să mă supăr eu? Spune-le să-i lase barba cât mai mare! Încheie, rîzînd, profesorul.

Și astfel cabala fu dejucată, deși, după premieră, capetele pătrate au continuat uneltirile lor... în șoaptă.

DUPĂ 23 AUGUST...

Și-au urmat anii celui de-al doilea război mondial — urzit și pornit de câteva fapte ucigăse — așternînd și peste țara noastră, peste pașnicul nostru norod, zăbra-nicul unor suferințe grele. Amintirea acestor ani dureroși e mult prea vie încă în sufletul și mintea tuturor pentru a mai fi nevoie s-o reîmprospătez aici.

Dar pentru că legea firii vrea ca viața să fie mai puternică decît moartea, o dată cu sfîrșitul cumplitei furtuni curcubeul s-a ridicat și-n inimi. Doritori să-și descrețească frunțile mohorîte de tristețe, oamenii s-au arătat mai însetați de frumos ca niciodată. Porțile teatrelor, ca și cele ale altor instituții de artă și cultură au fost asaltate de un public mai numeros ca oricînd. Simbol grăitor: cozi, din zori de zi, la casele de bilete!

Reînțorși — care de pe front, care din dispersare — actorii au reînceput să se rostuiască pe la diversele teatre. Cît despre repertoriu, el își căuta, în zigzag, făgașul...

*

În stagiunea 1944—1945, Șahighian a repurtat o biruință netă în *Din jale s-a întrupat Electra*, a lui O'Neill.

Spre rușinea mea, n-am văzut acest valoros spectacol. Am citit însă, și am înțeles din plictisul celorlalți regi-

zori, că Șahighian o izbise din plin, iar și din privirile cețoase a unora dintre actori am înțeles că Vraca a dat din nou o lovitură.

Pesemne că eu sînt croit pe dos, de vreme ce izbînzile colegilor mă bucură și mă dor înfrîngerile lor. Dar de bîrfit, nu zic, îmi place să bîrfesc, chiar să și sudui uneori. N-o fac însă din răutate... ci mai mult din plăcerea de a vedea cum li se umflă foalele și li se scurg, de bucurie, balele unora dintre confrăți...

Inutile meschine satisfacții, care dau în vileag construcția șubredă a unora dintre noi. Căci nimeni nu poate lua nimic din ce-i al altuia.

A căzut un mare actor într-un rol? Oh, ce cascade de rîs cristalin!

— Nu v-am spus că nu-i nimic de capul lui?

— Un cabotin înfumurat!

— Să mai ție masu-n sus dacă-i dă mîna!

Răutatea oamenilor e un butoi fără fund și nu cunoaște zăgazuri atunci cînd se revarsă...

★

La teatrul Comedia s-a reluat *Strigoii* lui Ibsen, cu Marioara Voiculescu în rolul mamei și cu regretatul Mihai Popescu în Oswald Alving. Cu ani înainte, văzusem pe Agatha Bîrsescu în doamna Alving și pe George Vraca în Oswald, și mărturisesc că accentele patetice ale Marioarei Voiculescu au fost mult mai puțin convingătoare ca ale ilustrei noastre tragediene, a cărei putere de trăire zguduia prin omenesc și simplitate.

Mihai Popescu a jucat firesc, zvîrlind la coș schimele convenționale cu care de obicei se încarcă acest maladiiv personaj, fără a atinge, însă, virtuozitatea lui De Sanctis ori Ion Manolescu.

★

Reluarea *Revizorului* și a *Regelui Lear* n-a însemnat o biruință nici pentru Calboreanu, nici pentru Ion Șahighian.

★

În *Frenenzie*, vijeliosul temperament al Aurei Buzescu a avut oîmp deschis să se dezlănțuie, creațiunea sa luînd proporții uluitoare. Femeia aceea hîdă, bătrînă și rea a găsit în Aura Buzescu o interpretă ideală.

Arleziانا, de Daudet, cu muzica de Bizet, a dovedit o dată mai mult că nu există texte prăfuite, ci numai regizori prăfuiți, simpaticul și venerabilul Emil Bobescu dînd spectacolului o patină melodramatică, care a stîrnit zîmbete. Tinerii Dănciulescu și Alexandru Ciprian au jucat cu patos rolul băiatului îndrăgostit, dar Maria Voluntaru, atît de naturală și expresivă în rolurile comice, n-a fost la largul ei, atacînd pe pedale. Victoria Mierlescu, cu verva sa spumoasă, a avut unele accente convingătoare alături de altele de fabricație.

Dar unde erai, nene Emile, dormeai în stal sau ce făceai cînd nu știi care antiteatră domnișoară se izmenea în rolul fermecătoarei țărănuțe din *Arleziانا*?

★

Am auzit că bunul meu prieten Haralambie Polizu ar fi interpretat rolul prim din *Moartea civilă*.

Nu cred.

Polizu, faimosul vînător de fazani, e prea cu picioarele pe pămînt ca să se fi încumetat să facă asemenea incursiune în stratosferă...

★

Fortunio, dantelatul poem al lui Musset, a dat prilejul feciorului meu cel mare să dovedească că este actorul cel mai indicat să-l joace pe Romeo.

Îl va juca însă?

Nu cred.

Căci bisericuțele teatrale dăinuiesc încă.

★

În stagiunea 1947—1948 s-a reprezentat *Michel Angelo*, de Alexandru Kirîțescu, și cu toate că înainte de premieră piesa avusese o presă excelentă, în spectacol

s-a bucurat de un succes mijlociu. A strălucit, în rolul papei Pius, Nicolae Bălățeanu, punînd în umbră deasă celelalte personaje, cu excepția meșterului Storin, care a jucat masiv și cu vigoare rolul titular.

★

Fundătura, o piesă polițistă americană, a avut la „Sfîntul Sava” un apreciabil succes de stimă, dar nu și de public. Asta l-a hotărît probabil pe regizorul Dinu Negreanu să părăsească teatrul... și să treacă la regia de film... Cîteva tinere elemente au jucat cu avînt, evidențiindu-se, printre alții, Ileana Sacerdoțeanu, Natalia Arsene, Viorica Nestorescu, Constantin Dinescu și Nică Ciprian.

Pe acesta din urmă îl cunosc îndeaproape și nu mă mir nici azi — astăzi mai ales — de ușurința cu care a intrat în pielea unei haimanale năbădăioase...

S-a simțit băiatul ca la el acasă !

★

Cu toată birfa culiselor asupra talentului sau lipsei de talent regizoral, Mony Ghelerter a înfiripat un spectacol armonios cu eternul cînt al dragostei : *Romeo și Julieta*. După unsprezece luni de repetiții — ori poate și mai mult — nu știu în ce măsură timpul ori indicațiile regizorale au contribuit la încheierea spectacolului ; dar dacă totul a fost rotund, plastic, poetic și impresionant, însemnează că meritele personale ale interpreților s-au contopit armonic cu viziunea regizorului.

Nimic prăfuit, nimic bombastic în acest spectacol parfumat.

Cei doi îndrăgostiți au înfiorat sala cu vibrația caldă a inimilor lor și, în egală măsură, atît Mimi Botta, cît și Mihai Popescu ne-au vrăjit cu arta lor. Sonia Cluceru a fost o doică poate nu atît de fantastică ca duduia Alexandrina Alexandrescu, dar tot atît de hazoasă și plină de bunătate.

★

În rolul lui Kent din *Regele Lear*

În același rol

În rolul lui Kent
din *Regele Lear*,
împreună cu Ion
Manolescu (Glou-
cester)

Cu Geo Barton,
interpretul lui
Nichira, la relu-
area *Omului cu
mîrtoaga*, în 1956

În *Minerii*, meșterul Davidoglu, a dovedit că nu știe să taie numai în piatră, dar că poate ciopli și în verb și imagine. Personajele din *Minerii* sînt masive, telurice, dure, colțuroase, dar pline de poezie.

Am jucat cu plăcere pe Andrei Nastai din această puternică lucrare, și la Petroșani, dacă nu mă înșel, m-am pomenit în scenă, la final, cu un ins, îmbrăcat în straie ca ale mele, că îmi scutură mîinile și că mă sărută apoi pe amîndoi obraji.

N-am priceput nimic pe moment și, cum cortina era ridicată, l-am întrebat din ochi :

— Cine ești dumneata ?

— Andrei Nastai ! răspunse omul cu glas tare.

Sala, plină de mineri, a hohotit și aplaudat.

Era modelul după care autorul își plămădisese compoziția lui artistică.

Am cunoscut la masa comună, care a urmat, toată familia acestui minier : soția, copiii, pe Măria din Valea Jiului și pe celelalte nurori. Dar drept să spun, cu toată admirația ce am pentru frumoasa și talentata Tantzi Cocea, Măria din Valea Jiului mi s-a părut mai ispititoare și mai expresivă...

— Te-ai șters de pe retina mea, dragă Tantzi, i-am spus făcînd cu ochiul spre Măria.

— Ce vrei, drăgălașule, mi-a răspuns colega, originalul totdeauna e mai valoros decît copia.

Emil Botta a fost desăvîrșit în rolul principal din *Minerii*, și-mi sună și azi în urechi intonațiile sale stropite cu un ușor parfum ardelenesesc.

Coana Tănțica (Doamne, ce-o să mă mai certe că-i spun așa !) i-a fost o neprețuită soțioară, izbutind să strecoare în inima spectatorilor toată dragostea și grija ei pentru viața inimosului ei soț.

Al. Ghibericon a sculptat un Uj-baci plin de vlagă și voioșie, Sonia, o bătrînică autentică (era originară din Ardeal), Alexandru Ciprian a fost un tînăr minier îndrăgostit, Elena Sereda, o apelπισită țărăncuță, V. Valentineanu, un preot ipocrit, Henter, un vlăjgan dintr-o bucată, Kitty Gheorghiu, o veselă surată înțeglată, iar Lili Popovici, o simpatcă băbușcă amărită.

În bătrânul Andrei Nastai eu am avut o mască bună, dar ca joc — deși m-au tămâiat gazetele — n-am prea rupt inima tîrgului.

Regia lui Ion Aurel Maican, destul de strînsă și înțeleghătoare...

★

O zi de odihnă de V. Kataev, reprezentată la fostul Teatru Modern, a prilejuit multregretatului G. Timică o compoziție de zile mari.

Strălucitul actor — cu firescul, umorul și simplitatea lui caracteristică — a descrescit, în lungă serie, frunțile cele mai întunecate, oferind spectatorilor clipe de rară destindere și încântare artistică.

Regia meșterului Sică, bine strunită și încheată.

Regia e treabă grea.

★

Ani și ani de zile s-a luptat Ion Finteșteanu să puie o piesă în scenă. După lungi tergiversări, i s-a făcut în sfîrșit hatîrul să însceneze *Nunta lui Krecinski*.

Pornind de la ideea curentă că a fi actor mare nu înseamnă a fi și un bun regizor, am intrat la vizionarea acestui spectacol plin de îndoieli.

Stam afundat în fotoliul meu și mă întrebam grijuliu :

„Oare actorul îl va depăși pe regizor, ducîndu-l la o punere în scenă standard — cum ne oferă uneori, din plictiseală, regizorii profesioniști — sau, ieșind din pielea actorului și scuturat de demonul vocației, regizorul debutant ne va servi o înscenare vie și originală ?”

După a treia tradițională bătaie de gong, cortina se ridică, și un decor siniliu, scăldat în tonuri discrete de lumină, denunță un bun-gust plastic, prevestitor de bine.

Personajele începură să se ivească unele după altele, dar, lucru curios, nici unul dintre ele nu-ți dădea impresia că vine dintre culise, ci din chiar lăuntru casei, din alte încăperi. Și stăpînii și slugile aveau un ton atît de firesc, că uitai, fără să vreau, că sînt la teatru.

Pentru trebșoara asta scot repede carnetul — toți membrii din comisie au cîte un carnețel — și-i pun lui Finteșteanu (cum îi spune Iancovescu) nota 8 la purtare.

Abia după un minut, două, și să uiți că ești la teatru, asta nu-i puțin lucru !...

Iar în sinea mea îmi spun : „Îți place mehenghiul ! E de-atîția ani printre noi, și abia acum s-a gîndit să urce din orchestră la pupitru”...

Firul acțiunii se deapănă înainte. Sînt numai ochi și urechi. Nici o disonanță. Nici o patinare convențională.

Fifi Mihailovici e atît de convinsă de tot ce face și spune, că parcă nici n-ar fi pe scenă. Costache Antoniu, la fel ; la fel și nepoata lui din piesă, frumoasa Rely Sorescu. Idem Ghibericon, Ulmeni și N. Poreanu.

— Asta-i naturalism, nu teatru realist ! exclamă indignat un specialist în materie.

— *Mucles !* îl implor în surdina.

Și firul se deapănă mai departe...

Deodată, o namilă de om, abia încăpînd pe ușă, se ivește în prag.

E Brancomir.

Tragedianul Brancomir.

Dar ce l-a găsit ?

Aproape că nu-mi vine să cred : Brancomir nu se mai lasă în scări, nu-și mai autoadmira sonoritățile glasului său, ci vorbește simplu, firesc, omenește ! ?

Știam, din auzite, că Krecinski e un escroc.

Brancomir pare a fi om de ispravă.

Asta nu-mi prea place.

Dar sînt escroci și escroci. Asta poate să se prefacă atît de bine, îmi zic, că crede și el în brașoavele pe care le toarnă cu seninătate...

Iată, însă, că Krecinski rămîne singur în scenă.

Trăsăturile feții i se schimbă brusc, ochii îi sticlesc în cap ca unui drac, și, din felul cum mînuiește bastonul și celelalte ustensile, înțeleg că avem de-a face cu un odios cavalier de industrie, cu o pasăre de pradă în stare de orice.

Bravo, Finteșteanu ! Bravo, Brancomir !

Scot iute carnețelul și îl salt pe regizor cu un punct, iar optul îl trec interpretului (merita mai mult).

Firul acțiunii se deapănă mai departe, și unchiul, nepoata, mătușica și celelalte personaje evoluează pe dinaintea noastră ca niște vechi cunoștințe.

Legătura dintre scenă și sală e înnodată cu atîta măiestrie, că parcă am privi în camera sinilie prin spărtura unei ferestre, nu prin deschiderea convențională a unei scene.

Mătușica, deși cam tomnatică, pulverizează juvenile arome de feminitate; nepoata, frumoasă ca o zîă, palpită de prospețime și candoare; iar unchiul, morocănos și grijuliu, pică și el — amețit ca un bondar — în mrejele escrocului.

Cortina cade și o piatră grea mi se ridică de pe inimă: a plesnit-o Fiteșteanu!

În pauză, atmosfera e amestecată.

Meșterul Storin face, prin semn, o cronică mai elocventă decît o conferință academică.

— E tare stimabilul! exclamă un încercat slujitor al Melpomeniei.

— Nu vă grăbiți cu sentințele! ripostează un specialist înăcrit, ca și cînd ar fi primit o lovitură de box în pîntece.

Tineretul, intrat de contrabandă, pufnește în surdină. Ochii actorilor de mîine sînt luminoși și încrezători: le-a plăcut ce-au văzut.

— Cum ți s-a părut? întreb pe o garderobieră cu o respectabilă circumferință.

— *Fain! Fain de tot!*

Păcat că lipsesc plasatorii!

Părerile lor sînt adesea suverane.

Zărimdu-l pe unul din regizorii profesioniști într-un ungher singuratic, îl întreb angelic:

— De ce ești trist, măi frate?

Acesta pufuie și duduie.

— Cum ți s-a părut?

— *Anost, sec, banal!*

M-am luminat: succesul e garantat.

În actul al doilea îmi întreb vecina:

— Cine-i pocitania de pe bină?

— Vasiliu Birlic.

— Nu se poate!

Firește, încep să-l recunosc.

Îl recunosc după statură, după gher, după nas...

Dar jocul său, atît de caracteristic, e cu totul altul.

Mîinile nu i se mai agită ca lopețile, ochii nu-i mai alunecă cruciș în sală, iar comicul său nu mai porcede din echilibristica intonațiilor, ci pornește din întreaga lui făptură de biet ins deznodată în bătaie.

— Dacă și în spectacol, îi șoptesc vecinii, se va ține pe linia asta, Birlic va lua *derby*-ul.

— L-a mai luat...

— La curse. La teatru încă nu. Acum îl va lua — ca și Brancomir de altfel.

Rapacele Krecinski, bestia dezlănțuită, are în cursul acestui act scipiri halucinante, o putere de trăire care evadează din tipare.

Unde-i recitatorul prețios de versuri umflate și sonore?

Sîntem la o distanță astronomică de domnișorul acela cu dicțiunea supărător de clară.

Și dacă interpreta „mătușichii“ e alta decît cea pe care o cunoscusem înainte, dacă fără cravașă a izbutit să treacă din rîndurile mijlocii în cele din frunte; dacă o tînră debutantă, frumoasa Rely, sortită teatrului din Baia-Mare, se afirmă ca un element prețios pe întîia noastră scenă; dacă Birlic și Brancomir sînt de nerecunoscut, care să fie taina acestor reale *preschimbări*?

Fără îndoială, bagheta regizorului, ochiul său de uliu, puterea lui de a convinge, darul său de a pătrunde în inima lucrurilor.

Bravo, Fiteșteanu!

★

Trei surori, celebra piesă a lui Cehov, a însemnat, în înscenarea romînească, o frumoasă izbîndă artistică și pentru regizor (Mony Ghelerter), și pentru interpreți.

Aura Buzescu în sora cea mai vîrstnică, a impresionat prin simplitate, resemnare și măsură; Elvira Godeanu, frumoasă ca o cadră, a risipit grație și eleganță; Maria

Botta, în sora cea mai mică, a vibrat ca o coardă, cu fermecătoarele sale accente de juvenilă expresivitate; iar Tantzî Cocea a fost direct tulburătoare, cu darurile sale de molipsitoare feminitate.

Şi rolurile bărbăteşti au încăput pe mîini bune: Bălăţeanu, Costache Antoniu, Finteşteanu, Marcel Anghelescu, Radu Beligan, Alexandrescu-Vrancea şi Mircea Constantinescu, aducînd fiecare o preţioasă contribuţie.

Spectacolul acesta a fost premiat — şi pe drept cuvînt — pentru calitatea şi ţinuta sa artistică.

*

Argilă şi porţelan, de Grigulis, în regia lui Ion Aurel Maican, s-a bucurat de un apreciabil succes de stimă, fără însă ca regia să se arate îndeajuns de înţelegătoare.

Irina Răchiţeanu şi Carmen Stănescu au jucat cu putere şi sensibilitate cele două mari roluri feminine, Ion Manolescu a fost aplaudat în scenă deschisă într-un crîmpei de rol, G. Timică de asemenea, Chiril Economu a jucat frumos şi dînsul, dar celelalte personaje n-au fost strunite îndeajuns, spectacolul în genere fiind greoi şi dezarticulat.

Deşi repetasem bine, excepţional de bine chiar, rolul unui bătrîn paznic, Skudra, la vizionare, dintr-o repulsie a mea organică de a fi pus la examene, am trecut ca cîinele prin apă şi n-a lipsit mult să fiu înlocuit în rol.

— Un bob răbdare, măştrilor, am ripostat eu, sînt cal năvălaş şi nu pot juca în faţa scaunelor goale. Poftiţi la spectacol!

Mi s-a acordat acest credit, mi s-a făcut această graţie, iar în seara premierei cei care voiseră să mă poprească au venit cu braţele întinse să mă hiritisească.

Am zîmbit şi le-am repetat vechiul meu crez: ca vizionările să fie valabile, *trebuie să se facă cu public în sală*, căci meşteşugul nostru nefiind numai mecanic, ci şi unul de sugestie, trebuie să-i dai actorului toate elementele de creaţie.

Oh, sentinţele comisiilor de vizionare!

Deunăzi, citind pasionanta carte a lui Gorceakov, *Lecţiile de regie ale lui K. S. Stanislavski*, am avut satisfacţia să constat că şi marele meşter al regiei realiste manifesta aceeaşi opinie. Într-adevăr, poftit, spre a-şi da părerea, să vizioneze spectacolul cu *Lev Gurici Sincikin*, Konstantin Serghoevici a întrebat: „Fără spectatori?” Şi a adăugat: „Jumătate din spectacol îl realizează spectatorii. Dacă le place lor, este ca şi cum l-ar adăpa cu apă vie, făcînd să înflorească şi părţile care mai înainte păruşeră cele mai aride din spectacol, făcînd să strălucească pînă şi talentele cele mai mediocre. Dacă însă spectatorilor nu le place spectacolul, atunci nu-l pot salva nici laudele «taţilor şi mamelor» sau ale persoanelor apropiate de teatru, nici articolele de circumstanţă publicate în presă şi nici osanalele dinăuntrul teatrului...”

*

Nu m-am împăcat nici cu felul cum Ion Şahighian, în goana lui după trufandale, a înscenat spectacolul *Hagi Tudose*.

Piesa lui Delavrancea nu este de dimensiunile *Vîşorului* ori ale *Apusului de soare*, dar trăieşte prin personajul abject al cămătarului — frate bun cu molierescul Harpagon.

Or, Hagi Tudose, în concepţia lui Şahighian şi interpretarea lui Bălăţeanu, ni s-a înfăţişat mai degrabă ca un soi de bufon, de măscărici al satului decît ca un tip adînc uman şi tragic, purtînd stigmatul nefericitei sale existenţe.

Goana după *non* este o sabie cu două tăişuri, şi foarte rar se întîmplă ca rezultatele să fie la înălţimea intenţiilor...

*

Matei Millo, evocatoarea frescă a talentatului Mircea Ştefănescu, a prilejuit atît autorului, cît şi regizorului şi interpreţilor o serie de vii şi felurite satisfacţii.

Sică Alexandrescu a regizat de mână forte.

Am avut impresia spectacolelor de operă dirijate pe vremuri de energicul capelmaistru Bavagnoli.

— *Ruf, ruf!* cum zice un personaj din nu știu care piesă.

Adică : strună !

Nici un loc gol. Nici un unghi mort.

Ruf ! ruf !

Izbînda a fost generală, a tuturor.

Dar partea leului au avut-o regizorul și G. Timică.

Din suflerul acela blajin și ruginit, Timică a cizelat o bijuterie, un giuvaer artistic. De la creațiile lui ilare de prin reviste și operete, marele actor a trecut la Marmeladoff din *Crimă și pedeapsă*, la „tatăl decăzut” din *Pygmalion*, alături de excelenta Lenny Caller, și cotind apoi prin *Otto elefantul*, *Dispărut* ori alte farse, faimosul interpret al lui Patapon s-a apropiat cu evlavie de suflerul din *Matei Millo*, dîndu-i un relief artistic excepțional.

Marieta Deculescu, a cărei fermecătoare ingenuitate a cucerit publicul în nenumărate întruchipări artistice, a fost o revelație în rolul unei actrițe, trecînd cu mare ușurință de la exuberanța juvenilă la liniște și resemnare atunci cînd vîrsta, necruțătoare, își spune cuvîntul ei hotărîtor. L-am văzut cu plăcere și uimire pe Emil Botta, cu zurgălăi la picioare, danșînd și cîntînd cuplete în rolul lui Mihail Pascaly, căruia i-a dat o veridică și nobilă înfățișare. Aurel Munteanu, cu verva lui caustică, într-un rolșor de mică întindere, a dovedit, o dată mai mult, că bisericuțele regizorale greșesc atunci cînd pun ranchiunele personale deasupra meritelor artistice... Giugaru, Niky Atanasiu, Manu, Beligan, Necșulescu, Henter, Iamandi (acesta mai ales), Mircea Constantinescu, Stamate Popescu și toți ceilalți interpreți au încheiat un ansamblu omogen, în care fiecare roțiță era la locul ei.

Și totuși, Sică Alexandrescu a făcut o mare greșală : l-a distribuit pe Marcel Anghelescu în *Matei Millo*.

Marcel a jucat frumos.

Dar abia cînd, după nesfîrșite tergiversări, a intrat Ion Finteșteanu în rolul titular, s-a văzut cum trebuie să arate la față *Matei Millo*.

Lui Finteșteanu i-a lipsit poate tinerețea, în prima parte, dar a fost autentic. Marcel era tînăr, dar îi lipsea autenticitatea. Pe Finteșteanu îl credeai pe cuvînt.

Avea... strămoși.

Simțeau că de hațrul teatrului domnișorul acela s-a lepădat de ranguri și avere.

Sică, fără îndoială, știa toate acestea, dar, sectar cum e, de hațrul bisericuțelor, a trecut peste imperativele textului (și nu pentru înția oară).

Succesul de public a fost, cu toate acestea, mare, foarte mare.

Succesul artistic, însă, a început o dată cu intrarea în arenă a lui Finteșteanu.

★

Ziua cea mare, de Maria Banuș, a avut un promițător act prim, uns cu toate alifiile succesului, dar păcat că tablourile următoare nu s-au menținut la aceeași înălțime.

Ședînte și iar ședînte !

Or, publicul nou caută altceva la teatru...

Tabloul al patrulea, însă, cel din pădure, a fost scris cu mult colorit și foarte multă vigoare.

Timică a fermecat publicul cu verva lui cuceritoare ; Costache Antoniu i-a ținut bine companie ; Iulian Necșulescu și Marcela Rusu ne-au înfățișat o pereche de țărani adevărați ; N. Pătrașcu, un gospodar morocănos, Chiril Economu, un convins secretar de organizație, idem N. Făgădaru, iar Maria Voluntaru, o hazlie țărăncă îndrăcită.

Finteșteanu, temîndu-se să nu stîrnească rîsul în scena omorului din pădure, mi-a cedat mie partitura ingrată a chiaburului Ion Popescu, în pielea căruia, lunecînd cu ușurință, am izbutit o performanță în urma căreia am dobîndit galonul de artist emerit.

Nu sînt vanitos din fire, dar am constatat — chiar a doua zi — cum am săltat subit în stima și considerația tuturor...

*

Bălcescu, evocatoarea frescă dramatică a lui Camil Petrescu, a trecut din mînă în mînă cînd în regia lui G. D. Loghin, cînd în regia autorului, cînd a lui Sică Alexandrescu — acesta izbutind să dea piesei conturul ei definitiv.

Mihai Popescu a jucat cu avînt și putere rolul titular. Ion Finteșteanu, Al. Critico, Cezar Rovîntescu, G. Ciprian și mulți alții au dat relief unor boieri decăzuți, dar cu mult firesc și multă strălucire a creionat Marcel Anghelescu figura unui servil și mucalit boiernaș.

Ana Ipătescu a găsit în Tantzi Cocea o impetuoasă interpretă, iar Titus Lapteș a fost un vulcanic luptător ardelean.

Piesa a produs o puternică impresie, și s-ar fi reprezentat și astăzi dacă mîna nemiloasă a soartei nu l-ar fi smuls pretimpuriu pe Mihai Popescu dintre noi.

Alături de pierderea grea a valorosului artist, deplîngem azi și dispariția abruptă a regretatului Camil Petrescu.

*

Floarea purpurie, un pitoresc basm sovietic de Karanuhova și Brausevici, a dat prilej copiilor să urmărească pășanile unei fete prinse în mrejele unui monstru îndrăgostit de tinerețea și frumusețea ei.

În rolul gingașei copile nevinovate, talentul vibrant și spumos al Evei Pătrășcanu a cucerit toate sufragiile, clasînd-o pe interpretă în fruntea generației sale. O dăruire excepțională, care va aduce teatrului românesc multe și variate contribuții.

Marieta Anca a creat, cu mijloace simple, o impresio-nantă „mumă a pădurii”, făcîndu-ne să-i uităm frumusețea personală sub dezgustătoarea mască a vrăjitoarei.

Emil Botta, Stamate Popescu și Traian Crîșmaru au jucat alternativ rolul monstrului, iar mie mi-a revenit sarcina ingrată de a interpreta pe nefericitul „negustor” pornit în lume să cete „floarea purpurie”.

Scenele de spaimă nu le-am jucat rău, dar bonomia acestui personaj cred că i s-ar fi potrivit mai bine lui Costache Antoniu.

Silvia Dumitrescu și Ecaterina Șahighian au fost două autentice „doici”, iar Carmen Stănescu și Didona Popescu două îndrăcite surori ale blajinei Alionușka.

*

În regia lui Traian Nițescu și Virgil Sacerdoțeanu, în cadrul concursului tineretului, s-a reprezentat piesa *Viața nouă*, după romanul lui Makarenko.

Nu exagerez dacă spun că succesul a fost desăvîrșit.

S-a muncit în colectiv, fiecare scenă fiind puricată, tălmăcită și răstălmăcită în comun, Iulian Necșulescu și meșterul Vasiliev avînd fiecare un cuvînt greu de spus în această originală înscenare.

Dintre tinerii actori, N. Enache și Costache Diamandi au avut partea leului. Primul, jucînd cu mult haz rolul unui bîlbîit, a stîrnit deseori aplauze la scenă deschisă, iar secundul a dovedit că are mari posibilități artistice și că într-o zi, nu îndepărtată, va deveni unul dintre așii tinerei generații. Raluca Zamfirescu, în travesti, ne-a făcut să nu putem ghici dacă-i băiat sau fată. Mircea Constantinescu a creionat cu finețe rolul unui prăpădit de „intendent”, iar Necșulescu a înfățișat cu multă simplitate și sobrietate pe pedagogul Makarenko.

N-am înțeles însă pentru ce s-a decernat în acest concurs premiul întîi unei tinere care nu numai că n-a făcut vreo ispravă deosebită, dar a arătat că crizele de isterie pe care le-a simulat au fost departe de a trece rampa și de a convinge...

Tînărul Enache, însă, și-a meritat cu prisosință premiul.

Dintre personajele feminine s-a remarcat îndeosebi compoziția meticuloasă a talentatei Cristina Bugoanu, în rolul unei tipicare profesoare.

*

Dintre celelalte spectacole pe care le-am văzut, fără îndoială că *Citadela sfărîmată*, de Horia Lovinescu, este piesa care atît prin conținut, cît și prin tehnica și nou-tatea ei se plasează în fruntea lucrărilor românești din ultima vreme.

Cu mult curaj și multă putere de convingere, autorul își învață colegii întru literatură dramatică că anumite clișee și formule au obosit, că nu mai sînt de fel interesante.

Mony Ghelester a reușit și de rîndul ăsta.

El nu se bucură de prea mult credit artistic în lumea culiselor, dar nu știu ce face și cum face de cade într-una în picioare.

El nu e un despot.

El nu bate cu pumnul în masă, nu-și impune părerile, lui nu-i e rușine să stea de vorbă cu unul ori cu altul, oi, dimpotrivă, strînge și folosește bunele păreri, punînd totdeauna interesul comun, izbînda deasupra ambițiilor sale personale.

Lucia Sturdza Bulandra a avut o remarcabilă compoziție în rolul complex al unei bunicuțe savante, toate aparițiile sale fiind salutate de public cu aplauze la scenă deschisă.

O văzusem, cu mulți ani înainte, pe coana Lucica în *Stăpîna din La Paz*, la Teatrul Regina Maria, și mi-a rămas vie în minte imaginea sa plină de nobilă prestanță, după cum iarăși, mai în urmă, am admirat strălucita sa compoziție din *Nu se știe niciodată* a lui Bernard Shaw. Părea în piesa lui Shaw că e desprinsă dintr-o ramă și credea că ai înaintea ochilor pe celebra Cecile Sorel, atît de armonios se îmbinau nobila sa ținută, magistrala sa prestanță cu jocul său dantelat.

Păcat numai că glasul dumisale, tăios și pedant, borteala uneori această armonie. La fel și în *Citadela*. Ici-

colo, marele succes era găurit, aș zice sfărîmat, de unele note grave de fagot sau contrabas.

Regretata Maria Filotti a jucat cu o vervă și sprinteneală de zile mari rolul unei gureșe lelițe cu ifose de doamnă din lumea mare, iar Marcela Rusu s-a clasat, în această piesă, printre întiile noastre primadone feminine. A avut unele accente care au cutremurat sala. Ion Finteșteanu s-a închis ermetic în pielea grandomanului Dragomirescu, Emil Botta a fost ca la el acasă într-un rol croit parcă anume pe măsura sa, iar tînărul Matei Gheorghiu, nelipsit din distribuțiile lui Mony Ghelester, a jucat ca un artist consumat, dărîmînd legenda că n-ar fi de ajuns de dăruit.

Niky Atanasiu și Natașa Alexandra au dat o prețioasă contribuție marelui succes.

Oh, Natașa Alexandra! De ce-o fi oare atît de rar întrebuițată această *rara avis*?

Numai bisericuțele regizorale luate mai din scurt ar putea răspunde la această întrebare nevinovată.

Spectacolul *Citadela sfărîmată* a încîntat prin nou-tate... Dar iată că iar m-am apucat să fac cronică dramatică!

Noroc că am dat de fundul sacului și că peste puțin timp nu voi mai avea prilej să mă leg de unul și de altul...

*

Însă, la drept vorbind, nu-i chiar prea displăcut să pui note altora. Ba s-ar putea spune că decît să ți le pui alții, mai bine să le pui tu note lor.

Drepte sau strîmbe, e altă socoteală.

Căci este știut de cînd lumea că... cei care te înjură sînt... niște nulițăți abjecte, iar gazetarii care te laudă, niște... potire luminoase.

„Nu voi cruța pe nimeni și nimic“, m-am legat eu cu afurisenie la începutul acestor însemnări, dar, cunoscîndu-mi firea, m-am grăbit să adaug în gînd: „Iar de voi uita de la mîna pîn' la gură, cum am iertat eu unora, să-mi ierte și alții mie!“

Abia acum îmi dau seama ce greu lucru e să fii cronicar; fiecare cărtulie, musai să fie genială, fiecare spectacol, genial!

Altfel, ești un om de nimic, un peltic și un fonf.

De aceea ridic gulerul gherocului și, cu capul în piept, trec ca un ogar opărit pe lângă celelalte spectacole — nu știu, n-am văzut! — ca să mă opresc câteva clipe la proaspăta înscenare a... *Omului cu mîrșoaga*.

Am răsuflat adînc, din fundul bojocilor, că am fost scos în sfîrșit de la naftalină, însă trecînd la regia piesei lui Alexandru Finți mărturisesc că am asudat din greu.

Prietenii mă sfătuiseră de la început să-mi pui singur în scenă comedia, dar pentru că mă temeam ca vederile mele să nu fi ruginit, ori să fi intrat la apă, m-am gîndit că e mai cuminte să-mi iau un colaborator.

Stînd de vorbă împreună, m-am bucurat că Finți vedea în personajul central un om deșirat, cu gîtul lung, cu crăcanele pe pămînt și cu capul în nori, un soi de Don Quijote românesc plin de pitoresc și fantezie.

De unde să luăm însă interpretul?

Căci Radu Beligan — cel mai indicat pentru o astfel de compoziție — era prins pînă peste cap; Costache Antoniu, prea tomnatic, iar Marcel Anghelescu, cu mijloacele sale, ne-ar fi adus la vechea interpretare.

Despre Aurel Munteanu nici nu mi-am îngăduit să pomenesc, căci — deși era complet liber — Finți avusesse cu el un conflict.

— Și asta-i un motiv, dragă Finți?

— Nu lucrez cu trăsnii!

— Și-atunci ce ne facem?

— Ai răbdare. Știu eu pe unul tînăr. Peste câteva zile vine să dea un examen. Ai să-l vezi și o să-ți placă.

L-am văzut la acel examen și mi-a plăcut.

— Totuși, pentru Chirică e prea solid și prea crud... Oh, Radu Beligan!...

— Știu. Și eu oftez după el, dar...

— Ce zici de Mircea Constantinescu?

— Nu poate duce rolul.

Îi mai înșirai câteva nume: Necșulescu, Sandu Demetriadi...

Nici nu vru s-audă.

— Dar și aceștia sînt lungi și deșirați...

— Or fi, dar n-am nevoie!

Și am rămas la formula: Matei Alexandru.

Ca să avem o pîrghie de salvare, l-am rugat pe Birlic să joace rolul al doilea, adică pe Varlam.

Acesta ne-a învinuit de crasă nepricepere, ne-a făcut cu ou și cu oțet — jucase pe Chirică altădată — dar, om slab de inimă, a sfîrșit prin a ceda...

Și astfel am început repetițiile.

O vreme au mers scîrțîind. Dar încetul cu încetul băiatul prinse a se da pe brazdă, să-și înfrîngă tinerețea, să-și încovoie spatele și să intre în pielea personajului.

Între ciocan și nicovală, între regizor și autor, Matei Alexandru s-a călit, și a trecut biruitor întîiul mare examen din cariera sa.

Luptele intestinale dintre autor și regizor — uneori tragice, alteori comice — nu interesează.

Rezultatele interesează, și ele au fost excelente.

Vasiliu Birlic, cum era și firesc, a deplasat centrul de greutate al spectacolului, înfățișîndu-ne un Varlam nu numai umoristic, dar și plin de sarcasm, de revoltă și duioșie.

O realizare artistică pentru care sînt dator să-i aduc cele mai neprecupețite mulțumiri.

Mulțumesc, de asemenea, felinei Mimi Botta pentru fațetele multiple cu care a întruchipat pe seducătoarea impulsivă și pocăita Ana, rol de care se lepădase ca de Satana în primele zile, dar pe care — treptat, treptat — a început să-l îndrăgească.

La aceasta au contribuit în mare măsură și exploziile de copilărească bucurie ale regizorului:

— Ai văzut? Ai văzut? Ai văzut?!

Geo Barton, în cinicul Nichita, a cucerit toate sufragiile spectatorilor, dînd o fină lecție colegilor, de ambele sexe, că personajele antipatice dau uneori prilej de interpretare mai artistică decît cele simpatice...

Al. Ghibericon a fost un „inspector general“ autoritar, îmbîcsit și pitos, a cărui evoluție, muiată în uma-

nitare, a învederat multiplele posibilități ale interpretului.

Veteranul meu prieten Ion Manu, singurul rămas din vechea distribuție, a fost aplaudat la scenă deschisă pentru subțirimea jocului său dantelat, stropind cu o boare de compasiune omenească decăzutul personaj pe care l-a interpretat.

Marcel Enescu a fost un elegant *sportsman* fătos, dar închistat în formule învechite. La fel N. Holban, dar ceva mai juvenil, în același rol; Ion Ulmeni și Ovid Teodorescu au întruchipat cu mijloace diferite pe libidinosul proprietar al casei; Ion Henter a fost un ipocrit director de școală, N. Amigdalīs și Ion Iliescu au dat relief pitorescului „provincial”, iar Horațiu, Dobre Ene, R. Georgescu, Eugenia Bămee și Draga Mihail au întregit un ansamblu bine strunit și pus la punct.

Nu m-am împăcat, însă, cu ritmul mult prea lent pe care regia l-a imprimat actului III — act care, nefiind prea dinamic, necesita un tempo mult mai zvelt — după cum cred de asemenea că scena finală a piesei a fost excesiv estompată, interpretarea impusă de regizor diluând pateticul acestei scene.

Teama de a nu luneca în melodramă este valabilă artistică, atîta timp cît nu distilează prea savant esența unei situații dramatice — altfel riscăm a cădea în manierism.

Deznădejdea și pocăința sînt două simțăminte puternice, care cer liberă dezlănțuire.

Ori dacă frînăm prea mult — și explozia nu se produce — înseamnă că mimăm, că schițăm doar, ceea ce poate mulțumi ochiul, dar nu încălzește inima.

Păcatul acesta regizoral este cam generic, și acei ce cad în el o fac mai mult din snobism decît din convingere. Iar cei ce sînt convinși sînt oameni slabi de înger...

Altminteri, regia lui Alexandru Finți a fost înțeleghătoare și a găsit adesea unele jocuri de umbre și lumini nebănuite nici de autor.

Astfel, colaborarea noastră, cam artăgoasă uneori, a izbutit, și publicul nou de teatru a aplaudat zgomotos.

Asta înseamnă că perseverarea omului simplu în credința lui nu este un fapt divers, schimbăcios de la o zi la alta, ci un fundament permanent al sufletului omenească.

Privind la oamenii aceia din sală, care rîdeau printre lacrimi, le-am urmat pilda — și mărturisesc că am udat și eu, discret, coada pisicii... și că am întinerit cu treizeci de ani în seara premierei.

Mîzgăliciul a biruit din nou pe măscărici!

*

La reluarea din stagiunea următoare — 1957—1958 — Carmen Stănescu, frumoasa și talentata actriță, a adus în rolul Anei o remarcabilă contribuție. De asemenea, Al. Alexandrescu-Vrancea, în rolul lui Nichita, a marcat un apreciabil salt de valoare artistică.

*

În teatrele de provincie, *Omul cu mîrtoaga* s-a reluat la Timișoara, Sibiu, Turda și Oradea, urmînd a se juca și pe alte scene.

Am asistat la unele din aceste spectacole, am pus umărul la realizarea lor, și rezultatele au fost mai mult decît mulțumitoare. De pildă, la Timișoara, regia tînărului Ion Maximilian a descifrat sensuri și nuanțe noi în subtextul piesei, imprimînd interpretării un ritm vioi și susținut, iar decorurile pictorului scenograf Horia Popescu au fost pline de bun-gust și pitoresc (actul III îndeosebi).

Dintre interpreți, bătrînul Divarius, cu umorul, firescul și fantezia lui, a avut partea leului în rolul „inspectorului general”, încadrîndu-se armonios în creațiile suculente ale tinerilor interpreți: Gheorghe Stoian (Chirică), Eugen Tănase (Varlam), Elena Ioan (Ana), Eugenia Melinte (Fira), Dinu Gherasim (Nichita), Alexandru Economu (Omul cu idei), Victor Ionescu (Directorul școlii), Sever Cîmpeanu (Stăpînul calului), Dimitrie Mugur (Proprietarul casei), Ecaterina Veza (o bătrînă), Radu Avram (un delegat) etc.

În medievals cetățuie a Sibiului, junele regizor Deloreanu a făcut piesei o prezentare cvasi cinematografică, presărînd pe alocuri și unele floricele muzicale, lux care n-a fost lipsit de oarecare originalitate, dar a silit interpretarea să alunece, pe alocuri, pe o pantă ușor melodramatică, Costel Rădulescu (Chirică) complăcîndu-se, îndeosebi, să apese pe pedale lacrimogene. A jucat frumos, foarte frumos chiar, dar ce minunat rol ar fi sculptat dacă ar fi făcut mai puține concesii publicului... Chirică primește o lovitură puternică și cade în prostație cînd îl părăsește nevasta, *dar nu plînge*. Iar cînd femeia păcătoasă se înapoiază ca să-i dea lovitura de grație, să-i ia și copiii, arhivarul găsește atîtea puteri în sinea lui încît îi spune senin soției :

— Pentru fericirea ta, Ana, pot face orice jertfă !

Or, dacă jertfa aceasta e înmuiată în lacrimi, valoarea ei scade considerabil.

Spun asta nu numai pentru talentatul interpret de la Sibiu, dar pentru toți interpreții ispitiți să lunece pe toboganul lacrimogen...

Dar cît de convingător, de simplu și de nuanțat a jucat Dorina Stanca pe felina și seducătoarea Ana !

Compoziția sa a fost cuceritoare, și fără îndoială că s-ar face un gest de artistică echitate dacă frumoasa și talentata actriță ar fi chemată să joace pe una din scenele din capitală.

Alături de creațiile lui Costel Rădulescu și a Dorinii Stanca, am aplaudat interpretarea masivă a lui Cornel Gîrbea în rolul lui Nichita, verva și umorul lui Nicu Niculescu în Varlam, compoziția ilară a lui Constantin Mandi în Inspectorul general, eleganța lui Niculae Albani în Stăpînul calului, autentica întruchipare a lui Const. Th. Stănescu în Omul cu idei, bunele schițe ale lui Liviu Mărtinuş (Directorul școlii), Theodor Portărescu (Proprietarul casei), Emilia Georgescu (Fira), Dorinel Bantaş (Aprodul), Ligia Bossie-Popescu (o bătrînă) și îndeosebi apariția, scurtă dar cuprinzătoare, a talentatului Ștefan Dunca în rolul naivului om picat din provincie.

Sugestive și de bun-gust decorurile arhitectului Ion Popescu.

Am apucat o repetiție generală la Teatrul de stat din Turda, dar, neputînd veni la premieră, îmi pare rău că nu am cum face o dare de seamă, amănunțită asupra spectacolului, care, judecînd după cele desprinse din repetiție, se desena în culori destul de luminoase, grație străduințelor energicului director Besoiu, ale regizorului Kraus, precum și ale întregului colectiv de actori și tehnicieni.

De asemenea, n-am putut asista la spectacolele de la Oradea. Dar rîvna depusă pretutindeni pentru o lucrare românească este lăudabilă, și mulțumesc tuturor.

ÎN CHIP DE ÎNCHEIERE...

Cam astea am avut de spus...

Fără îndoială însă că multe — și bune, și rele — mi-or fi scăpat : „penele” de memorie de care am pomenit din capul locului...

Viața, pe mine, nu m-a răsfățat, deși am iubit-o și o iubesc. Am cîntat-o în proză, dar și-n stihuri, uneori...

Tocmai de aceea socot că foarfecii necruțători ai Parcelor se vor milostivi și îmi vor îngădui să depăn, o dată cu firul vieții, și alte aduceri-aminte.

Astfel, iubite și răbduriule cititor, nădăjduiesc a mai avea prilejul să mai stăm de vorbă împreună, de nu te voi fi plictisit, de bună seamă, cu sporovăielile mele...

CUPRINSUL

Prefață	V
-------------------	---

AMINTIRI

MĂSCĂRI ȘI MIZGĂLICI

Cuvînt înainte	3
Scroafa cu purcei	5
Sus în deal la Merei	
Coana Fița	12
Hai mere, mere !	15
Pîine cu lacrimi	18
Sărăcie lucie	21
În casa conștopistului	26
Răscrucă...	30
Inițiere într-ale artei...	32
Viorica sau debutul meu ca scriitor de teatru...	35
Băiat de viață...	37
La mănăstire...	41
Alte trăsni	48
Angelica	54
În piața mare	59
Pe băncile Conservatorului	70
Colaborînd cu autorul...	75
Haide sus, Meșederu !	77
În orașul „Banilor”	80
Protecție	87

Căruța cu pâine	90
Frumoasa Elvira	98
Cu Petre Liciu în turneu	102
Intîile jumări	104
La Plevna	108
Un mare om de teatru	111
Gogu	118
Primul război mondial	128
Șeful parcului...	133
Datoria	137
Saligny	141
Sîngele apă nu se face	145
Durere	153
Din nou pe scînduri	158
Ordinea cronologică	164
Multe și mărunte...	174
La moartea lui Ibrahim	178
Intîiul mare turneu	183
Cyrano, unde ești ?	194
Tot la focul rampei	200
Coana Veta !	205
„Omul cu mîrtoaga“	208
Morțun	215
Pharaon al V-lea la Berlin	227
Pași înapoi	234
Peste graniță	244
Nu știți dumneavoastră la ce hotel stau eu ?	256
Nu se mănîncă în biserică	266
Între cer și pămînt sau „Nac Niculae“	269
Pe alte „turfuri“	299
Spîlcuind mai departe...	303
Cum am fost director fără ca să fiu	317
„Capul de rățoi“	322
După 23 August...	325
În chip de încheiere...	348

Redactor responsabil: VICTOR IOVA
Tehnoredactor: MINA CANTEMIR

*Dat la cules 07.04.1965. Bun de tipar 09.07.1965. Apă-
rut 1965. Tiraj 5180 ex. Broșate 4080 ex. Legate III 1100 ex.
Hirtie tipar înalt tip B de 63 g/m². Format 540×840/16.
Coli ed. 19,29. Coli tipar 23,5. Planșe tipo 8. A
nr. 1244/1965. C. Z. pentru bibliotecile mari 8R. C. Z. pen-
tru bibliotecile mici 8R-2.*

Intreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918”
Str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, București — R.P.R.
Comanda nr. 605

1388/965/32